

T. C.
NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**NEVŞEHİR EFSANELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
(İNCELEME-METİNLER)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Nevşehir

Haziran 2013

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER, 2013

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER

KILAVUZA UYGUNLUK ONAYI

“Nevşehir Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)” adlı yüksek lisans tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Tuncay BÜLBÜL

“KABUL VE ONAY”

Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER danışmanlığında İmran GÜNDÜZ
ALPTÜRKER tarafından hazırlanan “Nevşehir Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma
(İnceleme-Metinler)” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nevşehir Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisans tezi
olarak kabul edilmiştir.

..05 / 06 / 2013.

(Tez savunma sınav tarihi)

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER *Adem Öger*
Üye : Doç. Dr. İlyas GÖKHAN *İlyas Gökhan*
Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet GERİBAŞ *Mehmet Geribaş*

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun **20.06.2013** tarih ve **2013.16.03** sayılı
kararı ile onaylanmıştır.

24 / 06 / 2013

Doç. Dr. Alper ASLAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

NEVŞEHİR EFSANELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (İNCELEME-METİNLER)

İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER

Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran 2013

Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

Nevşehir, çeşitli dinlerin ve kültürlerin buluştuğu önemli merkezlerden biridir. Bu coğrafya yüzyıllardır hem toplumsal hem de kültürel açıdan önemli olaylara sahne olmuştur. Bunun sonucu olarak da sahip olduğu sözlü ve yazılı edebiyat geleneği, sözlü kültür ürünleri oldukça zengin bir görünüm arz etmektedir. Bu kültürel birikimi yansıtan türlerin başında gelen efsaneler, Nevşehir yöresinin inanç ve düşünüş sistemini ve buna bağlı davranış kalıplarını ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın Giriş kısmında, efsanelerin teşekkül ettiği Nevşehir'in coğrafi yapısı ve tarihi hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde ilk olarak efsanenin “tanım” ve “tasnif” sorunu üzerinde durulmuştur. Batı’da ve Türkiye’de efsane türü hakkında ileri sürülen görüşler ele alınarak yapılmış olan efsane tanımları “yapı”, “konu” ve “işlev” bakımından değerlendirilmiştir. Daha sonra ise, Batı’da ve Türkiye’de yapılmış efsane tasnifleri incelenmiş ve elimizdeki efsane metinlerinden hareketle Nevşehir efsaneleri konularına göre tasnif edilmiştir.

İkinci bölümde 164 efsaneden hareketle, Nevşehir halkının tabiata, insana, inanca, mekâna ve kutsala bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmış ve bu bağlamda ele alınan efsane metinlerinin temelde, mitolojik, dinî, tarihî, sosyal hayat ve geleneklerle ilgili unsurlar içerdiği tespit edilerek, bu metinler muhteva özellikleri bakımından dört başlık altında incelenmiştir. Ayrıca; Nevşehir efsaneleri yapısal ve işlevsel özellikleri yönünden de değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise çoğunluğu kaynak kişilerle görüşülerek derlenmiş olan, bir kısmı da çeşitli yazılı kaynaklardan tespit edilen 164 efsane metnine yer verilmiştir.

Sonuç kısmında, çalışmanın diğer bölüm ve kısımlarında yapılan tespitler, elde edilen bulgular ve sonuçlar toplu olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma sözlü ve yazılı kaynaklarla tamamlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Efsane, Nevşehir, Nevşehir efsaneleri

ABSTRACT

A RESEARCH ON THE LEGENDS OF NEVŞEHİR (ANALYSIS AND TEXTS)

İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER

Nevşehir University, Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature, M.A., June 2013

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Adem ÖGER

Nevşehir is one of the important center in which various religions and cultures come together. This geography have witnesses the important scenes in terms of both cultural and social for centuries. As a consequence of these, tradition of oral and written literature it had, oral cultural artifacts present a quite rich scene. Legends, leading the genres which reflect the cultural savings, exhibit the belief and thought system of region of Nevşehir and in parallel with customs.

In the introduction of our work, a brief information has been given about topography and history of Nevşehir which consist of legends.

In the first part, first of all it has been laid stress on the “description” and “classification” problem of the legends. The descriptions of legend which has been done dealing with the comments about legend genre in Western and Turkey have been utilized in terms of “structure”, “topic” and “function”. Then legend classifications which have been made in Western and Turkey have been examined and Nevşehir legends have been classified by their subjects with reference to legend texts we have.

In the second part, with reference to 164 legends, it has been tried to be manifested the viewpoint of people have lived in Nevşehir about the nature, human, religion, place and holy and thereby it has been detected that in this context dealing with legend texts basically included elements related to mythological, religious, historical, social life and traditions, these texts have been analysed in four topic interms of characteristics of content. Nevşehir legends have been also utilized for structural and functional characteristics.

In the third part, 164 legends has been included most of which have been compiled by discussing with weld people and some part of which were determined from various written sources.

In the conclusion part, the determinations which were made in the other parts and branches of work, the determinations and outcomes which were obtained have been evaluated collectively.

The work has been completed with oral and written sources.

Key Words: Legend, Nevşehir, legends of Nevşehir.

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
K.K.	: Kaynak Kişi
Mad.	: Madde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Ty.	: Tarih yok
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayın

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	1
GİRİŞ: NEVŞEHİR İLİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	4
1. NEVŞEHİR’İN COĞRAFİ KONUMU.....	4
2. NEVŞEHİR’İN TARİHİ.....	4
2.1. Roma Dönemi	11
2.2. Bizans Dönemi	12
2.3. Kapadokya’da Türk Dönemi.....	14
2.3.1. Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Dönemi.....	14
2.3.2. Osmanlı Devleti Dönemi	16
2.3.3. Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi	17
3. NEVŞEHİR’İN FOLKLORU İLE İLGİLİ YAYINLAR	18
4. TÜRK EFSANELERİ ÜZERİNE YAPILAN İLMÎ ÇALIŞMALAR.....	19
5. ARAŞTIRMA VE İNCELEME YÖNTEMİ HAKKINDA.....	23
BİRİNCİ BÖLÜM: BİR TÜR OLARAK EFSANE VE NEVŞEHİR	
EFSANELERİ	26
I.1. EFSANE TANIMI VE NEVŞEHİR EFSANELERİ.....	27
I.2. EFSANELERİN TASNİFİ VE NEVŞEHİR EFSANELERİNİN	
SINIFLANDIRILMASI.....	38
İKİNCİ BÖLÜM: NEVŞEHİR EFSANELERİNİN YAPI, MUHTEVA VE	
İŞLEV ÖZELLİKLERİ	49
II. 1. NEVŞEHİR EFSANELERİNİN YAPI ÖZELLİKLERİ	49
II. 2. NEVŞEHİR EFSANELERİNİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	52
II. 2. 1. Mitolojik Unsurlar	54
II. 2. 1. 1. Olağanüstü Varlıklar	55

II. 2. 1. 1. 1. Cinler.....	55
II. 2. 1. 1. 2. Periler.....	58
II. 2. 1. 1. 3. Albastı.....	60
II. 2. 1. 1. 4. Karabasan.....	61
II. 2. 1. 1. 5. Sarıkız / Evkızı / Kara-ura.....	62
II. 2. 1. 1. 6. Dev.....	62
II. 2. 1. 2. Kültler.....	62
II. 2. 1. 2. 1. Dağ Kültü.....	63
II. 2. 1. 2. 2. Ağaç Kültü.....	67
II. 2. 1. 2. 3. Su Kültü.....	71
II. 2. 1. 2. 4. Taş Kültü.....	74
II. 2. 2. Dinî Unsurlar.....	79
II. 2. 2. 1. İsimleriyle Anılan Evliyalar.....	81
II. 2. 2. 2. Mezarları Kült Hâline Gelmiş Evliyalar.....	86
II. 2. 3. Tarihî Unsurlar.....	89
II. 2. 4. Sosyal Hayatla İlgili Unsurlar.....	90
II. 3. NEVŞEHİR EFSANELERİNİN İŞLEV ÖZELLİKLERİ.....	91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: METİNLER.....	96
SONUÇ.....	187
KAYNAKLAR.....	192
ÖZ GEÇMİŞ.....	213

ÖN SÖZ

Pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan, değişik dinleri ve kültürleri buluşturan Nevşehir ve çevresi, beş bin senelik bir tarihî dokuya sahiptir. Hititler, Persler, Kapadokya Krallığı, Roma ve Bizanslılar gelip geçmiş ve hatta Roma ve Bizans devrinde bu bölge Hristiyanlığın ilk devirlerinde dinî bir merkez olmuş, kayalar oyularak şehirler ve kiliseler yapılmıştır. Selçuklu Türklerinin bu bölgeyi fethetmelerinden sonra bütün eski kültürlerin üzerine Türk-İslam kültürü inşa edilmiştir. Nevşehir ili, köklü bir tarihe ve zengin bir kültürel mirasa sahiptir, hem toplumsal hem de kültürel açıdan önemli olaylara sahne olmuştur. Bunun sonucu olarak da sahip olduğu sözlü ve yazılı edebiyat geleneği, sözlü kültür ürünleri oldukça zengin bir görünüm arz etmektedir. Kültürümüzün zengin kaynaklarını içinde barındıran bir bölge olmasına rağmen özellikle halk bilimi ve halk edebiyatı açısından bu bölge üzerine çok fazla çalışma yapılmamıştır. Yukarıda değinilenler doğrultusunda çalışmamızın konusu, Nevşehir’de yaratılan ve yaşatılan önemli bir halk edebiyatı türü olan efsanelerin derlenmesi, bu efsanelerin şekil, içerik ve işlevsel açıdan incelenmesi ve tasnifi ile ilgilidir. Sözlü gelenekten derlenip yazıya geçirilen Nevşehir efsanelerinin incelenmesi bu çalışmanın konusunu, çoğunluğu kaynak kişilerle görüşülerek derlenmiş olan bir kısmı ise çeşitli tez, kitap, dergi ve internet sitelerinde yayımlanmış; 164 efsane metni ise çalışmamızın temel malzemesini oluşturmaktadır. Bu 164 efsanenin 116 tanesi alan araştırması sonucunda kaynak kişilerden derlenmiştir; 48 tanesi ise çeşitli tez, kitap, dergi ve internet sitelerinden alıntılanmış, 8 tanesi de hem kaynak kişiler tarafından aktarılmış hem de yazılı kaynaklarda yer alan efsanelerden oluşmaktadır. Kültürel mirasımızın gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlayacak bu çalışma ile Nevşehir sözlü ve yazılı edebiyatında önemli bir yer tutan efsanelerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Nevşehir efsaneleri üzerine ayrıntılı bir inceleme yapılmamış olması, bu alanda çalışma

yapılması hususunda yönlendirici olmuştur. Ayrıca yapılacak bu çalışmanın, ileride oluşturulabilecek olan efsane külliyyatına da bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmamızın beş alt başlıktan oluşan *Giriş* bölümü olan *Nevşehir İli Hakkında Genel Bilgiler* adlı kısımda efsanelerin teşekkül ettiği Nevşehir'in coğrafi yapısı ve tarihi hakkında bilgiler, *Nevşehir'in Coğrafi Konumu* ve *Nevşehir'in Tarihi* başlıkları altında ele alınmıştır. *Türk Efsaneleri Üzerine Yapılan Çalışmalar* adlı üçüncü kısımda efsane türü üzerine yazılmış eserler, *Nevşehir'in Halk Edebiyatı ve Folkloru ile İlgili Yayınlar* adlı dördüncü kısımda ise Nevşehir folklorunu konu alan ve çoğunluğu tezlerden oluşan çalışmalar kronolojik olarak ele alınmıştır. *Giriş* kısmı, çalışmada kullanılan araştırma ve inceleme yöntemlerinin tanıtıldığı ve çalışmanın amacının açıklandığı *Araştırma ve İnceleme Yöntemi Hakkında* adlı kısım ile tamamlanmıştır.

Çalışmanın *Bir Tür Olarak Efsane ve Nevşehir Efsaneleri* adını taşıyan birinci bölümünde ilk olarak efsanenin “tanım” ve “tasnif” sorunu üzerinde durulmuştur. Batı'da ve Türkiye'de efsane türü hakkında ileri sürülen görüşler ele alınarak yapılmış olan efsane tanımları “yapı”, “konu” ve “işlev” bakımından değerlendirilmiştir. Daha sonra ise Batı'da ve Türkiye'de yapılmış efsane tasnifleri incelenmiş ve elimizdeki efsane metinlerinden hareketle Nevşehir efsaneleri, konularına göre tasnif edilmiştir.

Çalışmanın *Nevşehir Efsanelerinin Yapı, Muhteva ve İşlev Özellikleri* başlıklı ikinci bölümünde ise Batı'da, Türkiye'de yapılan çalışmalar ışığında, efsane türünün tanımı, tasnifi ve sözlü kültür ortamı ve anlatmaya dayalı diğer türlerle ilişkisi konuları tartışılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmamızda yöre efsanelerinden hareketle, Nevşehir halkının tabiata, insana, inanca, mekâna ve kutsala bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmış ve bu bağlamda ele alınan efsane metinlerinin temelde mitolojik, dinî, tarihî, sosyal hayat ve geleneklerle ilgili unsurlar içerdiği

tespit edilerek bu metinler, muhteva özellikleri bakımından dört başlık altında incelenmiştir. Ayrıca Nevşehir efsaneleri yapısal ve işlevsel özellikleri yönünden de değerlendirilmiştir.

Metinler adlı üçüncü bölümde ise çoğunluğu kaynak kişilerle görüşülerek derlenmiş, bir kısmı da çeşitli yazılı kaynaklardan tespit edilen 164 efsane metnine yer verilmiştir.

Sonuç kısmında, çalışmanın diğer bölüm ve kısımlarında yapılan tespitler, elde edilen bulgular ve sonuçlar toplu olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonunda ise derleme için görüşülen sözlü kaynaklar ve kullanılan yazılı kaynakların yazarların soyadına göre sıralandığı *Kaynaklar* kısmı yer almaktadır.

Çalışmanın konu seçiminden başlayarak sonuçlanıncaya kadar her aşamasında daima yol gösterici olan, bilgi ve tecrübesiyle destek olan danışmanım, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER'e şükranlarımı sunarım.

İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER

Nevşehir, 2013

GİRİŞ

NEVŞEHİR İLİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. NEVŞEHİR'İN COĞRAFİ KONUMU

Nevşehir ili; İç Anadolu Bölgesi'nde, 38° 12' ve 39° 20' kuzey enlemleri ile 34° 11' ve 35° 06' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Orta Anadolu'da Konya kapalı havzasında kalan Derinkuyu ilçesi dışında, bütünüyle Orta Kızılırmak Havzası'na giren Nevşehir, konum itibariyle Türkiye'nin tam ortasında olup yüzölçümü göller dâhil 5.467 km²'dir. İl alanı, bölgesel açıdan, batıdan Niğde, Aksaray merkez ve Ortaköy ilçesi ile doğudan Kayseri'nin Yeşilhisar ve İncesu ilçeleri ile kuzeyden Kırşehir ve kuzeydoğudan Yozgat'ın Boğazlıyan ve Şefaati ilçeleri ile güneyden Niğde ve batıdan Aksaray illeri ile çevrilidir. Yüzey şekilleri açısından ise ilin doğusunda Hodul Dağı ve uzantıları, kuzeyinde Delice ırmak vadisi, güney ve güneybatısında Erdaş Dağı ve uzantıları vardır. Nevşehir il alanı, Orta Anadolu'da, Erciyes, Melendiz ve Hasan Dağı gibi eski yanardağların kül ve lavlarının birikmesiyle oluşmuş çok geniş bir plato üzerinde yer almaktadır. Ülke topraklarının binde yedisini kaplamaktadır. (*Nevşehir İl Yıllığı-1998*, 1999, s. 3).

2. NEVŞEHİR'İN TARİHİ

Nevşehir'in tarihî dokusu MÖ 3000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Tarih öncesi çağlardan günümüze kadar birçok yerleşime ev sahipliği yapmış olan bir şehirdir. Tarihte Kapadokya Krallığı adıyla anılan Nevşehir'de Hititler, Kimmerler, Persler, Roma, Bizans, Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlılar hüküm sürmüştür. Tarihte Roma İmparatorluğu zamanında Hristiyan âleminin canlı bir merkezi hâline gelen

Nevşehir civarı “Kapadokya” olarak adlandırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun Lale Devri olarak tanımlanan 1718–1730 yılları arasında, imparatorluğun yönetimine damgasını vurmuş olan Sadrazam Damat İbrahim Paşa’nın ilgisi ile on beş haneli Muşkara, birden gelişip imarlı bir Anadolu şehri durumuna getirilerek “Yenişehir” anlamında Nevşehir ismini almıştır (TÜİK, 2010, s. XIII; Güney, 1988, s. 31). Şehrin tarihte bilinen en eski adının “Nyssa” olduğu ileri sürülmektedir. Ancak Nyssa’nın yerinin bugünkü Nevşehir’e mi yoksa Nar kasabasına mı tekabül ettiği tam olarak belli değildir (Şahin, 2007, s. 64).

Tarihi, Asur ticaret kolonilerine ve Hititlere kadar uzanan ve tarih içerisinde çeşitli devlet, toplum ve önemli kişilerin adlarıyla anılan dönemler yaşanan Kapadokya bölgesi üç ana dönemde ele alınıp incelenmektedir. Paleolitik, neolitik ve antik zamanlar¹ birinci dönemi, Roma ve Bizans hâkimiyeti ikinci dönemi ve Türklerin hüküm sürdüğü dönem ise son dönemi oluşturmaktadır.

Tablo 1: Kapadokya Kronolojisi

KAPADOKYA KRONOLOJİSİ²	
MÖ 3000–1750	Asur Ticaret Kolonileri ve Hititler Dönemi
MÖ 1750–1400	Hitit Krallık Dönemi
MÖ 1400–1200	Hitit İmparatorluk Dönemi
MÖ 1200–1100	Ege ve Kuzey kavimlerinin Kapadokya’ya gelişi
MÖ 1100–950	Frigyalılar
MÖ 800	Hitit Tabal Krallığı’nın bölgede tekrar canlanması
MÖ 950–585	Kimmer-İskit akınları ve Lidyalıların egemenliği
MÖ 585–334	Pers egemenliği
MÖ 334–335	Makedonya Komutanlığı (3 Ay)
MÖ 334-MS 17	Kapadokya Krallığı Dönemi
17–395	Roma İmparatorluğu Dönemi

¹ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. “Tarih Öncesi Nevşehir”, *Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* (Türker, 2012, C. 1, ss. 309–332).

² Kapadokya’nın Tarihi. (2012, 30 Nisan). *Nevşehir Belediyesi* sitesinden alınmıştır. http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=117

395	Doğu Roma (Bizans) Devleti
1072	Türk boylarının yerleşmeye başlaması
1086–1175	Danişmendliler Dönemi
1175	Anadolu Selçukluları Dönemi
1243	Moğol hâkimiyeti
1318	Anadolu Selçuklu Devleti'nin son bulması
1318	İlhanlı Valisi Timurtaş'ın ve Eratna Bey'in yönetimi
1340	Bağımsız Eratna Beyliği
1365	Karamanoğulları Beyliği
1381	Kadı Burhanettin yönetimi
1398	Karamanoğullarının bölgeyi geri alması
1398–1402	Osmanlı egemenliği
1402	Timur'un bölgeyi Karamanoğullarına geri vermesi
1436	Sultan II. Murat'ın Nevşehir ve Kayseri'yi Karamanoğullarından geri alması
1466	Kapadokya'nın kesin olarak Osmanlı topraklarına katılması
1867	Nevşehir livasının kazaya dönüştürülerek Niğde'ye bağlanması
1902	Nevşehir'in Ankara sancağına bağlanması
1954	Nevşehir'in il olması

Kapadokya'da paleolitik döneme ilişkin izlere pek az rastlanmakla birlikte, bugüne kadar elde edilen veriler bu izlerin erken Paleolitik dönemden çok, son Paleolitik döneme ait olduğunu göstermektedir. Paleolitik dönemden sonra volkan patlamalarının uzun süre insan yerleşimine müsaade etmediği düşünülen bu dönem, Neolitik döneme kadar devam eder. İlk yerleşim izleri oldukça eski tarihlere uzanan Kapadokya'da, yapılan arkeolojik çalışmalarda neolitik dönemden başlayan birçok yerleşme tespit edilmiştir. Örneğin; Ürgüp yakınlarında (Avla Tepesi) neolitik döneme ait taş aletler bulunmuştur. Acemhöyük kazılarında ise MÖ 6–7. yüzyıla ait izlere, Hitit ve Bronz çağa ait eserlere rastlanmıştır. İnsanlığın avcılık ve toplayıcılıkla geçindiği döneme ait izlere rastlanmaması, volkanik patlamaların yanı sıra, mekânların bir sonra gelenler tarafından genişletilip tekrar yerleşime sahne olmasıyla izlerin silinmesinden kaynaklanmaktadır. Sulucakaracahöyük, Topaklı

Höyük gibi alanlarda yapılan arkeolojik çalışmalar Hititlerden Bizans dönemine kadar geçen süre içinde bölgede çeşitli kültürlerin (Hitit, Frig, Roma, Geç Roma) yaşadığını göstermektedir. Bu döneme ait izler, ancak topluluklar tarafından kullanılan eşyalarda görülebilmektedir (Görmez, 2002, s. 12).

Kapadokya'nın tarihi, neolitik dönem şehri Çatalhöyük'te başlar. MÖ 5000–4000 arasında küçük krallıkların yaşadığı Kapadokya'nın bilinen ilk halkları, Luviler ve Hititlerdir, MÖ 2500 sonlarında ise Asurlular ticaret kolonileri kurmuşlardır. Anadolu'nun gerçek yazılı tarihini anlatan en eski belgeler Asur ticaret kolonilerinden kalmış olan Kapadokya tabletleridir. Kapadokya'nın “güzel at yetiştirilen ülke, güzel atlar ülkesi” anlamına gelen adı da Asurluların mirasıdır. Asurlu tüccarlardan kalan pişmiş topraktan yapılmış ticaret mektuplarında, Erken Bronz Çağı sonlarında (MÖ 3200–1650) bölgenin, özellikle Avanos ve Kültepe'nin, önemli bir ticaret merkezi olduğundan ve Asurlu tüccarların mektuplarında Kızılırmak yayı içinde kalan bu bölgeden Hitit ülkesi olarak söz edilmektedir. Asur ticaret kolonilerinin dönemi MÖ 1850-1800 yılları arasında sona ermiştir (s. 12).

Kapadokya, Hitit İmparatorluğu'nun yeniden toparlandığı 1375'li yıllarda Kral Şuppiliuma tarafından fethedilerek Hititlerin “Aşağı Memleket” sınırlarına dâhil olmuş, yaklaşık 500 yıl Hititlerin elinde kalmıştır (*Yurt Ansiklopedisi Türkiye*, 1982-1983, s. 6064).

MÖ 1200 yıllarında, Hititlerin bir kolu olan ve yaklaşık 24 beylikten oluşan bir konfederasyon olan Tabal Krallığı³ tekrar canlanarak bölgeyi ele geçirmiştir. Hacıbektaş-Karaburna, Topada (Acıgöl), Gülşehir-Sivasa'da çıkan hiyeroglif kaya yazıtları bunu göstermektedir (Özkul, 1991, s. 56). Tabal Krallığı at yetiştiriciliği ile ünlü olmuştur. Hititlerin çöküşünden sonra Tabal Ülkesi adını alan Kapadokya

³ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. “Tabal Krallığı”, *Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* (Akkuş Mutlu, 2012, C. 7, ss. 257–268).

bölgesinin siyasal yapısı Ege'den (Frigyalılar ve Lidyalılar), Kafkaslardan (Kimmerler, İskitler ve Gasgarlar) ve doğudan gelen (Persler, Medler) akınların etkisiyle sarsılmıştır. Bu akınlarla, Tabal Krallığı'nın hâkimiyeti bölgede son bulmuştur. Tabal Krallığı'ndan sonra Kapadokya, Frigyalıların öncüsü sayılan Muşkiler tarafından işgal edilmiştir. Hititlerden sonra Orta Anadolu'da ilk defa büyük bir alanda devlet kurmayı başaranlar Muşki-Frigler olmuştur. Fakat zaman içinde, doğuda Asurların Ön Asya'yı egemenlikleri altına alması ve batıda Frigya hegemonyasını tanımış olan Lidyalıların bağımsızlıklarını ilan edip rakip hâle gelmesi, Frigleri zor durumda bırakmıştır; lakin Frigya devletini yıkanlar, Kimmer ve İskit akınları olmuştur. MÖ 676'da Kimmerlere karşı koymak isteyen Frigya Kralı Midas'ın yenilmesiyle Frigler Orta Anadolu'dan batıya sürülmüştür. Kimmerlerin estirdiği fırtına sırasında ayakta kalmayı başaran Lidya devleti, fırtınadan sonra (MÖ VI. yüzyıl) Frigya'nın önemli bir kısmını zapt ederek Kapadokya'ya kadar genişlemiştir. Kapadokya bölgesinde Lidyalıların hâkimiyeti bu tarihten sonra başlamıştır. MÖ 575–546 arasında bölgede Lidya-Pers çatışmaları ön plana çıkar. Lidya Kralı Cesus, Pers ataklarını durdurmak için Kızılırmak'ı geçer. Ünlü matematikçi Miletli Thales'in ilk hesaplarını da bu dönemde yaptığı görülmektedir. Hatta hesaplamaların, Cesus'un Kızılırmak'ı geçmesi için nehrin iki kola bölünmesini sağladığı konusuna Herodot tarihinde yer verilmektedir. Bu savaşta Cesus'un Pers Kralı 2. Kirus'a yenilmesiyle Persler hem Lidya devletini hem Frigya prensliklerini ortadan kaldırarak Kapadokya'yı ele geçirmişlerdir. Ancak Orta Anadolu'ya yönelen İran (Pers) ve Yunan yayılmaları burada mukavemetle karşılaşmıştır.⁴

⁴ Kapadokya'nın Tarihi. (2012, 30 Nisan). *Nevşehir Belediyesi* sitesinden alınmıştır. http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=117

Perslerin ilk işi Anadolu'yu İran'daki gibi satraplıklara ayırmak olmuştur. Kapadokya Satraplığı da bunlardan biridir. Genel bilgiler ışığında Perslerin halkı göçe zorlamadıkları, yerel kültür ile Pers kültürünün kaynaştığı söylene de yerli kültür ile kaynaşan unsur Fars değildir. Perslerin daha önce İran'dan sürdüğü, ama aynı zamanda Pers ordusunun kumanda heyetini oluşturan ve Anadolu'ya Pers akınlarının hemen öncesinde gelmiş ve yerleşmiş olan Medli subay ve memurlardır. Anadolu halkı kendine yabancı gördüğü Pers hâkimiyetine ısınmamış, fırsat buldukça isyan etmiştir. Perslere karşı en büyük direnç Kapadokya'dan gelmiştir. Kapadokya Satraplığı, ordu merkezi ve ticaret yolunun güzergâhı üzerinde olmasına rağmen, bölgedeki yerel beyler uzun süre Pers hâkimiyetine karşı varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yerel beylerin Perslere karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesi, Pers İmparatorluğu'nun Makedonyalı İskender tarafından ortadan kaldırılmasının yolunu açmıştır. Ancak Kapadokya'da Pers hâkimiyeti çok kolay sona ermemiştir. Yerel beylerin isyanlarını bastırmakta başarısız kalan Pers hükümdarı, Karyalı Datam'dan yardım almış, bu yardım karşılığında davet edildiği sarayda iftiraya uğradıktan sonra Kapadokya'ya kaçarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Perslerin Kapadokya'daki nüfusu Datam'ın ölümünden sonra artmıştır. İskender'in seferleri sırasında satraplıkların önemli bir kısmı Perslidir. Herodot Tarihi'nde Perslerin Tanrı heykeli, tapmak, sunak gibi şeyleri yapmayı bilmedikleri; kurbanları dağ başlarında kestikleri ve Zeus'a tanrısal gök kubbe olarak taptıkları; güneşe, aya, toprağa, ateşe, suya ve rüzgâra kurban adadıkları anlatılmaktadır. Persler zamanında, Kapadokya'da İran ayinlerinin yaygınlaştığını gösteren deliller MS IV. yüzyıla kadar Ateş Tanrısı'na adanmış mabetlerin varlığıdır. Ayrıca bir yandan kıyılardaki ticaret ve para ekonomisine karşın, iç kesimlerde kapalı bir kara ticaretinin egemen olmasından kaynaklanan ekonomik sınırlılıklar, diğer taraftan toprakların ordunun ileri gelenlerine verilmesi neticesinde bu kesimlerin debdebeli sefahatlerinin tarım ve hayvancılıkla uğraşan

köylüleri köle durumuna düşürmesi ve bu köylülerin Romalı, Yunanlı esircilere satılır hâle gelmesi ile Pers Devleti gücünü kaybetmiştir. Makedonya Kralı Büyük İskender, MÖ 334 ve 331’de Pers ordularını art arda bozguna uğratarak bu büyük imparatorluğu çökertmiştir. Doğu seferleri sırasında İskender’in Kapadokya’dan geçerken Cabictas adlı komutanını bölge idarecisi olarak bırakmasıyla Kapadokya da Makedonya egemenliğine girmiştir. Ancak Makedonyalılar, Kapadokya’da Batı Anadolu’daki Yunan kolonilerinde olduğu gibi coşkuyla karşılanmamıştır. İskender, komutanlarından Sabiktas’ı bölgeyi denetim altına almakla görevlendirince, halk buna karşı çıkmış ve eski Pers soylularından Ariarates, halkın desteğini alarak 332’de merkezi Mazaka (Kayseri) olan Kapodakya Krallığı’nı kurmuştur. Çalışkan bir yönetici olan I. Ariarates, Kapadokya Krallığı’nın sınırlarını Yeşilirmak havzasına kadar genişletmiştir. Genç Kapadokya Krallığı İskender’in ölümüne kadar barış içinde yaşamıştır. İskender’in ölümünden sonra onun otoritesini üstlenen Perdikkas, Makedonya İmparatorluğu’nun ortasında filizlenen bağımsız bir krallığın varlığına göz yummamıştır. Ariarates’in bozguna uğratılmasından sonra yönetim Makedonyalı komutanlardan Eumenes’e devredilmiştir. Çok geçmeden I. Ariarates’in yeğeni II. Ariarates, Kapadokya’ya geri dönerek Makedonyalıları bölgeden atmıştır. Ancak ikinci kez kurulan krallık, topraklarının önemli bir kısmını yitirmiş durumdadır. Kuzeyde yine bir Pers soylusu olan Ktistes, Pontus Devleti’ni; güneyde ise İskender’in komutanlarından Selevkos, bağımsız bir krallık kurmuştur. Aynı zamanda MÖ 280 yıllarında Kapadokya batıdan gelen Galat topluluklarının istilasına sahne olmaktadır. Kızılırmak yayı içine yerleşen Galatlar, Kapadokya ile sınır komşusu olmuşlardır. Kapadokya Krallığı Galatlarla sık sık savaşmak zorunda kalmış, aynı zamanda Roma Devleti’nin Anadolu’nun içlerine kadar ilerlemesine engel olmaya çalışmıştır. Bunun için Bergama Krallığı’nın yanında yer alan V. Ariarates’in ölümüyle Yunan kültürü Kapadokya’ya girmeye başlamıştır. Pontus Krallığı’nın

entrikalarıyla Kapadokya tahtı iyice sarsılmıştır, sonunda kral soyu tümüyle yok edilmiştir. Ardından Kapadokya Krallığı'nın topraklarının paylaşımı için Pontus Krallığı ile Roma Devleti arasında bir mücadele başlamıştır. Bu dönemde Kapadokya tahtı birkaç kez el değiştirmiştir.⁵

2.1. Roma Dönemi

Sürekli iktidar değişikliklerinin yanı sıra, bölgeyi istila edenlerin her seferinde, ürünleri yağmalamaları ve baskı yapmaları ile bunalan Kapadokya, MS 17'de Roma Kralı Tiberius tarafından Roma'ya bağlanarak karışıklıklara son verilmiştir (*Nevşehir İl Yıllığı-1998*, 1999, s. 111).

Kapadokya Eyaleti'nin sınırları kuzeyde Amisos'a (Samsun), güneyde Kilikya'ya, batıda Tatta Gölü'nden (Tuz Gölü), doğuda Fırat kıyılarına kadar uzanmıştır (*Yurt Ansiklopedisi Türkiye*, 1982-1983, s. 6066).

Roma egemenliği sırasında, gerek saldırı gerek yerleşme amaçlı yöreye gelenlere “barbar” adını veren Romalılar, bu yeni gelenlere “lejyon” adını verdikleri askeri birlikler ile karşı koymuşlardır. İmparator Vespasians, döneminde daha da yoğunlaşan bu olayları kontrol altına aldıktan sonra, bazı bayındırlık etkinliklerine girer. Nevşehir yörelerinden batıya doğru bir yol yaparak Ege'ye ulaşımı sağlarlar. Hem askeri hem ticari açıdan büyük öneme sahip olan, Galatya ve Kapadokya eyaletlerini birleştiren bu yol, MS 100'lerde başlayan Part saldırıları sırasında önemli bir rol oynamıştır. İmparator Septimus Severus döneminde ekonomik açıdan oldukça canlanan Kapadokya ve merkezi Kaisaireia (Mazaka-Kayseri) daha sonraki yıllarda İran'dan gelen Sasanilerin saldırılarına uğrar, Nevşehir ve Kayseri çevreleri bu saldırılar sırasında yakılıp yağmalanır. İmparator Julianus Apostata (361-363)

⁵ Kapadokya'nın Tarihi. (2012, 30 Nisan). *Nevşehir Belediyesi* sitesinden alınmıştır. http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=117

zamanında, saygın bir bilgin olduğu kadar uygar bir din adamı olan Kaisereia başpikoposu yoksul halkın yaşam düzeyini yükseltmek için büyük çaba harcar. Ancak merkezdeki Roma yönetimi bu uygar din adamının toplum üzerindeki etkisinden çekinerek Kapadokya'yı güney ve kuzey olmak üzere iki yönetsel bölgeye ayırır. Nevşehir güney bölgede yer alır. Roma İmparatorluğu 395'te Doğu ve Batı İmparatorluklarına ayrıldığında Nevşehir yöreleri ekonomik canlanma içindedir (s. 6066). Diğer taraftan Anadolu'da yayılmaya başlayan Hristiyanlar için Roma dönemi hareketli bir dönemdir. Bilindiği gibi Hristiyanlığın ilk yılları, puta tapan Roma Devleti'nin ağır baskıları altında geçmiş, bu da Hristiyanları büyük şehirlerden kayalık gizli alanlara kaçmaya yöneltmiştir.⁶ Kayseri'nin önemli bir din merkezi hâline geldiği 4. yüzyılda kayalık Göreme ve çevresini keşfeden Hristiyanlar, Kayseri Piskoposu olan Aziz Basil'in dünya görüşünü benimseyerek kayalar içinde manastır hayatını başlatırlar (*Nevşehir İl Yıllığı-1998*, 1999, s. 112).

2.2. Bizans Dönemi

Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle Kapadokya, Doğu Roma İmparatorluğu'nun etkisi altında kalır. 2. yüzyıl sonlarında Kapadokya'da önemli sayıda Hristiyan toplulukları bulunmaktadır, çünkü bu devre ait iki piskoposluk merkezi bilinmektedir. Bunlardan biri uzun süre Hristiyanların merkezi olan Kayseri, diğeri de Malatya'dır. 3. yüzyılda kuvvetli şahsiyete sahip rahiplerce dinî düşünce ve yaşantının merkezi hâline getirilen bölge, 4. yüzyılda üç büyük azizin (Kayseri Piskoposu Büyük Basil, kardeşi Nyssa'lı Gregory ve Naziaanus'lu Gregor) memleketi olarak bilinmekteydi. Bunlardan Kayseri Piskoposu Büyük Basil bölgedeki kaya kiliseleri ve manastırların kurucusudur. Bölge halkı Greko-Roma fikirlerinden ziyade İran'ın etkisi altında kalmıştır. Orta ve Doğu Anadolu'da olduğu gibi Kapadokya'da

⁶ Kapadokya'nın Tarihi. (2012, 30 Nisan). *Nevşehir Belediyesi* sitesinden alınmıştır. http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=117

da Bizans İmparatorluğu'nun ilk yıllarında sakin bir dönem yaşanmıştır. İmparatorluk sınırları Akdeniz havzasından Kafkaslara kadar uzandığı için Kapadokya bölgesi imparatorluğun merkezi hâline gelir (s. 112). Ancak 608, 611 ve 623 yıllarında Nevşehir-Kayseri bölgesinde Sasanilerle Bizans güçleri arasında yoğun savaşlar olur ve Sasaniler söz konusu bölgeyi 6–7 yıl kadar ellerinde tutarlar. Daha sonra Kudüs'ü ele geçirirler ve Hakiki Haç'ı Ctepsiphon'a (Bağdat sınırları içinde antik bir yerleşim) taşırlar. Bunun üzerine İmparator Heraclius Anadolu'nun elde kalan kısımlarını askeri eyaletlere ayırır ve Kapadokya askeri açıdan organize edilir. Orduda hizmet edenlere topraklar verildiğinden toprağa sahip askeri aristokrat grubu ortaya çıkar. Daha sonraları ise İmparator Heraclius kaybedilen toprakları geri alarak Hakiki Haç'ı Kudüs topraklarına geri götürür. Ancak Doğu eyaletlerinin askeri bir düzeninin bulunmayışı Araplar tarafından tekrar işgale uğramasına neden olur. Kayseri 647 ve 726 yıllarında iki kez el değiştirir. Derinkuyu ve Kaymaklı gibi düz ovalarda yaşayan halk, yer altı yerleşimini tercih ederek kendilerini savunurlar. Hristiyanlara baskı yapan Sasanilerin ve din ulularının tasvirlerinin yapılmasına karşı çıkan Arap akıncılarının saldırıları nedeniyle tasvir (ikona) yanlısı bir bölüm Hristiyan keşiş VII. yüzyılda Matiane (Maçan/Avcılar), Korama (Göreme), Ürgüp ve Avanos dolaylarına sığınır ve buralardaki “peribacaları”nı mağara gibi oyarak içlerine yerleşirler. İkona kırıncı akım, III. Leon'un Müslümanlıktan etkilenecek ikonları yasaklamasıyla Bizans'ta da güç bulunca (725–843) buralara sığınanların sayısı da artar. 843'te İmparatoriçe Theodore'nin ikonları tekrar serbest bırakması ve 9. yüzyıl ortalarından sonra da Arapların geri çekilmesi ile bölge oldukça sakinleşir (s. 112; *Yurt Ansiklopedisi Türkiye*, 1982-1983, s. 6066).

2.3. Kapadokya’da Türk Dönemi

Kapadokya’da Türk dönemi, Bizans’tan sonra Selçukluların bölgeye hâkimiyeti ile başlar. Anadolu beylikleri ve Osmanlı Devleti’nin etkileri, Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi ile devam eder.

2.3.1. Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Dönemi

1071’de Türklerin Anadolu’ya girmelerinin ardından 1072’de bölgeye birçok Oğuz Boyu yerleşmiş, yerli Rum köyleriyle birlikte Türk yerleşimleri de oluşmaya başlamıştır. 330 yıl süren Selçuklu hâkimiyetinden önce Kapadokya bir süre (1086–1175) Danişmendlilerin yönetiminde kalmıştır. Danişmendlilerin Selçuklularla birlikte hareket ettiği Haçlı Seferleri sırasında Kapadokya büyük zarara uğramıştır. Sultan Melikşah’ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti’nde taht kavgaları baş göstermiştir. Sultan Sencer’in 1157’de ölümüyle Büyük Selçuklu Devleti dağılmış, şehzadeler buldukları bölgelerde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ancak Büyük Selçuklu Devleti’nin yıkılmasından sonra en uzun süre ayakta kalan kolu, XIV. yüzyıla kadar devam eden Anadolu Selçuklu Devleti’dir. 1143’te Melik Gazi’nin ölümüyle Danişmendlilerde taht kavgaları başlamış ve II. Kılıçarslan tarafından 1175’te fethinden sonra Kapadokya ve çevresi de Selçuklu egemenliği altına girmiştir. Selçukluların 1243 Köseadağ Savaşı’nda Moğollara yenilmesiyle birlikte bölgede Moğol hâkimiyeti başlamış ve bölge Moğollar tarafından bir üs olarak kullanılmıştır. Selçuklu Sultanı Süleyman Şah, 1081 yılında Anadolu üstünlüğünü Bizans’a kabul ettirdikten sonra bölgeye Ebu’l-Gazi’yi vali tayin etmiştir. Nevşehir, Türkiye Selçukluları döneminde doğu-batı istikametinde bir menzillik mesafede yapılmış Çayhanı, Horozlu Han, Zazadın Han, Sultan Hanı, Ağzıkara Han, Tepesidelik Han, Alay Hanı ve Sarıhan gibi kervansarayların sıralandığı ticaret yolu üzerindedir. Bu ticaret yolu, Ege’yi Orta Asya, Çin ve Mezopotamya’ya bağlayan bir yol olmuştur (Bilge, 1966, s. 36). Kapadokya’nın özellikle Nevşehir’e yakın

kesimleri, Anadolu Selçukluları döneminde Doğu ile Batı arasında ticari ve kültürel bir köprü vazifesi görmüştür. I. Alâeddin Keykubat ile en parlak dönemini yaşayan Anadolu Selçukluları bu dönemden sonra taht kavgaları ve toprak kayıpları nedeniyle dağılmıştır. Kapadokya içindeki mağaralar, anlaşmazlıklarda sultanların sığınma yerleri olarak kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin ortadan kalkmasının ardından, Kapadokya'ya hâkim olan devlet ve beylikler sırasıyla; İlhanlılar, Eratna Beyliği, Karamanoğulları ve Osmanlı Devleti'dir. 1318 yılında Orta ve Doğu Anadolu'nun İlhanlı Devleti'nin vilayeti sayılmasıyla birlikte Kapadokya İlhanlı Valisi Timurtaş'ın yönetimine verilmiştir. Timurtaş 1322'de İlhanlılara karşı bağımsızlığını ilan edince 1327'de öldürülmüştür. Bundan sonra bölgede İlhanlıların komutanlarından Eratna Bey'in yönetimi başlamıştır. 1340'tan 1365'e kadar Bağımsız Eratna Beyliği (İlhanlılardan bağımsız) bölgenin hâkimi olmuştur. Eratna Bey'in ölümüyle beyliğin başına çocuk yaştaki yöneticilerin geçmesi, Karamanoğullarının işine yaramış, Kapadokya bölgesinin de içinde bulunduğu topraklar 1365'te Karamanoğlu Alâeddin Bey tarafından ele geçirilmiştir. 1381'de Eratna soyundan II. Mehmed Bey'i saf dışı bırakan Vezir Kadı Burhaneddin Ahmed, beylik yönetimini ele geçirince bölge onun egemenliği altına girmiştir. Kadı Burhaneddin tarafından ele geçirildiyse de Kadı Burhaneddin'in 1398'de Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürülmesi üzerine, yöre 1397'de Karamanoğulları egemenliğine girer. Osmanlı Hükümdarı I. Bayezid, aynı yıl Karamanoğulları Beyliği'ne son verip Karaman ilini topraklarına katınca Kapadokya yöresini de Osmanlı topraklarına katmıştır. Ancak I. Bayezid, 1402 Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmiş; Timur'un Osmanlılardan aldığı toprakları beyliklere dağıtmasıyla Anadolu beylikleri dönemi yeniden canlanmıştır. Kapadokya yöresi bu dönemde tekrar Karamanoğulları Beyliği'nin yönetimine geçmiştir. Karamanoğulları ile Osmanlılar arasında uzun süren savaşlar, önceleri Osmanlıların daha sonraları,

1466 yılında Karamanoğullarının yenilgisiyle Kapadokya yöresi tekrar Osmanlı Devleti'ne katılmıştır.⁷

2.3.2. Osmanlı Devleti Dönemi

Kapadokya halkı, Osmanlı yönetiminin ilk yıllarını barış içinde ve sakin bir biçimde yaşamıştır. Bu durum, Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıktığı zaman, hazine gelirlerini artırmak için yaptırdığı yeni bir arazi tahririne kadar sürmüştür. İl yazıcılarının bir kısmı arazi ölçümlerini ve ürün miktarını fazla göstererek vergi miktarını artırınca bazı dirlik sahiplerinin toprağı elinden alınmış ve bu durum halk ile asker arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Ayrıca 1582'den itibaren başlayan İran seferleri tımar düzenini bozmuş, dirlik sahiplerinin isyanına neden olmuştur. Celali isyanları olarak bilinen ve dirlik sahiplerinin ailelerini ve topraklarını bırakıp savaşa gitmeyi reddetmeleriyle alevlenen bu isyanlar Kapadokya'da da etkili olmuştur. Muşkara'nın iskân durumunun XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla pek fazla bir değişiklik göstermediğı gözlemlenmektedir. Ancak Damat İbrahim Paşa'nın Osmanlı Sadrazamı olmasıyla bölgede önemli bir canlanma ve yenilenme yaşanmıştır. Lale Devri'nin önemli sadrazamlarından Damat İbrahim Paşa, Muşkara'da bu döneme yakışır yenilikler uygulamıştır. Damat İbrahim Paşa, doğup büyüdüğü memleketi olan Muşkara'nın adını Nevşehir olarak değiştirmiş, yerleştirme siyaseti ile şehrin nüfusunu çoğaltmış ve 1725 yılında kadınlara hükümler göndererek tüm resmî yazışmalarda yeni isminin kullanılması için emir vermiştir. Ayrıca Nevşehir'e içerisinde medrese, cami, hamam ve aşevi bulunan bir külliye yaptırmıştır. Bu külliye de sürekli olarak ayakta kalması için bir vakıf tesis etmiştir (Uzunçarşılı, 1982, s. 156; Okyar, 2002, s. 30).

⁷Kapadokya'nın Tarihi. (2012, 30 Nisan). *Nevşehir Belediyesi* sitesinden alınmıştır. http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=117

Osmanlı döneminin ilk yıllarından XVII. yüzyıla kadar Kapadokya bölgesinin en önemli merkezi Ürgüp olmuştur. 1870 Konya Vilayet Salnamesi'ne göre Nevşehir kazasının toplam nüfusu 38.191, Ürgüp kazasının ise 28.952'dir. 1899'da kasabadaki 17.660 nüfusun 10.972'si Müslüman, 6080'i Ortodoks Hristiyandı. Aynı tarihte kazanın toplam nüfusu 50.000'in üzerindeydi (Şahin, 2007, s. 66). Osmanlı Devleti'nin 1840 yılındaki resmî kayıtları Nevşehir ve Ürgüp'ün Niğde Muhassıllığı'na bağlı olduğunu göstermektedir. 1847'deki idari yapılanmada Nevşehir, Konya eyaletine bağlı livalardan biri hâline getirilmiştir. 1849 kayıtlarında sancak merkezinin Niğde'ye taşınmasından söz edilmektedir. 1867 Vilayet Nizamnamesi'ne göre Nevşehir livası kazaya dönüştürülerek Konya vilayetinin Niğde sancağına bağlanmıştır (Bilge, 1966, s. 72). Bu dönemde Niğde sancağının Nevşehir, Ürgüp, Aksaray, Kırşehir ve Yahyalı olmak üzere beş kazası bulunmaktadır. Kısaca idari hiyerarşi şu şekildedir: Konya eyaleti, Niğde sancağı, Nevşehir ve Ürgüp kazaları ve bunların köyleri. Nevşehir'in idari statüsü, 1867'den 1918'e kadar değişmemiştir. Buna karşın, 1896 yılında Arapsun (Gülşehir) Niğde sancağına bağlı bir kaza hâline getirilmiştir. Avanos, bu yüzyılda Ankara vilayetinin Kırşehir sancağına bağlı bir kaza, Hacıbektaş ise yine aynı vilayete ve sancağına bağlı olan bir nahiye durumundadır.⁸

2.3.3. Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi

Nevşehir ili, Mondros Mütarekesi günlerinde 12. Kolordu'ya bağlı 11. Tümen'in denetim alanı içerisindeydi. Karargâhı Niğde'de bulunan tümenin önemli silah ve cephane depolarından biri de Nevşehir'de idi. Orta Anadolu bölgesi, Mütareke'nin belirlediği paylaşım alanının dışında kaldığı için Nevşehir, Millî

⁸ Kapadokya'nın Tarihi. (2012, 30 Nisan). *Nevşehir Belediyesi* sitesinden alınmıştır. http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=117

Mücadele yıllarında önemli bir siyasi veya askeri olaya tanık olmamıştır. Bununla birlikte 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'ne Nevşehir adına Dellalzâde Hacı Osman Efendi adlı bir delege katılmıştır. Hacı Osman Efendi, Sivas Kongresinde alınan bütün vilayet ve kazalarda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubeleri oluşturulmasını öngören kararın Nevşehir'de uygulanmasına öncülük etmiştir. Bu cemiyetin önde gelenleri, Eyüp Bey, Müftü Süleyman Hakkı Efendi ve Belediye Başkanı Ahmet Efendi idi. Günümüzde Nevşehir'in bir ilçesi olan Avanos'ta da cemiyetin bir şubesi açılmıştır. Burada kurulan cemiyetin çalışmalarında en etkin şahsiyet ise Belediye Başkanı Nuri Bey'dir. Millî Mücadele yıllarında Nevşehir'de yaşanan bir diğer önemli hadise ise Mustafa Kemal'in 22 Aralık 1919'da Hacıbektaş'a gelmesidir. Bektaşileri Millî Mücadeleye kazandırmak amacını güden Mustafa Kemal, Hacı Bektaş Veli Tekkesi Çelebisi Cemâleddin Efendi ve Tekke Şeyhi Salih Niyazi Baba ile görüşmüştür. Her iki Bektaşî önderi de uzun görüşmelerden sonra ülkenin içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurarak Mustafa Kemal'e destek sözü vermişlerdir. Bu görüşmeden sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki Bektaşî tekkeleri birer Kuva-yı Milliye karargâhı işlevi görmüştür (Seyfeli, 2012, ss. 63-74). Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1924 yılında Niğde il olurken, Nevşehir de ona bağlı bir ilçe oldu. Nevşehir 6429 sayılı yasa ile 20 Temmuz 1954 tarihinde il hâline getirilmiştir (Şahin, 2007, s. 66). Hâlen yedi ilçesi bulunan Nevşehir'in bu ilçeleri Acıgöl, Avanos, Derinkuyu, Gülşehir, Hacıbektaş, Kozaklı ve Ürgüp'tür.

3. NEVŞEHİR'İN FOLKLORU İLE İLGİLİ YAYINLAR

Zeynep Korkmaz'ın *Nevşehir Yöresi ve Ağızları* (1963, 1994) adlı eseri, Zafer Yeşilöz'ün *Nevşehir İli Ürgüp ve Avanos Yöresi Ağızları* (1993) adlı yüksek lisans tezi, Hasan Yavuzer'in *Hacıbektaş Yöresi Bektaşî İnançlarının Din Sosyolojisi Yönünden İncelenmesi* (1993) başlıklı yüksek lisans tezi, Mustafa Özeşsiz'in *Nevşehir*

İli İnanç Coğrafyası (1995) adlı yüksek lisans tezi, Murat Karabulut'un *Nevşehir Yöresi Müzik Folklorunun İncelenmesi* (2002) adlı doktora tezi, Bayram Dağcı'nın *Hacıbektaş ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (2002) adlı yüksek lisans tezi, Akif Beğen'in *Ürgüp İlçesi ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (2003) adlı yüksek lisans tezi, Mehmet Karaaslan'ın *Hacıbektaş Folkloru* (2003) başlıklı yüksek lisans tezi, Fatma Tekin'in *Nevşehir İli Yerleşim Adları Üzerine Bir Dil İncelemesi* (2009) başlıklı yüksek lisans tezi, Serap Kozan'ın *Nevşehir Yöresindeki Ziyaret Yerleri* (2009) adlı yüksek lisans tezi, Nevin Çöl Yıldız'ın *Nevşehir İli Gülşehir İlçesi Halk Edebiyatı ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme* (2010) başlıklı yüksek lisans tezi, Hilal Demir'in *Nevşehir'in Kozaklı İlçesinde Ad Verme Geleneği* (2010) adlı yüksek lisans tezi, Turgay Kabak'ın *Derinkuyu Yöresi Halk İnanışları* (2011) adlı yüksek lisans tezi ve editörlüğünü Adem Öger'in yaptığı *Nevşehir Halk Kültürü Araştırmaları 1* (2011) adlı eser halk bilimi, halk edebiyatı ve Türk edebiyatı ana bilim dallarında Nevşehir yöresi ile ilgili yapılmış çalışmaları oluşturmaktadır.

4. TÜRK EFSANELERİ ÜZERİNE YAPILAN İLMÎ ÇALIŞMALAR

Türkiye'de birçok çalışmaya konu olan efsane türü üzerinde çalışan araştırmacıların başında Pertev Naili Boratav gelmektedir. 1964 yılında, Wiesbaden'de yayımlanan *Philologia Turcicae Fundamenta*'nın ikinci cildini, efsanelerin temalarına göre incelendiği bir çalışma olan "Le conte la legende" yani "Masal ve Efsane" başlıklı bölüm oluşturmaktadır.

Efsane üzerine çalışma yapan bir diğer önemli araştırmacı da Saim Sakaoğlu'dur. Saim Sakaoğlu'nun *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu* (1980) adlı çalışmasında, efsane hakkında teorik bilgiler verildikten sonra; efsane tanımları, efsanenin oluşumuyla ilgili görüşler, efsane tasnifleri ve tipleri verilmiştir. Batı'da ve Türkiye'de yapılan efsane konulu

çalışmaları da kısaca tanıtan Saim Sakaoğlu, motif kavramı ve taş kesilme motifi üzerinde durduktan sonra, taş kesilme motifine yer veren efsaneleri yedi grupta toplayıp tasnif etmiştir. Araştırmacı, çalışmasının sonunda ise Anadolu-Türk efsanelerinde görülen taş kesilme motifinin tip kataloğunu da hazırlamıştır. *101 Anadolu Efsanesi* (1989) ve *101 Türk Efsanesi* (2003) adlı iki kitap yayımlayan Saim Sakaoğlu, bazı efsane konulu makale ve bildirimlerini de *Efsane Araştırmaları* (1992, 2009) adlı çalışmasında bir araya getirmiştir. Saim Sakaoğlu, *101 Türk Efsanesi* adlı eserinde, sadece Türkiye’de yaşayan Türklerin değil; Türkiye dışında yaşayan Türk topluluklarının da efsanelerine yer vermiştir. Türk dünyasına ait efsane metinlerinde benzer motiflere yer vererek ortak bir kültür şuurunu, efsane metinleriyle bize aktarmıştır.

Bir diğer önemli çalışma, Bilge Seyidoğlu’nun *Erzurum Efsaneleri: Erzurum’da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme* (1985) adlı eseridir. Bilge Seyidoğlu, Erzurum’dan derlediği 192 efsaneyi üç grupta toplayarak incelemiştir. Çalışmada metinlerine yer verilen efsaneler; epizotları, kutsallıkları, gerçeklikleri ve olağanüstülükleri bakımından ele alınarak efsanelerin toplumsal işlevleri üzerinde durulmuştur. Bilge Seyidoğlu’nun bir başka çalışması ise *Erzurum Efsaneleri* (1997) adıyla yayımlanmıştır.

M. Öcal Oğuz, Metin Ekici, Nebi Özdemir, Gülün Öğüt Eker, Selcan Gürçayır’ın yayına hazırladıkları, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar C. 1-2* (2003, 2005) adlı eserde ise folklorun tanımından, folklorun yapısal kuramlarından, folklor ve türler arası ilişkilerden bahsedilmektedir. Folklor üzerine yayımlanmış çeviri makalelere yer verilirken, masalın efsane, menkıbe, mit, fabl ve fıkra gibi türlerden farkı; masal ve efsane üzerine, efsanenin yapısı ve fonksiyonu gibi efsaneyle ilgili makaleler de kitabın içerisinde yer almaktadır.

Metin Ergun'un *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi* (1997) kitabında, efsane kavramının tanımı, tasnifi, teşekkülüne değinilerek efsanenin diğer türlerle ilişkisi değerlendirilmiştir. Türkiye dışındaki Türklere ait metinler üzerinde, şekil değiştirme motifi ele alınarak ve katalog çalışması yapılarak sınıflandırılmıştır.

Efsaneler daha pek çok araştırmacının akademik çalışmasına konu olmuştur. Ahmet Yaşar Ocak'ın *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri* (1983), Ali Berat Alptekin'in *Fırat Havzası Efsaneleri: Metinler* (1993), Mehmet Naci Önal'ın *Muğla Efsaneleri* (2005) adlı çalışmalarının dışında, *Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar: Metinler ve İncelemeler* (1987, 2006) başlıklı yüksek lisans teziyle İsmail Görkem, *Van Folklorunda Yatırlar Yatırlara Bağlı Olarak Anlatılan Menkıbeler* (1987) adlı yüksek lisans teziyle Yılmaz Önay, *Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (1989, 1993) adlı yüksek lisans teziyle Muhsine Helimoğlu Yavuz, *Tarihî Bursa Efsaneleri* (1989) adlı doktora teziyle Yusuf Olgun, *Bingöl Efsaneleri: İnceleme-Metinler* (1989) adlı yüksek lisans teziyle Ali Duymaz, *Erzincan Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma* (1991, 1993) adlı yüksek lisans teziyle Ruhi Kara, *Malatya Efsaneleri: Metinler ve İnceleme* (1991) adlı yüksek lisans teziyle Kudret Yıldırım (Yağbasan), *Yozgat Efsaneleri: İnceleme-Metin* (1992) adlı yüksek lisans teziyle Zekeriya Karadavut, *Konya Efsaneleri: İnceleme-Metin* (1993) başlıklı yüksek lisans teziyle Seyit Emiroğlu, *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi* (1993) başlıklı doktora teziyle Metin Ergun, *Konya Efsaneleri: İnceleme-Metin* (1993) başlıklı yüksek lisans teziyle Seyit Emirolu, *Adana Yöresi Yatır-Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler* (1994) başlıklı yüksek lisans teziyle Zekiye Çağım, *Adana Efsaneleri Araştırması* (1994) adlı yüksek lisans teziyle Refiye Okuşluk, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (1994) adlı yüksek lisans teziyle Nilgün Çıblak, *Niğde Efsaneleri: Tahlil ve Metin* (1994) başlıklı yüksek lisans teziyle Bayram Sönmez, *Taşeli Platosu Efsaneleri: İnceleme-Metinler* (1996) adlı yüksek

lisans teziyle Mehmet Erol, *Balıkesir Yatır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (1996, 1998) başlıklı yüksek lisans teziyle Necmi Yalçın, *Doğu Karadeniz Efsaneleri Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin Efsaneleri)* (1998) adlı yüksek lisans teziyle Neşe Işık, *Giresun Efsaneleri* (1999) adlı yüksek lisans teziyle Cengiz Gökşen, *Anadolu Göl Efsaneleri: İnceleme-Metin* (2001) başlıklı yüksek lisans teziyle Aziz Ayva, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (2002) adlı doktora teziyle Halil Altay Göde, *Gaziantep Efsaneleri: İnceleme- Metin* (2003) başlıklı yüksek lisans teziyle Yahya Özdemir, *Antalya Bölgesi Efsaneler* (2003) adlı yüksek lisans teziyle Hıdır Tekin, *Tatar-Başkurt Efsanelerindeki Olağanüstü Motifler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (2002) başlıklı doktora teziyle Gülhan Atnur, *Azerbaycan'da Yer Adlarına Bağlı Efsaneler Üzerine Bir İnceleme* (2004) adlı yüksek lisans teziyle Gülçim Mara, *Kırgız Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma: İnceleme-Metin* (2004) başlıklı doktora teziyle Aygerim Dıykanbayeva, *Yakut Efsaneleri* (2004) adlı doktora teziyle Muvaffak Duranlı, *Anadolu'da Yer Adlarına Bağlı Olarak Oluşan Efsaneler Üzerine İncelemeler* (2004) başlıklı yüksek lisans teziyle Sinan Gönen, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* (2006) adlı yüksek lisans teziyle Mustafa Osan, *Karakalpak Efsaneleri: İnceleme-Metinler* (2008) başlıklı doktora teziyle Pınar Fedakar, *Mardin Efsaneleri* (2008) adlı yüksek lisans teziyle Nuriye Sancak, *Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma: İnceleme-Metinler* (2008) başlıklı doktora teziyle Adem Öger, *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri İle İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler* (2009) adlı yüksek lisans teziyle Gül İnce, *Ayasofya Efsaneleri: Tespit-İnceleme* (2009) başlıklı doktora teziyle Ferhat Aslan, *Nizip Efsaneleri* (2010) adlı yüksek lisans teziyle Levent Başarkanoğlu, *Bingöl Efsaneleri* (2010) başlıklı yüksek lisans teziyle Recai Bazancir, *Anadolu Efsanelerinde Dindar Kadın ve Ermiş Kadın* (2010) adlı yüksek lisans teziyle Gülenay Pınarbaşı, *Eyüp Sultan Türbesi Etrafında Teşekkül Eden Efsanelerin Tespiti*

ve *İncelenmesi* (2011) başlıklı doktora teziyle Nursel Uyaniker gibi isimler gelmektedir.

Efsaneler, çeşitli kitap ve kitap bölümlerine de konu olmuştur. Bunların başında da Pertev Naili Boratav'ın *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (1988) ve *100 Soruda Türk Folkloru* (1997), Bahaeddin Ögel'in iki ciltlik *Türk Mitolojisi* (1993, 1995), Sedat Veyis Örnek'in *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane* (1988) ve Şükrü Elçin'in *Halk Edebiyatına Giriş* (1986) gibi kitapları gelmektedir. Efsane metinlerine yer veren kitaplar ise: Adli Moran'ın *İlkel Efsaneler* (1961), Osman Bayatlı'nın *Bergama'da Efsaneler* (1941), Hüseyin Namık Orkun'un *Türk Efsaneleri* (1943), Ali Rıza Önder'in *Yasayan Anadolu Efsaneleri* (1955), Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın *Anadolu Efsaneleri* (1957), Malik Aksel'in *Anadolu Halk Resimleri* (1960), M. Ziya Demircioğlu'nun *Kastamonu Evliyalari* (1962), Mehmet Önder'in *Konya Efsaneleri* (1963), Cemil Cahit Güzelbey'in *Gaziantep Evliyalari* (1964), Selma Aktan'ın *Hakiki Anadolu Efsaneleri II cilt* (1965), Enver Behnan Şapolyo'nun *Türk Efsaneleri* (1965) ve *Dünya Efsaneleri* (1965), Ahmet Banoğlu'nun *Tarih ve Efsaneleriyle İstanbul* (1966), İbrahim Zeki Burdurlu'nun *Ülkemin Efsaneleri* (1966), Mehmet Önder'in *Anadolu Efsaneleri* (1966), Fehmi Anlaroğlu'nun *Dilden Dile, Nesilden Nesile Anadolu Efsaneleri* (1968), Mehmet Önder'in *Efsane ve Hikâyeleriyle Anadolu Şehir Adlari* (1969), Mehmet Önder'in *Bitmez Tükenmez Anadolu: Hikâyeleri, Efsaneleri ve Destanlarıyla* (1970), İrfan Ünver Nasrattinoğlu'nun *Afyonkarahisar Efsaneleri* (1973), M. Necati Sepetçioğlu'nun *Türk-İslam Efsaneleri* (1975), İsmail Hakkı Acar'ın *Zara Folkloru, Sivas* (1975), Ali Berat Alptekin'in *Efsane ve Motifleri Üzerine* (2012) şeklinde sıralanabilir.

5. ARAŞTIRMA VE İNCELEME YÖNTEMİ HAKKINDA

Nevşehir, hem toplumsal hem de kültürel açıdan önemli olaylara sahne olmuş eski bir yerleşim alanıdır. Birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, değişik dinleri ve

kültürleri buluşturmuş olması neticesinde köklü bir tarihe ve zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Bunun sonucu olarak da sahip olduğu sözlü ve yazılı edebiyat geleneği, sözlü kültür ürünleri oldukça geniş bir yelpazeye sahip, kültürümüzün zengin kaynaklarını içinde barındıran bir bölgedir. Efsaneler ise sosyal hayatın her alanına temas eden türlerin başında gelir ve halkın çaresizliklerini, umutlarını, özlemlerini, dünya görüşlerini bütün öteki halk edebiyatı türlerinden daha keskin bir şekilde ortaya koyar. Tüm bu nedenler doğrultusunda çalışmamızın konusu, Nevşehir’de yaratılan ve yaşatılan önemli bir halk edebiyatı türü olan efsanelerin derlenmesi, bu efsanelerin şekil, içerik ve işlevsel açıdan incelenmesi ve efsanelerin tasnifi ile ilgilidir. Sözlü gelenekten derlenip yazıya geçirilen Nevşehir efsanelerinin incelenmesi bu çalışmanın konusunu, çoğunluğu kaynak kişilerle görüşülerek derlenmiş olan, bir kısmı çeşitli tez, kitap, dergi ve internet sitelerinde yayımlanmış, 164 efsane metni ise çalışmamızın temel malzemesini oluşturmaktadır. Bu 164 efsanenin 116 tanesi alan araştırması sonucunda kaynak kişilerden derlenmiştir; 48 tanesi çeşitli tez, kitap, dergi ve internet sitelerinden alıntılanmış, 8 tanesi de hem kaynak kişiler tarafından aktarılmış hem de yazılı kaynaklarda yer alan efsanelerden oluşmaktadır.

Kültürel mirasımızın gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlayacak bu çalışma ile Nevşehir sözlü ve yazılı edebiyatında önemli bir yer tutan efsanelerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Nevşehir efsaneleri üzerine ayrıntılı bir inceleme yapılmamış olması, bu alanda çalışma yapılması hususunda yönlendirici olmuştur. Ayrıca yapılacak bu çalışmanın, ileride oluşturulabilecek olan efsane külliyyatına da bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma yöntemi doğrultusunda, öncelikle efsanelerin teşekkül ettiği Nevşehir’in coğrafi ve siyasi yapısının yanı sıra tarihî ve dinî yapısı hakkında kısaca bilgi verildi. Batı’da, Türkiye’de yapılan çalışmalar ışığında, efsane türünün tanımı,

tasnifi; sözlü kültür ortamı ve anlatmaya dayalı diğer türlerle ilişkisi konuları tartışılarak değerlendirilmelerde bulunuldu. Çalışmamızda yöre efsanelerinden hareketle, Nevşehir halkının tabiata, insana, inanca, mekâna ve kutsala bakış açısı ortaya konulmaya çalışıldı ve bu bağlamda ele alınan efsane metinlerinin temelde mitolojik, dinî, tarihî, sosyal hayat ve geleneklerle ilgili unsurlar içerdiği tespit edilerek bu metinler muhteva özellikleri bakımından dört başlık altında incelendi. Ayrıca Nevşehir efsaneleri yapısal ve işlevsel özellikleri yönünden değerlendirildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR TÜR OLARAK EFSANE VE NEVŞEHİR EFSANELERİ

Halkbilim bağımsız bir disiplin olarak değerlendirilip adlandırıldığından beri, efsaneler, halkbilimcilerin masaldan sonra en çok dikkatlerini çeken tür olmuştur. Halk inançları ve halk dininin yansıtıldığı türlerin başında gelen efsaneler, kuşaklar arası kültür aktarımını sağlayan, geçmişten günümüze bağlantı kuran, kültürel yapının anlaşılmasına katkıda bulunan edebî yaratmalardır. Dünyada ve Türkiye’de pek çok araştırmacı efsanenin yapısı, muhtevası, işlevi ve diğer sözlü kültür ürünleriyle ilişkisi üzerinde durmuştur (Çobanoğlu, 2003, s. 12). Bu çalışmada da Nevşehir efsanelerini halk bilimi disiplini içinde incelerken öncelikle ele alınan efsanelerin tanımlanması ve tasnif edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Nevşehir efsanelerinin nasıl bir özellik taşıdığını anlayabilmek için ilk önce efsane türünün tanım ve tasnifi üzerinde durmak gerekir. Ancak halk bilimi alanında türlerin tanımlanması ve tasnif edilmesi hususunda araştırmacıların ortak bir karara varamadıkları görülmektedir.

Buradan yola çıkılarak çalışmamızın bu bölümünde tanım ve tasnif meselesine yer verilecektir. Efsane türü hakkında ileri sürülen çeşitli görüşler, tartışmalar ele alınarak ve türün özelliklerinden yola çıkılarak yapılan tanımlar “yapı”, “konu” ve “işlev” bakımından değerlendirilecektir. Daha sonra, bu tanımlardan yola çıkılarak ve elimizdeki efsane metinlerinin bize izin verdiği ölçüde, Nevşehir efsaneleri tanımlanmaya çalışılacaktır.

Halk bilimi çalışmalarında tanım meselesinden sonra üzerinde durulması gereken ikinci bir mesele de tasnif meselesidir. Bu nedenle, bu bölümün ikinci kısmı,

efsanelerin tasnifi konusuna ayrılmıştır. Bu kısımda, çeşitli araştırmacıların bugüne dek yapmış oldukları tasnifler değerlendirildikten sonra, elimizdeki efsane metinlerinden yola çıkılarak Nevşehir efsanelerinin bir tasnifi yapılmaya çalışılacaktır.

I.1. EFSANE TANIMI VE NEVŞEHİR EFSANELERİ

Farklı disiplinler üzerinde çalışan pek çok araştırmacının ilgisini çeken efsane türü, halk bilimciler tarafından sözlü kültür ürünlerinden biri olarak tanımlanıp incelenirken, tarihçiler tarafından tarihin en eski kaynakları olarak gösterilmiştir. Bunun yanında, din tarihçileri, efsanelerin halk inancını yansıtan bir tür olduğunu belirtmişlerdir. Sonuç olarak da efsane türü, halk bilimciler, tarihçiler, din bilimciler, antropologlar ve etnologlar tarafından kendi çalışma sahaları açısından ele alınıp incelenmiştir. “Efsane” terimi; “halk”, “kültür”, “mit”, “ritüel” ve benzeri terimler gibi “Gündelik hayatta konuşan ve dinleyenin zorlanmadan kavradıkları düşünülen, ama toplum bilimi söylemine aktarıldığı zaman derin güçlüklerle yol açan sözcüklerden biridir” (P. Cohen, 1985, s.7). Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde öncelikle “efsane ne olduğu ya da olmadığı” sorusu yanıtlanmaya çalışacaktır. Dünyada ve Türkiye’de pek çok araştırmacı, efsane ve yapısının ne olduğu, nasıl tanımlanması gerektiği, hangi konuları içerdiği, hangi işlevleri üstlendiği ve efsane başta mit olmak üzere masal, destan ve halk hikâyesi gibi diğer sözlü kültür ürünleri ile ilişkisi üzerinde durmuştur.

Türkçe Sözlük (1969)’te “Halkın imgesinde doğarak, ağızdan ağza dolaşan ve konusu çok defa olağanüstü nitelikte olan hikâye” (s. 231) olarak tanımlanan efsane, Ferit Devellioğlu’nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (2004)’inde “1-Asılsız hikâye, masal, boş söz, saçma-sapan lakırdı. 2-Dillere düşmüş, meşhur olmuş hadise” (s. 245), Şemseddin Sami’nin, *Kamus-ı Türkî* (1978)’sinde “Masal, asılsız hikâye,

hurafat, şöret bulup, dillere düşen vak'a ve hâl, destan" (s. 136) olarak tanımlanmıştır.

Mustafa Nihat Özön'ün *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü* (1954)'nde efsane için: "Bir tabiat olayını, bir varlığın meydana gelişini, tabiat elemanlarından birinde olan bir değişikliği, akıl dışı, olağanüstü açıklamalarla anlatan hikâye. Bunun temeli olan olay, halkın muhayyilesinde şekil değiştirerek, ağızdan ağza, kuşaktan kuşağa geçer. Genel olarak, masal ile eş anlamlı olarak kullanılır." (s. 74) tanımı verilmiştir.

Latince "legendus" olarak ifade edilen efsane sözcüğü için, Fransızcada "légende", Almandada "legende" (ayrıca "sage"), İtalyancada "leggenda", İspanyolcada "leyenda" sözcükleri kullanılmaktadır (Sakaoğlu, 2009, s. 19). Batı dillerinde terimin en yaygın kullanımını oluşturan "legend, legende, legenda" terimlerinin kökeni Latince "legendus" kelimesidir. Legendus terimi, Hristiyan azizlerin bayram günlerinde, kutsal ayinlerde okudukları, azizlerin hayatlarını anlatan bir anlatıya karşılık gelir. Bununla birlikte, Yunanca "Λέγω (legô)" ya da "Λέο (leo)", "söylemek" fiilinin kökünden gelen kelimenin çekimli hâli "legontas" yani "söylenmekte olan, söylene" anlamındaki sözcük de "legendus" sözcüğü ile ilgilidir (Dönmez Fedakâr, 2008, s. 89). Rusçada ise "predaniya, skaz" (Sönmez, 1994, s. 18) sözcükleri ile karşılık bulan "efsane" terimi, Farsça kökenli bir kelime olup "hikâye, meselden bozma masal" anlamına gelmektedir. Terim, Arapçada "esatir" veya "ustûre" terimleriyle karşılanırken (Öger, 2008, s. 75) Türkiye Türkleri arasında "efsane", "menkıbe", "esatir" ve "söylene" terimleriyle adlandırılmaktadır. Türk lehçelerinde ise efsane için kullanılan terimler şunlardır: Azerbaycan Türkçesinde "esatir, mif, efsane", Özbek Türkçesinde "rivayat, efsane", Türkmen Türkçesinde "epsana, rovayat", Kazak Türkçesinde "anız, añız-engime, epsane-hikayet", Kırgız Türkçesinde "ulamış, legenda", Başkurt Türkçesinde "rivayat, legenda", Kırım Tatar Türkçesinde "efsane", Kazan Tatar Türkçesinde "rivayat, legenda, ekiyet, beyt",

Altay Türkçesinde “kuyuçın, kep-kuyuçın, mif-kuyuçın, legenda-kuyuçın”, Hakas Türkçesinde “kip-çoo, legenda, çoo-çaah”, Tuva Türkçesinde “tool-çurgu çuugaa, töögü çugaa”, Uygur Türkçesinde “rivayet, epsane”, Yakut Türkçesinde “kepsen sehen, kepsel, bıırgı sehen”, Çuvaş Türkçesinde “halap, mif, legenda, umah” (Ergun, 1997, s. 2), Karakalpak Türkçesinde “epsane/epsana, rivayat, ańız, ańız-engime, legenda” (Dönmez Fedakâr, 2008, s. 90) terimleri kullanılmaktadır.

Sözlü kültür ürünleri arasında kökenleri açıklama özelliği nedeniyle en çok mitlerle karıştırılan ve masal ve destanla olan ilişkisi üzerinde durulan efsanenin nasıl tanımlanması gerektiği, hangi konuları içerdiği, işlevinin ne olduğu, diğer anlatı türlerinden nasıl ayrılabilceği gibi sorular pek çok araştırmaya konu olmuştur. Efsane üzerine çalışmalara 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren başlandığı ve meselenin ele alındığı ilk yıllarda, Avrupa ve Amerika’da yapılan masal araştırmaları içinde yer aldığı görülmektedir. Jakob Ludwig Karl Grimm (1785–1863) ile kardeşi Wilhelm Grimm (1786–1859), Max Luthi ve Viladimir Propp gibi masal üzerinde ilk çalışmaları yapan araştırmacılar, masal incelemeleri sırasında ona yakın bir tür olan efsane hakkında da görüşlerini belirtmişlerdir. Efsane derleme çalışmalarını başlatan öncü isimler olan Alman Grimm Kardeşler, masal üzerine yaptıkları çalışmada efsaneyi masalın alt başlığı olarak değerlendirmiş ve şu şekilde tanımlamışlardır; “Efsane, gerçek veya hayalî, muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir” (Sakaoğlu, 1980, s. 4). Onlara göre efsane; kaba, acı ve günahla yüklü gerçekliğe yakındır, kültürle bir uzlaşma sağlamaktadır ve bundan ötürü masala göre dejenere olmuş ve dolayısıyla ondan daha geç dönemde ortaya çıkmıştır (Öğüt Eker vd., 2003, s. 305). Ayrıca Grimm Kardeşler tarafından yapılan bu ilk efsane tanımı üç temel unsuru içine almaktadır: “1. Efsane, belirli bir tarihî olayla ya da belirli bir şahısla (gerçek ya da hayalî) bağlantılıdır. 2. Efsane, belirli bir yerle bağlantılıdır. 3. Efsane, olağanüstü vakalar barındırır da anlatıcılar ve dinleyiciler ona inanır”. Bu üç

temel unsur, efsaneyi diğ er sözlü türlerden ayıran başlıca özelliklerdir ve bütün araştırmacılar tarafından kabul görmektedir. Özellikle de “inanma ve inandırma” faktörü efsane türünü diğ er anlatı türlerinden kesin bir çizgiyle ayırmaktadır. Bu özellik masalla karşılaştırıldığında; peri masalları da olağ anüstü hadiselerle örülmüştür; fakat anlatıcıları ve dinleyicileri ona inanmazlar (Sakaoğ lu, 2009, ss. 19-20). Bu temel prensipleri belirtmesi nedeniyle, Grimm Kardeşlerin bu tanımı ş imdiye kadar yapılan tanımların içinde en yaygın olanı ve sonraki dönemlerde efsane türüne ilişkin yapılan tanımlara temel oluşturan bir tanımdır.

Efsane araştırma ve incelemelerinde başvuru olan bir başka tanım ise masal araştırmalarıyla tanınan Max Luthi'ye aittir. Max Luthi, masalın efsane, menkıbe, mit, fabl ve fıkra gibi anlatı türlerinden farkını deę erlendirdiğ i bir yazısında efsaneyi ş öyle tanımlamıştır: “Efsane kavramı, duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerç ek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerç ek olup olmadığını, gerç ek ise nasıl olduğ unu düř ündüren ve gerç ekten haberdar olmayı isteten, nesilden nesile sözlü aktarım yoluyla geç en ve karakteristik bir ş ekle sahip anlatım türünün adıdır” (Luthi, 2003, s. 314). Efsane tanımları içinde ayrı bir yere sahip olan bu tanımda Max Luthi, masalın doç uş undan önce, Avrupa halk masallarının gerç ek dış ılık, olağ anüstü lük gibi özellikleri nedeniyle efsane, menkıbe, mit ve fıkra gibi türlerle birlikte deę erlendirildiğ ini belirterek efsaneyi, masal ve diğ er nesir anlatı türlerinden ayırmıştır. Max Luthi, efsanenin konu ve ş ekil özellikleriyle birlikte yaratım ve aktarım özelliklerine de dikkat ç ekerek günlük ve modern bir anlatı türü olmadığını ve bu durumun da anlatıcı ile ilgili olduğ unu ifade etmiştir (s. 314). Luthi, efsanelerdeki gizem ve olağ anüstü durumu ise “Efsaneler gizemli bir yapıya sahiptir; efsaneyle birlikte insan, ruhlar, devler, cüceler, orman, rüz gâr, hayvanlar, dağ lar, cadılar gibi bilinen ve bilinmeyen ş eylerle tanış ır. Bu konular asıl ilgi odađ ını oluşturur.” (s. 315) şeklinde açıklamaktadır. Max Luthi, “Märchen

(masal) ve Sagen (efsane) öykünün iki temel olasılığıdır.” (Dégh, 2001, s. 36.) diyerek masal ile efsane arasındaki temel farkın anlatılanların “gerçekliği” ve bunlara “inanılması” noktasında olduğunu belirtmiş ve efsanenin her iki dünyayı, dünyevî ve ilahî olanı, iki hassas boyutu bir arada bulundurarak sürekli gerginlik yarattığı ve bunun da anlatıcısı ve dinleyicisine güçlü ve değişik bir coşkunculuk yaşattığına vurgu yapmıştır (Luthi, 2003, s. 315). Max Luthi, anlatıcı ve dinleyicinin efsanede anlatılanlara inanmasını ise “Efsane duygusal, ahlaki, objektif, zamana ve mekâna bağlı bir anlatım türüdür. Halk, anlatılan efsaneye ‘halkın saf ve eleştirisiz hayatını anlattığı için’ inanmak istediğini belirtir.” (s. 315) diyerek Max Luthi, masal ile efsanenin temel farkının anlatılanlara inanılması ve anlatılanların dinleyici üzerinde bıraktığı etki olduğu ve bu etkinin yaratılmasında “gerçeklik” ve “inanç” unsurlarının öne çıktığı görülmektedir.

Efsane için, “Yakın ya da tarihî geçmişe dayandırılan, anlatan ve dinleyen ile ilgili, onlar tarafından doğru olduğuna inanılan bir hikâye veya anlatıdır.” diyen Robert A. Georges, “Gerçek veya olması muhtemel inançlarla sarılmış şahıslar, yerler ve hadiseler hakkında hikâyelerdir.” diyen Kenneth W.-Mary W. Clarke ve “Genel olarak inanılan muhtevayı veren, halka has bir hikâyedir.” şeklinde tanımlayan Carl-Herman Tillhagen, aynı noktalara işaret ederek bu tanımlarda, efsane türünün “gerçeklik” ve “inanma” özelliğini vurgulamaktadırlar ve araştırmacıların bu konuda ortak bir düşünceye sahip olduklarını göstermektedirler (Sakaoğlu, 2009, s. 20; Çobanoğlu, 2003, ss. 13-14).

Masal gibi, efsaneyle pek çok ortak özelliğe sahip olan bir diğer tür de mitlerdir. Efsaneyle ilişkili türlerin başında gelen mitlerle ilgili çalışmalar da mit ve efsanenin özelliklerinin mukayese edilmesi ve efsane tanımının ortaya konulmasında büyük öneme sahiptir. Mitler üzerine çalışan Mircea Eliade’nin efsane hakkındaki görüşleri bu nedenle büyük önem arz etmektedir: “Mit, kutsal bir öyküyü anlatır. En

eski zamanda, ‘başlangıçtaki’ masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır. Demek ki mit, her zaman bir ‘yaratılış’ın öyküsüdür. Bir şeyin nasıl yaratıldığı, nasıl var olmaya başladığı anlatılır” (Eliade, 2001, ss. 15-16). “Efsane gerçeğin nasıl bir varlık kazandığını anlatır. Bu gerçek ister kozmos, ister ada, ister bitki, isterse insan olsun, nesnenin nasıl varlık kazandığı anlatılır. [...] Hakiki bir varoluşun yüce nedenini kutsal dünyada oluşumunu açıklar.” (Eliade, 1991, s. 77) diyen Mircea Eliade, efsanelerin insan, hayvan ve bitki gibi herhangi bir varlığın ya da nesnenin nasıl yaratıldığı, nasıl var olmaya başladığını açıklayan türüne, efsane ile mitlerin ortak özelliklerinden birine yani etiyojik efsanelere vurgu yapmaktadır (Dönmez Fedakâr, 2008, s. 94).

Mitler üzerine çalışan önemli bir diğer araştırmacı olan William Bascom ise sözlü nesir anlatımlar içinde yer alan “efsane”, “mit” ve “masal” türlerini “inanma”, “yer”, “zaman”, “kabul ediliş tavrı” ve “temel karakterler” açısından karşılaştırarak (Bascom, 2003, ss. 475-477) miti şu şekilde tanımlamıştır: “Mitler, anlatıldıkları toplumda, eski çağlarda yaşanmış olayların gerçeğe uygun olduğu düşünülen, nesir anlatılardır. İnanca uygundur, inanılmak için öğretilirler ve bilgisizlik, şüphe veya inançsızlığa karşı verilen yanıtları doğrular. Mitler, dogmanın temelidir. Genellikle kutsaldır ve çoğunlukla ayin ve törenlerle bağdaştırılır. Ana karakteri genellikle insanoğlu değildir; ama içinde insan tavır ve davranışlarını bulundurur. Karakterleri hayvanlar, tanrılar, farklı bir dünyada ya da dünyanın bugünkünden çok farklı olduğu, gökyüzündeki veya yer altındaki bir dünyada, ilk çağda yaşamış kültür kahramanlarıdır. Mitler dünyanın orijini, insanı, ölümü veya kuşların, hayvanların, coğrafi koşulların niteliklerini ve doğa olgusunu kapsar. Mitler, tanrıların yaptıklarını,

aşklarını, aile ilişkilerini, dostluklarını ve düşmanlıklarını, zaferlerini ve yenilgilerini anlatır” (s. 474). William Bascom, burada mitlerin etiyolojik özelliklerini vurgularken mitlerin bir kısmında dünyanın, insanın, varlıkların, davranış ve toplumsal kuralların sebepleri, kaynakları ve ortaya çıkışı açıklanmaktadır. Mitte olduğu gibi efsanede de olağanüstü varlıkların yer alması dikkat çekici bir özellik olmakla birlikte her iki türde de anlatılanların gerçek ve kutsal olduğuna inanıldığı vurgusu yapılmaktadır. “Efsaneler, mitler gibi anlatıcısı ve dinleyicisi tarafından gerçekliği kabul edilmiş, ama mitlere göre daha sonraki, yani dünyanın bugünkünden çok da farklı olmadığı dönemlerde oluşmuştur. Efsaneler ilahi olmaktan çok dünyevidir ve ana karakteri insanoğludur” (ss. 474-475). Efsaneleri nesir anlatmaların diğer iki türü olan mitler ve masallardan ayıran temel özellik, efsanelerin yakın geçmişte, yani günümüz dünyasında insanoğlunun başından geçen maceralara yer vermesidir. Efsaneler, masallarda olduğu gibi olağanüstü motifler içerse bile, günümüz dünyasında gerçekten var olan veya olmuş şahıs, olay veya mekânları anlattığı için gerçek kabul edilirler.

Tablo 2: Nesir Anlatıların Üç Türü
Nesir Anlatıların Üç Türü

Tür	İnanma	Zaman	Yer	Kabul Edilme Tavrı	Temel Karakterler
Mit	Gerçek	Uzak geçmiş	Farklı bir dünya: Erken veya diğer	Kutsal	İnsan dışı varlık
Efsane	Gerçek	Yakın geçmiş	Günümüz dünyası	Kutsal veya değil	İnsan
Masal	Kurmaca	Herhangi bir zaman dilimi	Herhangi bir yer	Kutsal değil	İnsan veya diğer

Tablo 3: Nesir Anlatılarının Temel Özellikleri
Nesir Anlatılarının Temel Özellikleri

1. Biçimsel Özellikler (Düz Yazı Anlatı Biçimi)	Nesir Anlatı Türleri		
	Mit	Efsane	Masal
2. Geleneksel Başlangıç	Yok	Yok	Çoğunlukla
3. Gece Anlatma	Sınırlama yok	Sınırlama yok	Çoğunlukla
4. İnanma	Gerçek	Gerçek	Kurmaca
5. Kurgu	Herhangi bir zaman ve yere bağlı	Herhangi bir zaman ve yere bağlı	Bir yer ve zamana bağlı değil
a) Zaman	Uzak geçmiş	Yakın geçmiş	Herhangi bir zaman
b) Yer	Erken veya diğer dünya	Bugünkü gibi bir dünya	Herhangi bir yer
6. Kabul Edilme Tavrı	Kutsal	Kutsal	Kutsal değil
7. Temel Karakterleri	İnsan dışı varlıklar	İnsan	İnsan veya diğer varlıklar

En çok kabul gören efsane tanımlardan biri de Fin folklor araştırmacısı Lauri Simonsuuri' ye aittir: “Efsane, bir insan, bir görüş ya da kesin bir zamana ve mekâna sahip bir olay hakkında yayılmış söylenceleri yâd etmektir. Efsane; açıklık, kesinlik ve varsayılan gerçeğin özetini içerir. Bu gerçek, inandırıcı ve öğretici bir şekilde açıklanır. [Bağlayıcı bir] mekândan bahsetmesine rağmen anlatma büyük kitlelerce bililir” (Dönmez Fedakâr, 2008, s. 98). Büyük önem arz eden bu tanımla Lauri Simonsuuri, efsane türünün genel özelliklerini ortaya koyarak onu, diğer türlerden ayıran yönlerin vurgusunu yapmıştır.

Efsane türü üzerine önemli çalışmalar yapan Linda Dégh ise türün bütün özelliklerini göz önüne alarak efsaneyi şu şekilde tanımlamıştır: “Efsane, sanatsal olarak formüle edilmiş, üçüncü bir şahsa anlatılan ve geçmişte ya da tarihsel geçmişte

kurulmuş geleneksel bir hikâye ya da anlatıdır. Aslında gerçek değildir ancak anlatıcı ve dinleyicileri tarafından gerçek olduğuna inanılır. Küçük topluluklarda biri tarafından diğerine sözlü olarak, yüz yüze aktarılır” (Dégh, 2005, ss. 345-346).

“Efsane, başlıca halk bilimi formlarıyla anlatılabilecek bir masal, bir öykü, konuşmaya dayalı bir sanat (anlatım), sosyal bir olay, canlandırılmalı bir tür, uyarıcıya bir masal yanıtı, kültürel evrensel, şiirsel bir türdür” (s. 24). Linda Dégh’in efsane türünün şekil, içerik, aktarım ve yaratım bağlamı gibi temel özelliklerini ortaya koyduğu bu tanım; efsanenin yapı bakımından nesir anlatımlar olduğunu ve efsanelerin masal ya da halk hikâyeleri gibi sanatsal olarak formüle edilmediğini ortaya koyması açısından dikkate değerdir.

Batı dünyasında efsanenin tanımı ve özellikleri üzerine yapılmış çalışmalardan sonra, Türkiye’de efsane tanımı ve özellikleri üzerine yapılmış çalışmaları ve tanımları değerlendirmek yerinde olacaktır.

Türkiye’de yapılan ilk efsane tanımı Ziya Gökalp’e aittir. “Üstureler, ilahlara taalluk eden maceralardır” diyerek mitleri kasteden Gökalp, bu tanımın hemen ardından “menkıbe”ye değinerek ve menkıbe için; “Menkıbeler de kahramanlara yani nim-ilahlara isnad olunan sergüzeştlerdir” ifadesiyle, mitlerin tanrıları, menkıbelerin ise insanları konu aldığını söyleyerek mit ve menkıbe arasındaki farkı belirtirken “Üsturelerin iki rolü vardır: Birisi bazı olayların açıklanması; diğeri okunmasının törenvari bir içeriğe sahip olması” (Gökalp, 1997, s. 107) diyerek de mitlerin işlevine ve aktarım bağlamına da vurgu yapmıştır.

Türkiye’de efsane üzerine yapılan ilk tanımlardan birinin sahibi araştırmacı ise Bahaeddin Ögel’dir. *Türk Mitolojisi* (1989) adlı eserinde “Mitoloji nedir ve ne değildir?” sorusunu cevaplandırırken mit, efsane ve destan tanımları üzerinde duran araştırmacı “Tarihte adı geçmeyen, artık unutulmuş büyük kahramanlara ait efsaneler, mitolojinin kadrosuna girer. Tarihte yaşadıklarını bildiğimiz kişilere ait efsaneler ise

destan, yani Légende'dir.” (s. 5) demektedir. Batı dünyasında olduğu gibi, Türkiye’de de efsane üzerine yapılan ilk çalışmalarda “destan”, “efsane” ve “mit” terimlerinin tanım ve tasnif bakımından birbirine karıştığı görülmektedir.

Efsane ve mit kavramlarını farklı türler olarak değerlendirmeyen araştırmacı; efsaneleri mit olarak kabul ederek “Efsanelerin şimdiye kadar pek çok tarifi yapılmıştır. Bunlar içinde en açık olanlarından birisi de E. A. Gardner’in tanımıdır. Gardner’e göre mitoloji, ‘Tabiat varlıkları ile olaylarına, kişilik verme suretiyle anlatma şeklidir’. Burada şunu da özellikle belirtmek istiyoruz. Efsanelerin kendilerine Mythos veya Mythe denir. Mitoloji ise, bu efsaneleri inceleyen ilim koludur.” (s. 5) diyerek mitoloji, mit ve efsaneyi bu şekilde tanımlamıştır.

Efsane konusuna değinen bir diğer araştırmacı da Pertev Naili Boratav’dır. Boratav, efsanenin diğer anlatı türlerinden farkını ortaya koyduğu tanımında, “Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır. Onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. [...] Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur.” (1995, s. 98) diyerek efsaneyi diğer sözlü kültür ürünlerinden ayıran özelliklerini sıralayarak tanımdan çok efsane türünün kendine özgü yönlerini vurgulamıştır.

Nesir anlatma olması sebebiyle çoğu zaman masallarla birlikte derlenen efsaneleri, Batı’da yapılan ilk çalışmalarda olduğu gibi, masalın bir alt türü olarak değerlendiren Şükrü Elçin ise “İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirden itibaren, aynı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen, zamanla inanç, âdet, an’ane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masal” (1986, s. 314) diyerek efsanenin bağımsız bir tür olarak düşünülmediğini, daha çok işlevsel yönüne vurgu yaparak inanç, âdet, gelenek ve merasimlerin biçim kazanmasında rolü olan bir tür masal olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye’deki efsane araştırmalarının önde gelen bir diğer ismi olan Bilge Seyidoğlu ise efsaneleri konusu, yapısı, yaratım ve aktarım bağlamı açısından değerlendirerek; “Efsaneler sözlü geleneğin ürünü olan bir anlatım türüdür. Temelinde inanç unsuru vardır. Efsaneyi anlatanlar ve onu dinleyenler efsanenin gerçek üzerine kurulduğuna inanırlar. Bu gerçek objektif bir gerçek değildir. Efsaneyi nakledenler ve dinleyenler efsanedeki olayların gerçekten olmuş olduğuna inanırlar. [...] Efsaneler kısa anlatı türleridir. Bir veya birkaç motif ihtiva ederler. [...] Gerçeklik unsurunun yanında olağanüstülik ve kutsallık da sahip olduğu unsurlardır. Bir efsanenin temelinde inanç mutlaka vardır, fakat diğer özelliklerin bir veya birkaçı mevcuttur. Efsaneler tarihî devirler içinde teşekkül etmişlerdir. Konusu bir olay, tarihî veya dinî bir şahsiyet yahut bir yer olabilir. [...] Efsanelerde (legend) kahramanların olağanüstü güçleri vardır; fakat tanrı veya yarı tanrı değillerdir. [...] Efsaneler günümüzde oluşabilir ve tarih sahnesine çıkabilirler.” (1998, s. 417) şeklinde tanımlar.

Efsane araştırmalarının önde gelen isimlerinden olan Saim Sakaoğlu’na göre efsane, inandırıcılık ve olağanüstülik özelliği olan, belirli bir şekli olmayan, konuşma diline yer veren, şahıs, yer ve hadiseler hakkındaki kısa anlatmalardır (1992, s. 10). Ayrıca Sakaoğlu efsane türünün özelliklerini şu şekilde tespit etmiştir:

- a) şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.
- b) Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.
- c) Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.
- d) Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatmadır (s. 22).

Bingöl efsaneleri üzerine alışan İsmail Görkem ise “şahıs, yer ve hadiselerle ilgili olarak anlatılan, esas vasfı inandırıcılık olup, belirli bir üslubu ve şekli olmayan; şahıs ve hadiselerle ilgili olanlarında olağanüstü vasıflar görülebilen, bazılarının

kaynakları çok eskilere dayanan anonim halk edebiyatının bir türü” (Öger, 2008, s. 83) olarak tanımlamıştır.

Uygur efsaneleri üzerine çalışan Adem Öger ise efsaneyi; “Herhangi bir yerde ve zamanda, herhangi bir kişi tarafından anlatılan; yaratılış temelinde mitolojik, tarihî, dinî ve sosyal hayata ilişkin unsurlar içeren; konusu, insan, insanüstü ve doğal varlıklar olan, konularını içinde yaşadığımız dünya üzerinden aldığı için gerçek ve kutsal olduğuna inanılan; nesir şeklinde yaratılan ve sanatsal olarak formüle edilmeyen; belirli olay, durum, varlık, davranış ve geleneklerin köken ve nedenine açıklık getiren, doğüstü olayların açıklanması, belirli yerlerin ve sosyal değerlerin korunması gibi işlevler üstlenen sözlü kültür ürünüdür.” (s. 106) şeklinde tanımlar. Yaratım, aktarım, yapı, muhteva ve işlev özellikleri dikkate alınarak yapılmış olan bu tanımlamanın, efsanenin bütün özelliklerini bünyesinde barındırdığını ve onu tanımlamaya “özellikleri sıralamak” şeklindeki bir bakış açısıyla odaklandığını söyleyebiliriz.

1.2. EFSANELERİN TASNİFİ VE NEVŞEHİR EFSANELERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Halk bilimi çalışmalarındaki iki temel sorundan ilki tanım meselesi, ikincisi de bu bölümde üzerinde duracağımız, türün tasnifi meselesidir. 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa’da ilgi görmeye başlayan efsane türü, halk anlatı türlerinin sınıflandırılmasında 20. yüzyılın başlarına kadar masalların içinde ele alınıp incelenmiş; daha sonraları ciddi bir araştırma ve incelemeye tabi tutularak 20. yüzyılın başlarından itibaren ayrı bir tür olarak ele alınmıştır. Bu döneme kadar sadece derleme ve metin neşrine dayanan çalışmalar yapıldığı için efsanelerin bir sınıflandırması da yapılmamış ve efsaneler, masalların bir alt sınıfı olarak tasnif edilmiştir. 20. yüzyılın başlarından itibaren metin neşrine hız verilirken efsane üzerine ilk ciddi incelemeler de yapılmaya başlanmıştır (Sakaoğlu, 1992, ss. 25–28).

Efsane derleme çalışmaları 19. yüzyılın başlarında J. Ludwig Karl Grimm ve kardeşi Wilhelm Grimm'in çalışmalarının verdiği ilhamla başlamıştır. 20. yüzyıl başlarına kadar da çalışmalar sadece derleme ve derlenen malzemeyi kısmen neşretme üzerine olmuştur. Avrupa'da başlayan bölgesel derleme faaliyetleri sonucunda, kısa süre içinde ulusal çapta zengin efsane metinleri koleksiyonları oluşturulmuştur. Arşivlerdeki el yazısı ve fiş yığınlarını sıraya sokmak amacıyla, eldeki malzemeleri sınıflandırmak ihtiyaç hâline geldiğinden Avrupa lkelerinde derlenip bir kısmı neşredilen efsanelerden daha kolay yararlanılabilmesi için efsanelerin bir tasnifinin yapılması zorunluluk arz etmiştir (ss. 25-27). Fakat efsanelerin tasnifi diğer türlerin tasnifinden çok daha problemlili olmuştur. Çünkü efsanelerin sabit bir şekle sahip olmayıp her türlü konuşmanın arasına girebilen bir tür olması; konuları açısından çok geniş bir yelpazeye sahip olması, olağanüstü, tarihî, dinî ve mitolojik unsurları bir arada içermesi gibi nedenler efsane metinlerinin tasnifini oldukça zorlaştırmıştır.

Batı'daki bu çalışmalar sonraki dönemlerde Türkiye'deki efsane tasnif çalışmalarını da etkilemiş ve yapılan tasnifler bu ilk çalışmaların ışığında şekillenmiştir. Bu bağlamda biz de bu meseleyi ele alırken sırasıyla Batı'da ve Türkiye'de efsane çalışmalarına yön veren tasnifleri, sınıflandırmanın amacı ve bakış açısı gibi yönlerden değerlendirdikten sonra, elimizdeki efsane metinlerinden yola çıkılarak Nevşehir efsanelerinin tasnifine dair önerilere yer verilecektir.

Efsane tasnifi ile ilgili araştırmalar 20. yüzyılın ikinci yarısında başlar. Uluslararası efsane tip ve motifleri katalogu hazırlanması, tiplerin kısımlara ayrılıp numaralanması ve mahall katalogların hazırlanması çalışmaları yapılır. Efsanelerin uluslararası çapta tasnif edileceği ana grupların listesini hazırlamak üzere Budapeşte'de, ilki 1959'da olmak üzere 1959–1969 yılları arasında altı kez kongre düzenlenir. Dünyada geçerliliği olan önemli sınıflandırmalardan biri "International Society for Folk Narrative Research (Uluslararası Halk Anlatmalarını Araştırma

Enstitüsü” tarafından, 14–16 Ekim 1963 yılında Budapeşte’de düzenlenen bu kongrede yapılmıştır. Buna göre efsaneler konuları bakımından şöyle sınıflandırılmıştır:

1. Dünyanın yaratılışı ve sonu (kıyamet) hakkındaki efsaneler.
2. Tarihî efsaneler ve medeniyet tarihiyle ilgili efsaneler
 - 2.1. Medeniyetle ilgili yer ve eşyanın menşei
 - 2.2. Bazı yerlerle ilgili efsaneler
 - 2.3. Dip tarihî (Prehistorya) ve ilk zamanlarla ilgili efsaneler
 - 2.4. Savaşlar ve felaketler
 - 2.5. Temâyüz etmiş kişiler
 - 2.6. Bir düzenin bozuluşu
3. Tabiatüstü varlıklar ve kuvvetler / mitik efsaneler
 - 3.1. Kader
 - 3.2. Ölüm ve ölümler
 - 3.3. Tekin olmayan yerler ve hayaletler
 - 3.4. Hayaletlerin resmigeçidi ve savaşları
 - 3.5. Öbür dünyada ikamet
 - 3.6. Cinler, periler, ruhlar
 - 3.7. Medeniyetle ilgili yerlerdeki hayaletler
 - 3.8. Değişmiş varlıklar
 - 3.9. Şeytan
 - 3.10. Hastalık, kötü ruhlar ve hastalıkları
 - 3.11. Tabiatüstü kuvvetlere sahip kimseler
 - 3.12. Efsanevi (mitik) hayvanlar ve bitkiler
 - 3.13. Hazineleler.

4. Dinî efsaneler / Tanrı ve kahramanlarla ilgili efsaneler (Sakaoğlu, 1980, ss. 15-16).

Efsane türünün konuları açısından çok geniş bir karakter sergilemesi ve çeşitli unsurları bir arada içermesi nedeniyle, başta Carl W. von Sydow olmak üzere birçok araştırmacı, efsanelerin alt türlere ayrılarak çalışılması fikrini ileri sürmüştür ve bu yönde önemli çalışmalar yapılmıştır.

Linda Dégh ise efsaneleri, diğer sözlü kültür ürünlerinden ayırmanın ve tasnif etmenin kolay olmadığına dikkat çekerek temaları bakımından üçe ayırmıştır:

1. Tarihî efsaneler
2. Mitik efsaneler
3. Etiyolojik efsaneler (Dégh, 2005, s. 343).

Linda Dégh efsaneleri, teşekkül süreçleri açısından da şöyle tasnif etmiştir:

1. Tarihî efsaneler
2. Etiyolojik efsaneler
3. Demonolojik efsaneler (Dönmez Fedakâr, 2008, s. 121)

Yine Linda Dégh tarafından ortaya konulan, sabitliğe karşı hareketlilik yargısına bağlı olarak yapılan tasnif ise şu şekildedir:

1. Yerel Efsaneler
2. Gezgin Efsaneler (Dégh, 2005, s. 344).

Türkiye’de efsane üzerine yapılan tasnifler değerlendirildiğinde ise Pertev Naili Boratav, Budapeşte Kongresi’nde kabul edilen tasnifi örnek almış, lakin Türk efsanelerinin sınıflandırılması için yetersiz ya da eksik bularak bazı alt grupları değiştirme yoluna gitmiştir. Tasnifini oluştururken ana başlıkları koruyan Boratav, bazı alt gruplarda çeşitli ekleme, birleştirme ya da kaldırma şeklindeki değişikliklere yer vermiştir. Belirli bir kısım malzemenin incelenmesinden değil, efsane türünün

özelliklerinden yola çıkarak yapılmış olan bu tasnifte Boratav efsaneleri konuları bakımından dört ana başlık altında şöyle sınıflandırmıştır:

1. Yaratılış efsaneleri
2. Tarihlik efsaneler
3. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler
4. Dinlik efsaneler (Oğuz vd., 2010, s. 144).

Belirli bir konudaki efsanelerin tasnifine yönelik çalışmalardan bir diğeri de Saim Sakaoğlu'nun tasnifidir. Sakaoğlu, "taş kesilme motifi" konulu efsaneleri şöyle sınıflandırmıştır:

- A. Aşk
- B. Zor durumdan kurtulma
- C. Saygısızlıklar
- D. Kötü huylar
- E. Hızır ve insanlar
- F. Değişik taş kesilmeler
- G. Eksik anlatılanlar (Sakaoğlu, 1980, s. 65).

Belirli bir konudaki efsanelerin tasnifine örnek teşkil eden bir diğers tasnif de Hasan Özdemir'e aittir. Hasan Özdemir, etiyolojik efsaneleri incelediği çalışmasında, etiyolojik efsaneleri konularına göre şöyle tasnif etmiştir:

1. Dünyanın yaratılışı
2. Gökkubbenin yaratılışı
3. Meteorolojik olay ve görüntüler
4. İnsan ve kültür etiyolojileri
5. Hayvanlar
6. Bitkiler
7. Türkiye'nin coğrafi ve toponomisiyle ilgili efsaneler

8. Soyadı ve lakaplarla ilgili efsaneler (Özdemir, 1986, ss. 305–310).

Türkiye’de yapılan efsane tasniflerinin büyük bir kısmı belirli bir bölgeden derlenmiş efsane metinlerinin sınıflandırılması şeklindedir. Ali Berat Alptekin’in Malatya yöresinde anlatılan efsanelere yönelik tasnifi de belirli bir bölgeye ait efsanelerin konularına göre tasnifine örnektir. Alptekin, Malatya ve çevresindeki efsaneleri konularına göre şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Dini efsaneler
2. Olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler
3. Hayvanlarla ilgili efsaneler
4. Taş kesilme konusundaki efsaneler
5. Adlarla ilgili efsaneler (Alptekin, 1988, ss. 34–39).

Araştırmacı, *Fırat Havzası Efsaneleri* isimli eserinde Bingöl, Elazığ, Tunceli ve Malatya yörelerinden derlediği efsaneleri konularına göre şu şekilde tasnif etmiştir:

1. Taş kesilme ile ilgili efsaneler
2. Veliler ile ilgili efsaneler
3. Mecnunlar ile ilgili efsaneler
4. Hz. Hızır ile ilgili efsaneler
5. Meşhur kahramanlar ile ilgili efsaneler
6. Yer adları ile ilgili efsaneler
7. Çeşitli işaretler ile ilgili efsaneler
8. Çeşitli yapılar ile ilgili efsaneler
9. Dağ, göl, pınar ve mağaralar ile ilgili efsaneler
10. Ağaçlar ile ilgili efsaneler
11. Çeşitli hastalıklar ile ilgili efsaneler
12. Tabiat hadiseleri ile ilgili efsaneler
13. Gök cisimleri ile ilgili efsaneler

14. Halk oyunları ile ilgili efsaneler
15. Olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler
16. Hayvanlarla ilgili efsaneler
17. Diğerleri (Alptekin, 1993, s. 37).

Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum efsanelerini incelediği çalışmasındaki tasnif de yine belirli bir bölgeden derlenmiş efsane metinlerinin sınıflandırılması şeklinde dir.

Seyidoğlu, Erzurum efsanelerini konularına göre şu şekilde sınıflandırmıştır:

I. Dinî Binalarla İlgili Efsaneler

- A. Camiler ve mescitler üzerine söylenen efsaneler
- B. Kutsal kabirlerle ilgili efsaneler
- C. Tekkeler, ocaklar ve mritlerle ilgili efsaneler
- D. Türbeler zerine söylenen efsaneler
- E. Kaleler zerine anlatılan efsaneler

II. Evler ve İnsanların Yaşadığı Yerlerle İlgili Efsaneler

- A. Al Karısı ve Peri Kızı ile ilgili efsaneler
- B. Çobanların ve köprülerin efsaneleri
- C. Değirmen ile ilgili efsane
- D. Evler hakkında anlatılan efsaneler
- E. Hamamlar zerine söylenen efsaneler
- F. Kahve ve lokanta ile ilgili efsaneler
- G. Keramet sahiplerinin efsaneleri
- H. Köylerle ilgili efsaneler
- I. Kuyu ile ilgili efsane
- İ. Tekin olmayan yerlerde yaşayan tekin olmayan yaratıklar

III. Tabiat ve Kırllarla İlgili Efsaneler

- A. eşme ile ilgili efsane

- B. Düzlüklerle ilgili efsaneler
- C. Göller ve şelalelerle ilgili efsaneler
- D. Kaplıcalarla ilgili efsaneler
- E. Mağaralarla ilgili efsaneler
- F. Nehirle ilgili efsane
- G. Pınarla ilgili efsane
- H. Taşlar ve kayalarla ilgili efsaneler (Seyidoğlu, 1998, ss. 7-8).

İsmail Görkem ise Elazığ efsanelerini incelediği çalışmasında efsaneleri konularına göre sınıflandırmış ve elindeki malzemeye göre beş gruba ayırmıştır:

1. Dinî efsaneler
 - 1.1. Evliya menkabeleri
 - 1.2. Kutsal kabirlerle ilgili efsaneler
 - 1.3. Mecnunlarla ilgili efsaneler
2. Al Karısı, Kapoz ve cinlerle ilgili efsaneler
3. Taş kesilme efsaneleri
 - 3.1. Şekil değişikliği ile ilgili efsaneler
 - 3.2. Açıklayıcı efsaneler
4. Hayvan efsaneleri
5. Yer adlarıyla ilgili efsaneler
 - 5.1. Meskûn yerlerle ilgili efsaneler
 - 5.2. Yeryüzü Şekilleriyle ilgili efsaneler (Görkem, 2006, ss. VI-VII).

Bingöl efsaneleri üzerine çalışan bir diğer araştırmacı Ali Duymaz ise efsaneleri konularına göre şu Şekilde sınıflandırmıştır:

1. Dini efsaneler
 - 1.1. Evliyalar hakkında anlatılan efsaneler
 - 1.2. Ziyaret yerleri hakkında anlatılan efsaneler

1.3. Peygamberler, Hızır ve diğer din büyükleri hakkında anlatılan efsaneler

2. Osmanlı-Rus savaşı hakkındaki efsaneler

3. Yer adları hakkındaki efsaneler

3.1. Yerleşim yerleri (il, ilçe, köy, mezra) ile ilgili efsaneler

3.2. Tabiat şekilleri (dağ, mağara, çay, maden) ile ilgili efsaneler

3.3. Tekin olmayan yerler ve diğer yerlerle ilgili efsaneler

4. Taş kesilme efsaneleri

5. Hayvanlar hakkındaki efsaneler

6. Olağanüstü varlıklar hakkındaki efsaneler

7. Sevdaya bağlı teşekkül eden efsaneler

8. Halk oyunları ve türküler hakkındaki efsaneler (Duymaz, 1989, ss. 35-43).

Türkiye’de yapılan efsane tasnifleri incelendiğinde bu tasniflerin pek çoğunun, belirli bir bölgeye ait efsanelerin, konuları bakımından sınıflandırılarak oluşturulduğu görülmektedir ve yapılan çalışmalarda yer alan efsane tasniflerinin bakış açısını ve yöntemini yansıtması açısından önem arz etmektedir. Yukarıda sıralanan tasniflerden başka, efsane tasniflerine yer veren pek çok çalışma bulunmaktadır.⁹

Sonuç olarak, Türkiye’de yapılan efsane tasnifleri değerlendirildiğinde araştırmacıların, belirli bir bölgeye ait efsaneleri sınıflandırdığı bu tasniflerde

⁹ Diğer tasnifler için bkz. *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* [Kara, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, ss. 4–98 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)]; *Malatya Efsaneleri (Metinler-İnceleme)* [Yağbasan, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, ss. 24–28 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)]; *Yozgat Efsaneleri (İnceleme- Metin)*. [Karadavut, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, ss. 32–44 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)]; *Konya Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. [Emiroğlu, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 37 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)]; *Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme)*. [Okuşluk, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, ss. 24–25 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)]; *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)*. [Çıblak, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, ss. 69–74 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)]; *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin Efsaneleri)*. [Işık, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1998, ss. 14–19 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)]; *Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. [Erol, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)].

efsaneler, derlenen efsane metinlerinden yola çıkılarak konuları bakımından ele almaları, bu tasniflerin “ulusal” ve “yerel” efsanelerin incelenmesi olmak üzere iki ayrı amaca hizmet etmek üzere oluşturulduğu görülmektedir. Ulusal bir efsane kataloğu hazırlanmasını amaçlayan Boratav’ın yaptığı tasnifte, efsanelerin yerel özelliklerinin ya da farklarının tespitinden ziyade, ulusal çapta yapılacak incelemelerde kullanılabilir bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Batı’daki efsane çalışmalarında Budapeşte Kongresi’nde kabul edilen tasnifin en çok kabul gören tasnif olduğu ve uluslararası çapta kullanıldığı, vurgulanması gereken bir önem arz etmektedir.

Batı’da ve Türkiye’de yapılan efsane tasniflerine yer verdikten sonra, Nevşehir efsanelerinin tasniflerine geçmek uygun olacaktır. Nevşehir’den derlenen efsane metinlerinden yola çıkılarak ve konuları bakımından ele alınarak oluşturulan tasnif şu şekildedir:

1. Mekânlarla ilgili efsaneler

- 1.1. Şehirler, köyler, kasabalar, ilçeler, mahalleler, meydanlarla ilgili efsaneler

- 1.2. Dağlar, tepeler, kayalar, taşlarla ilgili efsaneler

- 1.3. Akarsular, ırmaklar, göller, çeşmelerle ilgili efsaneler

- 1.4. Türbeler, kilise, han, yer altı şehri ile ilgili efsaneler

2. Şahıslarla ilgili efsaneler

- 2.1. Dinî ve tarihî kişileri konu alan efsaneler

- 2.2. Diğer şahıslar üzerine anlatılan efsaneler

3. Olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler

4. Hayvanlarla ilgili efsaneler

5. Bitkilerle ilgili efsaneler

6. Geleneklerle ilgili efsaneler

7. Eşyalarla ilgili efsaneler

8. Diğer efsaneler

Gerek ülkemizde gerekse diğer ülkelerde çoğu zaman efsane başlığı altında ele alınan menkıbeler, toplum ve hayatla ilgili bilgi aktarmak, halkın idrak gücünü takip etmek, ideal insan tipini ortaya koymak, manevî yönelişleri yansıtmak, ahlaki değerleri geliştirmek gibi işlevleri üstlenmesi dolayısıyla efsanelerle aynı işlevleri üstlenmektedir. Efsane ile menkıbe arasındaki benzer ve farklı yönler dikkate alındığında, menkıbe, efsanenin alt grubu olarak ele alınıp incelenmiştir.

“Tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yasayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye.” (Çobanoğlu, 2003, s. 22) olarak tanımlanan memoratlar ve efsaneler nakleden kişi açısından değerlendirildiğinde, memoratı nakleden olayın bizzat başından geçtiğini veya naklettiği olayı gördüğünü yahut söz konusu olayı yaşayan kişinin ağzından dinlediğini aktarır (s. 26). Efsane ve memorat arasındaki temel farkı oluşturan bu özelliğin yanı sıra sözlü kültür nesir türleri içinde motif ve kahraman özelliklerinin ötesinde yapı ve işlev olarak benzeşen hatta pek çok bakımdan örtüştüğü tek türün efsane olması (s. 25) nedeniyle ve “memoratlarda yer alan ve ‘tabiatüstü’ kavramı ile ifade edilen yaratıkların kurulan ilişkiler ve gerçekleşen olayların pek çoğunun aynen efsanelerde de bulunması” nedeniyle derlediğimiz metinler arasında yer alan memoratlara da burada yer verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

NEVŞEHİR EFSANELERİNİN YAPI, MUHTEVA VE İŞLEV ÖZELLİKLERİ

Efsaneler; yapısı, konusu, işlevi, yaratım ve aktarım özellikleri bakımından, sözlü kültür ürünleri içinde kendine has özelliklere sahip müstakil bir türdür. Efsane türünün özelliklerinin tespit edilmesi; hem bu türün benzerlik gösterdiği diğer nesir anlatmalardan ayrılması, hem de incelenen metinlerin özelliklerinin açıklanabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Çalışmanın bu kısmında, Nevşehir efsaneleri üzerine bu araştırmaya kaynaklık eden metinlerden seçilen örnekler ışığında efsane türünün yapı, konu ve işlev özellikleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

II. 1. NEVŞEHİR EFSANELERİNİN YAPI ÖZELLİKLERİ

Erken dönem halk bilimi çalışmalarında, Grimm Kardeşler efsaneyi tanımlanmak için “masal daha şiirseldir, efsane ise daha tarihî” (Dégh, 2001, s. 24) diyerek efsane ve masalı muhteva özelliklerini göz önünde bulundurarak kıyaslamışlardır. Efsanenin masal gibi sabit bir şekle sahip olması gerektiğini düşündüren bu tanım neticesinde efsanenin şeklini belirleme çalışmaları sonucunda, efsaneyi destan veya masal gibi edebî bir şekle sahip kılabilmek için çeşitli görüşler ileri sürülmüştür; lakin efsanelerin nesir olmaları dışında sabit bir şekli yoktur. Efsane, anlatıcı ve dinleyici çevresine bağlı olarak her türlü konuşmanın içine girebilen ve içinde yer aldığı konuşmanın özelliklerine göre şekil alabilen bir türdür. Bu durumu L. Schildt, “Efsane sabit bir şekle sahip değildir, her çeşit konuşmanın içine girebilir. Bu durumda hangi çeşit konuşmanın içine giriyorsa veya malzeme

olarak kullanıldığı konuşmanın özelliklerine dayalı bir şekil alıyor demektir” (Çobanoğlu, 2003, s. 42) şeklinde açıklamaktadır. Çalışmamızda yer alan eş metinlerde bu durum açıkça görülmesi de anlatıcının hünerine ya da dinleyicinin tavrına bağlı olarak yapıları farklılaşan metinler yer almaktadır. Efsanelerin bir kısmı bir veya iki epizottan oluşurken, bazıları üç-dört epizottan oluşabilmektedir.

Efsaneler masaldan daha kısadır, bundan dolayı, bir efsane metninde masala nazaran daha az yapısal birim vardır (Petikainen, 2003, s. 223). Nevşehir efsanelerinin de pek çoğu tek veya iki epizottan oluşmaktadır. Ancak tarihî şahıslar ve olaylarla ilgili efsaneler birkaç epizottan meydana gelmiştir. Bu tür efsanelerde tarihî olaylar ayrıntılı olarak anlatıldığı için diğer konulardaki efsanelere göre daha fazla epizoda sahiptir, fakat bu tür efsanelerde anlatmayı genişleten ve tasvire dayalı ayrıntılardan oluşan bazı epizotların atılmasının olay örgüsünü bozmadığı tespit edilmiştir.

Efsanelerin bir diğer özelliği ise amaca yönelik bilgiyi kapsaması ve sade bir anlatımı olmasıdır. Efsanedeki sanatsal özellikler oldukça basit ve gösterişsizdir (Luthi, 2003, s. 315).

Bununla birlikte, efsane anlatımı sırasında bazı formel ifadeler kullanılmaktadır. Nevşehir efsaneleri hakkında yapılan alan araştırmasında anlatıma giriş oluşturan ve anlatmanın sonuçlandığını bildiren “başlangıç” ve “bitiş” formellerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Burada dikkat çekici olan nokta ise, efsanelerdeki formel ifadeler, masalların aksine, yapının ayrılmaz ve değişmez bir parçası değildir. Çünkü bazı efsanelerde bu formel yapılara rastlanmadığı gibi, tespit edilen formel ifadelerin de pek çok çeşidi olduğu görülmektedir. Nevşehir efsanelerinde tespit edilen başlangıç formellerinin bazıları şunlardır: “Geçmiş zamanlarda...”, “Günlerden bir gün...”, “Vakti zamanında...”, “Çok eski zamanlarda...”, “Bir gün...”, “Bir zamanlar...”, “Zamanın birinde...”, “Bir rivayete

göre...”, “Rivayetlere göre...”, “Rivayete göre zamanın birinde...”, “... adını bir söylenceden almış olup bu söylenceye göre...”, “... ile ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır”, “Rivayete göre...”, “Ninelerimizden hikâye olarak dinlediğimiz ...”, “... buradaki bir ... ile ilgili şu efsane anlatılıyor:”, “Sizlere ...’nın nasıl ve niçin oluşturulduğunu rivayetlere göre anlatacağım...”, “... şu söylenceyle anlatılmaktadır:”, Anlatılan bir menkıbeye göre...”.

Nevşehir efsanelerinde anlatının bir sonuca bağlanması ve anlatılanların somutlaştırılması bağlamında bitiş formellerinin de yer aldığı görülür. Bunlardan bazıları şöyledir: “... bundan sonra da ...’nın adı ... olmuştur”, “... o tarihten sonra ...’ya ... denilmiş”, “... ordan galıyo”, “...’ya o günden sonra ... adı verilmiştir, “... bu yüzden ...’ya ... dendiği söylenmektedir”, “...’nın adı ... kalıyor”, “...’ya ... derler şimdi.”, “... bundan dolayı ...’ya ... ismini vermişler”, “... o yüzden ... adını almış”, “adı ... olarak kalır”, “... bundan sonra da ...’ya ... denilmeye başlanmıştır”, “...bunun üzerine adı ... olur”, “işte şimdi ...’ya ... deniliyor”, “der ve ...’nın ismi ... olur”, “... diyorlar ondan sonra”, “... derken ...’nın adı ... kalıyor”, “buranın adı ... kalmış, “... adını bu olaydan almış”, “...’nın adı sonradan öyle kalmış”, “... oluyor adı”, “... ismi bu rivayetten etkilenilerek konulmuştur”, “... demiş ve o zamandan beri bu ...’nın isminin ... olduğu söylenir”, “...’nın adı da ... olur”, “...’nın burada yatan mübarek zatın adından dolayı ... adını aldığı söylenmekte”, “... demişler ve o ...’nın adı ... olmuş”, “... bunun üzerine ...’nın adı ... kalır”, “ve ...’nın adına da ... denmiştir”, “sonra da ...’nın adı kalır”, “...o günden beri kutsal bilinmektedir”.

Efsaneyi diğer anlatı türlerinden ayıran iki temel özellikten biri “inanma”dır. Nevşehir efsanelerinde de anlatılanların gerçek olduğuna inanıldığı vurgusunun yapıldığı bazı formel ifadelerin yer aldığı görülür. Bunlardan bazıları şöyledir: “Bu efsanenin bizim yaşımızda yani küçükken doğru olduğu söylenir; ama ben hep doğru

olduğuna inanmışımdır.”, “... gerçekten de ...”, “Bu olay çok eski bir olay; ama gerçek...”, “Bu gerçek, yani şahitli...”, “Bizzat kendilerinin gördüğünü söyleyenler var. Gök gzly, aksakally bir ihtiya.”, “Babam yaşamış, gerçek yani.”, “Yaşanmış, olmuş bir şey bu”. Gerçek hayatta yaşanması imkânsız, içinde olağanüstülükler barındıran olayları konu aldığı hâlde “gerçek” kabul edilen anlatmaların, olağanüstü olayların büyük bir kısmı dinî şahıs ve olaylarla ilgilidir. Nevşehir yöresinde; efsanelere inanılmasında dinî konuların, efsanelerin gerçek kabul edilmesinde ise tarihî olay ve şahıslarla ilgili efsanelerin etkili olduğu söylenbilir.

Sonuç olarak, nesir anlatmalar olan Nevşehir efsaneleri, belirli sosyal evre ve şartlar (contex/bağlam) dhilinde müstakil bir tür olarak anlatılmaktadır. Masal ve destanlar gibi sabit bir şekle sahip olmayıp masala göre daha kısa olan; “kendine zgy bir üslubu olmayan, her türlü üslup kaygısından yoksun, düz konuşma diliyle bildirilen” (Boratav, 1995, s. 99) anlatmalar olmakla birlikte vermek istediği gd az ve öz bir hacim içinde sunan efsanelerin, masallar gibi kalıplaşmış, gelenekselleşmış, duyar duymaz masal türünü anımsatan bir formel girişi, geçişi ve sonucu yoktur, fakat bazı başlangıç ve bitiş formellerine efsaneler içinde de yer verilmektedir. Bunun yanı sıra “Odabaşi eşmesi İnanrı”, “Belha Efsanesi” ve “Yally Efsanesi” adlı efsane metinlerinin sonunda birer nazım yaratım yer almaktadır.

II. 2. NEVŞEHİR EFSANELERİNİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Efsanelerin, nesir olmaları dışında, sabit ve belirgin şekil özelliklerine sahip olmamaları nedeniyle efsanelerin tür özelliklerini belirleyen unsurların başında konuları gelmektedir. Efsanelerin içerik yönünden çok geniş bir konu yelpazesine sahip olmaları ve sosyal hayatın her alanına temas etmeleri, efsane türüne ait metinlerin konu yönünden pek çok farklı açıdan incelenmesine imkân vermektedir.

Birçok araştırmacının efsane konularını genel başlıklar altında pek çok kez tasnif ettiği görülmektedir. Biz de çalışmamızın kaynağını oluşturan metinleri konularına göre sekiz genel başlık altında tasnif ettik:

1. Mekânlarla ilgili efsaneler

1.1. Şehirler, köyler, kasabalar, ilçeler, mahalleler, meydanlarla ilgili efsaneler

1.2. Dağlar, tepeler, kayalar, taşlarla ilgili efsaneler

1.3. Akarsular, ırmaklar, göller, çeşmelerle ilgili efsaneler

1.4. Türbeler, kilise, han, yer altı Şehri ile ilgili efsaneler

2. Şahıslarla ilgili efsaneler

2.1. Dinî ve tarihî kişileri konu alan efsaneler

2.2. Diğer Şahıslar zerine anlatılan efsaneler

3. Olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler

4. Hayvanlarla ilgili efsaneler

5. Bitkilerle ilgili efsaneler

6. Geleneklerle ilgili efsaneler

7. Eşyalarla ilgili efsaneler

8. Diğer efsaneler

Nevşehir efsaneleri içerik yönünden incelendiğinde, Őehirlerin, köylerin, kasabaların, dağların, tepelerin, ırmakların yani kısacası yerleşim yerlerinin ve mekânların adlandırılmasından, tarihî ve dinî Őahısların hayatına; yeryüzü Őekillerinin oluşumu ve adlandırılmasına; hayvan ve bitkilerin çeşitli özelliklerinden, adlandırılmasına; bazı geleneklerin ortaya çıkışına kadar Nevşehir'in sosyo-kültürel hayatında yeri olan her konuyu içine aldığı görülmektedir. Efsanelerin mitolojik, tarihî ve dinî köklerinin olduğu ve sözlü gelenekte kuşaktan kuşağa aktarılırken sosyal hayata ilişkin unsurlara bağlı olarak içerik bakımından zenginleştiği

bilinmektedir. Nevşehir efsaneleri de çok çeşitli konuları içermektedir ve içerik bakımından kahramanları, motifleri, tipleri ve taşıdığı diğer unsurlar dikkate alınarak çeşitli yönlerden incelenebilir. Bu bölümde Nevşehir efsanelerinin muhteva özellikleri incelenerek tespit edilen unsurlar, “Mitolojik Unsurlar”, “Dinî Unsurlar”, “Tarihî Unsurlar” ve “Sosyal Hayat ve Geleneklerle İlgili Unsurlar” başlıkları altında tahlil edilecektir.

II. 2. 1. Mitolojik Unsurlar

Mitler, bir toplumun inanç ve düşünce dünyasını şekillendiren, toplumsal davranış kalıplarını belirleyen, bütün ritüellerin ve anlamlı insan davranışlarının modellerini oluşturmaktadır. Günümüzde gelinen noktada mitlerin, insan hafızasının derinliklerindeki gelişim, değişim ve dönüşümün, ulusal kimliklerin kültürel kökenlerinin ortaya konulmasında önemli bir yerinin olduğu bilinmektedir. Milletlerin varlığını ortaya koyması ve ulusal kimliğini şekillendirmesinde mitlerin yeri oldukça önemlidir.¹⁰ M. Öcal Oğuz, mitlerin toplumun kültürel hayatındaki yerini ve yaşam biçimini şekillendirmesini şu şekilde açıklar: “Bilim dünyasının aydınlanma çağında ‘mit’ veya ‘efsane’ adını verdiği ve ‘ilkenin düşüncesi’ olarak değerlendirdiği bu köken bilgileri, üreticileri tarafından ‘gerçek’ ve ‘kutsal’ olarak algılanarak kültürel yaşamı biçimlendiren töre, gelenek ve göreneklere dönüştürülmüştür”(Oğuz, 2007, s. 1539). Bu bağlamda mitik düşünce sistemi, mit dışındaki sözlü kültür ürünleri içinde de varlığını sürdürmüş ve toplumun davranış kalıplarını belirlemede en önemli unsurlardan biri olmuştur. Türklerin eski çağlardan beri kültür dünyasını şekillendirmiş olan mitik inanç ve düşünce sistemi, zaman ve mekâna bağlı olarak efsanelerin içinde de yaşatılmaya devam etmiştir.

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. *Mitlerin Özellikler* (Eliade, 2001); *Büyü, Bilim ve Din* (Malinowski, 2000); *Mitolojiye Giriş* (Bayat, 2007a); *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye’deki Efsanelerde İzleri* (Kaya, 2007).

İnsanların tabiat ve evren hakkındaki tasarımlarının, dünyaya bakışlarının, çevrelerindeki nesnelere algılayışlarının; gök, yer ve yer altı şeklinde tasarladıkları evrenle ilgili mitik düşüncelerin güncellenerek günümüze taşınmasında efsanelerin rolü büyüktür. Nevşehir efsanelerinde de en eski çağlardan beri tabiat ve dünyaya ilişkin tasavvurları yansıtan mitolojik inanç ve düşünce sistemleri yer almaktadır. Çalışmanın bu kısmında, Nevşehir efsanelerinde yer alan mitolojik unsurlar “Olağanüstü Varlıklar” ve “Kültler” şeklinde iki başlık altında ele alınıp incelenecektir.

II. 2. 1. 1. Olağanüstü Varlıklar

Sözlü kültür ürünlerinde, çeşitli olağanüstü varlıkların yer aldığı bilinen bir durumdur. Nevşehir sözlü anlatmaları içinde; cinler, ruhlar, periler, karabasan, dev, sarıkız, karaura (bir tür alkarısı) ve albastı gibi varlıklar etrafında oluşan anlatmalar yer almaktadır. Nevşehir efsanelerinde yer alan olağanüstü varlıkların kökenleri ve bunların efsanelerde hangi özellikleriyle yer aldıkları örneklerle ele alınıp incelenecektir.

II. 2. 1. 1. 1. Cinler

Nevşehir efsanelerinde en çok karşılaşılan olağanüstü varlıklar cinlerdir. Türk mitik inanç ve düşünce sisteminde yer unsuru olarak yer alan cinler Nevşehir efsanelerinde farklı özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Halk inancına göre, cinler erkek ve dişidirler. Dişilerine genellikle peri adı verilir (Helimoğlu Yavuz, 1993, s.27). Perilerle iyi ilişkiler kurulmasına ve periler sevilmesine rağmen cinlerden korkulduğu durum çoğunluktadır. Bu olağanüstü varlıklar özellikleri ve yaşadıkları yerler açısından ele alındığında, aslında aynen insanlar gibi fakat insanlara görünmeden topluluk hâlinde, padişahlar ve beyler tarafından yönetilerek yaşarlar. Erkek ve kadın cinsleri vardır. Evlenip çoluk çocuğa karışırlar (Taner, 1983, s. 43.). 126. efsanede çocuğu olan bir cinden bahsedilir; cin, çocuğunun üstüne kaynar su

döküp çocuğunu yaktığı için, anneden intikam almak için çocuğuna musallat olduğunu belirtmişlerdir. 129. efsanede ise cin, öksüz kalan bir çocuğa süt vererek onu besleyip büyütüştür. Çocuk bir yaşını doldurduğunda ise -önceden çocuğun babasına söz verdiği gibi- çocuğa bir daha yaklaşmamıştır. İnsanlarla bazen iyi bazen kötü ilişkiler kurabilen, olumlu ve olumsuz ikili karakter özelliği gösteren cinlerin ellerinden her şey geldiği için yapamayacakları hiçbir şey yoktur. Kendilerine bir kötülük yapılmazsa veya kızdırılmazlarsa genellikle kayıtsız kalırlar, zararsızdırlar (Duvarcı, 2005, s. 133). 121. efsanede ise Ahmet Gülmez adlı kişi güvercinlerini yemek üzere gelen kara kediyi üç kere “kedi” diyerek uyarır, kedi gitmeyince taş atar ve atılan taş kedinin ayağını kırar. Bunun üzerine, gece rüyasında küçücük, minik insanlar olarak gelen üç cin, Ahmet Gülmez’i alıp köyün dışında, uzak bir mağarada kurulan mahkemeye götürürler. Mahkemede savunmasını sunan Ahmet Gülmez’e “Bizim kanunumuzda ayak kıranın ayağını kırarız, kol kıranın kolunu kırarız, kısasa kısas yaparız.” derler. Balyozu, örsü alıp tam Ahmet Gülmez’in ayağını kıracakları sırada Hz. Ali’nin gelip “Kediyi üç kez uyarılmış, bırakın adamı!” demesi üzerine Ahmet Gülmez’i yatağına geri götürürler. Ertesi gün mahkemenin kurulduğu mağaraya giden Ahmet Gülmez, mağarada birbirine çatılmış üç kavak ve sallanan çaput görür. Kendilerine bir kötülük yapılması veya kızdırılmaları durumunda intikam alan cinlerin padişahları adaletlidir. Şehir dışındaki ulu ağaçların altına mahkeme kurup onların zarar verdiği insanların şikâyetlerini dinlerler. Cin muhafızı tarafından mahkemeye getirilen cin, yargılanır. Şayet suçlu bulunursa ölüme bile mahkûm edilebilir (Bayrı, 1972, s. 199). Bu efsanede de mahkemede suçlu bulunan cin asılarak cezalandırılmıştır.

Efsanelerde cinlerin dikkat çeken özelliklerinden biri de cinlerin bir yolcuyla yanlış yönlendirmesi ve yolunu unutturmasıdır. 128. efsanede sürülerini otlamak için yaylaya gitmek isteyen bir çoban iki gün üst üste denemesine rağmen bir türlü

yaylanın yolunu bulamaz; ya yolu bulamaz ya da tam yola girecekleri sırada sürüleri kaçırmaya başlar. Köy halkına durumu anlatır, köylülerden biri orada cinlerin köylerinin kurulu olduğunu, hayvanların onları görünce dağıldığını ya da cinlerin adama yolu unutturduğunu söyler, bunun üzerine tüm köy halkı dualar edip Kur'an okurlar, ancak bu sayede yoldan geçebilirler. Zaman zaman kadın veya erkeklerin cinlerle evlendikleri bilinen bir durumdur, 130. efsanede de cinle evli olan bir adam konu edilmiştir. Bazen de durmadan bir insanın adını seslenirler. Buna önem verilmezse bir şey yapmazlar. Şayet kötü kelimelerle tepki verilirse o insanı kaçırlar. Böylece o kişi ecinnilere karışır. Bunlara da "karışmış insanlar" denir (Duvarcı, 2005, s. 133). Cinin musallat olduğuna ya da çarptığına inanılan insanlar önce, halk arasında "nefesi keskin" ya da "Allah dostu" tabir edilen hocalara götürülüp okutulur. "Kindar Cinler" adlı 126. efsanede cinin musallat olduğu çocuğun önce il içinde sonra da Adıyaman'da bir hocaya götürüldüğü anlatılmıştır.

Görünmeyen bu varlıkların yaşadıkları yerler arasında açıktaki tuvaletler, çöplükler, ulu ağaçların dipleri, ormanlar, saçak altları, bulaşık sularının birikintileri, izbe, ürkütücü, korkunç yerler, mezarlıklar, ıssız dere yatakları, terk edilmiş değirmenler, küllükler, kuyu başları, pınar kenarları, nehir yatakları, denizlerin kirli bölgeleri (Sabri, 1933, s. 143), göl kenarları, bataklıklar, çeşme önleri (Ülkütaşır, 1933, s. 84) sayılabilir. "İn-cin top oynuyor" deyimini de bu metruk yerleri anlatmaktadır. "Kindar Cinler" adlı efsaneyi anlatan kaynak kişi tarafından da banyo, tuvalet, merdiven başı gibi pisliğin olduğu her yerin cinlerin yuvası olduğunun ve buralara besmelesiz girilmemesi gerektiğinin vurgusu yapılmıştır. 125. efsanede mağaralarda, 122. efsanede değirmende, 123. efsanede inde, 124. efsanede ise sadece yazın gidilen bir yayla evinde yaşayan cinlerden, 128. efsanede ise bir yol kenarına köy kurup topluluk hâlinde yaşayan cinlerden bahsedilmektedir. Cinler metruk yerlerde yaşar. İnsanlar ise metruk yerlerden korkar. Aileler, çocuklarına bu yerlere

girilmemesi ya da yaklaşılmaması gerektiğini öğütler. İnsanlar bu tür yerlerin özellikleriyle, orada yaşayan cinler arasında bağlantı kurarlar. Ayrıca cinlerin belirli bir görünüşünün olmaması veya görünüşünün farklı olması dikkati çeker. İnsanlara, çocuklarına zarar veren, hayvanlarına zarar veren cinlerin farklı özellikleri ve metruk yerlerle bağlantısı uğursuzluk ve kötülük sembolü sayılmasına neden olur.

Cinler, eğlenceyi özellikle topluluk hâlinde def, darbuka, zurna çalıp şarkılar söyleyerek eğlenmeyi çok severler (Karadeniz, 1986, s. 5). 122 ve 123. efsanelerde de bu durum örneklenmektedir; cinler insan özelliği gösteren -eğlenen, oynayan-varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. 124. ve 125. efsanelerde ise düğün yaparak eğlenen cinler yer almaktadır. Bazen bu eğlencelerine insanları da kaçırarak zorla iştirak ettirdikleri bilinen cinler, 125. efsanede düğün yaptıklarını söyleyerek Ali Osman Ağa'yı da davet ederler, uykulu olan Ali Osman Ağa nerede ve kimlerle beraber olduğunu başta idrak edemez, anladığı anda da kaçır. Bir süre kovalarlar, Ali Osman Ağa bir çayı geçer; ancak o zaman kovalamaktan vazgeçerler. Sudan korkmaları ve suyu geçememeleri bir başka özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

Cinler, Nevşehir efsanelerinde kimi zaman kocaman kedi, tavuk, keçi şeklinde ve iki insan boyundan büyük olarak kimi zaman da küçücük, minik insanlar olarak tanımlanmıştır. Ayrıca cinlerin dua okununca insanlara dokunmadıkları ve değirmen, su kenarı, mağara, in, merdiven başı gibi yerlerde ya da insanların yoğun olarak yer almadığı yerlerde yaşadıkları belirtilmiştir.

II. 2. 1. 1. 2. Periler

Cinlerin dişileri olarak anılan (Helimoğlu Yavuz, 1993, s. 27) ve güzellik, yardımseverlik sembolü olarak kabul edilen periler, problemleri çözme ve becerikli olma özellikleriyle de tanınırlar (Duvarcı, 2005, s. 131). 156. efsanede düğün hazırlıkları için ekmek yapılan bir gece genç, güzel bir peri kızının gelişi ve ekmek yapımına yardım ettiği anlatılır. Periler, insanlar gibi ve insanlarla beraber topluluk

hâlinde, padişahlar ve beyler tarafından yönetilerek yaşarlar. 28. efsanede insanlarla perilerin beraber yaşadıklarından, perilerin insanlara hizmet ettiklerinden bahsedilir. Birlikte yaşayıp giderken insan padişahının oğlunun peri padişahının kızına sevdalanması sonucunda insanlar derin derin düşünürler, periler çoluk çocuğumuzun arasına karışırsa hâlimiz ne olur, diye kaygılanırlar ve perilere savaş açarlar. 147. efsanede ise perilerin, insanları zalim devlerden kurtardığı anlatılır. Periler, insanlarla uyumlu bir şekilde, huzur ve barış içinde yaşayan, eğlenen varlıklar olarak tanımlanmalarına rağmen, iki efsanede de peri padişahının güzeller güzeli kızı ve insan padişahının oğlunun birbirlerine âşık olması insanları endişelendiren bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. *Dede Korkut Kitabı*'nda Konur Koca Sarı Çoban adlı çoban, Uzun Pınar denilen ünlü bir pınarın başında uçuşan periler görür, birini yakalar ve onunla birleşir. Çoban, ürken koyunlara bakarken peri uçup kaçar; kaçarken de “Yıl tamam olunca gel emanetini al, ama Oğuz’un başına felaket getirdin!” der. Yıl sonunda aynı pınara giden çoban, perinin bıraktığı bir yumru görür. Tekmeledikçe büyüyen bu yumruyu alıp obasına getirir. Kütlenin içinden yenilmesi güç bir yaratık olan Tepegöz çıkar. Oğuzların başına bela olur, soyuna sopuna düşman kesilir. Ancak Basat onu yenmeyi başarır (Ergin, 2010, s. 152–163). İnsanların, padişahlarının oğullarının peri kızlarıyla evlenmesine onay vermemelerinin bu konuyla bağlantılı olduğu düşünülebilir. Lakin Tepegöz, yasak bir davranış neticesinde, nikâhsız ve gönülsüz bir cima sonucunda, dünyaya gelmiştir, töreye uymamaktan dolayı Oğuz’a bela edilmiş bir varlıktır. Edige Destanı’nın kahramanı Edige Han’ın annesi de bir peri kızıdır, Edige bir perizaddır; lakin Edige uslu, erdemli ve yararlı bir yiğit olur (Kalafat, ty., ss. 345-352).

Her iki efsanede de periler güvercine dönüşürler. Güvercine dönüşen peri teması, hem uçabilen hem de karada dolaşabilen varlıklar olması hasebiyle yaratılışın

gök ve yer unsurlarını oluşturan Şamanizm dini kaynaklı bir tema olarak düşünülebilir.

II. 2. 1. 1. 3. Albastı

Albastı, “al, alkarısı, alanası, alkızı, albasması, alarvadı, alacama, albıs, almış” gibi adlarla anılan, hemen hemen bütün Türk dünyasında görülen olağanüstü varlıklardan biridir (Acıpayamlı, 1974, s. 80; İnan 1998, ss. 259–262). Türk mitolojisiyle ilgili araştırmalar albastının, “Tanrı” kavramının gökle yerin birliği şeklinde düşünülen ilahi düzenle ve bu düzeni yaratıp yaşatan ulu güçle bağlantılı olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Daha sonra gök ile yerin ayrılmasıyla, aslında tek olan Ulu Ana veya Mitolojik Ana, Gök Tanrı ve Yer-su Tanrısı olarak ikiye ayrılmıştır. Albastı da Yer-su Tanrısı’ndan ortaya çıkmıştır (İnayet; Öger, 2009, s. 1183–1198). Bu olağanüstü varlık Şamanizm’deki al ruhunun günümüzdeki temsilcisi sayılabilir (Genç, 1999, s. 18). Üremenin, çoğalmanın sembolü, aile, evlilik ve neslin devamının koruyucusu olan doğum tanrıçası Umay Ana’nın zıddı gibi (İnan, 1998, ss. 259–262) olan albastının en çok lohusalara ve bebeklere düşman olduğuna, lohusanın ciğerini sökerek suya attığına veya yediğine, bu yüzden elinde ciğer bulunan bir kadın görülürse hemen yakalanması ve üzerine iğne, çuvaldız gibi bir metal parçası takılması gerektiğine inanılır (Şakir, 1939, s. 32). Albastıdan korunmak için doğum yapan kadın kırk gün kırk gece dışarı çıkmaz, aynı zamanda evde de yalnız bırakılmaz. Albastı kırmızı renkten korktuğundan lohusanın başına al tülbent örtülüp yakasına kırmızı kurdele takılır. Ziyarete gelenlere kırmızı renkli şekerden (nöbet şekeri) yapılan şerbet ikram edilir (Güngör; Argunşah, 1991, s. 43). Başucuna Kur’an asılır. Yastığının altına bıçak, makas, demir para, iğne, çuvaldız, maşa gibi metal eşyalardan biri veya çörek otu, soğan, sarımsak kabuğu, süpürge konulur. Ruhu kandırıp şaşırtmak için orta yere erkek elbiseleri bırakılması (Acıpayamlı, 1974, s. 83) da çocuğu ve anneyi almasından korumak için yapılan bir başka uygulamadır.

“Kırgız, Kazak ve Başkurt Türklerinin inanışlarına göre kara albastı ve sarı albastı olmak üzere iki ruh vardır. Sarı albastılar hoppa ve şarlattan diye tanımlanırken kara albastılar ise daha ciddi ve ağırbaşlı olarak nitelendirilirler ve sadece onları görebilen ocaklılardan korkarlar. Kazan Türkleri arasında, Albastıların, kullanılmayan ev ve çöplüklerde bulunduğuna, çeşitli şekillerde görünerek insanları şaşırttığına, insanları uykuda bastığına inanılır. Tuba Urenha Türkleri Albas adını verdikleri bu kötü ruhun evlenmeyen bir kızdan türediğine inanırlar. Altay Türklerine göre ise Almis, Erlik’in hizmetçilerinden birisidir” (Kaya, 2007, ss. 48–50). Gagavuz Türklerinde ise bir dev olarak tasvir edilirler (Güngör; Argunşah, 1991, s. 43).

Nevşehir yöresinde de Albastı inancının var olduğu görülmektedir. 132. efsanede albastı, çeşme başında ciğer yıkayan; genç, güzel bir gelin olarak yer almaktadır. Şafak ağarmadan gitme telaşında olan genç kadının albastı olduğunu öğrenen hoca efendinin, yakasındaki iğneyi alıp kızın yakasına takması üzerine, albastı kendisini bırakması için yalvarır: “Beni bırakırsan yedi sülalenin yanına, bir parçacık çaputunun olduğu yere gelmem.” diye söz verir. Albastıyı yakalayan kişi “ocaklı” olur ve albastı ocak olan ailenin soyundan gelen kadınlara ve ocak olan bu aileden alınan bez parçasını kırkı çıkana kadar üstünde taşıyan loğusalara zarar vermez.

II. 2. 1. 1. 4. Karabasan

Nevşehir efsanelerinde yer alan olağanüstü varlıklardan biri de karabasandır. Çoğunlukla ördek, keçi, köpek ve insan şeklinde görülen karabasanın, istediği her kılığa girebildiği ve uyku sırasında gelip insanların karnına oturduğu ve eliyle de insanların ağızlarını kapadıkları anlatılmaktadır. Elinin ortası delik olarak tanımlanan karabasan, kara-ura olarak da adlandırılmaktadır. Anlatılara göre başında bir fesi vardır ve başından fesini kapamış kişiye ve o kişinin yedi sülalesine zarar vermez.

II. 2. 1. 1. 5. Sarıkız / Evkızı / Kara-ura

Upuzun sarı saçlı, renkli gözlü, beyaz tenli çok güzel bir kız olduğu, sık sık da saçını tararken görüldüğü, istediği şeyler yapılmadığı zaman da ortalığı birbirine kattığı, bazen insanlarla konuştuğu hatta inatlaştığı, bazen de insanları görünce ya da insanların sesini duyunca kaybolup gittiği anlatılmaktadır. Yumurta pişirip yemesi gibi insana ait özellikler taşıyan sarıkızın aynı zamanda at binip koşturduğu ya da atın yelelerini örüp kaçtığı da anlatılmaktadır.

II. 2. 1. 1. 6. Dev

Nevşehir efsanelerinde yer alan olağanüstü varlıklardan bir diğeri devdir. Türk mitik inanç ve düşünce sisteminde hem gök hem de yer unsuru olarak yer alan dev, Nevşehir efsanelerinde insanların korktuğu ve mücadele ettiği bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. 28. ve 120. efsanelerde yer altında yaşayan devlerden bahsedilir; yer altı şehirlerinin devlerin kenti olarak adlandırıldığı ve insanların buraya girmedikleri, girilirse kapının kendiliğinden kapanacağına, içerdekilerin cezalandırılacağına inanıldığı anlatılmaktadır. 147. efsanede ise; bir zamanlar yer ile gök arasındaki büyük dünyada başları yüksek dağlara denk olan korkunç devlerin yaşadığı ve insanların bu devlerden çok korktukları ve onları kızdırmamaya dikkat ettiklerinden; devlerin gönlünü hoş tutmak, onları kızdırmamak için ülkenin yüksek dağlarına çıkıp oradaki sunaklara hediyeler bırakıp kurbanlar kestiklerinden bahsedilir. Yılın belirli günlerinde de bu dağların doruklarındaki sunaklarda toplanıp devler kendilerine zarar vermesin diye dualar ettikleri anlatılır. İncelenen metinlerde devlerin görünüş ve özellikleriyle ilgili herhangi bir husus yer almamaktadır.

II. 2. 1. 2. Kültler

Türkler dinî tarihleri içerisinde, çok eski dönemlerden itibaren, dağ, ağaç, su, kaya ve benzeri varlıkların birer ruhunun bulunduğuna inanarak bunları kutsallaştırıp kült hâline getirmişlerdir. Kült, *Türkçe Sözlük* (1998)'te tapma, tapınma, dinî tören,

ibadet, âyin (s. 1436) olarak tanımlanmaktadır. Kavram olarak, “Tanrı veya Tanrı olarak kabul edilen şeylere [tabiatüstü güçlere] saygı göstermek ve tapınmak, onlara bağlılığı ifade eden söz ve hareketlerde bulunmak” (*Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 1991, s. 351) veya “yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara nesnelere karşı gösterilen saygı, onlara tapınış” (Örnek, 1988, s. 102–103) şeklinde tanımlanan kült, antropolojik mana itibariyle, Tanrı veya tanrılarla ilişki içindeki belirli bir gruba ait inançları ve ayin [ritüel] gibi dinî eylemleri ifade eder. Bu nitelik ve nicelikleriyle kült kavramı, ilkel inançlardan ilahi ve beşerî dinlere kadar bütün inanç sistemleri içinde görülmektedir (Özarslan, 2003, s. 94). Türk inanç sisteminde de kültür önemli bir yer tutar. Çalışmanın bu bölümünde, mitolojik temelleri olan ve Türk kültüründe önemli bir yer tutan dağ ve ağaç kültürünün, Nevşehir efsanelerinde ne şekilde yer aldığı tespit edilip değerlendirilmeye çalışılacaktır.

II. 2. 1. 2. 1. Dağ Kültü

Dağ, Türk kültüründe derin bir yere sahiptir. Dikeyliğin güçlü simgesi olan dağ; ormanlarıyla, karla kaplı oluşuyla, ulaşılmazlığı ve gizemliliğiyle, tepeleri göklere varan ve dolayısıyla onu tutan duruşu ile evrenin merkezinde bulunmasıyla büyük önem arz etmiştir (Roux, 1994, s. 124). Eski Türkler dağların tanrı makamı olduğuna inanırlardı. Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesinin bu inancın yerleşmesine sebep olduğu düşünülebilir (İnan, 1976, s. 34). Her boyun ve her oymağın kendine mahsus mukaddes iduk dağı bulunduğu gibi boylardan kurulan büyük birliklerin de müşterek mukaddes dağları vardır (s. 34). Jean Paul Roux, “Kutsal bir dağa sahip olmayan bir Türk veya Moğol kavminin bulunmasına imkân olmadığı anlaşılmaktadır; ancak bazı dağlar kendilerine evrensel bir ün kazandıran bir şöhrete sahiptirler.” diyerek Türklerde dağın önemini belirtmiştir (s. 125). “Türk mitolojisinde, gök tanrısından hemen sonra yer alan bir hükümdar olarak yir tengri-kanı (yer tanrı-hanı), Türkçe metinlerde sıkça yer verilen

“yagız yir” ve Türkler hakkında yazılmış olan Çince bir kaynakta, gök tanrısıyla birlikte tapıldığı söylenen “kara tanrı” da yir tengri-kanı’nın veçheleri olarak gözükmektedir. Kök Türklerin dağ şeklindeki yer tanrısı da gökten hemen sonra anılmakla “yir tengri-kanı”nı ya da kağan sülalesine bağlı bir kişiyi temsil etmiş olması muhtemeldir. Türk Tengri ile birlikte Türk milletini yok olmaktan korumak isteyen Türk iduk yeri-sub’u (Türklerin kutsal yer-suyu) da ata ruhuyla ilgili olabilir. Dağların, ağaçların, ormanların, ırmak ve suların, insan veya hayvan şeklinde ruhları olduğu düşünölmekteydi. Ölmüş şöhretli kişiler de yer-su ruhlarına karışuyordu” (Esin, 2001, s. 78).

Türklerde yer-su ruhlarının en önemli temsilcisi dağdır. Dağlar sadece, içinde var olduğuna inanılan kuvvetli ruhtan dolayı kutlu sayılmamış, yer altı ve yer üstü unsurları, büyüklüğüyle birleştiren mitolojik bir varlık olarak da algılanmıştır (Artun, ty., s. 12). Dağ kültü, Gök Tanrı inancıyla ilgilidir ve Hunların Yeni-Si-Şan veya Şan-Din-Şan sıra dağlarındaki Han-Yoan dağında Gök Tanrı’ya kurban sundukları bilinmektedir. Hun hakanları Çin’le yaptıkları sözleşmeleri Hun Dağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri antla teyit ettikleri bilinmektedir. Tanrı kültüyle dağ kültürünün birbiriyle yakın ilgisi bulunduğu Hunlardan Altaylara kadar devam eden şaman ayinlerinden anlaşılmaktadır. Altaylı Şor ve Beltirler kurbanlarını Gök Tanrı’ya yüksek dağ tepesinde yaptıkları ayinle sunarlar ve bu ayine “tengere tayıg” (yani tanrı-gök kurbanı) derler (İnan, 1986, ss. 48–49). Altayların mukaddes dağı da Karagay’dır. Moğollar tarafından takip edilen Altaylar, Karagay Dağı’na saklanırlar, dağa kurban keserler, bu dağ birdenbire ormanla kaplanır ve Moğollar Altayları bulamazlar (İnan, 1976, ss. 36–37). Uygurların ünlü “Kutlug-Dağ” efsanesindeki kayalık ise millete kudret, saadet ve bolluk sağlayan ruh olarak kutsaldır. Bu mukaddes dağda yer alan ve eski Türklerin yağmur ve dolu yağdırmak,

rüzgâr çıkarmak için sihrine müracaat ettikleri “yada taşı”nın da ayrı bir kutsallığı vardır.¹¹

Türk kültüründe önemli bir yeri olan dağ ve ona yüklenen çeşitli anlamlar, farklı sözlü kültür anlatmaları içinde korunarak mitolojik dönemden günümüze kadar gelmiştir. Çalışmamızda ele alınan Nevşehir efsanelerinin bir kısmı da dağların oluşumunu ve adlandırılmasını konu almaktadır ve bu efsanelerde dağlara yüklenen kutsallık söz konusudur. Hırka Dağı, Erciyes Dağı, Hasan Dağı, Kırkız Dağı ve Hodul Dağı gibi dağların efsanelerde ne şekilde yer aldığı ve bunlara hangi özellikleri dolayısıyla kutsallık yüklendiği açıklanmaya çalışılacaktır.

34 ve 35. efsanede Hırka Dağı'nın adlandırılması konu edilmiştir. İbadet etmek için çıktıkları dağda ateş yakarlar ve Hacı Bektaş Veli hırkasını bu ateşte yakar, bunun üzerine dağın adı Hırka Dağı olur. 35. efsanede Hacı Bektaş Veli'nin yanındaki dervişler Karahöyük'ün sert kışı ve soğuşundan Hacı Bektaş Veli'ye şikâyet ettikleri ve “Havası daha iyi yere gidelim.” dedikleri; Hacı Bektaş Veli'nin de “Hakikate ulaşmak için, bu yerden daha yüce bir yer olsa idi orada otururdum.” dediği rivayet edilir. Bu efsanede Gök Tanrı'ya yakın olması ve bazen de ona ev sahipliği yapmasıyla kutsal mekânlar olarak kabul edilen dağ kültürünün ve dağların tanrı makamı olduğu inancının vurgusu yapılmıştır.

38. efsane, Erciyes Dağı'nın oluşumunu konu almaktadır. Dağın nasıl yaratıldığını anlattığı için “Oluşum Efsanesi”dir. Odun toplayan iki kız kardeş topladıkları odunları taşıma konusunda anlaşmazlığa düşerler, bunun üzerine birbirlerine beddua eder ve sonucunda dağa dönüşürler. Erciyes Dağı'nın oluşumunu açıklayan bu efsanede, efsanenin kahramanlarının iki kız kardeş olması ve beddua

¹¹ “Yada taşı” ve “Kutsal Dağ” hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *Türk Milli Kültürü* (Kafesoglu, 1997, s. 304); *Tarih-i Cihan Güşâ* (Cüveynî, 1988, s. 121).

neticesinde dağa dönüşmeleri, Büyük Ağrı Dağı ve Küçük Ağrı Dağı¹² efsanesiyle benzerlik gösteren noktalarıdır. Gezgin motifli bir efsane olarak nitelendirilebilir.

36 ve 37. efsanede ise Hasan Dağı'nın adlandırılması konu edilmiştir.

Efsanenin iki ayrı versiyonuna yer verilmiştir. 36. efsanede bir Osmanlı paşası olan Hasan Paşa'nın savaşta gösterdiği kahramanlık neticesinde dağ kendisine armağan edilir ve adı Hasan Dağı kalır. 37. efsanede ise Mehmet ve Hasan adlı iki kardeş vardır. Mehmet dağda, Hasan şehirde yaşar ve birbirlerinden habersiz, birbirlerini ziyarete giderler; lakin dağ koşullarına alışkın olmayan Hasan dağda ölür ve mezarı da o dağdadır. Bu nedenle dağın adı Hasan Dağı olur.

39. efsanede ise harekete geçen sönmüş bir yanardağa genç ve güzel kırk kız kurban verilir; çünkü ancak bu şekilde durdurulacağına inanılır. Dağ iyisine sunulan kurban kırk kızdır, burada kırk sayısı hem sayı motifi olarak kullanılmış hem de efsaneye bağlı olarak dağ adını isimlendirmiştir.

151. efsanede Hacıbektaş Veli kendisini taşıyan köylülerden kaçarak Hırka Dağı'na gelir, 155. efsanede ise küffar ile savaş hâlinde olan Müslüman askerler Hodul Dağı'na sığınır. Bu efsanelerde zor anlarında dağa sığınma motifiyle dağın atalık fonksiyonunun somutlaştırılmış birer örneğine yer verilmiştir.¹³

¹² Ağrı Dağı'yla ilgili "Büyük ve Küçük Bacı" efsanesi ise şöyle: "Çok eski zamanlarda Sürmeli Çukuru uçsuz bucaksız düzlükler hâlindeydi. Ağrı Dağı'nın yerinde büyük bir orman vardı. Günlerden bir gün iki bacı el ele vererek evlerine odun getirmek üzere ormana giderler. Birkaç günde vardıkları bu ormanda çerden çöpten toplayıp birer yük hazırlarlar. Sıra sırtlarına almaya gelince büyük bacı: "Bacı bacı kurban olam. Ne olur, gel sırtıma bu yükü kaldır." der. Küçük bacı kaldırmaz ve üstelik de "Canın çıksın, kendin kaldır." der. Büyük bacı yalvarır, yakarır olmaz. Çaresiz kalır "Gel ben senin sırtına kaldırayım." der. Küçük bacı buna da razı olmaz. Aralarında bir kavga başlar. Saç saça kavgada, ikisi de kan ter içinde kalır. Hareket edemezler ve birbirlerine beddua etmeye devam ederler. Küçük bacı: "Allah seni öyle bir dağ etsin ki yaz kış başında kar eksik olmasın.", büyük bacı da "Sen de öyle bir dağ olasan ki başından yılan, çıyan eksik olmasın." der. Tanrı beddualarını kabul eder, büyük bacı Büyük Ağrı Dağı olur, başında yaz, kış kar eksik olmaz. Küçük bacı da Küçük Ağrı Dağı olur ve tepesinde yılan ve çıyan eksik olmaz". Efsaneler. (2013, 10 Mayıs). *Ağrı Rehberi* sitesinden alınmıştır <http://www.agrirehberi.com/kultur/efsane.htm>

¹³ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Bayat, F. (2013, 1 Ocak). Türk mitolojisinde dağ kültürü. *Folklor/Edebiyat* sitesinden alınmıştır. 2012/2, 46. <http://tr.scribd.com/doc/104990079/Turk-Mitolojisinde-Da%C4%9F-Kultu-Fuzuli-Bayat>

18. efsanede ise Şeyh Turasan Veli'nin kendisine tekke yeri belirlemek için Erciyes'ten attığı taşın Tekke Dağı'na düştüğü anlatılmaktadır. Dağlarda ve yüksek tepelerde var olduğuna inanılan birtakım tabiatüstü ruhlar ve güçler İslami devirde velilere dönüşmüştür, Tanrı'nın elçisi kabul edilen bu velilerin mezarları da çoğunlukla, yüksekliği itibarıyla yeryüzünde Tanrı'ya en yakın noktalar olarak tasavvur edilmiş olan dağların ve tepelerin doruklarındadır.

II. 2. 1. 2. 2. Ağaç Kültü

Ağacın, yerin dibine kadar inen kökleri, göğe doğru dik bir tarzda yükselen gövdesi ve gökyüzüne dağılan dal, budak ve yapraklarıyla olduğu kadar mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve daha pek çok özelliğiyle de iptidai insanın birtakım dinî telakkilere sahip olmasında hayli payı vardır. Ağaç, aynı zamanda hayatın ve ebedîliğin timsali olarak da benimsenmiştir (Ocak, 1983, s. 84.). “Bay Terek”, “Temir Kavak”, “Hayat Ağacı” veya “Evliya Ağaç” gibi adlarla anılan kutsal ağaçlar, Gök Tanrı'nın simgeleri arasındadırlar. Bu ağaçlar da bazı kutsal dağlarda olduğu gibi gökte bulunan ve Tanrı'nın yaşadığına inanılan cennete kadar yükselmektedir. Türklerin dünyayı algılayışının merkezinde de üç âlemi birbirine bağlayan, dünya düzeninin teminatı olan ve her biri ayrı bir anlama sahip olan ağaç vardır. Kozmik düzeni sağlayan ağaç sembolleri bütün Türk dünyasının ortak sembolleridir. Kutsal kabul edilen ağaçların başında ise kayın, çam, dağ servisi, ardıç, çınar gelmektedir (Öger, 2008, s. 168). Ayrıca Türklerde dut ağaçlarının da kutsal kabul edildiği belirtilmektedir (Esin, 1979, s. 83).

Ağaç çeşitli Türk boylarının yaratılış efsanelerinde de yerini almıştır. Oğuz Kağan destanına göre Oğuz, ikinci karısını bir ağaç kavuğunda bulmuştur. Uygurlar, Tuğla ve Selenka nehirlerinin birleştiği yerde var olan fıstık ve çam ağaçları arasına gökten inen ışıktan türediklerine, atalarının bu ışığın o ağaçları gebe bırakması sonucu dünyaya gelmiş olduklarına inanırlardı (Öger, 2008, s. 195). Uygurlar arasında türeyiş

efsanelerinde kutsal sayılan ağaç, Maniheizm’de de çok önemli bir unsurdur. Mani dinine mensup olanlara göre beş “hayat ağacı” beş de “ölüm ağacı” vardır (Ögel,1989, s. 90). Altay yaratılış destanında gök ağaçlarının dokuz tane dalı vardır. Bu gök ağaçları genel olarak gökteki bir dağa veya bir tepenin üzerine oturtulmuşlardır. Ağacın bir yanında ay, bir yanında güneş bulunur (s. 91). Yine Altay mitolojisine göre gökyüzüne doğru çok büyük bir çam ağacı yükselir, gökleri delip geçen bu ağacın tepesinde ise Tanrı Bay-Ülgen otururdu. Manas Destanı’nda ise kısır kadınların kutsal elma ağacının altında oynamaları ile çocuklarının olacağı anlatılır. Yakutlara göre dünya sekiz köşeli idi. Ortasında kutup yıldızına kadar uzanan bir ağaç vardı. Bu ağaca Demir Kazık derlerdi (Göksoy, 1992, s. 43). Yakut kadınları, evlat sahibi olmak için mukaddes ağacın altında ruhlara, onlara evlat vermesi için yalvarırmış. Çünkü ağaç, mitolojik inanca göre ongondur, dünya ağacının varyantıdır, kendisi de bazen ana, bazen de ata başlangıçtır. Ağaç oyukları, insanların ulu atalarının, öncelikle hakanın anası ve dahası doğumu ve artımı koruyan ilahenin bulunduğu yerdir. Çoğu zaman ağacın kendisi çocuk doğurur ve doğum ilahesi ve çocukların koruyucusu Umay’la birlikte faaliyet gösterir (Bayat, 2007b, s. 180).

Başkurlarda da ağaç kültürünün derin iz bırakmış olduğu bilinmektedir. Başkurlarda son yıllara kadar “kayın” ve “ardıç” [artış] ağaçlarına karşı saygı gösterilirdi. Ulu Katay Urugu Başkurlarından Sigay köyü halkının mübarek saydıkları “Bay Kayın” yahut “Bay Savul” dedikleri bir kayın ağacı vardı. Nezir kurbanları bu ağaç yanında kesilir, yağmur duaları burada kılınırdı (İnan, 1966, s. 276; İnan,1991, s. 257). Ayrıca Abdükadir İnan, Lepechin’den, Başkurların ardıç ağacını takdis ettiklerini “Tura-Tav’da bir ardıç ağacının dalını koparmıştım. Başkurlar adak adamadan ardıcın dalını nasıl koparıyorsun diye itiraz ettiler.” (İnan 1966, s. 277) şeklinde aktarmaktadır.

Ağacın oluşumu ile kendi hayatının tabii seyri arasında bir benzerlik gören insan, hayatını idame ettirdiği her coğrafyada kutlu mekânlarla ağaçlar arasında bir ilişki kurmuştur. Bu sebeple, en ilkel toplumlardan günümüze kadar bütün mabetlerde ve mukaddes yerlerde ağacın varlığı kutsal mekânın bir parçası olarak dikkat çekmektedir. Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin Dergâhı'nda Balım Sultan'ın Türbesi'nin önünde bulunan "Karadut Ağacı" eski Türk inanışlarından ağaç kültürünün varlığı açısından önemlidir. Kült konusu olan ağaçlara genellikle efsanelerle kutsiyet kazandırılır. Ağaç kültü içerisinde kutsallık atfedilen ağaçlardan biri de dut ağacıdır (Gürsoy, 2012, s. 43). Bu anlamda 84 ve 86. efsanelere göre; Ahmet Yesevi Hacı Bektaş Veli'ye kutsal emanetleri verdikten sonra Rum Abdallarına baş kılar, Sulucakarahöyük'ü yurt gösterir. Ahmet Yesevi'den izin alarak yola koyulan Hacı Bektaş Veli'nin varışını bildirmek için dervişlerden biri, yanan bir odun parçasını, uzaklara doğru havaya atar. Bu bir dut dalıdır. Konya yakınlarına düşer ve Hak Ahmet Sultan adlı ermiş bir kişi onu alıp şimdi Bektaşilerin tekkesi olan yerin eşiğine diker. Ağaç bugün de oradadır ve tepesi yanmış bulunmaktadır. 152. efsanede ise Lokman Perende, kuru dut ağacını havaya atar ve dut ağacının düşeceği yere Hacı Bektaş'a yurt tayin ettiğini söyler. Dut ağacı dalı şimdi Hacı Bektaş'ın türbesinin olduğu yere saplanır, saplanınca göğeri. Dut ağacı evin ruhu olarak adlandırılmakta; evin huzurunun, istikbalinin ve bereketinin de sembolü kabul edilmektedir (s. 43). Kült konusu olan ağacın altında ziyaretçiler el açarak veya ağaca dokunarak dua ve niyazda bulunmakta ve dilek tutarak çaput bağlamaktadırlar. Bu ağaçtan dal koparmak yasaktır, hatta meyvesi bile dalından düşmeden koparılmaz. Yere düşen dutlar ziyaretçiler tarafından şifa amacıyla yenir (Tanman 1996, ss. 468–469).

Tanrıların ve perilerin ağacı olmasından dolayı kutsal kabul edilen ardıcın Şaman inanışındaki yerine dikkat çeken Melikoff, Şaman ayininde yakılan ardıcın kokusunun çok güçlü bir duman olarak yükselmesi nedeniyle insanlarla doğüstü

âlem arasında bir iletişim vasıtası olarak kabul edildiğini söylemektedir. Yükselen kesif dumanın yeri göğü dağlamasıyla trans hâline geçen Şaman ateş, sema ve müziğin yarattığı aşkla olağanüstü boyutta bir güce ulaşır (Melikoff 1997, s. 127).

151. efsanede Hacıbektaş Veli kendisini taşıyan köylülerden kaçarak Hırka Dağı'na gelir; arkasından gelen köylüler onu taşlamaya devam edince onların şaşkın bakışları önünde ardıç ağacı şekline bürünür.¹⁴ Ardıç ağaçları, ölen insanların yok olmadıklarını ve ayakta durduklarını sembolize eder. Yitip giden ve unutulması istenmeyen mücadeleci insanların mezarları başına ardıç ağacı dikmek suretiyle, ardıcın yaşarken ve ölüp kuruduktan sonra 500 yıla yakın çürümemesi ölen kişiye özgülümlenmiş olmaktadır (Torlak, 2009, s. 97).

Eski Türk inanç sisteminin en önemli unsurlarından olan ağaç kültürünün İslamiyetin kutsallarıyla donatıldığı kutlu ağacın izleri görülen 155. efsanede ise, küffar ile savaş hâlinde olan Müslüman askerler Hodul Dağı'na sığınır ve orada durumun ümitsizliğini gören komutan Allah'a yalvararak "Allah'ım küffara teslim olmaktansa bizi ya ağaç yap ya taş yap!" diye dua eder. Allah komutanın dileğini kabul ederek askerleriyle birlikte onları çam ağacına dönüştürür. Gök Tanrı'yı sembolize eden kutlu ağacın özellikleri arasında yaz kış yeşil kalması, yani, yaprağını hiçbir mevsimde dökmemesi de yer almaktadır. Kutlu ağacın yaz kış yaprağını dökmemesi, onun Gök Tanrı'nın sonsuzluğunu simgelemesini sağlamıştır (Özdemir, 2010, s.103).

155. efsanede yer alan "Bu çamların tohumunu buradan alarak başka yerlere dikerler; ancak hiçbir yerde yeşermez. Akçaören köyünden bir kişi kışlık odun kesmek için çamlığa gider, kesmek için çama baltayı vurduğunda çamdan kan akar. Çamlık alanda tarla açmaya çalışan ailelerin sonu hep kötü gelmiştir. O aileler

¹⁴ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. "Hırka Dağı'ndaki Ardıç Ağacı Üzerine Anlatılan Efsaneler" *Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* (Gündüz Alptürker, 2012, C. 4, ss. 271–290).

fakirleşmiştir. Çünkü kutsal bir alana zarar vermişlerdir.” İfadeleriyle de ağaca ve ağacın ruhuna yapılan saygısızlığın cezalandırılacağı ve ağaç kültürünün yaptırım gücü vurgulanmıştır.

Ulu ağaçların Tanrı ile ilişki içinde olduğu inancı, onlara Tanrı’yı sembolize etme hakkı tanımıştır. Ancak Tanrı’yı sembolize eden veya Tanrısal niteliklere sahip ağaçlarda bazı özellikler aranmıştır. Bu ağaçlar, genellikle tek, diğer ağaçlara nazaran eşsiz ve hep canlıdırlar (Beydili, 2005, s. 25–26). Efsanelerde yer alan ardıç ve çam ağaçları da yaz kış yapraklarını dökmeyen ve yaz kış yeşil olmasıyla dikkat çeker, bu özelliğiyle Tanrı’nın sonsuzluğunu sembolize etmektedir. Lakin çam ağaçlarının çoğul olmaları ve bir tanesinin eğri olması ağaçların kutsal olma özelliğine tezat bir durum oluşturmaktadır. Ayrıca dut ağacının kışın yapraklarını döken bir ağaç olması da başka bir tezat olarak nitelendirilebilir; lakin dut ağacı, sadece meyvesiyle değil, yapraklarının ipek böceği yetiştiriciliğine katkılarından dolayı da önemli bir ağaçtır (Gürsoy, 2012, s. 43). Geleneksel Türk düğün âdetlerinde gelin yeni evine girerken dut yaprağı içine konan bal ve yağı kapıya yapıştırır. Tahtanın yağı emmesi, gelinin o aile tarafından benimsenmesini, dut yaprağı ise sabrı temsil eder (Duman, ty., ss. 14-15).

II. 2. 1. 2. 3. Su Kültü

Eski Türk inançlarında, su da yer gibi ıdık, yani kutsaldır. Bu kavramın içine bütün ırmaklar, göller, coşkun akan bütün sular ve pınarlar da dâhil edilmektedir (Kalafat, 1995, s. 52). Su, Türkler tarafından, kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul edildiği gibi, koruyucu ve cezalandırıcı Tanrı olarak da saymaktadırlar (Uraz, 1994, s. 52). “Tanrı, Türk’ün yeri ve suyu sahipsiz kalmasın diye”, kağanları Türk milletinin üzerine getirip koyar. Vazifesini iyi yapmayan veya isyan edenleri ise yer ve sular cezalandırır. Bu bakımdan yerdeki sular, Türklerin sadece dinlerinde değil, devlet anlayış ve inanışlarında da büyük öneme sahiptir (Ögel, 1995, s. 315). Bereket

sağlama özelliği ile hayat kaynakları içinde yer aldığına inanılan su, çok sık söylenmese de yeryüzü gibi ana olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, yağmur şeklinde içinden geldiği Gök'e bağlı bulunmaktadır (Roux, 1994, s. 180).

Evren, “anâsır-ı erbaa” diye de adlandırılan ‘toprak, hava, ateş, su’ (terra, aer, ignis, aqua) olmak üzere dört temel unsurun bir araya gelmesinden oluşmuştur. Sümer, Çin, Hint, Mısır gibi pek çok kültürün¹⁵ mitolojik birikiminde Tanrı'nın önce suyu yarattığına, dünyanın başlangıçta bir okyanustan ibaret olduğuna ve suyun evrenin özü olduğuna inanılmaktadır. Dede Korkut “*suya ecel gelmez*” sözünü bu gerçekten hareketle söylemiştir. Çünkü Türk mitolojisi suyu ölümsüz kabul etmekle kalmaz, Tanrı'nın önce suyu yarattığını kabul eder. Altay Yaratılış Destanı'nda “başlangıçtaki sonsuz su” şöyle ifade edilmiştir.

“Dünya bir deniz idi, ne gök vardı ne bir yer,

Uçsuz, bucaksız, sonsuz sular içreydi her yer!

Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak,

Uçuyor, arıyordu katı bir yer bir bucak” (Ögel, 1995, s. 432).

Bazı Altay efsanelerine göre, göğün on ikinci katına kadar uzanan Dünya Dağı'nın üzerinde bir Kayın ağacı vardır. Hayat Suyu da bu kayının altındaki kutsal bir çukurda bulunmaktadır. Bu suyun başında yine kutsal sayılan bir bekçi ruh vardır. Yakut Türklerinin Türeyiş efsanelerinden Er Sogotoh Destanı'nda da Hakan Ağacı'nın varlığından bahsedilir. “Bu ağaca Hakan-ağaç derlermiş. Bu ağaç öyle büyük öyle büyükmüş ki, ortadaki dalları bile gökte mavi bir duman gibi görünmüş. Zirvesi dokuz göğü bile delip geçermiş. Onun dibinde de, insanlığa ölmezlik sırrını veren ebedi, “Hayat Suyu” kaynarmış. İhtiyarlar, kuvvetten düşmüş inekler gelirler,

¹⁵ Eski Mezopotamya inancında dünyanın yaratıcısı olan ABZU/apsu “yaşam suyu”, “taze su okyanusu” anlamına gelir ki o da yer altı sularını, pınarları ve nehirleri besler. Sümerlerin baştanrısı ENKI “Abzu”nun efendisi” olup semitik Mezopotamya toplumlarının Su Tanrısı Ea ile eşdeğerdir (Ökse, 2006, s. 48).

bunun diplerinde gezerler, bu sudan içtikten sonra, yine gençleşip kuvvetlenerek dönerlermiş (Ögel, 1995, s. 105).

Dede Korkut kitabındaki Salur Kazan'ın ırmağa hitaben söylediği sözler, Şamanların yer-su ruhlarına hitaben söyledikleri ilahilere benzemektedir. Salur Kazan Irmağa;

“Çığnım çığnım kayalardan akan su,

Ağaç gemileri oynadan su

Hasan ile Hüseyin'in hasreti su

Bağ ile bostanların ziyneti su

Ayşe ile Fatma'nın nikahı su

Şehbaz atlar içtiği su

Kızıl develer gelüp geçtiği su

Ag koyunlar gelüp çevresinde yattığı su

Odamın haberini verir misin değil mana

Kara başum kurban olsun suyum sana” (İnan, 1987, s. 492).

Suyun arıtıcı niteliği, bollukla ilişkisi, taşması su kültürünün doğuşunda rol oynayan önemli etkenlerdir. Denizleri, gölleri, ırmakları, kaynakları, çeşmeleri ve yağmuru da içine alan su kültüründe; su, kimi zaman kendisine ibadet edilen bir obje, kimi zaman da kült aracıdır. “Göl” adlı 64. efsanede ve “Anafakı” adlı 45. efsanede ise su cezalandırıcı bir unsur olarak yer almaktadır. Pek misafirperver olmayan insanların yaşadığı köye gelen bir yabancı, diğer rivayete göre de Hızır yiyecek bir şeyler ister. Kimse adama yiyecek bir şeyler vermezken kucığında bebeği olan emzikli bir kadın elindeki son parça ekmeğinin yarısını bölüp bu yabancı kişiye verir. O kişi emzikli kadına “Kızım sen bu köyü derhal terk et, sakın ha sakın, arkana bile bakma!” der. Kucığında bebeği olan kadın dağa doğru tırmanarak çıkmaya çalışırken geri dönüp bakar ve köyün tamamen sular altında kaldığını görür. “Evrans Burnu” adlı 46 ve 47. efsanelerde ise halkı mahvetmek isteyen bir yılanın Kızılırmak önünde baraj

oluşturarak sel yaratmak istediği anlatılmaktadır. Sel, Türk mitolojisinde oldukça önemlidir. Hatta Selçuk adının bile kökünün selden geldiği yaygın söylemlerdendir. Cengiz Han kabilesinin adı *kılan* ya da *kıyan*'dır. *Kıyan* sözü Türkçe *kayan* yani selden gelmektedir.

“Yılanın Bedduası” adlı 146. efsanede ise Kızılırmak'ta her yıl birilerinin boğularak ölmesinin nedeni su içmeye gelen yılan yavrularının öldürülmesine bağlanmaktadır. Evlatlarının ölümüne üzülen bir yılanın intikamını alırcasına Kızılırmak da her yıl, bir insan evladının canını almaktadır. “Asa Suyu” adlı 63. efsanede ise Şeyh Turasan Veli, tekkesinin yanındaki bir yere asasını vurarak buradan su çıkartmıştır. Günümüzde bu yere köy halkı “Asa Suyu” veya “Asa Pınarı” adını vermektedir. “Akpınar” adlı 81. efsanede ise Hacı Bektaş Veli, Sarı İsmail ile Karahöyük köyünün alt kısmında, dere kenarında otururken, elleriyle yeri karıştırmaya başlar. Üç defa “Ak pınarım” der. Zülâl gibi bir su çıkıp, akmaya başlar. Günümüzde gelen ziyaretçiler tarafından kutsal kabul edilen, şifa amacıyla hem içilen ve yıkanılan hem de başında dua ve niyazda bulunulan bu su “Zemzem Pınarı” olarak da adlandırılmaktadır. Türk folklorunda kutsal ve aydınlık olarak yorumlanan su, tüm Yaratılış ve Türeyiş destanlarında doğanın başlangıç noktasıdır. Kutsallığı pek çok efsaneye kaynaklık etmiş, Anadolu halk kültüründe yerden kaynaklanan ve şifa veren kaplıca sularına kutsallık yüklenerek efsaneler oluşturmuşlardır.

II. 2. 1. 2. 4. Taş Kültü

Sözlüklerde, “Yeryüzünün sertleşmiş ve katılaşmış tabakalarında bulunan maden, tuz ve oksitlere göre değişik renkte ve değişik bileşimdeki çok sert cisim.” olarak tanımlanan taş, taş deyip geçmemek gerekir.

Anadolu'nun çeşitli kültürlerindeki taşla ilgili inançlar incelendiğinde tarih öncesi devirlerdeki *aterien* denilen kültür devrinde taşın önemli bir yeri olduğu görülür. Sümer, Akad, Babil gibi kültürlerde yer alan ve önemli işlevler yüklenen taş,

Anadolu’da, Hititlerde ve daha sonraki kültürlerde hep vardır. Hititlerde kutsallığına inanılan *Havaşı Taşı*, Anadolu’da fetiş anlamında kullanılmıştır. Kutluğ Dağ da Yer-Su kültünün kültürümüzdeki önemli simgelerindendir.

Taşlardaki canlılığa ve gizil güce inancın bir uzantısı olarak tüm Türk boylarında kutsal sayılan *Yada Taşı* üzerine geleneksel kültürümüzde sayısız efsane ve menkıbe oluşmuştur. Taş, kimi zaman *Sirt Taşı* gibi şifa kaynağı olarak düşünülmüş, kimi zaman da *Dilek Taşı* gibi umut simgesi olmuştur. Hastalık, şifa için taş taşındığı, suyunun yıkanıp, kaynatılıp içildikten başka, taşın okşandığı, gömüldüğü, gizlendiği, büyüde, yeminde, ilençte, duada kullanıldığı görülmektedir (Tanyu, 1987, s. 19).

Hayatın ve tarihin bütün macerası taşların gizil sırrında saklıdır. Altay Türklerinin Yaratılış Efsanelerinde, uçsuz bucaksız evrende uçan Ülgen, denizden çıkan taşa oturunca rahatlar ve:

“Denizden çıkan taş fırladı çıktı yüze,

Hemence taşı tuttu, bindi taşın üstüne!

Artık Ülgen memnundu, rahatı bulmuş idi

Üzerinde duracak bir yeri olmuş idi” (Ögel, 1971, s. 433).

biçimindeki mitolojik anlatıda görüldüğü gibi taş, yeryüzü, insanlar, bitkiler ve hayvanlar yaratılmadan önce önemli bir işlev üstlenmiştir.

Tanrı suda boğulmak üzere olan ve kendisinden yardım isteyen kişiyi kurtarmak için ‘*Sağlam bir taş olsun*’ der ve suyun dibinden bir taş çıkartır. Mitolojide taş; kurtarıcı, üzerinde durulabilen bir korunak anlamındadır (Ögel, 1971, s. 484).

Dünya durdukça duran taşlar, en kalıcı belgelerdir. Çünkü taşlar biçimlendirilerek oluşturulan eserler ve insan eli ile üzerine işlenen izler, tarihe ışık

tutan geçmişten geleceğe uzanan sağlam köprülerdir. Friglerde görülen Ana Tanrıça Kybele'nin de başlangıçta bir meteor taşıyla ilgisi olduğu bilinmektedir.

İbrani geleneğine göre Tanrı, Musa'ya "Dağın üstüne, bana doğru gel ve orada kal ki, sana buyruklarımı vereyim" dedi. Burada, Tanrı'nın İsrailoğullarına verdiği ve taş levhalar-tabletler üzerine yazılı olan 10 emrinden söz edilmektedir.

Eskiden, kalıcı olması istenen ve gereken kanunlar, kurallar, fermanlar hep taş üzerine yazılarak duyurulmak istenmiştir. Türk kültürünün ana belgelerinden Orhun yazıtlarında taş aracılığıyla, tarihimizin, kültürümüzün ve medeniyetimizin ilk önemli belgelerine ulaştığımız gerçeği bunlardan ilk akla gelenlerdir.

Yeryüzünde gözle görülen her şey bir sebeple yaratılmıştır. Taşlar da bu halkanın en önemli araçlarıdır. Milyonlarca yıldır magmanın çekirdeğinden hareket hâlindeki lav seli olarak yukarıya çıkması, çatlaklarda toplanıp oluşması ve bu arada gördüğü basınç ve içinde bulunan mineraller sayesinde kazanmış olduğu bir enerji vardır.

Taşlardaki bu canlılığa ve gizil güce inancın bir uzantısı olarak Yakutlarda *yad*, *yada*, *sata*, Kıpçak grubuna bağlı lehçelerde *cay*, *cama*, Kırgızlarda *joytaş*, Oğuz şivesinde ve tüm Anadolu'da *yada taşı* dediğimiz bir taşın yağmur yağdırma gücüne sahip olduğuna inanılır. Taşın canlılığı ve gücü ile ilgili bir anlatıya da Divanü Lügati't Türk'te rastlanmaktadır (2006, s. 3).

Çevrelerine belirli tesirler yaydıklarına ve canlı organizmalar üzerinde önemli etkilerde bulduklarına inanılan bazı taşlara eski uygarlıkların kültürlerinde *tılsımlı taşlar* adı verilmiştir. Geleneksel kültürümüzde taş, hep ön planda yer almıştır. Sosyal yaşamımız içinde; dilek taşı, sigil taşı, camilerde musalla taşı ve mezarlıkta mezar taşı bir çırpıda sayabileceklerimizdendir.

Taşla ilgili inanma ve uygulamalar o kadar çeşitlidir ki örneğin mezar başına mutlaka iki taş dikilir. Bunlardan baş kısmındakinin ölüm, öbür dünya; ayak

ucundakinin ise hayat, bu dünya için olduğuna inanılır. Mezarlıkta dua okurken kabrin ayak ucunda durularak dua okunur. Bu şekilde bu dünyadan, öbür dünyadakine iyi niyet dilekleri gönderildiğine inanılır.

Ölü çıkan evde cenazenin yıkandığı yere irice bir taş bırakılırsa yakın sürede evden ikinci bir cenaze çıkmayacağına inanılır. Hıdrellezde taş taş üstüne koyarak ev maketi yapanın yakın zamanda ev sahibi olacağına inanılır. Ezan okunurken, taşlarla örülü yüksek bir yere çıkılır, Kâbe ziyareti sırasında Şeytan'ın dışlanması taş atılarak sembolleştirilmiştir.

Çeşitli ülkelerde, toplumlarda, kültürlerde, taşla ilgili masallar, taş doğurma, ceza olarak taş oluş, taşların başrolde olduğu efsaneler, kutlu taşlar, taşla kerametler, taş ziyaretgâhlar, şifalı taşlar gerek geçmiş yıllarda ve gerek günümüzde, çeşitli inançlar, folklor ve dinler içinde yer almıştır. Nevşehir efsanelerinde de en çok görülen motif taş kesilme motifidir. Taş ebedî hayatı ve mutlak gücü temsil etmektedir; bu nedenle taş kesilmenin anlatıldığı efsanelerdeki dinî, ahlakî düşünceler, adeta taşın kalıcılığıyla birleştirilerek ibret dersi bütün insanlık ve bütün zaman için ebedileştirilmektedir (Kaya, 2007, s. 55). “Ekmeğe Hüremetsizliğin Cezası” adlı 159. efsanede çocuğunun altını ekmekle temizleyen anne ve çocuğu taşa dönüşür. “Çeç Tepesi” adlı 40. efsanede Hızır, çeç savuran bir kişiden yardım ister; fakat çiftçi yeteri kadar harmanı olmasına rağmen yardımda bulunamayacağını söyleyince Hızır beddua eder ve harmanı taşa dönüşür. “Evrân Burnu” adlı 46 ve 47. efsanelerde ise halkı helak etmek isteyen yılan taşa dönüşür. “Talihsiz Sevgi” adlı 163. efsanede ailesinin onay vermemesine rağmen sevdiğine kaçan kız ve onu kaçırın erkek beddua sonucunda taşa dönüşürken; “Üç Güzeller” adlı 48. efsane, “Üç Güzeller Efsanesi” adlı 50. efsanede yine babanın onay vermediği bir aşkı yaşamak üzere kaçan kızların babanın beddua etmesi neticesinde taşa dönüştükleri anlatılmaktadır. “Peribacası” adlı 54. efsanede ise düşmana beddua eden bir anne ve

taş kesilen askerler söz konusudur. “Beş Taş ve Kör Kadı Taşı” adlı 57. efsanede dört tane taşın Hacı Bektaş Veli’ye şahitlik etmek üzere yuvarlanıp gelmesini delil kabul etmeyen yani bir anlamda Hacı Bektaş Veli’nin kerametini kabul etmeyen kadının taşa dönüştüğü anlatılmaktadır. Çoğunluğu beddua neticesinde, ceza olarak taş oluş şeklinde taşların başrolde olduğu efsanelerin yanı sıra içinde buldukları zor durumdan kurtulmak için kendi duaları neticesinde taş oluş efsaneleri de yer almaktadır. “Ürgüp Üç Güzeller Efsanesi” adlı 49. efsane, “Ağ Gelin” adlı 55, 56. efsaneler, “Deler Kızı” adlı 60. efsane, “Dervent Vadisi” adlı 62. efsane ve “Hübbüük Kuşu (Yusufcuk Kuşu)” adlı 144. efsane, efsane kahramanlarının dileği sonucunda taşa dönüşen kahramanları konu almaktadır. “Göl” adlı 64. efsanede ise korkudan taşa dönüşen bir gelin konu edilir.

“Beş Taş ve Kör Kadı Taşı” adlı 57. efsanede aktarılan inanışa göre, Hacı Bektaş Veli’yi suçlayan ve onun dua ve talimatıyla taş olan bir kaya taşlanmaktadır. Hacda şeytan taşlama esnasında şeytana duyulan tepki gibi tepki verilmektedir. Hacıbektaş ilçesinde İslam dinine mensup Alevi-Bektaşî ve Sünnî inanca sahip insanlar yaşamaktadır. “Beş Taşların Şahitliği” adlı 58. ve “Beş Taş ve Kör Kadı Taşı” adlı 57. efsanelerde de içinde bulunduğu zor durumu gidermek için taşların dile geldiği anlatılmaktadır. “At Kaya” adlı 59. efsanede ise taşa can verip at gibi binmesi konu edilirken hem Hacı Bektaş Veli’ye hem de kayaya olağanüstü güç ve mitolojik bir anlam yüklendiği dikkat çekmektedir.

“Durağım Mevkii” adlı 18. efsanede ise Şeyh Turasan Veli’nin kendisine tekke yeri seçerken şimdi tekke önünde bulunan ortası delikli büyük bazalt siyah taşı, Erciyes’ten atarak tayin ettiğine inanılmakta, taşın durduğu bu yere “*Durağım*” dendiği hakkında halk arasında menkıbeler anlatılmaktadır. Şeyh Turasan’ın Erciyes’ten attığına inanılan taş hâlen üzerindeki parmak izleriyle birlikte tekkenin önünde durmaktadır.

II. 2. 2. Dinî Unsurlar

Tarih, din, inanç, gerçeklik gibi kavramlarla örülen efsaneler, halk inançlarının ve halk dininin yansıtıldığı türlerin başında gelmektedir. Hemen bütün efsane tanımlarının üzerinde birleştiği ortak özelliklerin başında “inanma” yer almaktadır. Bu nedenle “inanç/inanma/inanış”ın tanımı ve efsane ile ilişkisi üzerinde durulması gereken bir husustur.

İlk olarak dinî inanmaları ve ahlak kurallarını düşündüren inanç (Dönmez Fedakâr, 2008, s. 161) “kişi veya toplum tarafından, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir” (Çobanoğlu 2003, s. 11) şeklinde tanımlanmaktadır. “İnanç/inanma/inanış” terimlerini “halk inançları” olarak adlandıran halk bilimi disiplini ise, eski dinlerden aktarılanlarla dinin inançlarının türlü sebeplerle geniş halk kitleleri arasında çeşitlenerek aldığı yeni algılayış, yorum ve inanış şekilleriyle ilgilenmektedir. Bunlar, “ ‘Hurafe’ veya ‘batıl inanç’ olarak adlandırılan ve resmî dinin dışında kalan, fakat dinî inanç ve uygulamalara sıkı sıkıya bağlanmış halk inançlarına ait inanış şekilleri, yorum ve uygulamalardır” (ss. 11–12) şeklinde tanımlanmaktadır.

Linda Dégh ise efsane ile halk inançları arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklar: “Efsaneler, halk inançlarının yansıtıldığı türlerin başında gelmektedir. Bu nedenle efsaneler, halk inanışları ile ilgili en önemli kaynaklardır. İnanç efsane anlatımının amacıdır. İnanca yönelik tutum, bu türün özüdür ve benzer içeriklerin farklı şekillerde gelişimi ve anlatıcının tecrübeleriyle genişletilmesi yoluyla çok değişik şekillerde oluşabilir. İnanç, tüm efsanelerde potansiyel olarak vardır. Aslında, efsane inancı bağlar ve yorumlar. İnanç, efsanenin ideolojik yapısı ve özüdür. İnanç görünmez, duyulmaz; fakat anlatılar arasında saklanmış yöresel kültürel kalıtımın bir parçasıdır. Bu nedenle inanç, insanların dudaklarında değil, beyinlerinde yaşar ve bir toplumdaki

bireylerin devraldığı ve paylaştığı bir geleneği oluşturur” (Dönmez Fedakâr, 2008, s. 162).

Efsanelerin inanç unsuru taşıması, tarihî olay, kişi veya mekânlara bağlı olması, gerçek kabul edilmesi hususuyla ilgili olarak Bilge Seyidoğlu: “Efsaneler sözlü geleneğin ürünü olan bir anlatım türüdür. Temelinde inanç unsuru vardır. Efsaneyi anlatanlar ve onu dinleyenler efsanenin gerçek üzerine kurulduğuna inanırlar. Bu gerçek objektif bir gerçek değildir. Efsaneyi nakledenler ve dinleyenler efsanedeki olayların gerçekten olmuş olduğuna inanırlar. [...] Gerçeklik unsurunun yanında olağanüstülük ve kutsallık da sahip olduğu unsurlardır. Bir efsanenin temelinde inanç mutlaka vardır, fakat diğer özelliklerin bir veya birkaçı mevcuttur. Efsaneler tarihî devirler içinde teşekkül etmişlerdir. Konusu bir olay, tarihî veya dinî bir şahsiyet yahut bir yer olabilir. [...]” (Seyidoğlu, 1997, ss. 13-14) şeklinde ifade eder.

Dinî ve tarihî kişiler üzerine söylenmiş efsaneler Türk efsaneleri içinde önemli bir yere sahiptir. Nevşehir efsanelerinin de çoğu dinî şahıslar, dinî olaylar ve bunlara bağlı mekânlar üzerine anlatılmaktadır ve efsanelerde yer alan dinî şahıslar ve dinî olayların kahramanları “veli”, “evliya”, “derviş”, “Allah dostu bir zat” olarak, bir tanesi de “ahbap” olarak nitelendirilmektedir. Arapça velâ yahut veliye (yaklaşmak, yakın olmak) fiilinden gelen velî kelimesi, “*dost, ahbap, arkadaş, komşu*” gibi anlamlar ihtiva etmekte olup evliyâ kelimesi de onun çoğuludur. Türkçede halk arasında çoğu zaman evliyâ kelimesi tekil anlamda kullanılmaktadır. Tasavvuf ıstılahında veli, Kur’an-ı Kerîm’de bu kelimenin tekil ve çoğul şekliyle dost anlamında geçtiği ayetlere dayandırılmak suretiyle, “*Allah’ı seven, dost edinen ve onun tarafından dost edinilen*” manasında alınıp kullanılmıştır. Zamanla bu kavram genişleyerek kendine has bir tekâmül seyri takip etmiş ve benliğini Allah’ta yok

etmek suretiyle birtakım üstün vasıflar kazanarak harikulâde şeyler izhar edebilen büyük insan manasını almıştır (Ocak, 1992, s. 1).

Halk arasında kutsal bir niteliğe sahip olan veli ya da evliya olarak anılan kişilerle ilgili anlatılan efsaneler incelendiğinde “keramet” motifinin ana motif olduğu görülmektedir. Velilerin sofrayı bereketlendirmek, gelecekte haber vermek, aynı anda iki farklı mekânda bulunmak, insanlara yardım etmek, savaşta düşmanın mağlubiyetini sağlamak gibi pek çok kerameti vardır. Bu evliyaların bazıları kerametleriyle sadece efsanelerde yer alırken, bazı evliyaların mezarları “veli kültü” içerisinde yer almaktadır. Ziyaret, mezar ve türbelerle ilgili efsaneler incelendiğinde velilerin kerametlerinin burada da devam ettiği görülmektedir. Çünkü halk muhayyilesinde bu zatların ölümüyle kerametlerinin sona ermediğine inanılmaktadır. Bu nedenle de derdine deva arayan insanlar tarafından ziyaret edilen “ziyaret, yatır, türbe” gibi adlarla anılan bu mezarlar etrafında bazı inanışlar oluşmuştur. Bu nedenle tüm bu inanışlar neticesinde ortaya çıkan efsanelerde yer alan evliyalar “İsimleriyle Anılan Evliyalar” ve “Mezarı Kült Hâline Gelmiş Evliyalar” olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

II. 2. 2. 1. İsimleriyle Anılan Evliyalar

Türk sözlü kültür anlatmalarında, çeşitli inanış ve uygulamalarında yer alan dinî kaynaklı inanç unsurlarından biri Hızır’dır. “Türkiye’de, İslâmî kültürde Allah’ın insanların hayatını düzene sokmak, kolaylaştırmak; tabiatı yönetmek için gönderdiği kutsal bir ruh, nebi, veli, hatta melek olarak görülür. Bu düşüncenin kaynağı da hem Kur’ân-ı Kerim’e, hem de hadis ve tefsir kitaplarına dayanmaktadır. Halk inanışlarında Hızır, zor durumda ve darda kalanlara yardım eden, uzun mesafelere çok kısa bir sürede ulaşabilen, bolluk ve bereket getiren, hastalara şifa dağıtan, tabiatın yeşermesini, hayvanların üremesini sağlayan ve insanların talihini açan, felaketlerde yardımcı, iyileri ödüllendirip kötülere cezalandıran, bereket ve bolluğa

kavuşturan, savaşlara katılan bir kutsal şahıstır. Hızır'ın dış görünüşü de şöyledir: Yeşil, bazen beyaz elbiseli, boz veya kır atlı, elinde mızrak veya kamçı taşıyan bir süvari olabildiği gibi her kılığa, her yaşa girebilen, en çok da ak saçlı, aksakallı ihtiya bir dervış olarak yer alır” (Ocak, 1990, ss. 43–55; *İslâm Ansiklopedisi*. “Hızır” Mad. C. 5, 1988, s. 458).

Kültürümüzde zorda kalana yetişme denilince akla Hızır gelir. Hızır, insanımızın gözünde saygıdeğer ve aynı zamanda yardımı umulan kutsal bir şahsiyettir. Hakkında “*Kul sıkışmadan Hızır yetişmez*”, “*Ocağına Hızır uğrasın*”, “*Hızır gibi yetişmek*” gibi tabirlerin olduğu Hızır, halk edebiyatında ve inanışlarında da yansımaları bulmuştur (Güngör, 1956, s. 56).

“Piri Bey ve Hızır” adlı 113. efsanede Piri Bey cuma günü abdest alırken Hızır gelir, bir dilekte bulunduğu Piri Bey Hızır'ı tersleyince yedi oğlu yedi günde peş peşe ölür.

“Torbalı” adlı 114. efsanede Hızır, Yeniaylacık köyüne gelir ve karnı açtır. Ekmek yapan kadınlardan ekmek ister, ama kadınlara ekmek vermezler ve Hızır'ı kovalarlar. Hızır da “Karnınız doymasın, torba da boynunuzdan eksik olmasın.” diye beddua eder ve köylüler geçimlerini bu şekilde sağlarlar.

“Garin, Karlık, Tağar Köyleri ve Hızır” adlı 12. efsanede ise Hızır dilenci kılığında bu köylere gider ve birkaç gün misafirleri olmak istediğini söyler. Garin ve Karlık köyleri kabul etmezler, onlara beddua eder. Karainlilerde hastalık başlar, Karlıklılar da darlıktan kurtulamazlar. Kendisini misafir eden Tağar köyüne ise dua eder ve Tağarlılar bolluk içinde, kıtlıkta bile sıkıntı çekmeden yaşarlar.

Hızır, “e Tepesi” adlı 40. efsanede de fakir, pejmürde kılıklı bir insandır ve geç savuran bir kişiden yardım ister; lakin çiftçi yeteri kadar harmanı olmasına rağmen yardımda bulunmayınca Hızır beddua eder ve harmanı taşa dönüşür. Taş ebedi hayatı ve mutlak gücü temsil etmektedir; bu nedenle taş kesilmenin anlatıldığı

efsanelerdeki dinî, ahlaki düşünceler, adeta taşın kalıcılığıyla birleştirilerek ibret dersi bütün insanlık ve bütün zaman için ebedileştirilmektedir (Kaya, 2007, s. 55).

“Göl” adlı 64. efsanede ise Hızır bir köye gider, köydeki bütün kapıları çalıp yiyecek bir şeyler ister; lakin sadece bir gelin ekmek verir. Hızır da geline, bebeğini alıp arkasına hiç bakmadan köyden uzaklaşmasını tembihler. Gelin köyden çıkar ve bir tepenin üzerine varınca arkasına dönüp bakar. O anda köyün altının üstüne geldiğini görür ve gelin korkuyla hıçkırınca orada taş, kucağındaki çocuk da kuş olur. Gelin emzikli olduğu için o kayadan süt yerine su çıkar ve şimdi Acıgöl olarak bilinen yerin ortaya çıkmasına neden olur.

Ele alınan efsanelerde de görüldüğü gibi, Nevşehir efsanelerinde Hızır’ın çeşitli kılıklarda insanlarla konuştuğu, çeşitli isteklerde bulunarak insanları adeta sınavlara tabi tuttuğu, kendisine yardımcı olanları ödüllendirdiği, cimrileri ve kötü kalplileri ise cezalandırdığı, beddualarıyla onları helak ettiği görülmektedir.

Dinî inandırıcı özelliğe sahip nesir şeklindeki anlatmalar olan efsaneler içerisinde, tayyimekân ve tayyizaman ile ilgili efsaneler de ayrı bir alanı oluşturur (Gönen, 2007, s. 174). Tayyimekân ve tayyizaman içinde bulunan kahramanları, daha çok efendisi ya da ağası hacda iken, ona çeşitli yiyecekler götürürken görürüz. Sözlüklerde, mekânı ve zamanı atlarcasına geçme olarak açıklanan tayyimekân ve tayyizaman kavramları, genellikle efsane metinlerinde kahramanın zaman ve mekân değiştirmesi, bir yerden bir yere zaman sınırlaması olmadan gidip gelmesi şeklinde karşımıza çıkar (Devellioğlu, 2004, s.1042). Efsanelerde olağanüstülüklerle örülü olan bu durum Nevşehir’de hâlen anlatılmakta olan, “Yuanîs Efsanesi” adlı 71. efsanede, “Hacı Bektaş Veli’nin Hacı Unvanını Alışı” başlıklı 83. efsanede ve “Hünkâr Hacı Bektaş Veli’nin Hırka Dağı’nda Gaib Erenleriyle Görüşmesi” adlı 85. efsanede de karşımıza çıkmaktadır.

“Maşallahın Kerameti” adlı efsanede hastalıkları iyileştirdiğinden bahsedilen bir hocanın, çocuğun başını okşayarak maşallah demesi sonucunda bir çocuğun iyileştiğinden bahsedilmektedir. Maşallah, “Ne güzel, Allah nazarlardan saklasın.” anlamlarında beğenme duyguları bildiren sözdür. “Bakış” anlamındaki Arapça nazar kelimesi, Türkçede; kimi insanların bakışlarındaki güç ve bu güçle bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm, nesne üzerinde kırılma ve benzeri bir olumsuz etkinin meydana gelmesi anlamını almıştır. Nazar, kıskançlık gibi olumsuz duygulardan gelebileceği gibi özellikle kişinin yakınlarının fazla sevgi ve hayranlık duygularından da gelebilir (Boratav, 1984, ss. 126–127). Efsanede yer verilen bu uygulamada temas büyüünün izleri ve halk inanışları içerisinde en yaygın inanışlardan birisi olan nazar olgusu görülmektedir.

“Hacı Osman Efendi” adlı 98. efsanede ise, Hacı Osman Efendi’nin şifa için kendisine gelen hastaları okuduğu ve şifa verdiği söylenmektedir. Özellikle akli dengesini yitirmiş kişilere ve nazar değenlere şifa verdiğine inanılmaktadır. Söylenildiğine göre Hacı Osman Efendi, nazar değen kimselere dua yazıp duayı evin bir köşesine koymasını istermiş ve hasta iyileşirmiş. Arpacızade Hoca Yatırı adlı 99. efsanede de Arpacızade Efendi’nin yaşadığı dönemde kerametiyle birçok hastayı iyileştirdiği belirtilmektedir. Rivayete göre, halkın yağmura çok ihtiyacı olduğu bir dönemde, gece rüyasında Hoca Efendi hanımına; “Ben tepiği vurdum (arkı açtım) çık dışarı bak, yağmur yağması lazım.” der ve o gece yağmur yağar.

“Cidav Emmi” başlıklı 101. efsanede ise gerçek adı Mustafa olan Cidav Emmi’nin minareye çıkıp ezan okuduğu gün mutlaka birinin öldüğü, askerde ya da gurbette olanların geri gelip gelmeyeceğini bildiği anlatılmaktadır. Ayrıca Cidav Emmi’nin ölümünden sonra yaşlı bir adamın köye gelip “Mustafa Efendi nerde, her cuma Kâbe’de beraber cuma namazı kılardık; gelmez olunca merak ettim.” dediği aktarılmaktadır.

“Cici Ahbap” başlıklı 102. efsanede ise gerçek adı Mustafa olan bir zatla ilgili olarak da “Allah sana bol kazanç versin.” diye dua edip gittiği esnafın dükkânının o gün akşama kadar müşteriyle dolup taşıdığı ve kendisi hacca gitmediği hâlde Uçhisarlı birçok hacının Kâbe’de Cici Ahbap’la karşılaştığını belirttiği aktarılmaktadır.

“Altıparmak Mustafa” adlı 103. efsanede ve “Hacı Mustafa Efendi” adlı 93. ve 94. efsanelerde bu zatların gaibi bilen şahıslar olduğu anlatılmaktadır.

Bu çalışmada genellikle kutsallık ve olağanüstülük yönleri ağır basan bu efsanelerin dinî motifler üzerine kurulmaları ve 71. efsane olan “Yuanîs Efsanesi”, 88. efsane olan “Aziz Onuphrius / Azize Onuphrius” ve “Azize Nino” adlı 89. efsane hariç, İslam diniyle ilgili olmaları ortak özellikleridir. Derlenen efsanelerin büyük çoğunluğunu ise Hacı Bektaş Veli’nin kerametlerini konu alan anlatmalar oluşturmaktadır. Türk tarihinde yer etmiş dinî ve tarihî şahsiyetlerin (evliyalar, erenler, önemli devlet büyükleri) hayatları ve kerametlerinden bahseden ve “menkıbe” adı verilen efsaneler bazen ayrı bir tür gibi görülmekteyse de anlatmalar şekil ve yapı, içerik ve işlev ve de anlatım özellikleriyle efsanelerin bir alt türü olarak ele alınmaktadır. Anadolu’da gönülleri aşkla, insan sevgisiyle, birlik ve beraberlik çerağıyla tutuşturan, büyük bir “veli”, büyük bir “mutasavvıf” olan Hacı Bektaş Veli, Nevşehir yöresinde Sulucakarahöyük’e yerleşmiş, Orta Anadolu’yu dolaştıktan sonra Anadolu kültürünü, Anadolu insanının gelenek ve göreneklerini özümseyerek yeni bir bilim ve öğretisi kurmuştur. Birçok önemli şahsiyette olduğu gibi Hacı Bektaş Veli’nin hayatı ve kerametleri ile ilgili olarak da birçok anlatma mevcuttur. Hacı Bektaş Veli, günümüzde de geçerliliğini koruyan öğretisi ve düşünceleri ile sevilmiş ve yüceltilmiştir. Söz konusu anlatmalar, ona duyulan büyük bir sevgi ifadesi olması bakımından ve dönemine ilişkin gerçeklere ulaşmamıza yardımcı olacak bir bilgi kaynağıdır. “Kara Dut Ağacı” adlı 152. efsanede Hacı Bektaş Veli’nin atılan dut ağacı dalını güvercin donuna girip havadan takip ederek uçup gelmesi ve dut dalının

düştüğü Sulucakarahöyük'te yeşerdiği ve “Hacıbektaş” adlı 86. efsanede de Hacı Bektaş Veli'nin güvercin donuna girdiği anlatılmaktadır. “Hacı Bektaş Veli'nin Rum Ülkesine (Anadolu'ya) Gönderilişi” adlı 84. efsanede Hacı Bektaş Veli'nin aslanların koruduğu bir yere vardığında, kendisine saldıran iki aslanı taşa döndürdüğü; bir ırmağa vardığında, balıkların onu selamlamak için sudan baş çıkardıkları; “Beş Taşların Şahitliği” adlı 58. ve “Beş Taş ve Kör Kadı Taşı” adlı 57. efsanelerde de içinde bulunduğu zor durumu gidermek için taşların dile geldiği anlatılmaktadır. “At Kaya” adlı 59. efsanede ise taşa can verip at gibi binmesi konu edilirken hem Hacı Bektaş Veli'ye hem de kayaya olağanüstü güç ve mitolojik bir anlam yüklendiği dikkat çekmektedir. “Hacı Bektaş Veli'nin Eğilmiş Duvarı Düzeltmesi” adlı 79. efsanede yıkılmaya başlayan evin duvarına “dur” deyip duvarı durdurduğu ve eğilen duvarı sırtıyla düzelttiği anlatılmaktadır. “Hacı Bektaş Veli'nin Çilehane'ye Yumrukla Pencere Açması” adlı 80. efsanede ise karanlık olan Çile mağarasının içini aydınlatmak için duvara yumruk atarak pencere açtığı anlatılır. “Hacı Bektaş Veli'nin Hünkâr Unvanını Alışı” başlıklı 82. efsanede ise Hocası Lokman Perende'nin bir gün Bektaş'a ders verirken, abdest almak için dışarıdan su getirmesini istemesi neticesinde Hacı Bektaş Veli'nin el kaldırıp dua ettiği, elini yüzüne vurup secdeye kapandığında, mektebin ortasından bir pınar akmaya başladığı aktarılmaktadır.

II. 2. 2. 2. Mezarları Kült Hâline Gelmiş Evliyalar

“Ziyaret kutsal olarak kabul edilen bir şeye, herhangi bir dileğin olması, yerine getirilmesi şartıyla yapılan gidip görme işidir” (Ağcalar, 2009, s. 143). İnsanlar, istek ve ihtiyaçlarının gerçekleşmesi zorluğu ve imkânsızlığı karşısında ya büyüleyici ya da kutsal bildikleri varlıklara yaklaşarak ihtiyaçlarını gidermeye ve kaderlerini değiştirmeye çalışırlar. İşte insanların, kendisine yardım ve faydası dokunacağına inandıkları varlıklardan biri de yatırlardır. Bunlar Tanrı katında yüksek hatırlarının kırılmayacağına inanılan ve bir dilek kapısı olarak değerlendirilen, kült

hâline gelmiş velilerdir (s. 143). Türk toplulukları arasında en yaygın inanışlardan birisi olan atalar kültü, ataerkil aile yapısına dayanmaktadır. Ölmüş ataların yüceltilmesi, onlar için kutsal mağaralarda kurban kesilmesi, onların ruhunun kendilerine yardımcı olmasını dilemek içindir. Ataların ruhlarının, onlar öldükten sonra bile ruhları aracılığıyla ailesini koruduğuna inanma bu kültürün temelini oluşturur (Kafesoğlu, 1980, s. 46). Türk halk inançlarında önemli bir yere sahip olan evliya kültü de atalar kültüründen kaynaklanmaktadır. Ataların ruhuna ve ondan kalan eşyalara saygı gösterme bu kültürün temelini oluşturur (Ocak, 1984, ss. 7–9). İslamiyetin kabulünden sonra üstün ruhlarla donanmış insan tipi Müslümanlıkla da bağdaşmıştır. Velinin ait olduğu toplumun sosyal, dinî ve ahlaki değerlerinin temsilcisi olduğuna (s. 3) inanılmıştır. İslamiyet öncesi Türk inanışlarındaki “atalar kültü”nün etkisi Türk kültüründe hâlâ devam etmektedir. Atalar kültürünün İslamiyetle kaynaşmış hâli olan “evliya, dede, ermiş” inancı Nevşehir yöresinde hâlen canlı bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Yöre halkı dertlerine şifa bulmak, çocuk sahibi olmak için türbelere ve yatırlara gidip buralarda dua etmektedir.

“Derinkuyu Cumhuriyet Mahallesi’ndeki Yatır” başlıklı 106. efsanede de akıl sağlığı yerinde olmayan bir genç kızın, içinde yatır olduğuna inanılan bir yer altı evine bir gece yatırıldığı ve sabah kalktığında kızın iyileştiği anlatılmaktadır. Oraya yatan insanlar, yatırın gece kalkıp oraya yatanları sıvazladığını¹⁶ söylemişlerdir. Bu anlatma da kutsalla bağlantıda olma, kutsalın kutunu bir yolla kendine ya da kendisi ile ilgili bir varlığa aktarma güdüsünün de tezahürüdür.

“Şeyh Ahmed Gülşehri” adlı 90. efsanede evliya dede olarak tanımlanan Şeyh Ahmed Gülşehri’nin sürekli düşük problemi yaşayan bir kadının rüyasında sırtını sıvazladığı ve kadının hamile kaldığı; ayrıca perşembe günleri yedi tane atlının Şeyh Ahmed Gülşehri türbesini ziyarete geldiği aktarılmaktadır. 91. efsanede ise bir bey

¹⁶ Bir şeyin üstünde yavaş yavaş, hafifçe el gezdirmek.

uzak bir şehirde bulunan mübarek bir zatı ziyaret eder, lakin bu zat beyefendiye, buralara kadar gelme sizin memlekette -Şeyh Ahmed Gülşehri'yi kastederek- bir evliya var, der. 92. efsanede ise Kurtuluş Savaşı'nda İzmir'e düşman girdiği zaman Şeyh Ahmed Gülşehri türbesinden yeşil giyinmiş, başlarında yeşil örtüler olan atlıların mezardan gittiği ve ertesi gün İzmir'in kurtulduğu haberinin duyulduğu anlatılmaktadır.

100. efsanede ise "Karaşık Dede" Tepeköy Camisi'nin içinde kendisine ait bir sancağı olduğu için bu caminin soyulmasını birkaç defa engellemiştir. Daha önceleri civar köylerden gelenlerin bu sancağın üzerine tülbent ve yazma bağladıkları ve dilekte buldukları söylenmektedir. Ayrıca sancak cami dışındayken yağmur yağdığı anda sancağın kumasının suyunu sıkarak içildiğinde şifa olacağına inanılmaktaymış. Namaz vakti dışında ve kimsenin olmadığı bir zamanda değerli halıları çalmak üzere hırsızların geldiğini görünce minareye çıkarak ezan okuduğu söylenmektedir. Ayrıca yine bir hırsızlık girişimi esnasında eski camide birden mumların yandığı ve içeride dua sesleri duyan hırsızların içeride insan var sanarak geri döndükleri anlatılmaktadır.

"Yıkılamayan Türbe" adlı 69. efsanede ve "Hasan Emmi Efsanesi" adlı 97. efsanede yol genişletme çalışmaları nedeniyle Hasan Baba'ya ait türbe için yıkım kararı alınır, fakat işçiler türbeyi yıkmak için yaklaşıp ellerini kaldırdıklarında, ellerinde kazmalarla elleri havada kalır. Kazmaları vuramazlar, yıkmaktan vazgeçerler, geri çekildiklerinde ise elleri iner ve normale döner.

"Dede Mezarı" adlı 117. efsanede ise konuşamayan ve yürüyemeyen küçük çocukların genellikle perşembe günleri ve bayramlarda bu mezara getirildiği ve burada taşların ve madeni paraların üzerine bez bağlayarak, bazen de adak kurbanı keserek dilekte bulunulduğu; ayrıca buraya konuşamayan ya da yürüyemeyen çocukların bir kıyafetini veya kıyafetinden bir parçayı bıraktıkları ya da şifa

bulamayan felçli hastaların da buraya getirilerek burada uyutuldukları aktarılmaktadır.

Efsane türü, gerçek kabul edilen anlatmalar içinde yer alır. Çünkü olağanüstü motifler içermesine rağmen efsaneler içinde yer alan tarihî şahıs, olay veya mekânlar bu anlatmaların gerçek kabul edilmesini sağlar. Aynı şekilde dinî motifler de bu anlatmaların gerçek ve kutsal kabul edilmelerine neden olur. Nevşehir halkı İslami inançları uygulamakla birlikte, İslamiyetten önceki inançlarını da korumuşlardır. Eski Türk inançlarının İslamiyetle kaynaştırılarak canlı bir şekilde yaşatılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Günümüzde Türkiye Türklerinin büyük bir kısmı Müslüman olmasına rağmen, Şamanist veya Gök Tanrı dinine ait unsurlar içeren anlatmalar da dinî ve kutsal anlatmalar olarak kabul edilmektedir.

II. 2. 3. Tarihî Unsurlar

Toplumların yaşamlarında önem taşıyan pek çok bilgiyi içeren efsaneler, muhtevalarında tarihî kişilere de yer vermektedir. Efsanelerde yer alan tarihî kişilerin toplumun geçmişinde sevilen kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu açıdan sıradan insan, efsanede bir tür figüran olarak yer almakta, efsanenin akışı içinde onun adına bile yer verilmemekte, o çoğu zaman “biri”, “bir köylü”, “yaşlı bir adam” olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir karakterin efsanede yer almasının nedeni de toplumun kültür yapısı içinde belirgin bir yer tutmasıdır. Bu açıdan özellikle tarih içerikli efsanelerde yapan (bulan, keşfeden), bozan (yıkan, yok eden, engel olan) veya ilk olanların (ilk ata, ilk ürün) daha belirgin rol aldığı görülmektedir. Nevşehir tarihî efsaneleri, belirgin özellikler taşıyan kavramları konu edinmelerinin yanı sıra genç kuşakların atalarını ve geçmişlerini öğrenmelerinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Bu tür efsanelerde geçen pek çok kavram, bugün de toplum tarafından bilinmekte, çağdaş edebiyat ve sanatın diğer dallarında bir motif olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Nevşehir tarihî efsanelerinde sıkça karşılaşılan karakterler arasında ilk sırada Hacıbektaş Veli yer almaktadır, bu coğrafyada önemli bir yer almış ve bu nedenle tarihî efsanelerin unutulmaz karakterleri arasına girmiştir. Hacıbektaş Veli'nin yanı sıra Ahi Evran, Yunus Emre, Taptuk Emre ve Alaaddin Keykubat diğer tarihî şahısları oluşturmaktadır.

II. 2. 4. Sosyal Hayatla İlgili Unsurlar

Efsaneler halkın yaşam biçimine, toplumsal, ekonomik, kültürel özelliklerine ışık tutar mı? Efsaneler ve halk inanışları ile toplumsal ve kültürel özellikler arasında ilişki var mıdır? Bu ilişkiler ortaya çıkarılabilir mi? Halk bilimi çalışmalarına uzun yıllarını vermiş bir araştırmacı olan Pertev Naili Boratav'ın, bu sorulara yanıtının “Evet.” olduğunu düşünmekteyiz. Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (2000) adlı kitabında, “Efsaneler halkın çaresizliklerini, umutlarını, özlemlerini, dünya görüşlerini bütün öteki halk edebiyatı türlerinden daha keskin belirtirler; çünkü inanış konusudurlar büyük bir bölüğüyle” diyerek efsaneleri küçümsemenin aydın kişilerin “halkı anlama, onunla işbirliği yapma çabasına engeller çıkarmaktan başka bir sonuç vermeyeceğini” vurgular (Boratav, 2000, s. 107; Aksoy, 2002, s. 67).

Bir toplumun yaşadığı coğrafya, tabiata ve dünyaya bakışı, tarihi, dini ve kültürü, o toplumun sosyo-kültürel yapısını ve geleneklerini belirleyen temel yapı taşlarıdır. Sosyal hayatın her alanına temas eden türlerin başında gelen efsaneler de kültürel yapıyı oluşturan bu unsurlardan beslenir. Çalışmamızın bu kısmında, Nevşehir ilinin sosyal hayatını belirleyen unsurlar efsanelerde yer aldığı şekliyle değerlendirilecektir.

Anadolu'nun birçok yerinde kutsal mekân anlayışına bağlı halk inanışları kendini göstermektedir. Hacı Bektaş Veli Dergâhı bu yönüyle oldukça zengin bir mekândır. Dergâh, tarihî süreçte bu misyonunu atalar ve yer-su kültü motifleri ile icra etmiş ve etmeye de devam etmektedir. Ayrıca Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın

Anadolu’da toplumun bazı kesimleri tarafından hac mekânı olarak algılanması bu önemini daha da artırmış ve onu bir çekim merkezi hâline getirmiştir (Oymak, 2010, s. 202.) Hacıbektaş ilçesinde bulunan ziyaret yerlerine ya gücü simgeleyen yiğitlik-kahramanlık, ya dinî bir motif ya da mitolojik değerler yüklendiği ve efsanevi değerlerle buralara kutsallık atfedilmeye çalışıldığı dikkat çekmektedir.

Hacıbektaş’taki ziyaret yerleri üzerine en fazla düşünülmesi gereken husus buradaki mekânlara İslam dinince kutsal kabul edilen değerlerin yüklenmiş olmasıdır. İslam dininin beş şartından birisi olan hac ibadetindeki şeytan taşlamaya benzer bir husus Beştaşlar mevkiinde yaşanmaktadır. “Beş Taş ve Kır Kadı Taşı” adlı 57. efsanede aktarılan inanışa göre, Hacı Bektaş Veli’yi suçlayan ve onun dua ve talimatıyla taş olan bir kaya taşlanmaktadır. Hacda şeytan taşlama esnasında şeytana duyulan tepki gibi tepki verilmektedir. Hacıbektaş ilçesinde İslam dinine mensup Alevi-Bektaşî ve Sünnî inanca sahip insanlar yaşamaktadır. Hacıbektaş’ta Alevi-Bektaşî inancı İslam dininin farklı bir yorumu olarak algılanmaktadır. Ancak bu yorum, kendisinden kaynaklandığı aslın yerine bir alternatif formunda değil, onun bir zenginliği olarak dikkat çekmektedir (Yavuzer, 1993, ss. 165–167). Ancak bölgede sadece İslam dininin yansımalarının olduğunu söylemek eksik ve yanlış olacaktır. Zira tarihî süreç içinde özellikle coğrafi konumu nedeniyle bölge, pek çok farklı inanışa ev sahipliği yapmıştır. Bunun bir neticesi olarak da incelenen efsane metinlerinde azizlerle ilgili örneklere de rastlanmaktadır. “Yuanîs Efsanesi” adlı 71. efsane, “Aziz Onuphrius / Azize Onuphrius” adlı 88. efsane, “Azize Nino” adlı 89. efsane ve “Babayân” adlı 3. efsane aziz ve azizeleri konu almaktadır.

II. 3. NEVŞEHİR EFSANELERİNİN İŞLEV ÖZELLİKLERİ

İşlev (fonksiyon) “belirli bir sistemin uyum ve ayarlamaları için meydana getirilmiş gözlenebilen sonuçlar” olarak tanımlanır. Bir sistemin varlığını devam ettirebilmesi yani “uyum ve ayarlamaları” sağlayabilmesi için belli ihtiyaçları

karşılama veya “gözlenebilen sonuçlar meydana getirmeleri” gereklidir. Aksi hâlde sistem kendini devam ettiremez, dağılıp yok olur. Bu tür belli bir sistemin uyum ve ayarlamalarını azaltan gözlenebilen sonuçlar “karşı işlev” olarak adlandırılır. Sosyal yapı içindeki bu işlevler yapıları itibariyle “gizli işlevler”, “açık işlevler” ve “karşı işlevler” olarak üçe ayrılırlar (Çobanoğlu, 2003, s. 63).

Toplumsal ve kültürel unsurların işlevleri konusunda William Bascom ise, halk biliminin pek çok işlevi olduğunu belirterek en önemli gördüklerini dört madde hâlinde sıralamıştır: 1. Eğlenme ve eğlendirme, 2. Kültürün onaylanması, ritüellerin ve kurumların doğrulanması, 3. Özellikle okuma-yazması olmayan kültürlerdeki eğitim işleri, 4. Kabul edilmiş davranış biçimlerini sürdürme işlemini yerine getirir (Bascom, 2005, ss. 138–142).

Efsanelerin özelliklerinin belirlenmesinde konu kadar önemli bir diğer husus da işlevdir. Çünkü bütün halk bilimi ürünleri toplumsal yapı içerisinde belli bir işleve sahiptir, özellikle de kültürel devamlılığı sağlamada önemli bir rolü üstlenirler. Halk bilimi ürünleri kültür kurumlarının aktarılmasında, güçlendirilmesinde ve bireylerin onlara uymasında hayati bir rol oynar (s. 146). Fonksiyon teorisini sosyal bilimlere uyarlayan Amerikalı araştırmacı Radcliff Brown bu konuda şunları söyler:

“Toplumun işleyişi, çok parçalı bir makinenin çalışmasına benzer. En küçük vidanın bile makinenin çalışmasına katkısı olması gibi, her sosyal hareketin, her geleneğin, her sosyal normun da toplumun düzenli olmasına katkısı vardır. Toplumda fonksiyonelliği bulunmayan kurumlar, yok olmaya mahkûmdur.” Bu anlamda efsane, destan, masal, hikâye, fıkra, türkü gibi halk edebiyatı ürünleri, sahip oldukları gelenek taşıyıcılığı, eğitme, sosyal motivasyon, yararlılık, bütünleştiricilik, dengeleme, bir düşünceyi destekleme, sosyal eleştiri ve denetim mekanizması, dikkat çekme, az sözle çok şey anlatma, son sözü söyleme, kıssadan hisse kapma, gerilimleri yumuşatma,

eğlendirme, güldürme ve rahatlatma fonksiyonlarıyla sosyal yapının güçlü tutulmasında çok önemli görevler yüklenmektedir” (Öğüt Eker, 2005, s. 316).

Bilge Seyidoğlu ise, *Erzurum Efsaneleri* adlı eserinde, efsanelerin toplumsal işlevini dört maddede toplar: 1. Gelenek ve göreneklerin koruyucularıdır, 2. Efsaneler topluma yön verir, onlara iyi olmayı, nelerin yapıp nelerin yapılmayacağını telkin ederler, 3. Efsaneler, etrafında teşekkül ettikleri yerlere bir mana kazandırır, onlara başka bir gözle bakmamızı sağlarlar, 4. Koruyucu ve tedavi edici rolleri vardır (Seyidoğlu, 2005, ss. 271-272).

Çalışmamızın konusunu oluşturan Nevşehir efsaneleri incelendiğinde, bu efsanelerin Nevşehir halkının ahlaki kurallarını, belli değerlerini genç kuşaklara öğütleme, telkin etme; dünya görüşlerini, gelenek-göreneklerini gelecek nesillere aktarma işlevini üstlendiği, aynı zamanda toplumsal yapının kurum ve kurallarını korumayı da amaçladığı görülmektedir.

Bu tür efsanelerde iyilik ve kötülük, cimrilik ve cömertlik gibi öğütler açık bir şekilde yer alır. Örneğin, “Garin, Karlık, Tağar Köyleri ve Hızır” adlı efsanede misafirperverlik ve paylaşım hakkında nasihat verilir, kapıya gelen kişilerin geri çevrilmemesi gerektiği vurgulanır. “Çeç Tepesi”, “Torbalı” “Hübbüük Kuşu” ve “Hep Büyük Kuşu” adlı efsanelerde cimriliğin kötü bir özellik olduğu anlatılır. “Taptuk Emre Türbesi” adlı efsanede türbenin üzerine hacetlerini yapan ailenin çocuklarının ölmesi kutsal mekânlara saygısızlığın cezasız kalmayacağı öğretisinin doğruluğunu ispat etmektedir. “Yılanın Bedduası” adlı efsanede ise Kızılırmak’ta her yıl birilerinin boğularak ölmesinin nedeni su içmeye gelen yılan yavrularının öldürülmesine bağlanmaktadır. “Ekmeğe Hüremetsizliğin Cezası” adlı efsanede de tuvaletini yapan çocuğunun altını ekmekle temizleyen kadının ve çocuğunun taş kesilmesi de nimete, kutsala saygısızlığın cezasız kalmayacağı örneklendirilmiştir. 51. efsane olan “Zelve Efsanesi”nde ise huzur ve barış içinde yaşayan Zelve halkına

saldırmak üzere Göreme'den yola çıkan ordu buralara kötülüğü bulaştırmaya geldiği için taş kesilir. “Ağ Gelin” efsanesinde namus kavramının önemi namusu kaybetmektense taş kesilmenin tercih edilebileceği anlatılmaktadır.

Nevşehir efsanelerinin bir diğer işlevi açıklayıcılıktır. Bazı efsanelerin tabiatta dikkati çeken, genelde farklı özelliklere sahip coğrafi mekânların, varlıkların oluşumlarını, kökenini açıkladığı tespit edilmiştir. Örneğin, “kumru” ve “yusufcuk kuşu” nun yaratılışı olağanüstü olaylarla ilişkili olarak açıklanır. Sıra dışı coğrafi bir oluşum olan peribacaları da yine olağanüstü olaylara bağlı olarak açıklanır.

Nevşehir efsaneleri, kutsal mekânlar olarak kabul edilen mezarların etrafında meydana gelen çeşitli inanç ve ritüellerin oluşumunda büyük bir etkiye sahiptir. Bu etki kutsal mekânların ve uygulamaların devam ettirilmesinde de geçerlidir.

Efsanelerin belli şahsiyetler ve olaylar etrafında teşekkül etmesi, halkın gözünde de bu yerlerin ve bu şahsiyetlerin kutsiyet kazanması, değerlerinin fark edilmesini de sağlar. Halk, kendisine hizmet edenleri efsanelerde yüceltir, onları unutulmazlar arasına katar. Ayrıca içinde yaşadığı toprakları da kutsal sayarak onu korur. Hayatı daha manalı bir hâle getirir. Bu tür efsanelerdeki kutsallık, doğrudan o kabirde yatan manevi şahsın derecesi ile ilgilidir. Bu efsanelerde ana unsur, kutsal olduklarına inanılan kabirlerdir. Veliler öldükten sonra bile kabirlerinin bulunduğu mahallin manevi koruyucusu olarak kabul edilmişlerdir (Görkem, 2006, s.84).

Efsaneler insanların hayatına mana ve derinlik katarken bir taraftan da çevreyi korur, tabiatın tahrip edilmesini önler (Seyidoğlu, 1998, s. 424). “Yıkılmayan Türbe” adlı 69. ve “Hasan Emmi Efsanesi” adlı 97. efsanelerde yol genişletme çalışmaları nedeniyle yıkım kararı alınan türbelere bağlı olarak anlatılan efsanelerde de o toprakların kutsal ve değerli kabul edilmesi, böylece o çevrenin korunması ve mamurlaştırılması sağlanmıştır.

Efsanelerin birtakım mekânları yerelleştirme fonksiyonu da vardır. Bu yerelleştirme aynı zamanda efsanede kullanılan mekânın millileştirilmesi anlamına gelmektedir. Farklı coğrafyalarda aynı inanışa dayandırılarak anlatılan efsaneler, anlatıldığı bölgede bulunan coğrafi mekânların millileştirilmesini sağlamaktadır. “Erciyes Dağı Efsanesi” ve “Köşektaş” hakkındaki efsaneleri bu duruma örnek olarak gösterebiliriz.

Sonuç olarak farklı kültürlerin yaşatıldığı ve bu yönüyle de özel bir yere sahip olan Nevşehir’de çok sayıda efsane anlatılmaktadır. Bir kısmını derlediğimiz bir kısmını da çeşitli kaynaklardan alarak incelediğimiz Nevşehir’e ait 164 efsane metni bizi şu sonuca götürdü: Efsaneler anlatıldığı toplumun sosyal hayatında etkili olur. İnsanlar açıkça söyleyemediği duygu ve düşüncelerini efsaneler vasıtasıyla dile getirirler. İyi-kötü, güzel-çirkin, haklı-haksız gibi kavramlar efsaneler vasıtasıyla benimsetilmeye çalışılır. Gelenek-göreneklerin yaşamasında efsanelerin koruyucu tesiri vardır. Efsanelerde kötüler ve kötülükler cezalandırılıp iyiler ve iyilikler mükâfatlandırılarak insanlar iyilik yapmaya teşvik edilir. Birbirini seven insanlara saygı gösterilmesi, bunları ayırmanın iyi olmayacağı yine efsanenin mesajları arasındadır. Bazı insanların olağanüstü vasıflara sahip olduğu, bunlara yaşarken de öldükten sonra da saygı gösterilmesi gerektiği efsanelerin öğretileri içinde yer alır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

1. MEKÂNLARLA İLGİLİ EFSANELER

1.1. Şehirler, Köyler, Kasabalar, İlçeler, Mahalleler ve Meydanlarla İlgili Efsaneler

1. Salanda¹⁷

1972 yılında kasaba statüsüne kavuşan Gümüşkent'in eski ismi Salanda'dır. Köye isim bulmak üzere tüm ahali toplanır. Ama köye ne isim koyacaklarına bir türlü karar veremezler. Sonunda köyün ismini, yoldan ilk geçen kişiye sormaya karar verirler. O ne derse köyün ismi o olsun, derler. Beklemeye başlarlar, sonunda ta uzaklardan bir deve kervanının geçtiğini görürler, içlerinden birini (Bu kişi bir rivayete göre çocuk, bir rivayete göre ise kekeme biridir) kervana gönderirler. O da kervanbaşına durumu anlatmaya çalışır; ama bir türlü anlatamaz. Bir rivayete göre de anlatır; ama kervanbaşı "Böyle iş mi olur!" der, kızar ve "Suç sende değil, seni buraya salanda!" der ve köyün ismi Salanda olur (K.K.8, 52, 53).

2. Salanda

Eski zamanlarda devlet memurları memleket memleket gezer ve gittikleri yerleri isimlendirirlermiş. Sıra Salanda'ya geldiğinde köyün girişinde, bağıyla uğraşan bir adama rast gelmişler ve amca buranın ismi ne olsun, diye sormuşlar.

¹⁷ Kaynak kişinin aktardığı bu efsane Salanda. (2012, 25 Haziran). *Gümüşkent Belediyesi* sitesinde de yer almaktadır. http://www.gumuskent.bel.tr/viewpage.php?page_id=1

Adam “Hadi gidin buradan! Suç sizde değil, sizi buraya salanda.” demiş ve köyün adı Salanda kalmış (K.K.64).

3. Babayan

İbrahimpaşa köyünde, köyün ortasında bir kilise varmış. Yuannis isminde de bir papazı var. Halk sürekli bu kiliseye yardım ediyor, sürekli bir şeyler birikiyormuş. Biriken şeylerden dağıtarak yardıma muhtaçlara, düşkünlere, darda kalanlara sürekli yardım ediyor; yani bir baba rolü oynuyor. Bizdeki İbrahim’e İbo dedikleri gibi Yuannis’e de Yan demeye başlıyorlar zaman içinde. Darda kalan, bir sıkıntısı olan hadi Baba Yan’a gidelim; Baba Yan’dan buğday alalım, arpa alalım, şöyle yapalım vesaire demeye başlıyor. Baba Yan, Baba Yan derken köyün adı Babayan kalıyor (K.K.28).

4. Çavuşin

Göreme eskiden merkezmiş, şimdinin vilayeti. Göreme’de bir kişiyle çavuşun arası açılmış. Bura önceden inmiş, mağaraymış, yerleşim yokmuş. Göreme’den çavuş gelmiş, buraya saklanmış. Aramışlar, çavuş nerde, çavuş nerde? Çavuş inde, demişler. Buranın adı Çavuşin kalmış (K.K.18, 19).

5. Çavuşin

Çavuşinli bir kişi askerden firar eder, gelip Çavuşin’in en yüksek tepesine, girişteki kaleye çıkar; komutanlar, askerler bunu arıyorlar tabii, alıp götürmek için, en sonunda bulurlar. Çavuş kalenin tepesine çıkmış, kim ne dediyse indirememişler. Komutan da askere “Çavuş in oradan” diye bağırır ve indirir, sonra da kasabanın adı Çavuşin kalır (K.K.50, 51).

6. Çat Kasabası

16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başında, iki aile gelip yerleşiyorlar buraya. Kasabanın içinden geçen iki tane dere var, derenin birbiriyle çatıştıkları yere gelip yerleştikleri için Çat denmiş (K.K.71).

7. Derinkuyu

Bir kervanın yolu Derinkuyu'dan geçer, develeri sulamak ister ve bir kuyuya dururlar, kuyunun başında bir adam durmaktadır. Kervancı başı kuyunun kaç metre olduğunu sorar. Derinkuyulu adam 100-150 metre arasında, der. Kervancı başı bu kadar derin kuyu mu olur, siz demek ki çok hasetsiniz ki kuyularınız bu kadar derindir, der. Buranın adı Derinkuyu kalır (K.K.96).

8. Deller

Hacı Bektaş Veli bizim köye geldiğinde, kadınlar yufka ekmek yapıyormuş. Uzun yoldan gelmiş, karnı açmış; kadınlar da yaptığı ekmekten vermişler. Hacı Bektaş Veli de “Dolsun, eksilmesin; taşsın, dökülmesin.” demiş. Dizilen ekmekler kabarmaya başlamış. Kadınlar da ekmeğimize nazar etti, diye kovalamaya başlamışlar. Hacı Bektaş Veli “Bre deliler siz benim kim olduğumu biliyor musunuz da beni kovalıyorsunuz?” demiş. Eskiyaılacık köyünün eski adı Deller'di. Adını bu olaydan almış, Deliler zamanla Deller olmuş. Sonra da “Kavganız olsun, kanınız olmasın.” diye beddua etmiş; doğru, birbirimize barınız çarırız, çok kavga ederiz; ama öyle ileri gitmeyiz, silah ya da bıçak alıp vurmamız. Ölümüz olmaz yani. Kanımız olmaz yani (K.K.75, 76, 77).

9. Hacı Bektaş Veli'nin İntizarı

Hacı Bektaş Veli Konya'ya gidiyomuş. Konya'ya giderken Deller köyü var Gülşer'in, Deller köyünün üzerinden geçip gidiyomuş, uçuyo ya havada, Dellerliler bunu daşlamış, guş neyim bellemiş, daşlamışlar. Daşlayınca Dellerlilere bu intizar etmiş; deliler, köyün adı sonradan öyle kalmış ya. Altı ay bulun, altı ay bulaman, demiş; yani gariyi gatiği demiş, intizar itmiş (K.K.62, 63).

10. Geygel Yörükleri ve Engel-Yenice Köyü

Bizim köyümüz üç mahalle; bir büyük mahallemiz var, Sünni mahallesi, bir orta mahalle vardır onlar müzisyenlerdir, düğünlere giderler. Beri tarafta küçük bir

mahalle vardır, o da bizim mahalledir. Bizim mahallenin ismi de Geygel'dir. Geygel Mahallesi denmesinin sebebi şudur: Bizim yurdumuz Eskişehir'in Sarıköy varmış, oralıymış aslımız. Geygel Yörükleri bunlar; davarları, goyunları, sürüleri, öteberileri çok bunların. Bizim orda bir de bey varmış, amma bu zalim bir beymiş. Herkese sözü geçen biriymiş. Bizim sülaleden birisi bu beyin yakın akrabalarının kızını alıp kaçıyor, bey bunu duyuyor. Ne kadar Geygel Yörüğü varsa atlarımızla hemen çevirin bi tanesini koymadan hepsini öldürün, diyor. Geygel Yörüklerini seven bi adam varmış, geliyor bizim sülalemize bildiriyor. Bey, bi tanenizi koymadan sizin hepinizi, öldürecek; kaçın, diyor. Bunlar atlarla kaçıyorlar, bey ne tarafa gittiklerini bulamıyor. Bir kısmı Ankara Hasanoğlan'a geliyor, bir kısmı da yol üzerinde Hasandede var oraya geliyor. Oranın insanları yine Alevidir; fakat Hasanoğlan'da kalanlar Sünnileşiyorlar, yani oraya uyum sağlıyorlar; orda yerleşip kalıyorlar. Bir kısmı Çorum'a geçiyor. Alaca kazasına yerleşiyorlar. Bizim buraya gelmemiz de şöyle oluyor: Burada Çelebiler Feyzullah Efendi vardı daha Atatürk zamanında, onun babası çocuklarını okutmak istiyor; bir de iyi bilgili bir hoca varmış. Ona diyor ki sen buraya gel benim çocuklarımı okut, diyor. Efendim kabul ederim, senin çocuklarını okutmaktan onur duyarım, diyor. Yalnız benim bir arkadaşım var Geygel İbrahim derler, onu bırakıp gelemem, diyor. Eğer ona Hacıbektaş tarafında iyi, uygun bir yer verirseniz, onları da alırlar gelirim, diyor. O da kabul ediyor; buranın beyi sözü geçen biri tabii, gelsin istediği yere yerleşsin, diyor. Bin tane koyun, davar, malla çıkıp geliyor bunlar. Gez dolaş istediğin yere yerleş, diyorlar. Bunlar her tarafı dolaşıyorlar, Hırka Dağı'nın beri eteğinde ormanı görüyorlar; davar, goyun, geçi burada çok iyi beslenir diye ormanlık kısma yerleşiyorlar. Ötede mağaralar var, çalgıcılar orda yerleşirmiş, bizimkiler de gelip bunları çıkarıyorlar; çünkü davar, mal kışın donmaz mı, o inlere yerleşiyorlar. Öyle yerleşip kalıyorlar.

Şimdi Engel-Yenice nerden çıkıyor. O köyde Sünni kesimde Aşır diye bir adam vardı; bizim mahallede de babam vardı Ali Çevik. Bunlar iyi bir zıtluştılar. O, onla şudur budur derken Aşır'ı dövmüşler. Cumhurbaşkanı -Celal Bayar'a- gitmişler şikâyete, buranın valisine bildiriyorlar. Vali, ne yapın ne edin o kavgayı ayırın, engel olun, diyor. Sünnilerin olduğu mahalle Engel, çalgıcılarla Alevilerin olduğu mahalle de Yenice oluyor. Yenice köyüyle Engel köyü arasında bir sınır çiziyor devlet. Sonra referandumla halka soruyorlar iki köy de birleşelim, diyor Engel-Yenice oluyor köyün adı (K.K.13).

11. Köşektaş Efsanesi

Geçmiş zamanda dervişin birisi devesiyen, şindiki Goşektaş koyünden (Nevşehir-Hacıbektaş) geçerken namaz kılmak için pınar başında durur. Abdestini alır ve namazını kılmaya başlar. Bu sırada deve ve yavrusu (köşek) bir şeylerden ürkerek kaçıllar. Bu olay derviş namaz kıldığı esnada olduğu için namazını bırakıp deve ve yavrusuyla ilgilenemez. Namazdan sonra çok arar, amma bulamaz. Çok sinillenecek deve ve köşegine “Allah sizi olduğunuz yerde taş itsin.” diye beddua verir. Deve ve köşek oldukları yerde taş hâline dönüşümler. Taşın bulunduğu bölgede kurulan Köşektaş köyü ismi bu rivayetten etkilenilerek konulmuştur (K.K.7).

12. Garin, Karlık, Tağar Köyleri ve Hızır

Yeşilöz köyünün eski adı Tağar'dı. Garin ve Karlık da komşu köylerdir. Birgün dilenci kılığında bir kişi bu civarlara gelmiş. Önce ilk baştaki “Garin” köyüne uğramış. Köyde birkaç gün misafir kalmak istediğini söylemiş, köylüler kendi karınlarını bile zor doyurduklarını, misafir edemeyeceklerini söyleyince adam köyün adını sormuş; köylüler Garin deyince adam da “Başınızdan gitmesin garin ağrısı.” demiş. Sonra sıradaki Karlık köyüne gelmiş. Karlıklılar da gelirimiz az, yerimiz dar diye kabul etmemişler. Bu köyün de adını sormuş, “Karlık” deyince adam “Başınızdan gitmesin darlık.” demiş. Son köy olan Tağar'a gelmiş. Tağarlılar kabul

edip misafir etmişler. Adam giderken köyün adını sormuş ve “Tağar” dediklerinde “Başınızdan gitmesin yağar.” demiş. Meğer bu adam Hızır’mış. Bu olaydan sonra Karainlilerde hastalık başlamış; karın ağrısı çekerler sürekli, hatta Tuzköy gibi boşaltılma ihtimali gündemde. Karlıklılar darlıktan kurtulamamış, hem köyün etrafı coğrafi olarak genişlemeye müsait değil; hem de maddi darlık çekerler; ama Tağarlılar bolluk içinde, kıtlıkta bile sıkıntı çekmeden yaşamış (K.K.29, 30, 31).

13. Amaz Köyünün Göçü Efsanesi¹⁸

Amaz, Ürgüp’ün iki köyü olan Yeşilöz ve Taşkınpaşa köyleri sınırında bulunan bir mevkide, Amaz köylüleri yaşarmış. Bunlar oldukça fakir bir hayat sürerlermiş. O zamanlar komşu köy olan Taşkınpaşa (Damsa) köyü zengin köyü imiş. Bir de beyleri varmış. Bu bey Taşkınpaşa’ya kendi adına büyük bir cami yaptırmış. 800 küsur sene evvel. Cami inşaatında Amaz köylülerini zorla çalıştırmış, oranın taşı da büyükmüş, taş taşıtırır, haklarını da vermezmiş. Bu köylüler Damsa’daki inşaatlarda çalışmaktan kendi işlerine bakamaz olmuşlar ve daha da fakirleşmişler. Kendilerine yapılan bu denli haksızlığa daha fazla tahammül edemeyen Amaz köylüleri oradan göç etmeye karar vermişler. Akşamdan göç hazırlıklarına başlarlar. Sabah yola çıkarken de canlı bir tavuğun tüylerini yolarak bir kalburun altına koyarlar. Damsalılara “Siz de bizi bu tavuk gibi yoldunuz” demek isterler. Sabah Amaz köylülerini işe götürmek için gelen Damsa Beyi, kalburun altındaki yolunmuş tavuğu görünce yaptığı işin yanlış olduğunu anlar; ama iş işten geçmiştir. Oradan göç eden insanlar Şam’a kadar giderler, orada Amaz isminde bir mahalle kurarlar (K.K.29, 79).

¹⁸ Kaynak kişinin aktarmış olduğu bu efsaneye (2012, 25 Haziran) *Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*nün <http://www.nevsehirkulturizm.gov.tr/belge/1-45607/anlatmalar.html> adresindeki internet sitesinde de yer verilmiştir.

14. Suvermez¹⁹

Derinkuyu ve çevresinde suların az ve derin kuyularda oluşu, suların önemini artırmış ve hatta suların para ile satıldığı ileri sürülmüştür. Suvermez'in adını bu şartlara ve bir rivayete göre aldığı düşünülebilir: "Buradan geçen bir devlet adamı, su istediği hâlde kendisine su verilmemesi üzerine; "Ne su vermez yer!" demiş ve o zamandan beri bu köyün (kasabanın) isminin Suvermez olduğu söylenir. Köyün Rum halkı da bu yeri Suvermez olarak bilirdiler.

15. Tuzköy

Hacı Bektaş Veli Konya'ya gider, Konya'dan dönerken müritleriyle Tuzköy'de konaklar. Sofralar açılır, yemekler getirilir; Hünkâr besmele çeker ve yemeğe başlar, fakat yemekler tuzsuzdur. Hünkâr sebebini sorar, köylüler yakınımızda tuz yok, maden de bize hayli uzak, deyince esasını yere vurur ve esasını vurduğu yer tuz madenine dönüşür. Köyün adı da Tuzköy olur (K.K.39).

16. Sofular Köyü

Ürgüp'ün Sofular köyünde, köyün kuzeyinde eski köy yerleşim yerinde bulunan türbede, halk arasında "Şeyh Mehmet Dede, Dede Efendi ve Sofu Dede" isimleriyle de bilinen, yatan şahsiyetin ne zaman yaşadığı ve nereden geldiği kesin olarak bilinmemekle birlikte Horasan'dan gelen erenlerden olduğu sanılmaktadır. Köyün, burada yatan mübarek zatın adından dolayı "Sofular" adını aldığı söylenmekte ve Sofu Dede'nin köyün kurucusu olduğuna inanılmaktadır (Kozan, 2009, ss. 87-88).

¹⁹ Suvermez. (2012, 31 Ağustos). *Derinkuyu Haber* sitesinden alınmıştır. http://www.derinkuyuhaber.com/index.php?option=com_content&task=view&id=104&Itemid=51

17. Çökek ve Ulaşlı Köyü

Sofular köyünden Ürgüp'e gitmek isteyen köylüler yolda dinlenmek için "Şuraya biraz çökek." demişler ve o köyün adı Çökek olmuş, biraz daha ilermişler "Ürgüp'e ulaştık." demişler ve o köyün adı da Ulaşlı olmuş (K.K.49).

18. Durağım Mevkii

Tekke Dağı olarak bilinen Kayseri'nin İncesu ilçesi ile Ürgüp'e bağlı Başkaya arasındaki Gonca yolu adı verilen mevkide yer alan Şeyh Turasan Veli Tekkesi bir Selçuklu yapısıdır. Tekke, Tekke Dağı'nın düz bir alanında bulunan Durağım mevkiine yapılmıştır. Tekkenin yeri seçilirken bu yeri, Turasan Veli'nin, şimdi tekke önünde bulunan ortası delikli büyük bazalt siyah taşı, Erciyes'ten atarak tayin ettiğine inanılmakta, taşın durduğu bu yere "Durağım" dendiği hakkında halk arasında menkıbeler anlatılmaktadır. Şeyh Turasan'ın Erciyes'ten attığına inanılan taş hâlen üzerindeki parmak izleriyle birlikte tekkenin önünde durmaktadır (ss. 76-77).

19. Göreme

Göreme'nin ilk ismi Avcılar'mış. Perilere savaş açanlardan dolayı koyulmuş Avcılar ismi, daha sonra Maccan koymuşlar; ama bunu hangi anlamda koydular, söylenmiş bi bilgi yok. Daha sonra da Göreme olmuş. Göreme'nin gördüğünüz üzere ilk gelen insanı büyüleyici bi manzarası ve atmosferi var, bunu da göreme, yani git ve gör emi anlamında bi isim koymuşlar (K.K.50).

20. Altıpınar Köyünün İsmine Bağlı Efsane

Altıpınar'da henüz yerleşim yokken köyümüz arazisi komşu Özkonaklılar tarafından mera ve tarla olarak kullanılmaktaymış. Özkonaklılar bahar aylarında köyümüz arazisine gelir eker biçer, hayvanlarını otlatıp sonbaharın sonunda da köylerine dönerlermiş. Yılın birinde kış aylarında da Altıpınar'da kalmaya karar vermişler. İşte ilk bu olaydan sonra Altıpınar yerleşim yeri olmaya başlamış. Ardından değişik yerlerden diğer göçlerle beraber Altıpınar bir köy hâline gelmiş.

Altıpınar ismine gelince... Adından anlaşıldığı üzere köyün ismi su ile ilgilidir. Bu konuda iki rivayet vardır. Birinci rivayete göre, köye ilk gelenler barınmak için çadır kurmaya başlarlar. Çadırların direklerini diktikleri her yerden su çıkar. Bunun üzerine “Buranın da hep altı pınarmış.” derler ve köyün adı “Altıpınar” kalır. İkinci rivayete göre, yine ilk gelenler atlarının yayılması için atların bir zincirle bağlı olduğu zikke adı verilen ucu sivri demir çubuklar otağa çakılır. Bu zikkelerin altısının dibinden su çıkar. Bunun üzerine köyün adı “Altıpınar” kalır (Demir, 2012, 15 Temmuz, s. 1).

21. Kozaklı

Kozaklı'nın adı “kozan”dan gelmektedir. Burayı ilk kuranların Kozan'dan geldiği söylenmektedir. İlk yerleşenler üç aşiretmış. Bunlar: Kızılkoyunlu, Yabancı ve Mayıllı aşiretine mensup kişilermiş. İlk geldiklerinde mahallenin altındaki suyun kenarına yerleşmişlerdir. Fakat suyun kenarında sivrisinek çokmuş, halk burada uzun süre kalamamış. İlk yerleşim alanından kalkarak dağın yamaçlarına yerleşmişlerdir. Bu arada aşiretler arasında kız alışverişleri olmuştur. Sonucunda kaynaşma sağlanarak birleşik bir köy oluşturmuşlardır (Sevindik, 2005, s.11).

22. Nevşehir (Merkez)

Osmanlı sadrazamı Damat İbrahim Paşa memleketi Muşkara köyünü abat edip geliştirmek amacıyla köyüne geldiğinde, okul, çeşme, cami, han, hamam gibi topluma hizmet edecek yatırımlar yapılmasını planlar. Bunları yaptığımızda, “Ola ki burası nem ki şehir olsun.” der. İlk önce Kara Cami'yi yaptırır. O sıra Muşkara'dan geçmekte olan Gülşehirli Karavezir Mehmet Paşa'dan yapılan camiyi görmesini ister. Karavezir Mehmet Paşa camiyi görmeye gider. Ancak camiyi oldukça küçük bularak beğenmediğini ifade eder. Bu durum karşısında İbrahim Paşa daha büyük bir cami yaptırmaya karar verir ve Kurşunlu Cami'nin inşaatını başlatır. Cami inşaatı sırasında şöyle bir olay yaşanır. Damat İbrahim Paşa inşaat alanında dolaşırken, işçilerden

birisinin bir taşı alıp tekrardan yere bıraktığını görür. Bu durum karşısında İbrahim Paşa işçiye bu hareketinin sebebini sorar. İşçi de: “Paşam gece cüntüp oldum yıkanacak da bir yer bulamadım. Bu hâlimle de caminin duvarına koyacağım taştan hayırlı sonuçlar doğmayacağını düşündüğüm için bu hareketi yapıyorum.” demiş. Bu sözlerden etkilenen Paşa, hemen cami inşaatının durdurularak, camiden önce oraya bir hamam yapılmasını istemiş. Hamam ve camiden sonra külliye diğer bölümleri de tamamlandıktan sonra, bölgeye insan göçleri olmuş. Burası köy olmaktan çıkarak Damat İbrahim Paşa'nın hayal ettiği şehir hâlini almıştır. Bu şehrin adına da Nevşehir denmiştir (ss. 11–12).

23. Ürgüp

Emeviler zamanında Anadolu'yu ele geçirmeye çalışan Arap akıncıları, Bizans'ın elinde bulunan bu yöreyi elde etmek için kanlı savaşlar yapmışlardır. Bir rivayete göre, Seyit Battal Gazi burasını kendisine merkez yapmış. Bundan sonra da Osiana'nın adı Ürgüp olmuştur. Eskiden bir Ürgüplü Türkistan'a gitmiş. Nereli olduğunu sordukları zaman, memleketinin adını söylediğinde, öyleyse sizin memleketin taşı, kayası çoktur, demişler. Ürgüplü şaşırılmış. Demiş ki doğru, fakat siz bunu nasıl biliyorsunuz? Meğer kup çok anlamına gelmekteymiş. Ur da kale veya kaya anlamında imiş. Bu nedenle çok kayalık ve taşlık yer anlamında bilinir. Bu rivayetten anlaşılacağı gibi Ürgüp'ün adı ana vatandan gelmiştir. Bu isim zamanla Urkup veya Erkup olarak telaffuz edilmiştir (s. 12).

24. Floyde

Rivayetlere göre yaşadığımız Suvermez kasabasının kuruluşu milattan önce çok eskilere dayanmaktadır. Bazıları Cenevizler dönemine ait olduğunu söylemektedir. Köyümüzde bulunan tepenin üzerinde taştan yapılmış, muazzam dayanıklı bir kale vardı. Hâlen günümüzde duvarları, yıkıntıları belli olan kalemizin bahçesinden çok sayıda büyük küpler çıkartılmıştır. Bu küplerde su, şarap ve yiyecek

gıda maddeleri saklanmaktaymış. Mübadeleden önce köyümüzde 800 hane Rum vatandaşı yaşamaktaymış, içinde dedelerimizin de bulunduğu kırk hane Müslüman beraber yaşarlarmış. Rumlardan kalma büyük bir kilise, dokuz adet havra bulunmaktadır. Kilisenin karşısında Rumların da yardım ettiği bir cami inşa etmişler, beraberce uzun yıllar aynı yerde sulh içinde beraber yaşamışlardır. Mübadele sonrası Rumlar Yunanistan'a gönderilmişlerdir. Köyümüzün ismi Rumlar tarafından Floyde dendiğinden Yunanistan'da aynı isimde Floyde olarak bir köy kurmuşlardır. Yakın zamana kadar Suvermez'den giden Rumlar köyümüze gelip atalarının evlerini ziyaret ederler (K.K.65, 66, 67).

25. Acıgöl (Dobada) Efsanesi

Acıgöl'ü ilk kuranlar, Konya ili sınırları içerisinde bulunan Işıklar Yaylası'ndan gelmişlerdir. O dönemler Hıdır Işık isimli Türkmen dervişi Horasan'dan gelerek Işıklar Yaylası'nı yurt tutmuştur. Bu dervişin soyundan gelen Piri Bey'in oba beyi olduğu dönemde, Konya beyiyle oba arasında anlaşmazlık olmuştur. Bu anlaşmazlığın sonucunda Piri Bey ve obası göç etmek zorunda bırakılmıştır. Yeni yurt aramak için Acıgöl'ün arazisine geldiklerinde, Piri Bey burasını çok beğenir ve buraya yerleşmeye karar verir. Yalnız Tatlarınliler buraya yerleşmelerine razı olmazlar. Piri Bey'in yedi oğlu varmış, obası da kalabalıkmış. Tatlarınlilere boyun eğmemişler. Aralarında kavga çıkmış. Bu kavgada iki Tatlarınli ölmüş. Bu olaydan sonra Piri Bey, Acıgöl'den Tatların'e doğru akan iki derenin önünü keserek su gitmesini engellemiş. Derelerin önü setle kesince biriken su küçük gölcükler oluşturmuş; gölcüklerin arasında adacıklar oluşmuş, bu adacıklardan dolayı burasına önceleri Topada adı verilmiş. Sonraları Dobada'ya dönüşmüş. Piri Bey burasını yurt tuttuktan sonra, bir akşamüzeri, bir derviş çıkagelmiş, Piri Bey'den abdest suyu istemiş. Piri Bey de ağırdan almış. Derviş de bu tavrına alınarak hemen oradan ayrılmış. Piri Bey hatasını anlamış, hemen dervişin arkasından koşmuş; ama derviş o

gelene kadar gölün üzerinden yürüyerek çoktan karşı tarafa geçmiş. Piri Bey'in çağırımlarına aldırış etmeden gözden kaybolmuş. Bu olaydan sonra Acıgöl'de bir hastalık ortaya çıkar ve Piri Bey'in oğulları birer gün arayla hepsi de ölür. Bu olaydan sonra Piri Bey torunlarıyla ilgilenmiş, onları büyütmüş. Diğer taraftan yedi oğlunun ölümüyle güç kaybı olmuştur. Bunu telafi edebilmek için Karamanlılardan başka göçerleri de bölgeye getirerek iskânlarını sağlamıştır (s. 8).

26. Acıgöl

Buranın kuruluş yılları Karamanlı Beyliği'nin dağılmasına, Fatih'in Karamanlı Beyliği'ni dağıtmasına dayanıyor. Aşağı yukarı 1500'lü yıllara falan dayanıyor. Önce Piri Bey diye bi vatandaş gelmiş. Yedi tane oğlu varmış bu vatandaşın, buralar hep bataklıkmiş, top top adalar varmış. Su var diye buraya yerleşmişler (K.K.81). Buranın önce ismi Topada, yani şu ortalıkta toprak varmış, geri yanı sazlımış, köyün edrafı, buralar bataklık şeklindeymiş. Sulu araziymiş, sazmış. *Tirazlar*²⁰ da burda başlamış saten. Bura Topada'ymış, sonra Dobada olmuş (K.K.81). Dobada diye bi ismi yok, o sizin köydekilerin söyleyişi (K.K.82). Sonra da Acıgöl oluyo saten. Yokarda göl vardı, Nevşehir'den gelen yolda, şimdi gurudu. Gölün yanında kaynar su vardı punar gibi, vatandaşın içemeyeceği kadar acıydı. Sonra ondan da Acıgöl olmuş (K.K.83, 84, 85, 86, 87).

27. Gülşehir

Ahmed-i Gülşehri (13. yüzyıl) hocası Ahi Evran Veli'yi memleketi Arapsun'a (Gülşehir) davet eder. Hocası bu daveti kabul eder. Birlikte yola koyulurlar. Arapsun'un yakınında bulunan Hırka Dağı'na geldiklerinde mola ihtiyacı duyarlar, dağın Arapsun'u gören cephesinde bir yere otururlar. O esnada hava hafif hafif esi yormuş; rüzgâr beraberinde etrafa güzel gül kokuları yayı yormuş. Ahi Evran Veli

²⁰ Yer altı şehri.

Arapsun'a doğru dönüp: "Ne güzel gül kokusu geliyor, bu şehrin adı Şehr-i Gül ola." demiş. O tarihten sonra Arapsun'a Gülşehir denilmiş (ss. 9-10).

28. İnsanlar ve Periler

Anlatılanlara göre Göreme'nin peribacalarında insanlarla periler bir arada yaşamıştır. Periler her konuda, burdaki insanlara yardımcı olmaktadır. Düğünlerde saz, söz, eğlence yapılır; eğlencelerde üzüm şirasının içine girip insanları sarhoş ederler. Nerede şenlik, düğün var; periler insanlara orada hizmet eder, böyle yaşayıp giderken insan padişahının oğlu peri padişahının kızına sevdalanır. İnsanlar derin derin düşünür, periler çoluk çocuğumuzun arasına karışırsa hâlimiz ne olur, diye kaygılanırlar ve perilere savaş açarlar. Avcı kılığında, perilerin yaşadığı kayalara saldırırlar. Birer güvercin olup uçan periler, o gün bugündür buradaki sayısız güvercinlikte yaşamlarını sürdürürler. Avcılar kasabası, yani Göreme'nin eski adı, perilere savaş açan avcıların yurdu olur. Avcılar ismi de burdan gelmektedir. Uçhisar ve Ortahisar savunma merkezleridir. Göreme çevresindeki yer altı mağaralarında bir zamanlar devlerin yaşadığına inanılır, birbirine açılan odaların kapılarındaki değirmen taşı büyüklüğündeki sürgüler bunun kanıtı olarak gösterilmektedir. Halk bunlara devlerin kenti der ve girmez, girilirse kapının kendiliğinde kapanacağına, içerdekilerin cezalandırılacağına inanılır (K.K.50, 74) .

29. Cırıklı Mahallesi

Dokuz arkadaş ava gidiyorlar, bi tane cırık²¹ vuruyorlar; ama paylaşamıyorlar. Guş yani, güvercin büyüklüğünde bi guş. Bu kuşu biri alıyo, o çekiyo o çekiyo derken bölüşemiyorlar. Biri de demiyo ki ya al, senin olsun, demiyo, boğaz telaşına kapışıyollar. Kimi diyo, bişirelim, birlikte yiyelim; kimi olmaz, diyo. İnsanoğlunun gozü doymaz ya, en iyisi bölüşelim, diyolar ya. Bi tane guş, dokuz kişiye yeter mi? Mantığa sıyar mı? Lokma da düşmüyo. Dokuz gişi bi cırığı bölüşüyorlar, bu Cırıklı

²¹ Cırık, depesi kubbeli bi guş, billur dirik biz onun ismine (K.K.80).

Mahallesi ordan galıyo. Bölüşüyolar yani sonuçta, bi gişiye bu senin olsun diyemiyolar; o yiğitliği yapamıyolar. Bölüşüyolar, ordan galıyo yani (K.K.86, 88, 80).

30. Deli Muhtar Mehmet Gürbüz Meydanı

Bundan 30–40 sene evvel bir mihtarımız vardı. 25 sene mihtarlık yaptı. Hakiki deli bi mihtar. Kapıyı deper girerdi. Bi daireye vardığı zaman şimdikiler gibi eğilmez. Dikkat edin, galeminizi, defterinizi cebinize goyun, Çavuşin’in deli mihtarı geliyor, derlermiş. Bir gün yeni bi kaymakam gelmiş Ürgüp’e, kaymakam ceketi çıkartmış oraya dakmış. Bu da kaymakamın ceketini giymiş. Kaymakam bi bakmış ceket yok. Nüfus müdürü, Çavuşin’in deli muhtarı giydi herhâlde, dimiş. Bunu giymiş, varmış; bakarmış kaymakam. Ne bakıyon, bi sende mi olur ceket, ben gendim aldım, dimiş. Sevdiimizden biz de adını goyduk sokağa (K.K.19).

31. Belha Kız Efsanesi²²

“Belha” Avanos’un Özkonak bucağına 10 km uzaklıkta küçük bir derenin suladığı bir beldedir. Beldesine, deresine ve semtine adını veren “Belha” efsanesi şöyledir: Şimdi Uruşa diye anılan bir yire asıllar önce bir kabile gelmiş. Reisleri zeki ve iyi bir adammış. Reisin çok gozel fakat talihsiz bir gızı varmış. Bu talihsiz gızın tek tesellisi tabiatmış. Ayaz’ın serin sularında yunur ve gendi gendine tüküler çığırırılmış. İşte bu gızın adı Belha’yymış. Yine bir gün yunup çıkmış, elbiselerini giyerkene yanında adamın belirdeğini görmüş. Adam, “Ziyaret dağının ardından gelirim, oranın reisiyim, günlerdir seni yıkanırken seyredirim, sana gönül virdim.” demiş. Belha önce kaçmak istese de zamannan birbirlerini sevmişler. Gozel Belha’nın âşıkları ise günden güne arttığı için gızın babası gurnazca bir garar virmiş. Sarayın önünde yapılacak cirit oyununda rakipler yarışacak ve sağ galan Belha’yı alacakmış.

²² Kaynak kişinin aktarmış olduğı bu efsane, ayrıca şu kaynaklarda da yer almaktadır: (2012, 25 Haziran). Talihsiz Belha. *Neveşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü* sitesi http://www.nevsehir.kulturturizm.gov.tr/belge/1_45607/anlatmalar.html; *Avanos Kitabı* (Büken. 2004, s. 94).

Müsabaka sonunda Ziyaret Dağı'nın reisine âşıktır. Ya karşısına Aliyli Bey'i çıkarsa nörecek? Son anda Aliyli Bey'in okunun sevdiğine saplandığını gören kız, dayanamayıp bağırarakdan gendini balkondan okun üstüne atmış ve o da aynı okun gurbanı olmuş. Bu duruma çok üzülen Belha'nın babası, "Onları sarayın önündeki bahçeye beraber gömün." demiş. İki sevgiliyi ölüm bile ayıramamış (K.K.7). Yöreye o günden sonra Belha adı verilmiştir (K.K.74, 79).

32. Belha Efsanesi

Eski zamanlarda, şimdiki adı Özkonak olan Genezin'de Belha adında güzel bir prenses yaşarmış. Türk boyları Anadolu'ya göç etmeye başlayınca Kurt Beyliği de Genezin civarlarında yerleşke kurar. Özkonak'ın batısında kalan bölgedeki keskin kayalıklarla çizgili sınırın hemen kuzey yamacı günümüzde de Kurtoğlu adıyla anılmaktadır.

Belha her zaman ayazmada yıkanmaktadır (Ayazma Belha Kilisesi'nin doğusuna düşer). Kurt Beyliği'nin genç ve yakışıklı beyi de Belha'yı takip eder, Belha'ya âşık olur. Bir müddet sonra iki genç gizli gizli buluşmaya başlar. Hristiyan olan Aliyli beyi²³ de Belha'yı sevmektedir. Aliyli Beyliği güçlü olduğu için, Urumşah beyine baskı yapmaktadır. Urumşah beyi de bu durumu kurtarmak için kendi sarayında bir düello yapılmasını ister. İki bey burada vuruşmaya başlar. Aliyli beyinin attığı mızrak Kurt beyini yere serer (Halk arasında ok ya da mızrak olduğu söyleniyor, ama mızrak olduğu anlatımlar fazla). Bunu gören Belha balkondan atlayarak mızrağın üzerine düşer,²⁴ ikisi de orada can verir. Kurt beyi ve Belha'nın mezarları beraber gömülmüştür. Sarayın bahçesinde olduğu ya da Kurtoğlu mevkiine yakın olan Üç Tepeler'de gömülü oldukları sanılıyor.

Belha'nın sırrını anlatan bir tekerleme de halk ağzında sürekli dile getirilir.

²³ Bir rivayette de Aliyli beyinin değil, Ziyaret Dağı'ndaki beyin olduğu söyleniyor (K.K.68).

²⁴ Diğer bir rivayet de yaralı olan Kurt beyinin sürünerek balkonun altına geldiği ve kılıcını yukarı kaldırıp Belha'nın atladığı şeklindedir (K.K.68).

Belha'nın karşısının karşısı

Bir ok (veya üç ok) atımı

Gün batımı

Akıl yatımı (K.K.68).

33. Til Köyü²⁵

Anadolu'da aynı adı taşıyan başka köylerin de olduğunu ve Til adının değiştirilen Türkçe köy adlarından olduğu anlaşılmaktadır. Til köyünde ilk olarak Derviş Uşağı denilen sülalenin geldiği bilinmekle birlikte nereden geldiği öğrenilmemiştir. 200 yıl kadar önce Dervişlerden sonra Anış Oğulları ile Lomen Oğulları'nın Melendiz'den, Çiftçi sülalesi de Kale'den gelip buraya yerleşmişlerdir. Bunların dışında Nizamlar, Köseler ve Arif Oğulları da Til'e yerleşen sülalelerdendir. Daha sonraki yıllarda Hasa Köy'den üç hane Rum köyüne gelip yerleşmişler, mübadelede gitmişlerdir. Bu Rumların yerine Arnavutluk'tan göçmenler yerleşmişlerdir. Köy ve çevresi boş iken buralar yaylak olarak kullanılmış. Buraya gelen yaylakçılar, köyün bulunduğu bir kuyudan telin ucuna bağlı tulumla su çekerek koyunlarını sularlarmış. Bu yaylacı Yörükler memleketlerine dönünce, nerede yayladığınız, diye sorulduğunda "Telli Kuyu'da" diye cevap verirlermiş, Telli Kuyu'nun zamanla Til köyü olarak isim değiştirdiği bir rivayet olarak bilinmekte ise de Divanü Lûgati't Türk'te Til ismi düşmandan alınan tutsak olarak açıklandığına göre Til'in gerçek anlamı da bu olmalıdır.

²⁵ Til Köyü. (2009, 26 Haziran). *Derinkuyu Haber* sitesinden alınmıştır.
http://www.derinkuyuhaber.com/index.php?option=com_content&task=view&id=104&Itemid=51

1.2. Dağlar, Tepeler, Kayalar ve Taşlarla İlgili Efsaneler

34. Hırka Dağı Efsanesi

Günlerden bir gün Hacı Bektaş Veli, kendi adamlarıyla birlikte dergâhtan ayrılarak Hırka Dağı'nı seyre çıkar, dağda üşüyünce büyük bir ateş yakarlar ve orada ibadet ederler. O sırada Hünkâr hırkasını çıkarıp ateşe atar. Hırka tamamen yanarak küle dönüşür, Hünkâr bu külleri avucuna alarak savurur. Küllerin düştüğü yerden odun düşmesi için dua eder. O andan itibaren bölgede ağaç gündün güne çoğalır. Bu yüzden o dağa "Hırka Dağı" dendiği söylenmektedir (*Bilinmeyen Kapadokya Gülşehir*, s. 125).

35. Hırka Dağı

Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesine 15 km uzaklıkta volkanik bir dağ olan Hırka Dağı 1.670 m. yüksekliğindedir. Adını bir söylenceden almış olup Vilayetname'deki bu söylenceye göre, "Karahöyük'ün sert kışı ve soğuşundan Hacı Bektaş Veli'ye şikâyet eden dervişler "Havası daha iyi yere gidelim." demişlerdir. Hacı Bektaş Veli de "Hakikate ulaşmak için, bu yerden daha yüce bir yer olsa idi orada otururdum." demiştir.

Bir gün Hacı Bektaş Veli, halifeler ve dervişlerle Hırka Dağı'na gelmiş. Orada bulunan ardıcın dibinde oturmuş, ateş yakılmış. Alevler iyice yükselince Hacı Bektaş Veli ateşin etrafında kırk defa dönmüş. Sonra da sırtındaki hırkayı çıkarıp ateşin üstüne bırakmış. Hırkanın külünü alıp havaya savurmuş. Etrafindakilere "İşte bu kül zerrelere her birinin düştüğü yerde bir ağaç bitsin ve bu kıyamete kadar devam etsin." demiştir.

36. Hasan Dağı Efsanesi

Hasan Paşa Osmanlı'da bir paşaymış. Padişah bu Hasan Paşa'ya tımar veriyor. İşte şu tarlayı al, ek biç bana on tane asker bak, savaşta istediğim zaman da bana bu askerleri gönder, diyor. Hasan Paşa savaşta çok büyük bir kahramanlık gösteriyor.

Padişah da Hasan Paşa'yı yanına çağırıp Hasan Paşa iste benden hangi ovayı istersen, diyor. Hasan Paşa da bana şu dağı ver, diyor. Dağın adı Hasan Dağı kalıyor (K.K.61).

37. Hasan Dağı Efsanesi

Hasan Dağı'nın tepesinde bir tane mezar var. Hasan isminde birinin mezarı. Bunlar iki kardeşmiş. Kardeşlerden biri Mehmet, diğeri Hasan. Mehmet dağda, Hasan şehirde yaşarmış. Günlerden bir gün Hasan demiş gideyim Mehmet'i ziyaret edeyim, aynı zamanda Mehmet de demiş gideyim Hasan'ı ziyaret edeyim, bakım ne yapıyor. Hasan da dağ şartlarına alışkın olmadığı için kardeşini de bulamıyor, aşağı da inemiyor, orda ölüp kalıyor. Hasan'ın mezarı o dağda kaldığı için de Hasan Dağı deniliyor, oraya (K.K.61).

38. Erciyes Dağı Efsanesi

İki tane kız kardeş varmış. Bu iki kız kardeş sürekli didişir kavga ederlermiş. Anneleri ne kadar öğüt verse de kâr etmezmiş. Bir gün bu iki kız kardeş odun toplamaya bağa gitmişler. Kız kardeşler bağda evlerine yetecek kadar odunu toplamış ve eve götürmeye gelmiş sıra odunları. Büyük, kız kardeşine: "Çok yorulдум, benimkileri de sen alsana." demiş. Küçük kız kardeşin buna gönlü olmamış ve "Kalk kendin götür, uşağın mı var?" demiş. Bunu duyan abla: "İnşallah büyük bir dağ olursun da üzerinden hiç kar eksik olmaz." demiş. Küçük kardeş ise: "İnşallah sen de küçük bir dağ olursun da üzerinden hiç yılanlar, böcekler eksik olmaz" demiş. İşte tam o anda iki kardeşin de bedduaları tutmuş, o anda ikisi de dağ oluvermiş. Büyük kız küçük dağ, küçük kardeş ise büyük, üzeri karlı bir dağ olmuş. İşte bu yüzden Erciyes Dağı hep karlıdır. Bu efsanenin bizim yaşımızda yani küçükken doğru olduğu söylenir; ama ben hep doğru olduğuna inanmışımdır (K.K.1).

39. Kırkız Dağı

Nevşehir'in Boğazköy'ünde, eski zamanlarda, tarihin tam olarak belli olmayan dönemlerinde, yanardağın bulunduğu köyde, sönmüş olan yanardağ birden

harekete geçer. Devrin büyükleri yanarda anca gurban virince duracana inanmışlar ve yanardaa köyün kırk genç, güzel kızlarından gurban etmeye garar virmişler.

Gızları yanardan içine atmışlar ve yanarda sönmüş. Genç gızları yanardaa gurban iden aileler bi gün gızlarının yanardadan çıkacanı umarak şimdiki Boğazköy civarına yerleşip orda yaşarlar (K.K.73, 74, 79).

40. Çeç Tepesi

Adamın biri tepede harmanı elemiş, savurmuş, çeci çıkarmış. Fakir, pejmürde kılıklı biri gelmiş, biraz yardım istemiş. O kadar var olmasına rağmen vermemiş; ben ne kazandım da sana yardım edeyim, demiş. Meğer o gelen Hızır'mış, çecin taş olsun diye beddua etmiş. Çeci taş olmuş, oraya Çeç Tepesi derler şimdi (K.K.21, 22, 23, 34, 56, 57).

41. Ziyaret Tepe

Hacıbektaş Veli'nin müritlerinden Yunus Emre'nin Hacıbektaş'la arasında bağılı bulunduğu Tapduk Emre vardır. Tapduk Emre bir değnek atıyor, Yunus Emre'ye bu değneğin düştüğü yere git, orda yurtlan diyor ve Ziyaret diye bir yer var ki üç vilayetin tam merkezi değnek oraya düşüyor. Oraya geliyor çilehane yaptırıp oraya kapanıyor, ibadetini yapıyor devamlı, çilehaneden çıkmıyor; ölünceye kadar orda yaşıyor. Öldükten sonra da şimdiki mezarına defnediliyor. Yunus Emre orada yatıyor. Üç vilayetin birleştiği yerde -Aksaray, Kırşehir, Nevşehir- bir dağ var, Ziyaret Tepe Yunus Emre'nin çilehanesi ve mezarı orda. Yalnız Tapduk Emre Abuuşağı köyünde, türbesi orda. Yunus Emre'ye Türkiye'nin her yerinde sahip çıkılıyor; ama bence Yunus Emre burada. Neden dersiniz; Tapduk Emre bir değnek atıyor, Yunus Emre'ye git orada yurtlan diyor, bugün orada çilehanesi var; çilehane taaa Hacıbektaş Veli zamanından galma. Bi de Hacıbektaş'ın müridi Tapduk Emre, Tapduk Emre'nin müridi Yunus Emre (K.K.10, 52, 53). Yunus Emre bir vecibesinde sola baktım Hacı Bektaş Veli, sağda Mevlana diyor. Bir tane de Taptuk Baba kiblesi

var Aksaray'da, ardında da Ahi Evran, Âşık Paşa. Onlar da Kırşehir'deki evliyalardır. O da bu konuma tekabül ediyor. Buradan da Mevlana'nın türbesi 236 mı 246 mı km, Ankara'daki Hacı Bayram Camisi'ne de kilometresinin aynı uzaklıkta olduğu söyleniyor (K.K.9).

42. İsmail Sivrisi Efsanesi²⁶

İsmail Sivrisi, Altıpınar köyünün doğusunda yer alan adeta köyün simgesi olan bir tepedir. Köyde İsmail Sivrisi ile ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır. Zamanın birinde köye, Hacıbektaş Veli, İsmail Dede ve kim olduğu bilinmeyen bir kişiyle birlikte üç eren gelir. Bunlardan Hacı Bektaş Veli bugünkü Hacıbektaş ilçesine doğru batıya gider, adı bilinmeyen eren doğuya doğru gider, İsmail Dede ise Altıpınar'ın bulunduğu bölgede kalır ve şimdi kendi adıyla anılan tepeye yerleşir. İsmail Dede burada sürekli ibadet eder, sadece ibadet etmek için tepeden aşağı iner. Günün birinde İsmail Dede vefat eder. Onu İsmail Sivrisi'nin tepesine gömerler. İsmail Sivrisi'nin tepesinde bir yer mezara benzetildiği için köyde bu efsane anlatılır olmuş. Hatta bu efsaneye dayanarak mezarın bulunduğu varsayılan yere köyün eski muhtarlarından merhum Abdullah Göksu tarafından bir mezar yaptırıldı. Mezar taşında şunlar yazılıdır:

Ey Âdemoğlu

İsmail Baba'dan ibret al

Allah'a yönel

Başını secdeye koy

Şimdi İsmail Sivrisi'ne çıkan herkes bu mezarın başında İsmail Dede'nin

ruhuna dua okur.

²⁶ (2013, 29 Ocak). *Altıpınar Köyü* sitesinden alınmıştır. <http://altipinar.blogcu.com/efsaneleri/2373732>

43. Beşik Tepe

Nevşehir'in Gülşehir ilçesine bağlı Gümüşyazı köyünde (eski adı Arafa) bir tepe vardır. Bu tepenin adı Beşik Tepesi'dir. Beşik Tepesi denilmesinin nedeni ise, çok eskiden köydeki maden ocağında çalışan işçiler hazine meraklarından dolayı gizlice tepeyi kazmaya başlamışlar. Beş kişilik bir grupla kazmışlar. İçlerinden bir tanesi burada bir şey yok hadi gidelim, demiş ve diğerlerini oradan uzaklaştırdıktan sonra geri dönmüş ve kalan kısmı kazarak altın beşik bulmuş ve köyü terk etmiş. Bundan dolayı köylüler tepeye "Beşik Tepesi" ismini vermişler (K.K.64).

44. Beşik Kaya

Galeyci'nin²⁷ içindeki çukurda yüksek bir dağ var, duydumuz; Acıgöl'ün oluşu, bilmiyok nasıl oluşmuş. Orda bir kadın, kucağında çocuğunu bir dervişe denk geliyo. Yanarda mı yahut sel olayı mı, Acıgöl'ün oluşumu. Derviş kadına çocuğu al gucana, hiç arkana bakmadan, diyo. Kadın dağa çıkı çıkmaz bir su fişkırıyor. Dabandan su fişkırıyor, gitmeseymiş kadın zaten imha olacamış. Sonra kadın beşik oluyo, çocuk beşiğin içinde, nasıl oluyor hikâyeyi tam bilmiyom (K.K.86, 89).

45. Anafakı

Size rivayete göre krater gölü olan Acıgöl'ün ninelerimizden hikâye olarak dinlediğimiz rivayetini, bildiğim kadarıyla anlatacağım. Bir zamanlar orda yaşanmış insanların bugün hâlen evleri, kiliseleri, ambarları belli olan bir köy varmış. Bu köylüler pek misafırperver değıllermiş, köye gelen bir yabancı yiyecek bir şeyler istemiş. Kimse adama yiyecek bir şeyler vermemişler. Köyü terk ederken kucağında bebese olan emzikli bir kadın elindeki son parça ekmeğinin yarısını bölüp yabancı kişiye vermiş. O kişi emzikli kadına; kızım sen bu köyü derhal terk et, demiş sakın ha sakın, arkana bile bakma! Kucağında bebeğı olan kadın dağa doğru tırmanarak çıkmaya çalışırken geri dönüp bakıyor. Bir de ne görsün köyü tamamen sular altında

²⁷ Kaleyçi Dağı üzerinde.

kalmış, o anda korkusundan olduğu yerde taş kesilmiş. Günümüzde bir emzikli kadına benzeyen bir kaya parçasının altından buz gibi sızmakta olan su akmaktadır. Kayanın adına o kadının ismi olan Anafakı denmektedir. Günümüzde mesire alanı olarak kullandığımız, koyunlarımızı ve kendimizi yıkadığımız göl, yerli ve yabancı birçok kimsenin şifa aradığı ve son zamanlarda yapılan turistik oteller bulunmaktadır. Suyu Acıgöl'den almaktadır. Krater gölünün suyu çok kükürtlü olup ve sıcak olduğundan dolayı birçok insana şifa kaynağı olmaktadır. Rivayetlere ve günümüze yakın zamanda gölün her sene bir insan aldığı bilinmektedir. Nedeni ise suyun dibinin ne olduğu, nasıl oluştuğu bilinmediğinden girdaplar oluşarak insanları çekmektedir ve tehlikelidir (K.K.65, 66, 67).

46. Evran Burnu

Tuzköy yolu üzerinde, havaalanının orda Evran Burnu ya da Gedik Kaya denen uzun bir dağ silsilesi var, oldukça uzun, üzeri düz, fakat belli bir yerden sonra bir kısmı oyuk. Rivayete göre zamanın birinde evran yani yılan Tatların'den kalkıp halkı mahvetmek için Kızılırmak'ın önünü kesmek ve biriken suda insanları öldürmek için o günkü ismi ile Güdül köyüne gelmiş. İnsanların ahına vahına aldırmandan insanları öldürmek istemiş. Bu hâl bir dua ile Hz. Ali'ye malum oluyor. Hz. Ali yetişip evrana niyetinden vazgeçmesini, insanları madur etmemesini söylemiş. Evran niyetinden vazgeçmeyeceğini söyleyince Hz. Ali bu durumda evranın canına kastedeceğini söylemiş ve kılıcıyla bir defa vurmuş ve ben anamdan bir defa doğdum bir defa öleceğim, demiş. Evran orada can veriyor ve o şekilde taş olup kalıyor. Hz. Ali'nin kılıcının değdiği yer gedik kalıyor, gerçekten de baş kısmına yakın olan kısmında böyle kılıç değmiş gibi bir oyuk var yılan şekilli upuzun, belki 20 km'ye yakın (K.K.8, 40).

47. Evran Burnu

Gocaman bi evren, yılan Kılızırmak'a gidermiş. Bu oraya varaymış öntünü gapatıp orayı göller diyi Hz. Ali Efendimiz gılıcı vurunca bunu üç parçaya bölmüş, vatandaş bunalmasın diyi. Kepez üç parça olmuş, kepez diriz biz, şimdi dağ diyolar ya... Biri Yassı Kepez, bi de bunun ilerisinde Orta Kepez var, bi de daa ilerisinde Gannıyarık Kepez. Gannıyarık Kepez'in ağzı şöyle açık bu evrenmiş, yılanmış. Burda vurunca aşşa gidememiş, daş olup galmış (K.K.62, 63).

48. Üç Güzeller

Bir kralın birbirinden güzel üç tane kızı varmış, düşmanlar Ürgüp'e savaş açmış. Şehri ele geçireceklermiş, kral da "Allah'ım kızlarım düşmanın eline geçmektense taş olsunlar." diye dua etmiş; kızlar taş olmuş, o yüzden Üç Güzeller adını almış (K.K.50).

49. Ürgüp Üç Güzeller Efsanesi

Kralın bir tane kızı varmış, kral bu kızı bir prensle evlendirmek istiyormuş. Ama gel zaman git zaman bu kız bir tane çobana âşık olmuş. Babası kızı çobana vermeyince kaçmışlar. Belli bir zaman geçtikten sonra bunların bir tane çocuğu olmuş. Ama bunlar sürekli kaçış hâlindeymişler. Kayaların anlamı anne, baba ve çocuktur. Tam oraya geldiklerinde, arka tarafta iki tane de büyük var, onlar da Romalı askerler. Romalı askerler tam bunları yakalayacakken kız Allah'a dua ederek Allah'ım bizi kovalayanları taşa çevir, diyeceğine bizi taşa çevir, diye dua etmiş, hepsi orda taşlaşıp kalmışlar (K.K.61).

50. Üç Güzeller Efsanesi

Boy boy olan bu üç peri bacası üç kız kardeş imiş. Bunlar üç oğlan sevmiş; babaları istememiş, kızlar da oğlanlara kaçmışlar ve baba beddua etmiş taş olun, diye ve taş olmuşlar.

51. Zelve Efsanesi

Zelve'ye gidenler, özellikle geceleri, peri bacalarının savaş düzenine girmiş askerler gibi durduğunu görürler. İşte bu heybetli görünüşün efsanesi:

Zamanında buralar güzel bir ülkeymiş, bereket fişkırmış topraktan. İnsanlar birbirini sayarlarmış, severlermiş. Fakiri fakir, zengini zengin değilmiş. Bu halkın tek kaygısı ölümden yanaymış. Bir kapalı ülkeymiş buraları, o yüzden askeri, savunmayı gereksiz bulurmuş. Yıllardan bir yıl, günlerden bir gün bakmışlar ki Maçan'dan (Göreme) beri yazıyı yabancı tutmuş bir ordu gelir, yanında yöresinde ne varsa yaka yıka, askerleri yok ki karşı koyalar. Güzelim yurtları elden gider. Bütün halk tepeden bir bakmışlar ki koca ordu çakılmış kalmış yerde. "Nasıldır, nicedir bu iş?" derken gece olmuş. Gün ağarmış, bakmışlar her şey olduğu gibi durur yerlice. Kimse güçlendirip yüreğini varamazmış, çakılıp kalan ordunun yanına. Sonunda bir çoban, "Ölümse ölüm, ben varacağım ordunun yanına." deyip bırakmış kendini vadiden aşağı. Varmış ki bir de ne görsün, tüm ordu taş kesimli, kötülüğü bulaştırmaya geldiği için buralara. Haber tez ulaşmış tepedeki halka, kırk gün kırk gece toy düğün olmuş (K.K.3; Büken, 2004, s.95).

52. Kâbe'ye Yürüyen Taşlar

Avanos, Ürgüp, Göreme yöresindeki peri bacaları yüzyıllar boyunca insanoğlunun zihnini işgal etmiştir. Özellikle o taşlar konusunda birçok efsane üretmiş olan Anadolu halkı, Avanos yöresi için daha da ağırlıkla kafa yormuştur. Taş motifine bağlı bir Avanos efsanesi de şöyledir: Vakf-ı evvelde, İbrahim Peygamber zamanında, Kâbe'de bütün insanlık için bir ibadethane yapılmış. Yahut da Kudüs'te kuşdilini dahi bilen Hz. Süleyman zamanında bir tapınak yapılmış. Bir tapınakta, bir ibadethanede yer almak şerefini, zevkini ve sevabını kazanmak isteyen dünyanın bütün taşları harekete geçmişler. Ürgüp, Göreme, Avanos yöresinden de taşlar yürümüş. Bilhassa Zelve taşları davranıp yola düşmüşler. Bir zaman gelmiş ki

Kâbe'nin yapılışının tamamlandığı bütün dünyada duyulmuş. "Vah bize ki yazık oldu. Yetişemedik yazık!" demişler ve oldukları yerde dikilip kalmışlar. O zamandan beridir ki Avanos yöresindeki taşlar ayakta, dikili kalmışlar. Sıcak ülkelere gittikleri için başlarına da şapka geçirmişler. Başlarındaki şapkalarıyla birlikte ovada, dağda dikilip kalmışlar (K.K.3).

53. Peribacası

Göreme'nin sözü dinlenir, hatırı sayılır, kalp gözü açık yerlilerinden biri sabahın erken saatlerinde, şafak vakti, ezanla birlikte bu taşların içinde periler görürmüş, ben peri gördüm diye anlatırmış; anlatan kişinin de çocukluğunda anlatırlarmış ona, çok çok eski zamanlarında yani. Köy halkı toplanmış perileri görmek için köy meydanında sabahın erken saatlerinde günlerce beklemişler, kimse görememiş. Sadece o adama görünürlermiş. O adam da kalp gözü açık, toplumda saygınlığı olan, sözü geçen, sayılı insanlarındanmış; onun için ona gözük müştür deniliyor. Kayaların şekli bacaya benzediği için ve içinde periler yaşadığı için de peribacası denmiş (K.K.50).

54. Peribacası

Eski zamanlarda düşmanlarla savaşırken, bir annenin düşman askerlerine "Hepiniz taş olun!" diye beddua etmesinden dolayı düşman askerlerinin oracıkta taş olduğu söylenmektedir (K.K.49).

55. Ağ Gelin

Ürgüp'ün Başdere kasabasında çok güzel bir kız varmış, kızın da bir sevdiği varmış, çocuk askere gitmiş. Çocuk askerdeyken kıza başka bir kısmet çıkmış, aynı köyden bir başkası istemiş kızını. Kızın gönlü yokmuş, ama babası vermeye kararlıymış. Kız; Allah'ım beni başkasına yâr etmektense taş et, diye dua etmiş; taş olmuş (K.K.50, 51) .

56. Ağ Gelin

Ahlaki ve fiziki güzelliğinden dolayı Ağ (Ak) Gelin adı verilen bir gelin vardır. Çok güzel, bembeyaz teni olan bir gelin... Kocasını ve iki çocuğunu ile beraber mutlu yaşarlarken kocasını gurbete çalışmaya gitmiş. Gelinin köyünde yaşayan bir eşkıya, güzelliği ile dillere destan olan Ağ Gelin'e göz koymuş. Sahipsizliğini de anlayınca bir gece obayı basarak kaçırmak istemiş. Namusuna çok düşkün olan Ağ Gelin olayı anlar, gece karanlığında iki çocuğunu ve küçük sandığını yanına alarak gizlice Erciyes'e doğru kaçar. Erciyes'in ortalarında öyle bir yere gelir ki ilerisi uçurum gidilmez. Geriye dönse eşkıya. Gözyaşları ve çaresizlik içerisinde ellerini açar ve Allah'a yalvarır: "Allah'ım! Beni ve çocuklarımı ya taş et ya da kuş". Duası kabul edilir. İlk defa taş et, dediği için onlar taş kesilir. Güneş doğunca oba sakinleri ve eşkıya; Ak Gelin, iki çocuğunu ve çeyiz sandığının hayretle ve şaşkınlıkla taş kesildiğini görürler (K.K.56, 61) .

57. Beş Taş ve Kör Kadı Taşı

Hacı Bektaş Veli buranın halkının koyunlarını güdüyor, kurt geliyor koyunlarından beş, on tanesini parçalıyor, yiyor. Mal sahipleri gelip kadıya şikâyet ediyorlar. Kadı: "Bu hayvanları kurtların yediğine dair şahidin var mı?" diye soruyor. Hacıbektaş: "Şu anda hiçbir şahidim yok, yalnız şu dağlar taşlar şahidimdir; onlar gelsin, söylesin." diyor. Oraya dört tane taş yuvarlanarak geliyor, orda şahitlik yapıyorlar. Taşların öyle gelmesi Hacıbektaş Veli'nin doğru söylediğinin kanıtı olmuş oluyor. Orda bir taş daha vardı, tek taştır o. Kör kadı taşı derler. Kadı buna inanmıyor, orda ileri gelenlerden, Hacıbektaş'ı sevenlerden birisi bu taşlar yuvarlanıyor geliyor da sen nasıl inanmıyorsun diye kaldırıp taşı atıyor. Taşın bir tarafı şöyle oyukmuş, gözünün biri oyulmuş oluyor yani. Kadı da taşa dönüşüyor (K.K.13).

58. Beş Taşların Şahitliği²⁸

Hacı Bektaş Veli, Kadıncık evinde ikamet ederken, Karahöyük köyünde yedi hanenin dışında ev yoktur. Sığırları güdücüye vermezler ve sırayla güderler. Sıra İdris Hoca'ya geldiğinde, o gün çok önemli işi vardır. Hacı Bektaş Veli, İdris Hoca'nın yerine sığırları gütmeyi kabul eder. Sığırları otlata otlata, Mucur ilçesi yolunda Beşkayalara kadar götürür. İdris Hoca'nın kardeşi Sarı da, öküzlerini Hacı Bektaş Veli'nin güttüğü sığır içine sürer. Hacı Bektaş Veli Sarı'ya: "Öküzlerini kurt yerse, sebebi ben değilim. Al git öküzlerini, ne yaparsan yap!" diye söyler. Hacı Bektaş Veli'nin öküzleri gütmeyi kabul etmemesine rağmen, Sarı öküzleri bırakır. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli: "Ey beş taşlar, siz şahit olmalısınız ki ben kabul etmeden Sarı öküzlerini bıraktı. Sarı'ya üç defa, öküzlerini gütmeyeceğimi söyledim. Yarın hesap günü şahadet edersiniz." der. Akşam olduğunda sığırlar köye döner. Sarı'nın öküzleri dönmemiştir. Hep birlikte öküzleri aradıklarında, beş taşların yanında, ufak dereciğin içinde, dört adet öküzün ikisini kurt yediğini görürler. Sarı, Hacı Bektaş Veli'den zararını karşılamasını ister. Hacı Bektaş Veli, aralarındaki konuşmayı aktarır ve beş şahidinin olduğunu söyler. Cemaat, sığır otağına vardığında, Hacı Bektaş Veli beş taşlara dönerek: "Ey beş taşlar, Hak'ın izni ile yine Hak için, mutlaka gelin. Olanlara, doğru şahadette bulunun." diye söyler. Beş adet taşın hepsi birden, Hünkâr'ın da himmetiyle sırayla gelip heyet huzurunda şahitlik yapıp Sarı'nın haksız olduğunu anlatırlar.

59. At Kaya

Burada ata benzer bir taş var, yüksekte, topakça bir taş. Orayı ata benzetirler, At Kaya derler; buraya. Evliyalardan birisi, bilhassa Mevlana diyorlar, aslanı sürerek Hacıbektaş'a gelmiş. Aslanı terbiye etmek, ona binmek ne kadar mahir bir şeyse Hacı

²⁸Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web* sitesinden alınmıştır. <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

Bektaş Veli “Senin bindiğin bir hayvandır, yürür gider.” diyor. O da bu kayaya biniyor, at gibi kullanıyor onu; ata can veriyor yani (K.K.13).

60. Deller Kızı

Bu olay çok eski bir olay; ama gerçek. O zamanlar Kayseri sancakmış. O zamanlar deve kervanları varmış. Kervan Gülşehir’den geçiyormuş. Deller Kızı kervanın önünü kesmiş, “Nereye gidiyorsunuz?” demiş. Onlar da Kayseri’den geçip Hicaz’a kumaş getirmeye gidiyoruz, demişler. Kadının iki çocuğu varmış. Kervanlara katılmış, Kayseri’ye gitmişler. Kervancılar kadına sen bekle, demişler. Kadın beklemiş beklemiş kervancılar gelmemiş. Kadın Kayseri’den kumaş almış, giysi almış, geri dönmüş. Dönüşte başka kervancıya rastlamış. Kervancılar nereye gidiyorsunuz, diye sormuş. Onlar da “Konya’ya kumaş götürüyoruz.” demişler. “Muşgara’dan (Nevşehir) geçiyor musunuz?” diye sormuş. Onlar: “Evet.” demiş ve onlara katılarak Muşgara’ya gelmişler. Kervancılar “Biz buradan Kızıllık’a geçmiyoruz, biz buradan Konya’ya geçiriyoruz.” demişler. Kadın ordan iki çocuğunu alıp Kızıllık kıyısına gelmiş ve şimdiki bulunduğu yerde bir tipi, bir boran bunları yakalamış. Sığınacak bir yer olmadığı için, çocukları donmak üzereyken kadın orada ellerini açarak, “Yarabbi, bu çocuklar burada ölürse ben köye nasıl varırım?” diye dua etmiş. “Allah’ım beni de burada ya taş yap çocuklarımla beraber ya da köyüme gitmeyi nasip et.” demiş. Allah tarafından taş yap duası kabul olmuş, çocuğunun biri sağ, diğeri sol kolunda oldukları yere taş olmuşlar ve hâlâ ordalmış. Orası Gümüşkent’miş. Gümüşkent’te taş olmuş (K.K.2).

61. Emirbağ Efsanesi

Emirbağ, Özkonak’ta bağların bulunduğu bir yerdir. Buradaki bir kaya ile ilgili şu efsane anlatılıyor: Zamanın birinde bir kadın gittiği bağda işini bitiremeyip gecikmiş, hava kararmış. Kadın elindeki kirmenle ip eğirerek Emirbağ’dan aşağı doğru iniyormuş. Bu sırada karşısına kocaman bir canavar çıkıvermiş. Kadın çok

korkmuş. O korku ile elini açıp Allah'ım beni ya taş et, ya da kuş et; şu canavardan kurtar, demiş. O sırada kadın Allah tarafından taşa çevrilivermiş. İşte o kadının taş kesilmiş o hâli, elinde kirmen, ip eğirir şekilde Emirbağ'da duruyormuş (K.K.4).

62. Devrent Vadisi

Ürgüp'le Göreme arasındaki deve, kuş, Meryem Ana, fok balığı gibi şekillerin olduğu yere Dervent Vadisi denir. Orda bir ordunun tamamen, onlara haber taşıyan kuşlarına varıncaya kadar taş kesildiği anlatılır. Derviş ruhlu bir şahsı askerler kovalıyor. (Rum askeri mi Bizans askeri mi kim olduğu belli değil.) Adam biçare bir şekilde “Allah'ım ya beni kuş yap, ya bunları taş yap!” diyor. Allah'ın sevgili kuluymuş ki onlar orda taş oluyor. Ürgüp'le Aktepe köyü arasında mahsenler var, orayı ayağıyla tepmiş derviş, teptiği yerden, kayaların içinden su çıkmış. Çıkan suyla abdestini alıp namaz kılmış. Sonra Aktepe'ye dağın tepesine çıkmış; orda vefat etmiş. Şimdi oradaki yatırın o evliyanın mezarı olduğu söylenir (K.K.31).

1.3. Akarsular, Irmaklar, Göller ve Çeşmelerle İlgili Efsaneler

63. Asa Suyu

Şeyh Turasan Veli, tekkesinin yanındaki bir yere asasını vurarak buradan su çıkartmıştır. Günümüzde bu yere köy halkı “Asa Suyu” veya “Asa Pınarı” adını vermektedir (Kozan, 2009, s. 80).

64. Göl

Derinkuyu taraflarında, Gösterli ile Kayırlı arasında köyün birine Hızır aleyhivessellem geliyor. Her evden yiyecek bi şey istiyio; ama kimse vermiyo. Gelinin bi tanesi evinde sadece yarım ekmeği varmış onu vermiş. Hızır aleyhivessellem geline; çocuğunu al, hiç arkana bakmadan bu köyden çek git, demiş. Gelin tam köyden çıkmış, tepenin üzerine varınca dönmüş bakmış. O anda köyün alt üste geldiğini görmüş. Gelin korkuyla hıçkırınca orada taş olmuş, kucağındaki çocuk da kuş olmuş. Gelin emzikli olduğu için şimdi o kayadan süt yerine su çıkıyormuş. Kuş

her gün gelir, o kayanın üzerinde gelin gelin diye ötermiş. Köy alt üst olduğunda üzerini su basmış, şimdi orası Acıgöl olarak biliniyor (K.K.90).

65. Hasan Dede ve Kızılırmak Efsanesi

1071 Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu'ya Türk göçü hızlanmıştır. Horasan üzerinden Anadolu'ya gelen gruplardan biri de 1515 yılında sekiz ereniyle birlikte gelerek Hacibektaş'a yerleşen Hasan Dede'dir. Soy olarak Hz. Ali soyundan 9. İmam Muhammet Taki'ye dayanan Hasan Dede'nin babası, peygamberimizin 31. kuşak oğullarından Şeyh Yakup Fakih'dir. Hasan Dede, günümüzde Kırıkkale iline bağlı Hasan Dede kasabasında kendi adıyla anılan bir türbede evlatları ile birlikte yatmaktadır.

Hasan Dede ile ilgili olarak Avanos'ta anlatılan efsane, Kızılırmak ve onun kızıl rengi ile ilgilidir. Bu efsaneye göre, Hasan Dede Horasan'dan gelirken Avanos'ta Kızılırmak kenarında mola vermiş ve yanındaki sekiz ereni ırmakta abdest almıştır. Ancak erenler bu arada ırmağın kan renginde aktığını görmüşler ve koşarak Hasan Dede'nin yanına gelmişlerdir. Hasan Dede'nin yanına geldiklerinde şaşkınlıkları biraz daha artmıştır. Çünkü Hasan Dede de ırmakta abdest almaktadır; ancak elini ırmağa dokunduğunda ırmak kan rengine bürünmektedir. Bunun üzerine erenler Hasan Dede'ye hayretle bunun nedenini sormuşlardır. Hasan Dede, Hz. Ali'yi bıçaklayan Abdurrahman İbn-i Mülcem'i kastederek "Onun açtığı yara daha kapanmadı." demiştir. O günden bu güne ırmağın kızıl renkte aktığı bilinmektedir. Sonradan bu bölgeye yerleşenler ırmağın rengine bakıp ona Kızılırmak adını vermişlerdir (K.K.6).

66. Odabaşı Çeşmesi İnancı

Dereler Mahallesi Burhankayası dibinde Karsuyu Çeşmesi önünden başlayan ve Halkevi binası önünde biten, kemerli büyük bir kanalizasyon vardır. Bu kanalizasyonun Odabaşı Çeşmesi ayağındaki başlangıç kısmı açıktı. Bu kavşaktan

gece geçmenin tehlikeli olacağı her çocuğa tembih edilirdi. Okumadan geçilirse cin çarpacağı inancı çok yaygındı. Daha sonraları İstanbul'da sarayda kuşçubaşılıktan emekli olan İsmail Ağa, Odabaşı Çeşmesi'ni bugünkü sağlam hâli ile yapmak istemiş ve bir dul kadının evinin istimlâkini yaptırmış. Dul kadın bu olay üzerine türkü yakmış. Bestesini ve diğer dörtlüklerini derleyemediğimiz türkünün ilk dörtlüğü şöyle:

Hey babi de hey babi

Yandı ciğer kebabi

Ben evimden çıkmazdım

Kuşçunun İsmail sebebi (Kaya, 1994, ss. 129-130).

1.4. Türbeler, Kilise, Han ve Yer Altı Şehriyle İlgili Efsaneler

67. Tapduk Emre Türbesi

Tapduk Emre Abuuşağı köyünde bir mağaraya yerleşiyor, mağarada hayatını sürdürüyor; vefatının nerede olduğu belli değil. Şimdi türbenin olduğu yerin altı mağara. Bu türbenin yerinde Dursun Emmi'nin evi vardı. Nihayet, rüyalarına biri girip bizim abdest suyumuzu koyun oraya demiş. Bu adam abdest suyunu koyuyormuş oraya ıbrıkla, sabah kalktığında o ıbrığın boş olduğunu görüyor. Bu gerçek, yani şahitli. Hacetlerini yaptıkları için devamlı pislik oluyor, “Benim üzerime pislik yapıyorsunuz, yapmayın!” diye devamlı rüyalarına giriyor ve Dursun Emmi'nin doğan bütün çocukları ölüyor. En sonunda ordan göçüyor Dursun Emmi, ondan sonra doğan çocukları yaşıyor. Oraya, şimdi Abuuşağı Belediyesi türbe yaptı, o mağaranın üzerine (K.K.10). O türbenin orda bi sakallı hoca var diye laf olur yani, komşular sürekli söylerler. Bizzat gendilerinin gördüğünü söyleyenler var. Göğ gözlü, aksakallı bir ihtiyar (K.K.12).

68. Tapduk Emre Türbesi

Benim evim aşığı caminin yanındaydı, ora dedemden galma; yirmi beş yaşına gadar orda oturdum. Emre'm Yunuz'un büyükleri, yani kardeşi var dirlerdi. Ben orda oturdum, oturduum yıl müddetçe bana bi şey olmadı. Nasip oldu evlendik bizim çoluk çocuk öldü ondan ötürü ben bura çıktım. On-on iki tane çocuk gaybettim orda. Allah viridi, Allah aldı. Şimdi on tane çocuğum var. Orda üç hane otururdu. Orda bi garı vardı Allah rahmet eylesin, akşamdan abdest suyu goydum, zabanan desti boş çıktı, noldu didi; bunu evliya aldı didiler. Orda yedi sekiz odalı bir in var, oraya girince insanın galbine şöyle bi rahatlık gelirdi. Cümleye hayırlısını virsin ora iyi, mühim bi yir. Oranın ay garanlığında gel, içeri gir, galbine bi rahatlık gelir (K.K.11).

69. Yıkılamayan Türbe

Nevşehir Göreme yolu üzerinde bir türbe vardı, bu türbe hâlâ durmakta, Hasan Baba Türbesi. Nevşehir Belediyesi yol genişletme çalışmaları için türbeye yıkım kararı alır, çünkü yol ordan geçmektedir; fakat bi gün belediye çalışanları tarafından belediye başkanına bi şikâyet gider. İşçilerin ellerinde kazma olduğu hâlde türbeyi yıkamazlar. Bu olayın üzerine belediye başkanı ve çevredeki halk türbenin etrafına gelirler, türbeyi yıkmak için ellerinde kazmalarla yaklaştıklarında, ellerini kaldırdıklarında, halkın gözü önünde elleri havada kalır. Kazmaları vuramazlar, yıkmaktan vazgeçer, geri çekildiklerinde ise elleri iner ve normale döner. Bu türbe hâlâ Nevşehir Göreme yolu üzerinde durmaktadır ve ziyaretler yapılmaktadır (K.K.50).

70. Tokalı Kilise

Göreme'de Tokalı Kilise adlı kilisede bir köşede duvara saklı kutu içerisinde hazine varmış ve kilise soyguncuları tarafından kutunun açma kapağındaki toka kırılarak soyulmuş. Bu tokadan gelmektedir Tokalı Kilise ismi (K.K.38).

71. Yuanîs Efsanesi

İç Anadolu'nun birçok kasabasında anlatılan, ama özgün yerinin Ürgüp olduğunu sandığımız bu efsaneye göre, Yuanîs adlı dürüst, zeki bir seyis, Kayakapı Mahallesi'nde Esat Ağa evinde yaşamaktadır. Esat Ağa hacca gittiğinde Yuanîs ile Esat Ağa'nın karısı peravi mantı yerlerken: "Ağan bu yemeği pek severdi." diye iç geçirir. Yuanîs, "Biraz koy da götüreyim." diye espri yapar. Hanım buna inanmazsa da Yuanîs'in ısrarı üzerine peraviden koyup bohçalar ve Yuanîs'e verir. Yuanîs birkaç gün yok olur. Döndüğünde yemeği ağasına verdiğini söyler. İnanmazlar ve kim bilir hangi yoksula götürdü, diye yorumlarlar²⁹. Esat Ağa hacdan dönünce karısı dengini açarken peravi kabı ve bohçası içinden çıkar. İşte bundan sonra halk Yuanîs'in ermiş olduğuna inanır. Bu efsane hâlen halk arasında yaşar. Yuanîs, 1711 yılında Rumeli'den ağası H.Ömer Ağa ile Ürgüp'e gelmiş, 1735 yılında da Esat Ağa konağına seyis olarak naklolmuş Arap asıllı Ortodoks bir hizmetçidir. Rus Ortodokslarının parasal desteği ile 1886'da Ürgüp'te şimdiki Kız Meslek Lisesi'nin yerine Aziz Yuanîs adı ile bir kilise yaptırılmıştır. Kilise 1950'lerde yıktırılmıştır. 1924'te Rumlar değişim ile giderlerken Yuanîs'in kilisedeki mumyalı kellesini de Atina'ya götürmüşler, oraya yeni bir Aziz Yuanîs Kilisesi yapmışlar ve Yuanîs'in kafası hâlen o kilisede sergilenmektedir (Kaya, 1994, ss. 128-129).

72. Sarıhan³⁰

Geçmiş zamanlarda Avanos çevresinde ileri görüşlü bir zat yaşarmış. Bu adamın bir de kızı varmış. Adam öleceği sırada kızını yanına çağırarak şöyle bir vasiyette bulunmuş: "Kızım beni iyi dinle. Ben yakın zamanda bu fani dünyadan, baki olan dünyaya göçeceğim. Birkaç yıl sonra buralarda kıtlık olacak; taş taşı yiyecek,

²⁹ Bir rivayete göre de Esat Ağa'nın karısı, Yuannis Ağasına götürmek için mantı isteyince; doymadı herhâlde, ama tekrar isteyemedi diye düşünür (K.K.28).

³⁰ Kaynak kişinin aktardığı bu efsaneye, "İlçe Merkezlerinin Kuruluş Efsaneleri", *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları* (Sevindik. S. 4, ss. 10-11)'de Avanos başlığı altında yer verilmiştir.

hayvanlar açlıktan kırılacak. Sen bu zaman zarfında saman al; sakla samanı gelir zamanı.” demiş. Adam çok geçmeden ölmüş. Kızı da babasının vasiyetini yerine getirmek için sürekli saman biriktirmeye başlamış. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra kıtlık olmuş. Bütün hayvanlar açlıktan kırılmaya başlamış. Kız biriktirdiği samanları satarak hayvanları ölmekten kurtarmış. Aynı zamanda çok da para kazanmış. Bu parayla da bir han yaptırmış; hanın adını da “Sarıhan” koymuş. Üzerine de “Sakladım samanı geldi zamanı; sattım sarı samanı yaptırdım Sarıhanı’ı” diye yazdırmış. Artan parayı da Sarıhan’ın temeline koydurarak “Sarıhan’ın karşısının karşısında bir ok atımında, akıl yatımında bu hanı yıktırıp yaptıracak kadar param var.” diye yazdırmış. Bu han ve bu söz dillere destan olmuş. Zamanın padişahı Alaaddin Keykubat’a kadar duyulmuş. Alaaddin Keykubat ordusu ile birlikte bu tarafa sefere çıktığında, ordu burada konaklamış. Ordunun içinde Avanoslu bir çavuş varmış. Sultan bu çavuşu çok sevdiği için çavuşun mahallesine bir cami yaptırmış. Bu camiye de kendi adını vererek Alaaddin Camisi demiştir. Daha sonraları caminin bulunduğu mahallenin ismi de Alaaddin Mahallesi olmuştur. Ordu seferden dönüşte tekrar bu havaleden geçmiş. Sultan Sarıhan’ı yaptıran kızı buldurmuş ve sarayına götürerek kendisine sultan yapmıştır (K.K.58, 59, 60).

73. Yer Altı Şehri

Sizlere yer altı şehirlerinin nasıl ve niçin oluşturulduğunu rivayetlere göre anlatacağım. Yaşadığım Suvermez kasabasını güneyinde bulunan Göllü Dağı dediğimiz dağın tepesinde Tak Yunus isminde bir kralın hâlen temelleri belli olan bir krallığı varmış. Kral Takyunus, çok zalim ve gaddar birisiymiş, askerlerine emir vererek bizim yaşadığımız ovadaki insanların elindeki, çalışdıkları, kazandıkları ne varsa ellerinden aldırıp kendilerini de katlettirmiş. Burda yaşayan insanlar Takyunus’un askerlerinden korunmak için adeta bir göstebek gibi oyulmaya müsait olan taşları ve toprağı kazarak yerin altında yaşamaya başlamışlar hâlen Derinkuyu ve

Kaymaklı kasabasındaki yer altı şehirlerinin mevcut olduğu bir gerçektir. Bu yer altı şehirleri yerin altından bir birine bağlantılıdır. Bu yer altı şehirleri on dört, on beş kat arasındadır. Bugün birçok ülkeden gelen turistlerin dikkatini çekmektedir (K.K.69, 70).

2. ŞAHISLARLA İLGİLİ EFSANELER

2.1.Dinî ve Tarihî Kişileri Konu Alan Efsaneler

74. Yunus Emre Hacıbektaş'ta

Eskişehir'de kıtlık oluyor. Hacıbektaş ve çevresinde muazzam bir bolluk var. Ordan birçok kabileyle, hayvanlarını, katarlarını alıyorlar; artık deve mi eşek mi ne ise, buradan, Hacıbektaş'tan zahire, buğday götürmeye geliyorlar. Buraya gelince biz Eskişehir'den geldik, diyorlar; Yunus Emre de içinde bu kalabalığın. Zahraya geldiklerini, Eskişehir'de kıtlık olduğunu anlatıyorlar. Bunlara zahrayı veriyor, yalnız Yunus Emre'de heralde bazı alemetler görüyor ki Yunus Emre'ye Tapduk Emre “Nefes³¹ mi isten zahra mı isten benden?” diyor. Nefes dediği dua felan. Onlar da aç geldi ya buğday isterim, diyor. Buradan yükleyip gidiyorlar buğdayı. Bir müddet gittikten sonra Yunus Emre pişman oluyor, keşke nefes isteseydim, diyor. O yükünü hemşerilerine veriyor, siz götürün, diyor; geri dönüp geliyor Yunus Emre. Hacıbektaş'ın dergâhına gelip ben nefes isteyeceğim diyor, orada bunu kabul etmiyorlar; yalvarıyor yakarıyor. En sonunda hizmetinde çalışıyor yıllarca Tapduk Emre'nin. Hırka Dağı tamamen meşelikmiş, meşe odunlarının en düzgününü çekiyor. Tapduk Emre, yahu hiç mi eğrisi yok bu meşenin veya odunun, diyor; Yunus Emre de bu ocağa, bu dergâha eğri yakışmaz, diyor (K.K.10).

³¹ “Nefes; soluk, hafif rüzgâr, uzun söz, mühlet, bolluk, genişlik anlamlarını ihtiva eden Arapça bir kelimedir. Kâşânî'ye göre bu, gaybden gelen latifeler sebebiyle, kalplerin rahatlamasıdır. Bu, seven (muhib)'in sevilen (mahbûb) ile ünsiyetidir. Nefes sahiplerinin, hallere sahip olan kişilere göre, daha saf ve daha hassas oldukları kaydedilir. Sahib-i vakt, mübtedi iken, nefes sahibi müntehidir. Hâl sahibi ise, bu ikisinin arasındadır. Hâller, ortalar, nefesler, terakkinin nihayetidir. Vakitler, kalp ehline; haller, ruh erbabına; nefesler ise, sırlar ehline mahsustur” *Ansiklopedik İslam Lügati*. (1982, s. 520).

75. Hacı Bektaş Veli ve Taptuk Emre³²

Hacı Bektaş Rum ülkesine geldiğinde, Kadıncık'ın evine yerleşir. Ardından dervişler, her yandan akın akın gelir. Emre adlı ermiş bir kişi, Hacı Bektaş'ın veliliğinin kanıtını görmek ister. Hacı Bektaş Veli, Sarı İsmail'i gönderip Emre'yi yanına getirir. “Ya Emre, duyduk ki dostlar divanında, erenler cem olup nasip ulaştırdığı vakit, Hacı Bektaş adında bir kimseyi görmedik demişsiniz. O yüce dostlar cem'inde, destur dağıtan elin nişanı vardır. O nişanı gördünüz mü?” diye sorar. Emre cevap verir: “O divanda, yeşil perde arkasından bir yeşil el çıktı, bize destur ulaştırdı. O elin avuç içinde, yeşil bir beni vardı. Eğer o yeşil beni görürsem tanırım. Onu da, erenlerin en üstünü olarak kabul ederiz.” Hacı Bektaş Veli, Ali'nin simgesi yeşil bir ben bulunan el ayasını gösterdiğinde, Emre “Taptuk Hünkârım” diye haykırır. Adı Tapduk Emre olarak kalır.

76. Hacı Bektaş Veli ve Karaca Ahmet³³

Sayıları elli yedi bin olan Rum ülkesi dervişlerinin (Rum erenlerinin), gözcüleri Karaca Ahmed'dir. Hacı Bektaş'ın geldiğini duyan Rum dervişleri, Horasan'dan gelen sözcünün yolunu kesmek isterler. Bu düşünceyle, Rum ülkesine Irak'tan geçerek gelmiş bulunan Hacı Toğrul, bir doğan kılığında, güvercini avlamak üzere uçar. Fakat Hacı Bektaş hemen insana dönüşüp doğanı yakalar. Kendisine “Ben size güvercin donunda geldim. Eğer daha güçsüz bir kılık bulsaydım ona bürünecektim. Sizse beni bir zalim görüntüsü ile karşıladınız.” diyen Hacı Bektaş'ın önünde, yenik Hacı Toğrul yere yüz sürer. Hacı Bektaş, Rum dervişlerine onu gerisin geriye yollar. Hacı Bektaş bu gelenlere, “Horasan Erenleri'ndenim. Türkistan'dan geliyorum. Mürşidim Türkistan'ın doksan dokuz bin dervişinin piridir. Soyum

³² Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web* sitesinden alınmıştır. <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

³³ Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web* sitesinden alınmıştır. <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

Muhammed-Ali'den gelir, nasibim Tanrıdan.” diye kendini tanıtır. Rum dervişleri, Karaca Ahmed'e dönerek, “Ahmet Yesevi bize bir dev göndermiş.” derler.

77. Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran³⁴

Kırşehir'e Gülşehir denirdi. Pek çok cami ve medrese vardı ve şehir okumuş, bilge kimselerle dolu idi. Bunlar arasında, Denizli'den Konya'ya, oradan Kayseri'ye gelen ve Gülşehir'de yerleşen Ahi Evran da bulunuyordu. Fütüvvet Loncası'nın ulularından idi. Fakat kökeni bilinmiyor idi. Çünkü Gaib Erenleri'ndendi. Onu âleme tanıtan Sa'deddîn Konevî oldu. Birçok kerameti vardı ve ünü yaygındı. Hacı Bektaş ve Ahi Evran birbirlerini çok severlerdi. Sık sık birbirlerine giderlerdi. Birlikte pek çok dervişe el vermişlerdi. Bunlar arasında, Germiyan ülkesinden Denizlili bir harami vardı. Yıllar boyu, uzun yollarda, adam öldürerek koşmuş durmuştu. Bir gün pişmanlık duyup Sulucakarahöyük'e gelir. Hacı Bektaş ona, kuru bir ağaç dalı verir ve “Ağaç yeşerdiğinde bağışlanmış olacaksın!” der. Adam Denizli'ye dönüp orada bir yer satın alıp kuru ağacı diker. Yıllar geçer, ağaç yeşerir. Hacı Bektaş Veli, adamın saçını tıraş edip ona Elifi Tac giydirir ve icazet verir. Şimdi Denizli'de bir tekkesi bulunmaktadır ve Bostancı Baba tekkesi denmektedir.

78. Hacı Bektaş Veli'nin Sulucakarahöyük'e Gelişi³⁵

Çepniler boyundan Yunus Mukrî, bilge, okumuş ve tanınmış bir adamdı. Sulucakarahöyük'e gelip yerleşmişti. Ulularından biri olduğu Çepniler boyundan ayrılmıştı. Dört oğlu vardı: İbrahim, Süleyman, Saru ve İdris. İdris, babası gibi okumuş ve tanınmış bir kişi idi. Saru da öğrenim görmüştü. Fakat öbür ikisi ümmî idiler. İdris'in Kutlu Melek adlı bir karısı vardı. Kendisine, Kadıncık denirdi. Bir gün Kadıncık, öbür kadınlarla birlikte çamaşır yıkarken, Hacı Bektaş çeşmeye doğru

³⁴ Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web* sitesinden alınmıştır. <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

³⁵ Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web* sitesinden alınmıştır. <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

yaklaştı. Acıkmıştı ve yiyecek istiyordu. Kadınlar ona, verecekleri şeyleri olmadığını söylediler. Kadıncık eve koştu, ekmekle yağ alıp Hacı Bektaş'a getirdi. Hacı Bektaş ona, "Küpün hiç boş kalmasın!" dedi. Akşam olup da İdris'in annesi yemek koymaya gittiğinde, küpü ağzına kadar dolu buldu ve şaşırıldı. Fakat Kadıncık, bunun dervişten olduğunu anlayarak kocasına kerameti anlattı. Kocasını, gece camiye varınca orayı da aydınlık içinde buldu. Oysa mescidin mumları sönüktü. Bir köşede, başı ışıkla çevrili bir dervişin dua ettiğini gördü. Geri dönüp karısını uyandırdı. Birlikte Hacı Bektaş'ı bulmaya çıktılar ve onu, kendi evlerinde kalmaya çağırdılar. İdris'in kardeşi Saru, Hacı Bektaş'ın onların evlerinde kaldığını görünce, Hacı Bektaş'ı ve Kadıncık'ı zina ile suçladı. Fakat İdris, bu sözlere değer vermedi. Hacı Bektaş, Kadıncık'ın evinde kaldığında, Sulucakarahöyük'te yalnız yedi ev vardı. Herkes sıra ile sürüleri otlatmaya ya da bağdan meyve kaldırmaya gitmekteydi. Bir gün Hacı Bektaş ve Saru, bağa elma toplamaya gittiler. Saru, Hacı Bektaş'tan dalları dolu bir ağaca çıkmasını istedi. Hacı Bektaş hemen ağaca tırmandı. Saru başını kaldırdığında, Hacı Bektaş'ın hayalarının yerinde bir beyaz ve bir kırmızı gül bulunduğunu gördü. Yanılgısını anladı ve Hacı Bektaş'tan kendisini bağışlamasını dileyerek ayaklarına kapandı. Ölüncüye kadar da onun sadık müridi oldu.

79. Hacı Bektaş Veli'nin Eğilmiş Duvarı Düzeltmesi³⁶

Hacı Bektaş Veli, bazen Kadıncık Evi'nde, bazen de Çilehane'de vakit geçirirdi. Kadıncık Evi'nde ibadet ederken, evin duvarı yıkılmaya başlayıp eğilir. Bunu gören Kadıncık: "Ya Hünkâr, duvar yıkılıyor, oradan bir kenara çekilseniz iyi olur." diye seslenir. Hacı Bektaş Veli, eliyle işaret eyleyerek duvara, "Dur!" deyince, duvar durur. Yerinden kalkıp, sırtını vererek duvarı düzeltip tekrar yerine oturur. Duvarda, sırtının kalıbı olduğu gibi belli olmuştur.

³⁶ Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web sitesinden alınmıştır.* <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

80. Hacı Bektaş Veli'nin Çilehane'ye Yumrukla Pencere Açması³⁷

Hacı Bektaş Veli, çilehanede düşünüp tefekkür kılmakta iken, Erenlerden bir grup ziyaretine gelir. Hak'la beraber olduğunu öğrenerek, onlarda Çilehane'ye gelirler. Hünkâr ile oturup sohbet ederler. Sohbet esnasında “Bu çilehane çok karanlık, bir ışık gelecek yeri olsaydı.” derler. Hacı Bektaş Veli, Hak aşkıyla dışarı çıkar, sağ eliyle yumruk edip o yerli taşa öyle bir vurur ki hemen hemen bir adam sığacak kadar delik açılır. Çile mağarasının içi apaydınlık olur. Erenler, Hacı Bektaş Veli'nin kerametini görüp itikat eylerler. Hayır duasını alarak yollarına revan olurlar.

81. Akpınar³⁸

Hacı Bektaş Veli, Sarı İsmail ile Karahöyük köyünün alt kısmında, dere kenarında otururken, elleriyle yeri karıştırmaya başlar. Üç defa “Ak pınarım.” der. Zülâl gibi bir su çıkıp, akmaya başlar. Hünkâr, “Beni, ak pınarım diye üç defa neden söyledin.” der. Sarı İsmail, sudan bir avaz işittiğini, “Birinci söylemde Horasan ve Nişabur şehrinde hareket edip Erciyes dağına geldim, dağın yol vermemesi nedeniyle yedi defa etrafını dolandım; ikinci emrinde onunla meşgul idim; üçüncü seslenmede ancak gelebildim.” diye seda duyduğunu aktarır.

82. Hacı Bektaş Veli'nin Hünkâr Unvanını Alışı³⁹

Bektaşî kaynaklarında, Hacı Bektaş Veli için çok sık kullanılan, bir de Hünkâr lakabı vardır. Hacı Bektaş Veli'ye Hünkâr denilmesi de yine bir söylenceye dayandırılmaktadır: Hocası Lokman Perende, bir gün Bektaş'a ders verirken, abdest almak için dışardan su getirmesini ister. Bunun üzerine Bektaş, “Hocam, bir nazar etseniz, mektebin içinden su çıksa da dışardan su getirmeye muhtaç olmasak.” cevabını verir. Lokman Perende ise “Buna gücüm yetmez, gücün yetiyorsa sen yap.”

³⁷ Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web* sitesinden alınmıştır. <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

³⁸ Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web* sitesinden alınmıştır. <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

³⁹ Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web* sitesinden alınmıştır. <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

deyince, Bektaş, el kaldırıp dua eder. Bektaş elini yüzüne vurup secdeye kapandığında, mektebin ortasından bir pınar akmaya başlar. Hacı Bektaş'ın bu kerametini gören hocası Lokman Perende, sevinçle “Ya Hünkâr!” demekten kendini alamaz. Bundan sonra da Hacı Bektaş Veli'ye “Hünkâr” da denilmeye başlanmıştır.

83. Hacı Bektaş Veli'nin Hacı Unvanını Alışı⁴⁰

Hacı Bektaş Veli'nin Hacı unvanını almış olması, şu söylenceyle anlatılmaktadır: Hocası Lokman Perende hacca gider. Kâbe'yi tavaftan sonra, Arafat'a çıkar. Orada, yanındakilere “Bugün arife günü, şimdi bizim Türkistan'da herkes ‘bişi’ pişirir.” der. Bu söz Hünkâr'a malum olur. Lokman Perende'nin evinde de gerçekten bişi pişirilmektedir. Hünkâr, Lokman Perende'nin evine giderek şeyhin hanımından, bir tepsiye bişi koyup kendisine verilmesini ister. Hünkâr, tepsiye konulup kendisine takdim edilen bişiyi, göz yumup açincaya kadar Lokman Perende'ye götürüp sunar. Bundaki hikmeti anlayan Şeyh Lokman Perende, arkadaşları ile beraber bu bişiyi yerler. Hac dönemi bitip Hicaz'dan dönülünce, Nişabur halkı Lokman Perende'yi karşılamaya çıkar. “Haccın kabul olsun.” diyerek tebrik ederler. Lokman Perende, gelen halka Bektaş'ın kerametini anlattıktan sonra, “Esas hacı olan Bektaş'tır.” diyerek, onu tebrik eder. Bunun üzerine adı Hacı Bektaş olur.

84. Hacı Bektaş Veli'nin Rum Ülkesine (Anadolu'ya) Gönderilişi⁴¹

Kutsal emanetler Elifî Taç, hırka (kılık), çırağ (mum), sofra (yaygı, sini altı), alem (sancak), seccâde (namaz halısı) Peygamber'e Tanrı tarafından gönderilmiş, ondan Ali'ye ve Sekizinci İmam Alî er-Rızâ'ya geçmiştir. Ahmet Yesevi'nin halifeleri, emanetin aralarından birine verilmesini isterler. Bunun üzerine Ahmet

⁴⁰ Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web* sitesinden alınmıştır. <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

⁴¹ Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web* sitesinden alınmıştır. <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

Yesevi, “Kendisine verilecek olan, onları almağa gelecektir.” diye söyler. Duyum gücü ile bu çağrıyla alan Hacı Bektaş, mekân sınırlarını aşarak, göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir an içinde, Türkistan’a varır ve Ahmet Yesevi’nin dergâhının eşiğine yüz sürer. Pir, töreye göre, onun saçını kazdıktan sonra, kendisine nasip sunar ve kutsal emanetleri verir. “Git, seni Rum ülkesine gönderiyoruz, sana oturacağı yer olarak Sulucakarahöyük’ü veriyor ve seni Rum Abdallarına baş kılıyoruz. Rum’da gizlere ermiş, kendini aldırılmış ve cezbeyle girmiş olanlar (gerçekler, budalalar ve esrikler) çoktur. Bir yerde eğlenmeden heman var.” diye söyler. Hacı Bektaş, ertesi gün güneş doğarken, Ahmet Yesevi’den izin alarak yola koyulur. Varışını bildirmek için, dervişlerden biri, yanan bir odun parçasını, uzaklara doğru havaya atar. Bu bir dut dalıdır. Konya yakınlarına düşer ve Hak Ahmet Sultan adlı ermiş bir kişi onu alıp şimdi Bektaşilerin tekkesi olan yerin eşiğine diker. Ağaç bugün de oradadır ve tepesi yanmış bulunmaktadır. Hacı Bektaş, yolculuğu sırasında da kerametler gösterir. Aslanların koruduğu bir yere vardığında, kendisine saldıran iki aslanı taşa döndürür. Bir ırmağa vardığında, balıklar onu selamlamak için sudan baş çıkarırlar. Rum sınırında güvercin donuna bürünür ve Sulucakarahöyük’te bir taşa konar.

85. Hünkâr Hacı Bektaş Veli’nin Hırka Dağı’nda Gaib Erenleriyle Görüşmesi

Bir gün ikinci vakti Sarı İsmail’e Hırka Dağı’nın üzerinde iki otlak, mera yandı diye haber verdiler. Sarı İsmail, Hünkâr’ın karşısına gelip elini bağlayıp “Hünkâr’ım Hırka Dağı’nda iki otlak, mera yandığını görmüşler haber verdiler.” dedi. Hünkâr “Onlar gaib erenlerdir, bizi ziyarete gelmişler, biz gidip kendilerini karşılayalım.” dedi. Hünkâr, Sarı İsmail’i yanına alarak yola çıktı. Süratle Hırka Dağı’na ulaştılar. Gelen gaib erenlerle buluşup bir yerde oturdular. Üç gece sohbet ettiler, sonra vedalaşıp ayrıldılar. Hünkâr Sarı İsmail ile beraber Sulucakarahöyük’e geldiler. Halifeler, Sarı İsmail’e: “Nereye gittiniz ne çabuk geldiniz?” dediler. Sarı İsmail, “Üç gün üç gecedir erenlerle sohbettedik, onlar bugün ayrılıp döndüler. Biz

de Hünkâr ile beraber buraya geldik.” dedi. Halifeler; daha gün bitmedi siz üç gün üç geceden bahsediyorsunuz, dediler. Sarı İsmail, bunun Hünkâr’ın manevî işaretlerinden biri olduğunu anladı ve sesini çıkarmadı (Duran; Gümüsoğlu, 2010, ss. 629–631).

86. Hacıbektaş

Horasan erenlerinin piri Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli’ye dervişlik icazetini verirken şöyle der: Ya Bektaş, işte nasibin oldu. Hem sana malum olsun ki “Kutlu Kerametlik Mertebesi” senindir. 40 yıl hüküm süreceksin. Şimdiye kadar bizim idi, şimdiden sonra biz bu fenalık darında eğlenmeyiz, ahrete gideriz. Senin meskenini Rum diyarına saldı. Sulucakarahöyük’ü sana yurt verdim. Seni Rum Abdallarına baş kıldık. Rum diyarında, gerçekler, budalalar, sermestler çoktur. Ama meşrepleri, silsileleri, Muhammed-Ali’ye dayanır. Onların inancı ve tariki katıdır. Var git! Seni onlara baş kıldık. Hacı Bektaş Veli ertesi günü, gün doğarken Hoca Ahmet Yesevi’nin desturunu alarak yola koyulur. Diğer taraftan konunun geçtiği mahalde erenlerin yanında ateş yanmaktadır. Oradaki erenlerden birisi o yanan ateşten odun köseğisi olarak, Rum diyarından yana fırlatır. Ne için atıldığını ise şöyle açıklar: Rum diyarında yaşayan Rum erenleri ve gerçekleri bu köseği tutular ki Türkistan erenlerinin hepsi bir olup Rum ellerine bir er gönderdiklerini anlayalar, dediler. O atılan köseği dut ağacı cinsinden imiş. Atılan köseği Rum erenlerinden Hak Ahmet Sultan tutarak Hacı Bektaş Veli’nin aşhanesinin önüne diker. Yanmış hâldeki köseği orda yeşererek dalı budağı olan ağaca dönüşür.

Hacı Bektaş Veli Horasan’dan yola koyulur. Rum diyarına gelmezden önce Beytullah-ı Şerifi ziyaret ederek, Hac farizasını yerine getirir. Hacı Bektaş Veli hedefine doğru yoluna devam ederken, yolu aslanlarla dolu bir mıntıkaya düşer. Aslanların korkusundan oradan kimse geçemezmiş. İki aslan Hünkârı parçalamak için hücum eder. Tam yaklaştıklarında, Hünkâr iki elini iki aslanın başına koyup

sıvazlayarak onları sakinleştirir. Ve ikisi de o anda taş hâlini alırlar. Onlarla birlikte bölgedeki diğer aslanlar da taş hâlini alırlar. Böylece bölge insanı aslan tehlikesinden kurtulur. Yol güzergâhında olan birçok İslam büyüğünün kabirlerini ziyaret eder ve kerametler gösterir. Rum diyarına Gürcistan üzerinden giriş yapar. Rum diyarına yaklaştığında batın âleminde Rum erenlerine selam verir. O esnada Rum erenleri sohbet hâlinde idiler ve selamı fark etmezler. Bu selamı Rum erenlerine hizmet etmekte olan Fatma Bacı isminde bir kadın fark eder. Fatma Bacı hemen ayaküstüne kalkarak Hacı Bektaş Veli'nin geldiği yöne dönerek: Aleykümüsselam, der. Bu durumu gören erenler: Kimin selamını aldın, diye sorarlar. Fatma Bacı cevap verir: Rum diyarına bir er geliyor. Siz erenlere selam verdi duymadınız. Ama ben işittim ve onun selamını aldım, demiş. Rum erenleri sorarlar: Dediğiniz derviş kimdir? Nereden gelip, nereye gider? Fatma Bacı da der ki: Kendisi Horasan erenlerindedir. O yönden gelmektedir. Amma şu anki gelişi Kâbe-yi Beytullah tarafındandır. O mecliste bulunan Rum erenleri Hacı Bektaş Veli'nin buralara gelmesini istemezler ve tedbir almaya karar verirler, tedbir olarak kanat kanada bağlanarak arş yüzünü kapatarak engellemeye karar verirler. Böylece mana âleminde bölgeyi Hacı Bektaş Veli'ye kapattıklarını düşünürler. Ancak Hacı Bektaş Veli meleklerin yardımıyla güvercin donuna girerek engeli aşarak Sulucakarahöyük'ün karşısında bir taş konar. O anda Rum erenlerinin üzerine bir ağırlık çöker. Anırlar ki o derviş Rum diyarına geldi. Rum diyarı dervişlerinin gözcüsü Karaca Ahmet der ki: Rum diyarının hepsini gözden geçirdim. Öyle bir kimse yoktur. Amma Sulucakarahöyük'ün başında taş üzerine konmuş güvercin kılığında bir kimse oturur. Gözümü üzerine çevirince, beni bir heybet ve heyecan kapladı. Bunun üzerine Rum erenleri dediler ki: İçimizden biri doğan kılığına bürünüp vara. Onu oturduğu yerden avlayıp yanımıza getirsin dediler. Hacı Denizli isimli Rum Ereni ayağa kalkıp dedi ki: Eğer müsaadeniz olursa, ben doğan kılığına girip gideyim. Onu yakalayıp hemen getireyim. Bu isteği kabul edildi.

Destur diyerek doğan kılığına bürünüp havalandı. Havada iken pençesini açıp hünkârın üzerine bir hışımla indi. O sırada Hacı Bektaş Veli güvercin donundan çıkararak insan kılığına girdi. Ve doğan kılığındaki Hacı Denizli’yi yakalayarak boğazını sıktı. Hacı Denizli’nin aklı başından gitti. Hünkârın büyüklüğü karşısında pişmanlık duyarak elini öptü, ayaklarına kapanıp bağışlanmasını diledi. Bu gördüklerini de erenler meclisinde anlattı. Diğer erenler de büyüklüğünü kabullendiler. Onun dergâh hizmetinde bulunacak müritler verirler. Bu gelişmelerden sonra, Sulucakarahöyük’e dergâhını kurar. Rum diyarındaki ünü ve sevgisi her geçen gün artar. Dergâhı dolup taşar, birçok civarında yurt edinir. Böylece Sulucakarahöyük büyür genişler (Sevindik, 2005, ss. 10–11).

87. Hacı Bektaş Veli’nin Ölümü⁴²

Hacı Bektaş Veli, öleceğini anlayınca Saru İsmail’i çağırır. Ona “Öldüğümde beni bir ceviz tabuta koyun. Kadıncık’ın oğlu, Hızır Lale Cican benim yerimi alacaktır. Elli yıl sonra onun yerini, kırk sekiz yıl şeyhlik yapacak olan Mürsel alacak; sonra da Yusuf Bali, otuz yıl onun halefi olacaktır.” der. Hacı Bektaş Veli, Hakk’a ruhunu teslim edince, cenaze hazırlıkları başlar. Rum ülkesinde bulunan tüm gönülden sevenleri, atlı ve yaya olarak gelirler. Çile Dağı tarafından, donu yeşil, elinde yeşil sancak ve yüzü örtülü bir boz atlı gelir. O boz atlı meçhul kişi, meftayı eliyle yur, yıkar, cenazesini kendi eliyle kefenleyip mezara koyar. Boz atlı uzaklaşıp giderken, Saru İsmail kim olduğunu görmek ister. Yüzündeki örtü açılınca, boz atlının Hacı Bektaş Veli olduğunu görür. Saru İsmail’e “Er odur ki ölmeden önce ölür ve kendi bedenini yıkar. Buna ermeye çalış.” diyerek gözden uzaklaşır.

⁴² Vilayetname’deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz). *Hacıbektaş Web* sitesinden alınmıştır. <http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

88. Aziz Onuphrius / Azize Onuphrius

Onuphria, ailesi ile birlikte küçük bir kasabada yaşayan güzelliği ile tanınmış genç bir kızdı. Onunla evlenmek için her gün pek çok genç kapılarını çalıyordu; ailesi ise onu zengin bir tüccarla evlendirmek istiyordu. Nihayet bir gün çok zengin bir tüccar evlerine geldi ve büyük bir şehvetle ona talip oldu ve zenginliği ile onu sadece kendisinin hak ettiğini düşünüyordu, ailesi bu talibe razı olup düğünün en kısa zamanda yapılmasını istedi. Sonunda düğün arifesi geldi çattı; fakat Onuphria bu kaba, sevimsiz adamın eline düşmek istemiyordu, o gece sabaha kadar tanrıya yalvararak güzelliğini geri almasını istedi, sabaha dileği kabul olmuş; yaşlı, aksakallı bir erkek hâline gelmişti. Kilisede düğün esnasında hiç kimse, böyle bir şey akıllarına gelmediği için başındaki gelinlik örtüsünü açıp yüzüne bakmamıştı, tam düğünün ortasında Onuphria kendisi örtüyü açıverdi, tüccar onun yeni simasını görünce sok oldu ve hemen kasabayı terk etti. Ailesi ise onun bu evliliği istemediği için şeytanla işbirliği yaparak kendisini bu hâle getirdiğini düşünerek ona çok kızdı ve hemen evi terk etmesini istedi. Tanrı'nın yol göstermesi ile Mısır çöllerinde bir dağa çıktı ve orada bir mağaraya sığındı, gelinlik elbiselerini çıkarıp yaktı, başka elbisesi olmadığı için avret yerlerini palmiye yaprakları ile sararak kapattı. Kendi kendine bu mağarada tanrının salıklarını dinleyerek, ibadet ederek, meditasyon yaparak tam on iki yıl basit bir hayat yaşadı. Bu arada civarda kendisi gibi doğru yolu bulmaya caba göstererek dağ eteklerinde meditasyon yapmaya çalışan din adamları bunun varlığından haberdar olmaya başladılar ve bu kutsal din adamının varlığı böylece ortaya çıktı. Çok geçmeden hepsi de ilimde bu alimin kendilerinden çok ileride olduğunu gördüler ve ona mürit oldular ve böylece azizlerin eğitimi yabanda, dünya malından uzak, maddi hiç bir şeye önem vermeden benliklerine sahip olabilmek için günlerce, aylarca ve yıllarca meditasyon yaptılar. Amaçları aynı Mevlana ve dervişlerin yaptığı gibi dünya malının kendilerini etkilememesi ve onları doğru yoldan ayırmaması idi. Aziz

Onuphrius da 60 yıl bu şekilde meditasyon yaparak kalan hayatini tamamladı, doğum ve ölüm yılı belli olmamakla beraber MS 3. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir (K.K.37).⁴³

89. Azize Nino

726-843 yılları arasında ikonografik periyotta, ikona kırıcılar döneminde kiliselerdeki ikonaların sökülmesini emrediyor Dionysos isminde bir imparator. Daha doğrusu halkın dinî baskı altına alındığı bir dönem bu ve 127 yıl sürüyor. Bütün kiliselerdeki resimlerin sökülmesi emrediliyor ulaklarla ve bu emirlere riayet etmeyenler en hafif ceza olarak da arenalarda, aç bırakılmış aslanlara atılıyor. O dönemde, Göreme’de aziz okulunda, Kızlar Manastırı’nda okuyor Nino isminde bir kız, on beş yaşında, Kızlar Manastırı’ndan bu baskıdan kaçıyor. Kaçarken de uzun saçlarının arasına gizlediği bir de İncil kaçırıyor. Kafkasya’ya kaçıyor, ilk gittiği yer de Gürcistan. Kafkasya’nın Hristiyan-Ortodoks olmasına katkıda bulunuyor ve Azize Nino Hristiyanlar için kutsal kabul ediliyor (K.K.28).

90. Şeyh Ahmed Gülşehri

Aplam türbeye hizmet iderdi; oranın ışığını yakardı, suyu bittiyse su iletirdi oraya abdest alsınlar diyi. Gazı bitti gidim gaz alıyım dimiş, dirmiş ki rüyasında filan kişiye var filan kişiye varma. Filana varma o virmez, filan kişiye var, o virir, dirmiş.

Benim çocuklarım üzerimde ölüyodu o zamanlar, beş tanesi öldü. Bi sefer de rüyamda geldi, ben didim ki didi bacım: “Evliya dede bacımın sırtını bi sıva, çocukları ölüyo.” didim. Sırtını sıvadı bacım, çocukların inşallah üzerinde galacak,

⁴³ Kayseri başpiskoposu Aziz Basil 4. yüzyılda Filistin’e manastır hayatını incelemeye ve Mısır çöllerinde meditasyon yapan ve dünya mallarından kendilerini arındırmış bu azizleri ziyarete gittiğinde Aziz Onuphrius’un yüz yıl önce burada böyle bir hayat yaşadığını ve hayatını sadece ve sadece Tanrı’ya adadığını öğrenir ve onun fikirlerinden çok etkilenir. Kapadokya’ya döndüğünde bölgemizde Mısır çöllerine en çok benzeyen yerin Göreme bölgesi olduğunu düşündüğü için bölgede ilk manastırın burada kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca Aziz Onuphrius’dan nasıl etkilendiğini ve onun fikirlerinin bölgemizde yayılması için sürekli anlatmıştır, daha sonra 11. yüzyılda Göreme’deki Yılanlı Kilise’de bu azizin freski Aziz Basil ile birlikte resmedilmiştir (K.K.37).

didi. Beş tanesi dünyada. Allah'a şükür olsun, vücudumda hiçbir arızam yok doğum tarafından.

Karşısında ihtiyar, çok ihtiyar, çok ulema bir komşusu vardı. Dirmiş ki o, perşembe günleri yedi tane atlı geliyor buraya ziyarete, dirmiş. Bu evliya katiyen boş değil, dirmiş. İbrahim Efendi dirlerdi, kabristanın karşısında evleri vardı. O adamın söylediklerini söylerdi eski adamlar, galp gözü açık dirlerdi (K.K.14).

91. Şeyh Ahmed Gülşehri

Necati Bey vardı, Nevşehir'de fotorafçı, benim herifin arkadaşıydı. Bizimkini yanına alır oraya ziyarete giderdi. Ben uzak bi yire bi ziyarete gittim, didi, orda yaşlı, çok yaşlı ulema bi kadın varmış. Necati ta buraya gelme, demiş sizin memleketinize çok yakın çok yakın -adı o zaman Arapsun diye söylenirmiş- Arapsun gibi biliyom, demiş. Orda bi yakın yerde evliya var, demiş; adını da söylemiş oraya git, demiş. Ama o kadın buraya hiç gelmemiş, hissederek söylemiş yani (K.K.14).

92. İzmir'in Kurtuluşu ve Şeyh Ahmed Gülşehri Türbesi'nden Giden Atlılar

Komşum söylerdi bunu, o sırada ben çocuğum, dedi Kurtuluş Savaşı'nda habire çığırıyor ki millet düşman İzmir'e gelmiş diyen, didi. Mezerden bir atlılar geldi, bir atlılar geldi. Hep yeşil giyinmişler, başlarında yeşil örtüler... Atlılar uçum uçum mezerin ordan çıktılar, bir gittiler bir gittiler. Sabah oldu ki anama didim ki: "Anaa, ben bugün ne gördüm; şu mezerin ordan bir sürü atlı; hep de yeşil giyimli gittiler." didim bir haber duyuldu ki İzmir kurtuldu, düşmanı İzmir'den kovdular diyei.

Evliyaların ordan yardım ittiklerini duyduk dirdi (K.K.14).

93. Hacı Mustafa Efendi

Kibleye karşı bir yan penceresi vardı, kırmızı seccadesi serili devamlı iki dizinin üstünde, onun önünde, kibleye karşı otururdu. Kendisi her zaman pırıl pırıl, eli yüzlü nurlu, kafasında çarşaf gibi beyaz bürgü bürülüydü. Çok misafiri gelirdi, en çok da Çerdiği'nden, şimdiki Emmiler'den gelirdi, orda çok müridleri vardı. Ailesi vardı

Ayşe Dudu, rahmetliye: “Ayşa akşama misafirler gelecek, hazırlıklı ol.” demiş. Haber verme falan yok, gendiliğinden bilirdi yani. Hanımı biraz devreydi (ters), oralı olmamış, ondan sonra akşamlan misafirler çıkıp geliyorlar. Ya Ayşe, dimedim mi ben sana biraz hazırlıklı ol diyi, demiş (K.K.22).

94. Hacı Mustafa Efendi

Abdalla Dayı rahmetlik Çerdiği'ne hey (örme sepet) satmaya gitmiş, orda Fevzi Efendi varmış, nerelisin diye sormuş; Sulusaraylıyım deyince Hacı Mustafa Efendi'yi kastederek “Hocamı tanıyon mu?” demiş. “Bilirim bilirim.” demiş. “Çoook çok selamımı götür, selam söyle, ellerinden öperim, ben onun.” demiş. Abdalla Dayı rahmetlik de da hocanın bu hâllerine hiç inanmazmış. Satmış matmış gelmiş köye. Camiden çıkar hemen eve gidermiş Abdalla Dayı rahmetlik. Hoca da selamını bildirecek diye beklermiş. Bir gün beklemiş, söylememiş; iki gün beklemiş, söylememiş; üçüncü gün onun arka sıra kalkmış camiden. Abdalla Dayı rahmetlik evin ülkünü (köşesini) dolanırken: “Abdalla, oğlum! Sende bi emanet var oğlum, emaneti yerine virmedin.” demiş. Öyle deyince Abdalla Dayı rahmetlik hocanın ellerine sarılmış, öpmüş. Öyle hâlleri vardı yani (K.K.22).

95. Kuddusi Baba⁴⁴

Vakti zamanında Orta Asya'dan Derinkuyu'ya sarı, kırmızı ve yeşil sarık takan üç farklı kabile gelir. Bu üç aile yedi yıl boyunca ciddi manada komşuluk ilişkisi kurmadan yaşarlar. Hatta birbirlerine selam dahi vermezlermiş. O dönem Derinkuyu'da varlıklı sözü geçen bir kadın yaşarmış. Bu kadın halkın durumuna bakar, çok üzülürmüş. Bir gün demiş ki: Bu küslük nereye kadar gidecek? Bundan sonra aramızda kız alışverişi yapalım ki soğukluk küslük ortadan kalksın. Bir de meydanlık bir alanda ortak bir cami yaptıralım. Diğerleri de bu görüşü kabul etmişler

⁴⁴“İlçe Merkezlerinin Kuruluş Efsaneleri”, *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları* (Sevindik, 2005, S. 4, s. 9)'da Derinkuyu başlığı altında yer verilmiştir.

ve kız alışverişini başlatmışlar. Diğer taraftan da cami inşaatını başlatmışlar. Ancak yapılan duvar ertesi gün kendiliğinden yıkılmış. Bu duruma Derinkuyulular bir anlam verememiş. Kendi aralarında demişler ki “Bu işi çözsün çözsün Bor’da bulunan Kuddusi Baba çözer.” Bunun üzerine Kuddusi Baba’yı Derinkuyu’ya davet ederler. Kuddusi Baba Derinkuyu’ya gelir. Cami temeli konurken bir dua okur, temel biraz yükseldikten sonra da bana bir kara tahta getirin, der. Hemen tahtayı getirirler. Kuddusi Baba da o tahtayı yazarak cami duvarına asar ve inşaata devam etmelerini tembihleyerek oradan ayrılır. Hayır dua alan bu cami tamamlanır. Derinkuyu’da yaşayan kabileler de birbiriyle kaynaşarak kalabalık bir hâl alırlar.

96. Şeyh Turasan Veli ve Şeyh Çoban

Osmanlı sultanı Murat Bağdat seferine giderken, ordusu ile Şeyh Turasan Veli ve Şeyh Çoban’ın toprakları arasındaki ovidan geçerken iki şeyh dağdan inip sultan ve yanındakilere misafirperverlik gösterirler. Bu şeyhlerin geldiğini gören Sultan Murat attan inerek onlara saygı gösterir, bir müddet şeyhlerin yanında yürüyerek onlardan düşman hakkında bilgi ister. Ordu bu görüşme sebebi ile oyalanmaktan sabırsızlanır. Bunun üzerine Sultan Murat ordusuna “Yürüyün, ama yavaş, yavaş.” diye emreder. Ondan sonra bu ovidanın adı “*Yavaş*” olur. Yine bu esnada Şeyhler ona ve ordusuna yemek ikram etmek isterler. Sultan kendi kendine şeyhlerin onu ve ordusunu doyuracak kadar yiyeceği nereden bulacaklarını düşünerek onların davetini kabul etmek istemez. Ancak iki ihtiyarın ısrarı karşısında onları reddedemez. Hâlbuki Turasan Veli’nin yanında ancak bir kişiyi doyuracak kadar bulguru, Şeyh Çoban’ın ise bir topak tereyağı ve bir zembil yulafı vardır. İki şeyh erzaklarını birleştirip pilav hazırlarlar. Bu pilavla sultanı ve ordusunu doyururlar. Şeyh Çoban’ın yulafı da ordunun atlarını doyurur (Kozan, 2009, s. 79).

2.2. Diğer Şahıslar Üzerine Anlatılan Efsaneler

97. Hasan Emmi Efsanesi

Anadolu evliyalarından olup XVIII. yüzyılda Nevşehir’de yaşamıştır. Medrese eğitimi almamış, keramet ehli, ümmi bir zattır. Türbesi, Nevşehir merkez Esentepe Mahallesi, Kayseri Caddesi üzerinde Anıt Park karşısındadır. Kabri üzerindeki tek kubbeli türbe sade bir yapı ve ziyaret mahalli olup çevresi dinlenme yeri hâline getirilmiş ve ağaçlandırılmıştır. Hayatı hakkında pek etraflı bilgi olmayıp halk arasında “Hasan Baba”, “Hasan Dede” şeklinde tanınmıştır. Hasan Dede; tevekkülü, çalışkanlığı ve üstün ahlakı ile sevilen ve hürmet edilen, kısaca halkın teveccühünü kazanmış bir velidir. Gerek hakkında anlatılan menkıbeler, gerekse yaşlı zatların verdiği bilgiler bunu ortaya koymaktadır. Hasan Emmi’nin hasta, yaşlı, kimsesiz ya da muhtaçlara karşılıksız yardımı; ona halkın nazarında “Allah dostu ve insan âşığı” bir kişi hüviyeti kazandırmıştır. Hasan Emmi’nin türbesi konusunda anlatılanlara göre; belediye ekipleri şehrin dışındaki yol genişletme gayesiyle tadilat yaparken türbe bu çalışma alanı içerisinde kalmıştı. Yol yapımı türbenin bulunduğu yeri de kapsadığı için yıkılması ya da nakli planlanmıştı, işçiler ellerinde kazma olduğu hâlde gelip yıkma teşebbüsünde bulunmuş, fakat yaradan kudret buna müsaade etmediği için kazmayı kaldıran işçilerin elleri adeta havada asılı kalıp yere inmemişti. Bunun üzerine yıkımdan vazgeçilmiş ve türbenin durumu muhafaza edilerek geçiş sağlanmıştı (K.K.55; Özkul, 2006, ss. 38–39).

98. Hacı Osman Efendi

Ürgüp’ün Karacaören köyünde, köyün eski camisinde imamlık da yapan Hacı Osman Efendi’nin Kayseri medreselerinde yetişmiş bir âlim olduğu, şifa için kendisine gelen hastaları okuduğu ve şifa verdiği söylenmektedir. Özellikle akli dengesini yitirmiş kişilere ve nazar değenlere şifa verdiği inanılmaktadır. Söylenildiğine göre Hacı Osman Efendi, nazar değen kimselere dua yazıp duayı evin

bir köşesine koymasını istermiş ve hasta iyileşirmiş. Yaşadığı dönemde özellikle bu rahatsızlıklardan dolayı çevreden birçok insanın onu ziyaret ettiği söylenmektedir. Çeşitli kerametleri de olduğu söylenen Hacı Osman Efendi'nin, kuraklık zamanlarında yağmur duasına çıktığı, bu esnada köyün etrafının yürünerek dönüldüğü ve dua yapıldıktan sonra Allah'a "Ben Osman kulun, almadan gitmem." dediği ve mutlaka yağmur yağdığı anlatılmaktadır. Yine kuraklığın hâkim olduğu günlerde bir gece uykusunda, kendisine bir şeyle vurulduğunu hisseder ve hanımına "Ne oldu hanım, niçin vuruyorsun?" der. Hanımı, "Bilmiyorum." deyince, dışarıya bakar ve yağmurun yağdığını görür (Kozan, 2009, s. 84).

99. Arpacızade Hoca Yatırı

Ürgüp'ün Demirtaş köyü sınırları içinde mezarı bulunan Arpacızade Efendi'nin 1800'lü yıllarda yasayan âlim ve ermiş bir kişi olduğu, aslının Göremeli olduğu, Demirtaş'ta biriyle evlendiği ve kendisine toprak verildiği söylenmektedir. Ürgüp'te hâlâ torunlarının bulunduğu da belirtilmektedir. Arpacızade Efendi'nin yaşadığı dönemde olduğu gibi, hâlen onun mezarının bulunduğu bölgeye dolu yağmadığına inanılmaktadır. Yörede yapılan onun katıldığı yağmur dualarından sonra mutlaka yağmur yağdığı söylenmektedir. Yaşadığı dönemde kerametiyle birçok hastayı iyileştirdiği belirtilmektedir. Rivayete göre, halkın yağmura çok ihtiyacı olduğu bir dönemde, gece rüyasında Hoca Efendi hanımına; "Ben tepiği vurdum (arkı açtım) çık dışarı bak, yağmur yağması lazım." diyor ve o gece yağmur yağıyor. Bir başka rivayete göre ise, kuraklık zamanında Hoca Efendi'ye rüyasında "Bu bölgeye emir yok, yağmur yağmayacak." diyorlar. Hoca Efendi'nin bunun üzerine, "Bu emir de benden olsun." diyerek rüyasında hanımına vurduğu ve kalktıklarında yağmur yağdığı görülürmüş (Kozan, 2009, s. 81).

100. Karaşık Dede

Acıgöl'de Karaşık Dede mezarı Tepeköy'de eski köy yerleşim yerinin güneybatısında, Tapan Mezarlığı (Humma hastalığından ölen köylülerin yattığı toplu mezar) içerisinde bulunan mermerden yapılmış bir mezardır. Mermer olan mezar taşının üzerinde "Karaşık Dede Ruhuna Fatiha" yazılıdır. Karaşık Dede, aktarılan menkıbelere göre köyün eski camisi olarak bilinen Tepeköy Camisi'nin içinde kendisine ait bir sancağı olduğu için bu caminin soyulmasını birkaç defa engellemiştir. Daha önceleri civar köylerden gelenlerin bu sancağın üzerine tülbent ve yazma bağladıkları ve dilekte buldukları söylenmektedir. Ayrıca sancak cami dışındayken yağmur yağdığında sancağın kumasının suyunu sıkarak içildiğinde şifa olacağına inanılmaktaymış. Ancak bu sancak günümüze kadar ulaşmamıştır. Namaz vakti dışında ve kimsenin olmadığı bir zamanda değerli halıları çalmak üzere hırsızların geldiğini görünce minareye çıkarak ezan okuduğu söylenmektedir. Ayrıca yine bir hırsızlık girişimi esnasında eski camide birden mumların yandığı ve içeride dua sesleri duyan hırsızların içeride insan var sanarak geri döndükleri anlatılmaktadır. Köylülerin eskiden buraya yağmur duası için çıktıkları söylenmektedir. Fakat günümüzde bu uygulama yoktur (Kozan, 2009, s. 28).

101. Cidav Emmi⁴⁵

Mustafa diye biri vardı, gerçek deli diye bilirdi millet, ben veli diye bilirim. Tamamen deliydi, domuz domuz diye küfür de ederdi. Mustafa diye değil de Cidav diye bilinirdi ama. Biri askerde ya da gurbette mi, anası, babası gidip "Bizim çocuk ne yapıyor, gelecek mi?" diye sorardı; "Gelecek. Gelmez, gelmez o; ne domuz o gelmez." derdi. İlk kelimesi neyse o olurdu. İkinci kelimeye domuz, domuz o derdi zaten. Ama ilk kelimesi hiç şaşmaz, doğru çıkardı ne dediyse. Çıkar minareye ezan okurdu, o ezan okuduğu gün mutlaka biri ölürdü. O ezan okuyunca, Cidav ezan

⁴⁵ Cidav: Sallanan, titreyen.

okudu, yine cenaze çıkacak, derdi herkes. O gün kesin cenaze de çıkardı. O öldükten sonra yaşlı bir adam gelmiş köye, “Mustafa Efendi nerde, her cuma Kâbe’de beraber cuma namazı kılardık; gelmez olunca merak ettim.” demiş (K.K.29, 30, 31).

102. Cici Ahbap

1904 yılında Uçhisar’da dünyaya gelen “Cici Ahbap”ın asıl adı Mustafa’dır. Mustafa çocuk yaşlarda mahalle hocası Hacı İzzettin Efendi’den Kuran okumayı öğrenir ve diğer arkadaşlarından önce hafız olur. Hafızlığı o kadar güçlüdür ki sürekli ezbere Kuran’dan ayetler okur ve camiye gittiğinde hoca Kuran okurken yanlışlık yaparsa hemen düzeltirdi. Üç katlı etek türü bir elbise giyer ve yalınayak gezerdi. İnsanlarla fazla konuşmaz, herkese Ahbap, Cici Ahbap, derdi. Sevdiği insanların yanına gidip yüzünü ve omzunu sıvazlar, sevmediği bir insanla karşılaşır surat asıp geçerdi. Uçhisar halkı da ona Cici Ahbap diye hitap ederdi. Nevşehir’e gittiğinde, bilhassa cuma günleri, bütün esnafı dolaşır, fakat bir istekte bulunmazdı. İlk zamanlar onu dilenci sanan birkaç esnaf onu kovmak istemiş fakat, o “Allah sana bol kazanç versin.” diye dua edip gittiğinde esnafın dükkânı o gün akşama kadar müşterisiyle dolup taşarmış. Cici Ahbap’ın girdiği dükkânlarda aynı olay tekrarlanınca artık Nevşehir esnafı Cici Ahbap’ı yolda karşılayıp gönlünü hoş etmeye başladı. Elbiselerinin cepleri hiç boş olmazdı, Uçhisarlı çocuklar onun Nevşehir’den gelmesini dört gözle beklerler, “Ahbap, Cici Ahbap bavişti bavişti, çay içti savuştu” gibi sözlerle kızdırıp para isterlerdi, o da cebindeki bütün parayı saçardı. Çocuklar da topladıkları parayı alıp kaçardı. Kendisi hacca gitmediği hâlde Uçhisarlı birçok hacı Kâbe’de Cici Ahbap’la karşılaştığını belirtmiştir (K.K.42).

103. Altıparmak Mustafa

Altıparmak Mustafa Amca camide yatar kalkardı, yatağı falan da yoktu iki tane lastik ayakkabıyı ters çevirir yastık yapar, yaz kış yorgansız, betonun üstünde yatar. Çalıştığı işlerden para falan almazdı, aldığı da caminin önünde kedilere

yedirirdi. Adı Mustafa'ydı da ayak parmağı altı tane olduğu için Altı derlerdi. Aksaray'da bir zat rüyasında peygamber efendimizi görür, "Nar Büyük Cami'de bir zat var, git onun ziyaretini yap." diyor. O mübarek insan da hanımını alıp ertesi gün çıkıp geliyor buraya. Gidiyor camiye ziyaretini yapıyor, sohbet ediyorlar. Çıkarken Mustafa Amca'ya para teklif eder, hatta ısrar eder Mustafa Amca kendisi almaz, halının altına koy, hoca gelince ben hocaya söylerim caminin ihtiyaçları varsa oraya sarf eder, diyor. Adam parayı dediği yere koyuyor, aşağı inip gelirken imamla karşılaşıyorlar. Selamlaşıyorlar, "Hoş geldiniz, kimsiniz?" diye soruyor hoca adama, gördükleri rüyayı ve ziyarete geldiklerini anlatıyor, Hoca da yeni mezundu o zaman, adam hocaya pek de gençmişsin hocam, aman bu zata sakın kabahat, kusur etmeyin bu zat çok değerli, diyor; neyse ayrılıyorlar. Hocanın da arabası var, arabada benzin yokmuş, arabayı götürcek parası da yokmuş. Camiye varıyor, Mustafa Efendi hocaya "Arabayın benzini yok, halının altındaki parayı al, arabana benzin al." diyor. Hoca halıyı bir kaldırır on-yirmi lira beklerken bin liraya yakın para var. Herhâlde Mustafa Efendi'nin kendi parası bu, ben yanlış yere baktım; diye düşünüyor. Mustafa Efendi; al, o para senin diyor, nereye lazımsa harca; ama benzini de al, diyor (K.K.44). Bir gün de Altıparmak Mustafa Amca hastalanır, birkaç kişi toplanıp ziyaretine giderler. Giderken C vitamini iyi gelir portakal falan alalım derler, sonra onu yemez en iyisi çay, şeker alalım, derler. Çayı, şekerini alıp giderler, istediğin yapabileceğimiz bir şey var mı diye sorarlar, portakal alaydınız iyiydi, der (K.K.45, 46, 47, 48).

104. Maşallahın Kerameti

Kaman'da bir hoca var, köye otobüsle falan ziyaretine gelirlerdi, ben de kızardım o zaman; belki inanç da biraz zayıftı, hocaya kızardım, gelene de kızardım. Benim altı yaşında bir oğlan var, bacağına bir şey oldu durduk yere, "Bir yerden mi düştün? Yok. Biri mi vurdu? Yok, yürüyemedi bir süre, doktorlara falan da götürdük; iğne falan oldu, iyileşmedi. Beraber çalıştığımız bir veznedar bu hocaya götürelim,

dedi. İnanmıyorum, ama çıkmadık candan ümit kesilmez diye gittik yine. O zaman araba falan da yok, iki-üç kilometre var evlerimizin arasında, oğlanı omzuma aldım biraz da yokuş yürüye yürüye gittik. Terin suyun içinde kaldım. Vardığımızda hoca kapının önündeydi, akşam namazı vakitleriydi, ya abdest almış ya da abdest alacaktı kolları sıvalıydı çünkü. Bizim veznedar tanırımış, Hocam bizim şefin oğlu ayağının üstüne basamıyor bir okusan, dedi. Geldi şöyle bir başını okşadı bin kere maşallah kaç yaşında bu, dedi. Altı yaşında, dedim. Maşallah maşallah pek de gülbüzmüş on yaşında gibi maşallah, dedi. Tamam, dedi sonra. Ben de bekliyorum muska yazacak, okuyacak diye, terlemişim yorulmuşum bunun için mi diyorum, bir maşallahla nasıl tamam olur diyorum içimden, iyice kızıyorum. Aldım çocuğu omzuma geri döneceğim beş altı adım attım, çocuk baba indir beni hele dedi, önce biraz topalladı sonra önümde yürüdü gitti (K.K.47).

105. Rüyada Verilen El

Annem rüyasında hacca gittiğini görmüş. Bu olaydan iki üç gün sonra yine rüyasında kapı açılmış, üç tane beyaz örtülü kadın girmiş içeriye. Annem rüyasında yatağın içine oturmuş; ama gerçekte de oturmuş. O bayanlar birbirini tanıtmışlar. Şu Ayşe Anamız, şu Fatma Anamız, şu da Meryem Anamız. Sana el vermeye geldik, sağ elini uzat sana ip bağlayacağız, demişler. Kimin neresi ağrırsa Bismillahirrahmanirrahim deyip elinle sıvazlayacaksın, demişler. Tamam demiş annem, beyaz bi ipi bağlamışlar. Annemin canı nasıl yanmış ki bir çığlık atmış. Çığlık attığında babam uyanmış, annem yatağın içinde oturuyor ve yorganda üç damla kan ne kadar sıktılarsa. Parmağında ip duruyor ve kapı açık. Ne oldu, üç tane kadın geldi. Babam kalkmış, kadın aramaya gitmiş, tabi kimse yok. Bir de annemlerin inekleri varmış, arsız, huysuz... Bir avuç süt alamazlarmış, ya ayağıyla iteler ya tekme atarmış. Üzerine bir heybe atarlar, içine taş doldururlarmış, o taşın ağırlığıyla inek duracak da babaannem süt sağacak... Annem bu rüyayı görmüş ya ertesi gün

babaanneme: “Anne ben tutayım ineği.” diyor, tut be kızım diyor babaannem de, Bismillahirrahmanirrahim, el benim elim değil Fatma Anamızın eli, benim elim değil Ayşe Anamızın eli, benim elim değil Meryem Anamızın eli, diyerek ineği sıvazlıyor. İnek duruveriyor, ondan sonra taşı falan koymaz oluyorlar (K.K.25, 26, 27).

106. Derinkuyu Cumhuriyet Mahallesindeki Yatır

Esmâ nenemgilin oraya Çiftlik köyünden misafir gelmiş. Bir tane genç kız deliymiş, Cumhuriyet Mahallesinde bir yer altı evi varmış, bu evde yatır olduğuna inanılıyormuş. Kızı bağlayıp oraya yatırmış. Kız sabah kalktığında iyileşmiş bir şekilde görülmüş. Oraya yatan insanlar yatırın gece kalkıp oraya yatanların sıvaşlandığını söylemişler (K.K.65, 66, 67).

107. Abuuşağı’ndaki Yatır⁴⁶

Abuşağa’da eskiden galma bi maara var, gayanın altında orda sır olarak Cenabı Allah’ın şeyi olarak orda bi adam yatarmış, oraya her gün bi bardak su goyarlarmış zabanın vardıklarında su yok boşalmış yahut da bardak yarım olurmuş (K.K.62).

108. Dapır Dede Mezarı

Orhanlı köyü ile Derinkuyu arasında bir tepe varmış. Bu tepede iki buçuk-üç metre yakın bir mezar varmış. Bu mezarın adı Dapır Dede Mezarı’yymış. Dedenin biri geçmiş mezarın başına, enine boyuna bakmış ve bu kadar olduğuna, diyerek küfür etmiş. O sırada dedenin uykusu gelmiş mezarın yanında içi geçmiş. Rüyasında dedeye “Kalk, ey cahil! Ben senin yaptığını yapmıcam, sürüne kurt” diyerek dedeyi uyandırmış. Dede uyandığında sürüye kurt girdiğini görmüşler (K.K.65, 66, 67).

⁴⁶Kaynak kişinin ve köy halkının kim olduğunu bilmediklerini söylediği yatır, *Neşehir Yöresindeki Ziyaret Yerleri* [Kozan, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 42 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)]’nde Derviş Mehmed Türbesi olarak belirtilmiştir.

109. Devrent Vadisi'ndeki Yatır

Bizim burda önceden askerler galırdı, bundan on-on beş sene önce. Askerler gündüz bi ayrı devriye gece ayrı bi devriye gezerdi. Bir gün gece galan nöbetçi asker geldi yanıma, ya Osman Abi didi: “Ben dün havuzun başına saat on ikide giderken suyun ordan ışık yanarakdan yokarıya çıktı çıktı, tepenin başında kayboldu.” didi. Asker bilmiyo yalnız orda yatırın olduunu. Ben de gorkma, bi vatandaş geziyodur, kim olacak, didim. Aradan bi hafta geçiyo aynı asker yine görüyor; fakat on-on beş sene önceki yüzbaşı orda yatırın olduunu anlayınca askerleri gece nöbetten aldı. Askerler gafayı bozacadı gerçekten yani. Bi arkadaş da görmüş, ayın ışığında sakallı, çok hacı, nur yüzlü bi adam bi de araba duruyormuş. Biz azıcık yanaşınca ne araba galdı ne adam galdı diyor. Araba çalışmadı, ışık yanmadı; aynı anda gayboldu gitti, diyor. Burada görünüyor. Bizim birader de görmüş. Burada o zaman bu dezgahlar yodu. Normal bi somyanın üzerinde satış olurdu. Ağaçlar yokdu, kum vardı o zaman; ikindi sonu kumun üzerine yatar. Gecenin olduunu bilmez gündüzün olduunu bilmez yatar, yatsı ezanı geçmiş. Bi tene sırtıma biri vurdu, şöyle bi baktım sakallı, nur yüzlü bi amca diyor. Ben ya Allah ya Bismillah dir dimez, o anda gaybolmasıyla ben o anda bildim, diyor. Buralarda var yani, gözüküyor (K.K.20).

110. Dede Efsanesi

Göreme, Zelve ve Ürgüp arasındaki dağ Aktepe'dir. Bu ağaçsız, beyaz ve pembenin hâkim olduğu tepenin doğu yönünde bir türbe vardır. Bu türbeye doğru uzanan doğu yönündeki vadilerin hemen hepsindeki peribacası ve kayaların çoğu canıl birer biçime benzer: at, ördek, kuş insan, kobra yılanı, ejderha, fok, denizaslanı, deve, beşik... Hele bir akşam veya sabah alacakaranlığında yolunuz düşerse kaya mı insan mı ayırt edemezsiniz. Halk işte bu benzeşmeye bir efsane yaratmış. Vadilerin tam tepedeki türbeyi hedefleyen kısma doğru uzanan derelerden, yüzlerce insan ve asker Dede'yi taşlamaya gidiyorlardı. Dede, ayrı dinden bu insanların sapkınlıklarına

dayanamayıp Tanrı'ya yalvardı: Tanrım bunları ya taş yap ya kuş... Dede'nin duası üzerine, saldırganların yarısı kuş olup uçtu, yarısı da taş kesildiler (Kaya, 1994, s. 128).

111. Dede Türbesi

Ürgüp ilçesine bağlı Karacaören köyünün güneydoğusunda köyün çıkısındaki mezarlığın içerisinde bulunan türbe köy halkı tarafından “Dede” olarak isimlendirilmektedir. Türbe hakkında, kesin bir bilgi yoktur. Türbede yatan zatla ilgili olarak anlatılan bir menkıbeye göre, Şeyh Turasan ile bu zat arasında geçen bir olayda birbirlerine kerametlerini göstermişlerdir. Menkıbeye göre Şeyh Turasan, Karacaören'den geçerken bu zatın tarlasındaki arpayı yolduğunu görüyor ve ona selam veriyor. Ardından ona: “Arpa böyle yolunmaz!” diyor. Bu zat “Nasıl yolunur?” diye cevap verdiğinde Şeyh Turasan: “Geç arkama ben dua edeyim, sen Âmin de. Arpa nasıl yolunur göstereyim.” diyor. Bu şekilde bir süre arpa yoluyorlar ve tarladaki arpa bitiyor. Ardından bu zat, Şeyh Turasan'a: “Arpa böyle de yolunmaz.” diyor. Şeyh Turasan: “Ya nasıl yolunur?” diye cevap verdiğinde bu zat: “Geç arkama bu sefer ben dua edeyim, sen Âmin de.” diyor. Bu zat dua edince tarladaki arpa tekrar dikiliyor. Şeyh Turasan'ın bunun hikmetini sorması üzerine: “Ben her elimi attığımda salât-ı şerîfe getiriyorum.” diyor (Kozan, 2009, s. 83).

112. Dede Türbesi

Ürgüp ilçesine bağlı Karacaören köyünde yatan Dede, aynı zamanda tarla sahibi olup ekinleri varmış. Ekinleri biçilecek hâle geldiğinde bir gün kendisi tarlada yokken diğer Horasan Erenleri/Tekke Dağı ve civardaki kardeşleri, ona yardım etmek maksadıyla arpaalarını yoluyorlar. Fakat Dede, bu durumu görünce üzülüyor. Sebebini sorduklarında ise, arpaaları yolmak için elini her attığında Allah dediğini, aynı zamanda da Allah'ı zikrettiğini ve kardeşlerinin kendisini bundan mahrum ettiklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Dede tekrar dua ediyor ve ekinler tekrar eski hâline

dönüyor. Eskiden bazı geceler türbede ışık yandığını ve köylülerden buradaki bahçelerine sebze sulamaya gidenlerden bazılarının bazı gecelerde şeyhin türbenin altındaki çaydan abdest alıp geldiğini gördükleri söylenmektedir (s. 83).

113. Piri Bey ve Hızır

Piri Bey cuma günü abdest alırken bi adam geliyo, bir şey istiyö, biliyon mu? O da onu tersliyo, sinirleniyo, şimdi zamanı mı diyor ya, adama kızıyor. Adam gayboluyor. Yedi oğlu yedi günde ölmüş. Hızır Aleyhisselam gelmiş, diyorlar. Bunun aslı var yalnız; yedi oğlu, yedi günde ölmüş, peş peşe (K.K.88, 80).

114. Torbalı

Zamanın birinde Hızır aleyhisselam Yeniaylacık köyüne gitmiş, ekmek yapıyorlarmış, ekmek istemiş. Fakat ekmeği vermemişler ve kovalamışlar, çocuklar taşlamışlar. Taşlanınca “Karnınız doymasın, torba da boynunuzdan eksik olmasın.” diye ilenmiş, beddua etmiş. Gerçekten de derler, toparlar devşirirlerdi; o şekilde geçinirlerdi. O köyün insanlarına torbalı denir o yüzden (K.K.8, 24).

115. Garip Mezarı

Kozaklı ilçesi Doyduk köyünün güneybatısında bulunan yolun sol tarafında bir tarla içerisinde ve etrafı yarım metre seviyesinde taşlarla çevrili olan bu mezar hakkında köy halkının çok fazla bilgisi yoktur. Fakat içerisinde mezar taşı bulunan bu mezarın yaklaşık yirmi-otuz yıl kadar önce köy halkı tarafından bozulması üzerine köyden bir kadın rüyasında burada yatan sahsı gördüğünü ve kendisine: “Yuvamı bozmayın, ben de sizin yuvanızı bozarım.” dediğini söylemesi üzerine köy halkı bu mezarın etrafını tekrar taşlarla çevirmiştir. Aktarıldığına göre bunun hemen akabinde o dönemde yağmur yağmayan köye bardaktan boşanırcasına yağmur yağmıştır. Köy halkı buraya daha çok dileklerinin gerçekleşmesi için gelmektedirler. Yine bu dilekler için de taşlara bez bağlayarak bunları mezarın ortasında bulunan büyükçe bir taşın üzerine bırakmaktadırlar (ss. 69-70).

116. Şeyh Mehmed Dede Türbesi (Dede Efendi/Sofu Dede)

Ortahisar kasabası Sofular köyünde türbesi bulunan Sofu Dede, İstanbul'da bir camide temizlikçilik yaptığı dönemde, köyde namazda görüldüğü, ayrıca hacca gitmediği hâlde hacda da görüldüğüne inanılmaktadır (s. 80).

117. Dede Mezarı

Kozaklı ilçesi Doyduk köyünde, köy halkı arasında sadece Dede Türbesi olarak bilinen bu ziyaret yeri, köyün kuzeydoğusundaki bir tepenin üzerinde bulunmaktadır. Etrafı bir metre yüksekliğinde irili ufaklı taşlarla çevrilidir. Buradaki bir taşın üzerinde yatıra ait olduğu söylenen bir ayak izi bulunmaktadır. Köy halkı, bu mezarda yatan kişinin tarihî şahsiyetini bilmemektedir. Sadece, atalarından burada yatan şahsın, evliya ve Allah dostu biri olduğunu duymuşlardır. Mezarın bulunduğu bölgeye “Dede'nin Dağı” demektedirler.

Köy halkından ve çevre illerden (özellikle Kayseri'den) henüz konuşamayan ve yürüyemeyen küçük çocukları olanlar bu mezara, genellikle perşembe günleri ve bayramlarda gelerek burada taşların ve madeni paraların üzerine bez bağlayarak, bazen de adak kurbanı keserek dilekte bulunmaktadırlar. Konuşamayan çocukların aileleri burada: “Dil ver dedesi.” diyerek çocuklarının konuşmalarını dilemektedirler. Ayrıca buraya konuşamayan ya da yürüyemeyen çocukların bir kıyafetini veya kıyafetinden bir parçayı bırakmaktadırlar. Dolayısıyla bölge halkının burayı ziyaret etme amacı, adakta bulunmak, şifa bulmak içindir. Adağı olan kimseler burada tavuk ya da horoz kesmektedirler. Bununla birlikte şifa bulamayan felçli hastalar da buraya getirilerek burada uyutulmaktadır. Yöre halkının anlatımına göre perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde burada bir ışığın görüldüğü, mezar sahibinin yeşil sarıkle halk arasında dolaştığı, ayrıca mezarın aşağısından akan dereden abdest almaya geldiğinin görüldüğü rivayeti de vardır. Diğer bir anlatıma göre, define aramak amacıyla buraya

gelen bazı kişiler mezarı kazarken: “Yuvamı bozmayın, ben de sizin yuvanızı bozarım.” diye bir ses duyarak kaçtıkları anlatılmaktadır (s. 69).

118. Pamuktayatan Efsanesi

Ürgüp'ten Ulaşlı köyü yönüne giderseniz 370 Evler Mahallesi'nin hemen bitiminde, direkler ve güvertesi ile kuyruğu batmış bir gemiyi andıran Kalpaklıkaya'yı görürsünüz. Çevrenin tarih öncesinde bir iç deniz oluşu gerçeği ile Kalpaklıkaya'nın gemiye benzemesi birleşince bir efsane yaratılmış sanırız: Suriye'nin Şam kentinde pamuk üzerinde yatan ve bu nedenle de adı Pamuktayatan olan bir evliya varmış. Buradan giden hacılara: “Ulaşlı'dan Ürgüp'e gene vapur çalışıyor mu?” diye sorarmış (Kaya, 1994, s.128).

119. Kesikbaş

Ürgüp'e bağlı Taskınpaşa köyü ile Şahinefendi köyü yolu üzerinde, kime ait olduğu kesin olarak bilinmeyen türbe Kesikbaş Türbesi olarak adlandırılmaktadır. Halkı irşad etmek amacıyla buraya gelen Ahmet Yesevi dervişlerinden ve Horasan erenlerinden olduğuna inanılmaktadır. Selçuklular döneminde yaşadığına inanılan bu şahsın kafası kesilerek öldürüldüğü için Kesikbaş olarak adlandırıldığı söylenmektedir. Hatta kafası kesildikten sonra bile bir müddet savaştığına inanılmaktadır. Halk arasında hakkında çeşitli menkıbeler anlatılan Kesikbaş ile ilgili bir rivayete göre, Cemilli Ana rüyasında başı kesik olan Kesikbaş'ı görüyor ve Kesikbaş ona, “Benim üzerimi çiğniyorlar, kabrim ayaklar altında, beni rahatlat.” diyor. Bunun üzerine Cemilli Ana ve köylüler burayı kazıyorlar ve yaklaşık on beş metre derinlikte bu şahsın iskeletini görüyorlar. Ardından da bu mevkiye türbeyi yaptırıyorlar (Kozan, 2009, ss. 91–92).

3. OLAĞANÜSTÜ VARLIKLARLA İLGİLİ EFSANELER

120. Devlerin Kenti

Göreme yöresindeki yer altı kentlerinde, bir zamanlar devlerin yaşadığına inanılmaktadır. Birbirlerine açılan odaların kapılarındaki değirmen taşı büyüklüğündeki sürgüler bunun kanıtı olarak gösterilir. Halk bunlara “devlerin kenti” der ve girmez. Girelirse kapının kendiliğinden kapanacağına, içerdekilerin cezalandırılacağına inanılır (K.K.74, 79).

121. Cinlerin Mahkemesi

Babam yaşamış, gerçek yani. Babamın güvercinleri varmış, bir siyah kedi geliyo güvercinleri yiyip gidiyo, bi kaç gün böyle. Bi gün akşam ezeni, yine gelmiş. Kedi, diyo gitmiyo; kedi, diyo gitmiyo; kedi, diyo gitmiyo. Üç kere diyo, gitmiyo. Taşı vurunca kedi ateş oluyo, savruluyo, kayboluyo. Gece geliyor iki tane jandarma, birinin adı Çapan, birinin adı Rıza. Babam anlattı bunu, rağmetli. Horoz gadar ufak ufak, öyle büyük adam neyim değil, tam horoz gadar. Hadi, diyolar mahkemeye gidiyoruz. Yayan giderken yürümeye gerek yok, diyolar; gucaklıyolar uçup götürüyorlar. İnallı köyünün garşıda bi mağara var, uzak yani, dört beş km var. Eski İnallı derler, oraya götürüyorlar. Yalnız bu rüya. Cinliler mahkemeyi gurmuşlar, aynı bizim mahkeme gibi. Anlat bağalım Ahmet Gülmez, dimişler; “Efendim benim güvercinleri yemeye geldi kedi, üç kere kedi, kedi diye uyardım, kedi gitmeyince taş attım, ayağı kırıldı.” diyor. Bizim ganunda ayağını kıranın ayağını kırarız, kolunu kıranın kolunu kırarız, kısasa kısas yaparız, diyolar. Örsü getirin, diyolar; ulaylayı (balyozu) da getirin, diyolar. Ayağını gıracaklar. O anda Hz. Ali geliyor, Hz. Ali gelince tanıyolar, ahir zaman halifesinin nebisi ne geziyor burda, diyolar. Hemen bunu olduğu gibi yatağına götürün diyolar, hemen yatağına getiriyorlar; babam dikine yatağına doğrulmuş, terin, suyun içinde galmış. Kediye de sen cezalınsın, diyolar, adam

seni üç kere uyarmış. Babam gündüz gitmiş, bu rüyadan sonra, orda üç dene kavağı çatmışlar, çapıt sallı duruyormuş.

Kuran'da geçiyor, cin suresinde de Allahu Teâlâ haber veriyor zaten. Yani cinler var; ama biz gözle göremeyiz, esas şekillerini göremeyiz. Kedi şeklinde gözükür, köpek şeklinde gözükür, kuş şeklinde gözükür, insan şeklinde gözükür; biz bilemeyiz yani. Varlığı ayetle sabit, inkâr edilmez (K.K.88).

122. Cinli Değirmen Efsanesi

Tatların'de, şu anda Tatların Barajı'nın altında kalan değirmenlerden birinde, bir değirmenci varmış. Değirmenci, akşamları da değirmende kalırmış. Bir gün gece yatarken bakmış ki, davulla zurnayla birileri değirmene doğru geliyorlar. Bir de ne görsün, cinler değirmenin içine girmişler. Değirmenci hiç sesini çıkarmamış. Biraz da korkmuş ve yorganını iyice başına çekerek altından onları izlemeye başlamış. Bu değirmencinin bir de köpeği varmış. Cinler tefle, zurnayla başlamışlar oynamaya. Değirmencinin köpeği de onların yanındaymış ve cinler köpeğin adını “Şarkıdı Şurkud” koymuşlar. Köpek de zurna çalıyormuş. Değirmenci bir de bakmış ki, oynayanlardan birisinin sırtındaki entari (elbise) karısının entarisinin aynısıymış. Hemen elini cebine atmış. Bıçağını hazırlamış. Oynayan cin yanına doğru oynayarak gelirken, değirmenci elindeki bıçağı entariye bir çalmış ve ucundan bir parça kesmiş, cebine koymuş. Cinler bir süre daha oynadıktan sonra, sabaha karşı eşyalarını toplayarak değirmenden ayrılmışlar. Sabah olmuş, değirmenci hemen eve koşmuş. Eve varınca hemen karısından entarisini getirmesini istemiş. Karısı, aman şimdi entarinin sırası mı falan dediyse de, değirmenci ısrar etmiş. Karısı gitmiş, sandıktaki entarisini çıkararak getirmiş. Değirmenci bir de ne görsün, entarinin eteğinin ucu kesilmiş. Hemen cebinden, önceden cinin üzerindeki entariden kestiği parçayı çıkarmış. Bakmış aynı parça ve aynı yerden, aynı büyüklükte kesilmiş. Ondan sonra değirmenci başından geçenleri karısına da anlatmış. O sırada bakmış, köpek de orada duruyor.

Değirmenci köpeğe cinlerin verdiği adı öğrendiği için, “Ne yapıyorsun Şarkıdı Şurkud?” demiş. “Akşamki çaldığın gibi bir daha çal da, şarkı söyle.” demiş.

Değirmenci öyle deyince, köpek yüzünü iyice süzdükten sonra, kaybolmuş gitmiş ve bir daha değirmencinin yanına uğramamış (İpek, 2008, s. 60).

123. Gece Gelen Cinler

Adamın biri değirmene gidiyormuş, un öğütmeye. Eşeğe yükü atar, yanında bi de köpeği varmış. Epey gider, hava kararır değirmene yetişemeyeceğini anlar. Dulda bi in bulur, dam, eşeğin yükünü yıkar, kürkünü tepesine çeker; bu gece burada yatayım, zabanan gaklar, der. Dama girer yatır. Gece yatarken bakmış ki, davulla zurnayla birileri geliyorlar. Çalarlar, oynarlar, eğlenirler. Bu da kürkünü tepesine çeker, altından onlara bakar. Herkes oynar, eğlenir, köpeğe de galk Şarkıdı Şurkud biz oynadık, bi de sen dön derler. Köpeğin adını “Şarkıdı Şurkud” koymuşlar. Köpek galkar iki ayağının üstünde gırdı gırdı iyi bi oynar. Bir de çanak, çömlek, un, bulgur ne var ne yoksa yanlarında getirirler. Kimi der, bi dolaz bişirelim. Tamam mı, tamam? Dolazı bişirirler. Yiyecekleri sırada içlerinden birisi “Ya şu insanoğluna da çağıralım, biz yiriz o bakar, der; kimi olmaz, başkasına söyler” der. Söyledi, söylemezdi derken çarmaya garar verirler. Biri gider yanına “Âdemoğlu, galk dolaz ye.” der, der demez Euzu Billahi Himine Şeytan İrracim Bismillahirrahmanirrahim der demez perem perem hep gaybolurlar. Zabanan hava aydınlanınca şu dolaza bi bakim der, bi bakar ki dolaz dedikleri şey bi avuç soğan gabuğu. O sırada bakar, köpek de orada durur, köpeğe cinlerin verdiği adı öğrendi ya, “Hadi guzum Şarkıdı Şurkud, bi oyna da bakiyim.” der, köpek iki ayağının üstünde oynar, sonra da çeker gider (K.K.32).

124. Cinlerin Düğünü

Dedenin biri mart ayında yaylaya gitmiş. Yayla evinde yatarken sesler duymuş. Gözlerini açtığı anda evin içinde cinlerin düğün yaptığını görmüş. Adam

yerinden kalkmaya cesaret edememiş. Aynı bizim yaptığımız düğünler gibi çalgı çalıp oyun oynamışlar (K.K.65, 66, 67).

125. Avcı Ali Osman Ağa ve Cinler

Avcu Ali Osman Ağa vardı, Safcalının Ali Osman dirlerdi, soyadı da Avcı'ydı zaten; avcılık yapardı, avcı olduğu için Avcı soy ismini almış. Bu, gece dilki beklemeye gidiyom diye zabah ezeninden daha erken gider, aşamdan duzak kurmuş; onlara bakacamış. Combul derik hastanenin daha altı, orda düğün yapıyok gel diyi, mağaralar var orda, üç harfliler Ali Osman Ağa'nı girdirirler mağaraya, uyku semesi bilemez bu; bakar, bu Narlı değil, bu Narlı değil... Ateşin başında bunlar oynayıp o otururken aklı başına geliyor; su dökme bahanesiyle çıkar, kaçır bunu çaya kadar kovalamışlar, çayı geçince hadi gurtuldun demişler, çayı geçemezmiş bunlar, eskiler hep söyler, sudan onlar geçemezmiş (K.K.44).

126. Kindar Cinler

Gülşehir yolunda, Yeni Mahalle'deki köprüde, gece keçi şeklinde cin gören çok kişi var burda, Çat'ta. Besmele çekince, dua okuyunca geri çekiliyor, dua bitince geri geliyorlarmış. Ben bizzat şahit oldum. Bizim yeğene musallat oldu bi tanesi. Çocuğumu yaktığı için musallat oldum, dedi. Bizzat şahit oldum. Bizim yeğenin ağzıyla konuştu. Çırpınırdı, kendini yerden yere vururdu. Hocaya falan götürdü; cin kendisi, boşa götürmeyin, derdi. Üç, dört ay sürdü, Adıyaman Menzil'den geçti. Yalvarırdı bize Menzil'e götürmeyin diye. Akılla, mantıkla açıklanacak bi şey değil. Bacım merdivenin başından, sıcak suyu serpmiş aşağı, cinin çocuğu yanmış. Banyo, tuvalet, merdiven başı, pisliğin olduğu her yer yuvaları. Besmelesiz girilmez, diye din uyarır. Başka birisi söylemiş, anlatmış olsaydı inanmazdım. Akılla, mantıkla izah edilecek yanı yok. Bizzat yaşadık, ama şeklini görmedik. Sadece bacımın ağzıyla konuşturuyordu. Abim, bacımın elini tuttu, bırak elimi, diye elini çırptı. Seni

Menzil'deki Abdül Gaussani⁴⁷,ye şikâyet edeceğim deyince yok, oraya götürme beni, Deller'e götür beni, çocuğum yakıldı, intikam almam lazım, dedi. Daha evvel Deller'de de bi hocaya götürmüşler; ama ordan faydalanmamış. Aşağı yukarı sekiz dokuz sene evvel oldu bu (K.K.71).

127. Yılanların Öcü

Bir çiftçi patateslerine su veriyormuş ve patatesleri geziyormuş birden patateslerin arasından bir ses geldiğini duymuş ve bakmış ki sarı upuzun bir yılan, sokmasın diye hemen yılanı öldürmüş ve toprağa gömmüş. Birkaç gün sonra tekrar yılanı bakmak ve arkadaşlarına hava atmak için yılanı gömdüğü yerden çıkarmak istemiş, bakmışlar ki yılan gömüldüğü yerde yok. Sonra günler geçmiş bu yılan, bu çiftçinin rüyalarına girmeye başlamış; günler geçmiş, boğulmaya başlıyormuş, üstüne birilerinin çıkıp onu boğduğunu görüyormuş ve ailesi bir hocaya götürmüş, hoca cinlerini çağırmış ve bu kişiye neler olduğunu sormuş. Cinler sarı yılanın eşi ve akrabalarının olduğunu söylemişler ve intikam için bu adamın peşinde olduğunu söylemiş. Hoca, bu adamın cinlerinin tam yedi tane olduğunu isterseniz bunları yakayım demiş ve ailesi kabul etmiş. Hoca beş tanesini yakmış, iki tanesinin kaçtığını söylemiş ve bu adam hâlâ kurtulamamış. Bu iki tane cin sürekli kaçıyormuş, adam hâlâ kurtulamıyormuş ve sürekli bayılıyormuş. Yani iyileşememiş (K.K.91).

128. Yolu Unutturan Cinler

Bir çoban sürülerini otlatmak için bir yaylaya giderlermiş, adam sürüyü önüne katmış ve yola çıkmışlar. Gömle yaylasına götürecekmiş; yola çıkmışlar ve yayla gireceklermiş ki yaylanın girişini bulamamış; demiş ki herhâlde yanlış yerden geldim. Tekrar yolunu değiştirmiş. Bakmış ki yaylaya giremiyor adam, yine giremeyince sürüyü alıp eve dönmüşler. Adam sabah gitmiş, yaylaya girebiliyor. Akşam tekrar sürüyü alıp yayla götürmüş yine girememiş. Adam tekrar eve dönmüş ve komşulara

⁴⁷ Şeyh Seyyid Abdülbaki Gavsî Sani.

akrabalara durumu anlatmış; iki gündür yaylaya giremediğini ya yolu bulamıyor ya da sürü yayla girişinde kaçıyorlarmış. Halk arasında bir bilirkşi demiş ki orada cinlerin evleri, köyleri kurulu; hayvanlar onları görünce, ondan dağıldığını ya da cinlerin adama yolu unutturduğunu söylemiş. Adam peki ne yapmam lazım, demiş. Adam demiş, hep birlikte gidelim dualara edelim, kuranlar okuyalım, demiş. Gitmiş ve dualar etmiş, kuranlar okumuş. Adam sürüyü tekrar götürmüş bu sefer içeri girmişler. Bu bilirkşi demiş ki, cinler köyü terk etmiş, artık rahat olun (K.K.93).

129. İyi Bir Cin

Evli bir karı koca varmış, çocukları olmuş; kadın çocuk doğduktan birkaç ay sonra ölmüş. Çocuk annesiz kalmış. Babası çocuğu odaya tek bırakmış, sonraları fark etmiş; çocuğa mama veriyor, çocuk istemiyormuş. Süt veriyor, içmiyor; nasıl açlıktan ölmüyor, demiş. Yine de çocuğu odasına yatırmış. Kapının deliğinden izlemeye başlamış; bir bakmış ki bir kadın çocuğu emziriyor. Adam şaşırılmış; diğer gün tekrar bakmış, kadın yine çocuğu emziriyor, birkaç gün tekrar etmiş. Adam bir hocaya gitmiş; adama, hoca okunmuş et vermiş, kapıya asmasını söylemiş, eti kapıya asmış ve tekrar kadına bakmaya başlamış. Kadın gerçekten gelmemiş, çocuk açlıktan ölmek üzereymiş, kadın adamı bir gün dışarıda yakalamış ve çocuğuna acıyorum; zarar vermem izin ver, emzirmeye devam edeyim, demiş. Adam çaresiz kabul etmiş ve 1 yaşına girince çocuğu terk etmiş. Adamın söylediğine göre, iyi bir cinimmiş (K.K.94).

130. Cinle Evli Adam

Evli bir adam varmış ve cin kızı ile aşk yaşamaya başlamışlar. Sonraları ise evlenmişler, adam hem gerçek karısıyla hem de cin karısı ile aynı evde yaşamaya başlamışlardır. Adam sonra cin karısından ayrılmak istemiş; cin karısı boşanmak istemiyor, çocuklarının ne olacağını, adamı sevdiğini söylemiş. Adam sonra bir yerde bir Allah dostundan yardım istemeye gitmiş. Kadın da adamla gidiyormuş, sonra

Allah dostunun yanına gelince cin içeriye girememiş. Adam dışarıya çıkınca sormuş, neden gelmedin, demiş; içeriye giremedim. Allah dostu adam dua etmiş ve cin kızı adamı rahat bırakmış (K.K.92).

131. Kocaman Hayvanlar

Acıgöl'de eskiden gecenin on birine, on ikisine kadar kemik oyunu mu aygördü oyunu mu ne oynarlarmış. Yolda kedi, tavuk kocaman, insanın boyundan yüksek olurmuş, rahmetlik babam anlatırdı, Tavuk, koca insanın iki kat boyu oluyormuş, tabii ki okuyorlar sureyi, ondan sonra tavuk ufalıp gidiyormuş (K.K.84).

132. Albastı

Hacı Ömer Efendilerin dedeleri varmış burda, cami hocasıymış. Her sabah çeşmede abdest alıp camiye gidermiş, bir gün her günküden daha erken kalkmış, şafak ağarmadan. Çeşmenin yanına gelmiş bir genç ciğer yıkıyormuş. Hoca bundan huylanmış, hiç görülmedik, genç, güzel bi gelin bu saatte ne arıyor burda diye, hemen yapışmış, kolundan tutmuş sen neysin bi deyver, neydir senin yaptığın demiş. Aman şafak ağaracak bırak beni gideyim, demiş. Sen neysin bi deyver, demiş. Albastı derler bana, yeni doğum yapmış gelinlerin ciğerlerini alıp kaçıyom, onu da burda yıkayıp götürüyom, demiş. Bırakmamış, yakasından iğneyi alıp onun yakasına takmış; kız pısmış. Nolur beni bırak kullar görmesin, beni bırakırsan senin yedi sülalenin yanına, bi parçacık çaputunun olduğu yere gelmem; tek beni bırak insanlar beni görmesin, diye yalvarmış. Sonra bırakmış. Doğum yapan kadınlar gider onlardan küçücük bez parçası alır, kırkı çıkana kadar, kırk gün üstünde taşır. Ocaklar yani, onların bezinin olduğu yere gelmez albastı (K.K.26, 27).

133. Karaura – Evkızı

Eskiden çardakta otururduk biz, tandırda yemekler pişdikten sonra ateşin kozünü tapanaya götürürlerdi. Tapanada da tandır var; ama ordaki tandır yanmaz. O ateşi getirip içerdeki tandırın içine koyup üzerine yorgan örterlerdi. Tatlık denirdi

ona. Tatlıkları üzerlerine çekip oturlardı eskiden. Kış günü tatlıkları üzerine çekip oturdukları bir gün halama gelip: “Dondum döküldüm, biraz da ben oturayım, galk.” demiş. Depmiş yani, bu onu depmiş, o bunu depmiş galkmış sonunda. Bi gün galkmamış, gitmiş pirinci bulgura, bulguru nohota katmış. Bir gün de tüvalete gaz lambasıyla gitmiş, lambayı üfürüp söndürüyormuş. Kibritle yakıyom tekrar söndürüyor derdi. Onlar çok sık görürlermiş. Oturup saçını tararmış. Babaannem girdim ki mutfağa yumurta kırmış yiyor ya da oturmuş saçını tarar görürdük diye anlatırdı. İnsan şeklindeymiş; sarı saçlı, renkli gözlü, çok güzel; ama insan görüp veya seslenince kaybolup gidermiş. Evkızı ya da karaura dirdik; ama in miydi cin miydi neydi, bilmiyorum (K.K.17).

134. Karabasan / Karaura

Karabasan rüyadır, rüyada oluyor. Adam yatağa yeni yatmış, uyumadan önce bi ördek geliyor, garnıma oturuyor, diyor. Elini ağızıma gapatıyor, elinin ortası delik diyo. Garaura diyolar bazı yerde, bazı yerde garabasan diyolar, her yerde bi değişik isim viriyolar. Ondan sonra, bunun takkesi varmış. Adam cesurmuş, takkeyi bi gapmış. Bi daha benim yedi sülaleme uğramayacağına söz ver, takkeni vereyim, demiş. Vermiş, ondan sonra bırakmış; böyle anlatırlar. Şekli insan gibi, bazıları gaz, ördek gibi, bazıları da köpek diyo, geçi şeklinde gören var. Dedik ya şeytan her gılığa girer (K.K.88).

135. Sarıgız

Mağaralar var, yağmur yağıyo ıslanmayayım diye girdim. Bi baktım sarıgız, saçını darıyo; diz gapağında saçları var, almış daraa saçını darıyor. Öyle güzel ki, bakmalara şiy idemen. Gaçtım, babam noldu oğlum, didi. Bi güzel kız oturmuş saçını darıyo, didim. Bi daha girme oraya, didi (K.K.86). Anlattığı yer Acıgöl organize sanayinin olduğu yer (K.K.84). Bunu çok anlatılırlardı (K.K.87). Ahırlarda atlara

binerlermiş, atı böyle koştururlarmış. Eskiden anlatırlardı. Atın yelelerini örerlermiş (K.K.88).

136. Sarıkız

Bir adam sabah namazına gitmek için kalmış ve camiye gidiyormuş. Yolda bir ateş topunun olduğunu görmüş, önce göz yanığı zannetmiş, biraz daha yürümüş ve hâlâ ateş topu orada duruyor. Biraz korkmuş ve yoluna devam etmeye başlamış; yolu bitirmeye, camiye yakın bir yerde çok güzel bir kız ve uzun sarı saçlarının, mavi gözlerinin, beyaz bir teni olduğunu ve yarı çıplak olduğunu, isterse onunla birlikte olabileceğini; yalnız, camiye gitmemesi şartıyla bunu yapabileceğini söylemiş. Adam önce biraz kadına bakmış, çok güzel bir de sesi varmış; insanın başını döndürdüğünü söylüyor. Diyor ki az kalsın nefesine uyup kadının yanına gidecekmış ki sabah ezanı okunmuş, adam bu sırada camiye yönelmiş; sonra, son kez kadına bakmak istemiş ve büyük bir ateş çıktığını ve kadının kaybolduğunu gördüğünü söylüyor (K.K.92).

137. Göleme Taşını İsteyen Mezar

Adamın biri gece, tarla sulamak için Sulusaray'dan Nar'a gidiyor. Nar'a giderken su arkları var. Arkların açılan yerlerine gever denir, açılan yerler de su taşmasın diye gölenir, kapatılır yani. Adam burayı göleyememiş, zifiri karanlık, elektrik falan yok, adam mezardan bir taşı almış, göleyeyim burayı kapatayım demiş. Mezardan biri kalkıyor: "O aldığın taşı yerine koy!" diyor. O da güçlü imanı olan bir adammış, korkmuyor "Ne kadar muhanet insanmışsın, al şu taşı!" diyor, geri veriyor (K.K.21, 22).

138. Manevi Önderler

Bizim astsubay bi kardeşimiz var. Şırnak'a ilk atandım, sınır karakolu diyor. Askerlerle tanıştık. Gece, diyor, komutanım sen bugün istirahat et, yeni geldin, dinlen, biz seni rahatsız etmeyelim; resmî olarak yarın göreve başlarsınız, dediler. Sabahleyin kalktık, iştime saati, diyor. Askerin iki tanesi; "Komutanım, siz niye

habersiz geliyorsunuz, bir daha habersiz gelmeyin, nöbet yerine.” diyor. “Oğlum ben gelmedim nöbet yerine hiç, ne diyon sen?” diyor. Ertesi gün gene geldi asker, diyor. Bu aylarca devam ettim diyor. Bundan maksat da şuymuş, asker uyurmuş nöbette, benim kılığında gelirmiş; askere, evladım bak uyuma, su uyur düşman uyumaz, diye. Bir böyle, iki böyle, beş böyle... Artık psikolojik olarak rahatsız olmaya başladım, dayanamadım, ta tugaya kadar çıktım. Taburdu, alaydı, tugaydı derken; tugay komutanı dedi ki, oğlum nasıl böyle bi şey olabilir? “Komutanım, ben de bilmiyorum, askerler bana devamlı böyle söylüyorlar, en sonunda seni vuracağız komutanım, bir daha habersiz gelerseniz, dediler.” diyor. Tugay komutanı dedi ki diyor, “Evladım, o çevreyi bir araştır, böyle çalılık yerleri, mezarlık falan var mı, veya mezara benzer, mezar gibi bir yer var mı? Bulursan geri bana gel.” Gittik, diyor; araştırdık baya, bir hafta boyunca araştırma yaptık. Depeleri, dağı, taşı, dereleri falan hep, etrafta ne varsa araştırdık. Bi yer bulduk, diyor iki ağaç var, iki ağacın arada çalılık yer var, çalılığın altında mezar varmış, kabir varmış diyor. Gittim tugay komutanına, komutanım durum böyle böyle, dedim diyor. Bunu anlatıyor, ama gözlerinden dökülüyor yağmur gibi, adam hüngür hüngür ağlıyor. Evladım, bu vatan daha sahipsiz değil, bu vatani koruyan manevi önderler var, dedi diyor. Belki bazılarına abesle iştigal gelebilir, sen saçmalıyon, diyebilir. Ama şimdi gerçekten yıllardır bu ülkenin başında dönen dolaplar, şöyle bi düşündüğün zaman; şehitler var, sahip çıkıyor; âlimler var sahip çıkıyor. Bir Hacıbayram’lar Hacı Bektaşî’ler, Mevlana’lar, Yunus Emre’ler daha buna benzer niceleri, Ahi Evran’lar, Somuncu Baba’lar... Onlar buralara boşa gelmedi (K.K.85).

139. Ezanın Sırrı

Yaylada koyun gütmeye gitmişler. Sabah namazı vakti ıssız, cami, minare olmayan bir yerde ezan sesi duyulmuş. Ezan okunmuş ama hâlâ sesin nereden geldiği kimin okuduğu bir sır olarak dururmuş (K.K.65, 66, 67).

140. Yallı Efsanesi

Zamanında bizim eve Hatce Bacıgil aşam maleye (oturmaya) geldiler gış günü, saat on bir mi on iki mi gidecekler, tam gapıyı açdıkları sırada cin gibi şeytan gibi gara bi şey geliyor, gapıyı gapatıp giriyorlar içeri, zabanan gapıyı açıyorlar bir bakmışlar gapıyı cırmalamış, bıçanan cizmiş gibi (K.K.32). Gelinin biri tandıra yemek götürürmüş, yallı gelini alıp götürmüş öyle de bir türküsü, efsanesi var.

On barnağı, eli gınalı

Yallı almış gitmiş

...

Mercimek çömleği elimde

Yetiş Abbas Emmi yetiş

Barmaklarım gınalı galdı (K.K.29, 30, 32).

141. Peri Kızı

Genezin'de (Özkonak) eski zamanlarda düğünler çok meşakkatli olmaktadır, bunun içinde düğün öncesinden bir sürü hazırlık yapılmaktadır. Düğünden bir gün önce bütün köye bayrak yemeyi ilan edilir. O gün verilen pilav sabah namazıyla hazırlanmaya başlanır, öğle vaktine yetiştirilir. Yemekte verilen ekmek ise önceki gecelerde hazırlanır. Gene böyle bir düğün için köyde hazırlıklar başlamıştır. Akşam olunca düğün evine bir kız gelir. Bu kız çok hamarattır, elinden her iş gelmektedir. Herkes bu kızı çok beğenir. Onun yardımıyla nerdeyse o geceki tüm hazırlıklar tamamlanmıştır. Kadınlar arasında bu hazırlıklar yapılırken bir yandan da eğlence yapılmaktadır. Vakit de bu arada çok geç olmuştur. Biraz sonra sabah ezanı okunur. Sabah ezanının ilk sedasıyla kız pişirilmesi için hamur bezesinden kalan parçayı “Bereketin tükensin!” diyerek ekmek teknesinin içine atar. Gideceği yere geç kalmıştır. Hemen toparlanıp yola çıkar. Arkasından köylü kadınlar seslenir “Gene gelir misin?” Camii Kebir cami yanındaki pınarı kasederek “Suya bakın, eğer ki kan

akmazsa gelirim.” diyerek kaybolur. Onu izleyen köyün erkekleri bir müddet sonra pınardan kan aktığını görürler. Bu hadise köylüleri o kadar çok etkilemiştir ki her ekmeğe pişiren kadın bezeden artan hamuru tekne içine bırakmaz üzerine ekleyerek devam etmesi bir gelenek hâline gelmiştir (K.K.68).

4. HAYVANLARLA İLGİLİ EFSANELER

142. Kumru

Babaannem anlatırdı, çok güzel bir kız varmış, duvarları yüksek, telle örülü bahçesi olan bir evde yaşarmış. Adamın biri bu kıza göz koymuş. Kızın bahçede gergef işlediği bir gün, adam duvardan atlayıp girmiş bahçeye. Evde de hiç kimse yokmuş. Gergefin ipi de kızın boynundaymış. Kıza tecavüz edecekmiş, kıza saldırınca kız: “Allah’ım ya bunu taş et, ya beni kuş et!” demiş. Çocuk sıkıştırınca kız kuş olup uçmuş. Kuşun boynunda gri kahverengimsi tüylerin üstünde siyah bir çizgi var şimdi. O çizgi de kızın boynundaki ipten oluşmuş (K.K.25, 26).

143. Hazineyi Gösteren Keklik

Yaşanmış, olmuş bi şey bu. Yaşı şimdi 80-90 civarında olan bi amcamız anlattı. Ava gider gelirim, gider gelirken hazinelere de bakarım, diyor. Birkaç kazı falan yaptık; ama bir şey bulamadım; ama hep bu hevesle günümü geçiriyorum, diyor. Birkaç bulanlar da olmuş. Karşısının karşısının ok atımının 100 metre ilerisinde hazine var, diye de söylenir oralarda.

Rüyamda tüfeği aldım, ava gittim; İpekyolu güzergâhının oralarda av alanları var, Derinkuyu’nun ilerisinde bir taş gördüm, taşın üstünde bir keklik peyda oldu; tam keklige hedef aldım, vuracağım, keklik aşağı indi. Hemen koştum baktım ki, bir delik var, keklik oraya girdi. Bir uyandım rüya... Sabah ezanı okunuyor, hemen koştum, vardım o taşı buldum, keklik o taşın üstünde duruyor. Nişan aldım, o deliğe girdi. Hemen vardım o deliği açtım, geniş bi yer buldum, kazdım bi baktım hazine, diye anlatırdı (K.K.33).

144. Hübübük Kuşu (Yusufcuk Kuşu)

Çok eskiden Genezin bölgesinde bir ağa yaşarmış. Zengin ağanın karısı bir gün vefat eder, iki çocuğu ile yalnız kalan ağa bir süre sonra mecburen tekrar evlenir. Ağanın ikinci eşi çok güzel ama bir o kadar da kurnazdır. Ağanın biri kız diyeri erkek olan çocuklarını hor görür; çocuklar ne iş yapsa beyenmez, bir şeyler istediler mi azarlarmış.

Bir gün hep birlikte bostana giderler. Çocuklar burada karpuz, kavun koparmak ister. Ağanın ikinci hanımı hiç birini beyenmez, koparmalarını istemez; bu yüzden hepsine bir bahane bulur. “Onu koparma, bunu alma; hep büyük, hep büyük.” der durur. En sonunda bu olaylara dayanamayan çocuklar Allah’a yalvarır. Kız, Allah’ım beni taş et, kurtulayım, der; erkek de Allah’ım beni kuş et kurtulayım, der. Allahütealâ dualarını kabul eder, o anda birisi taş olur, birisi de kuş olur uçar. O kuşun yılın belli mevsimlerinde taşın üzerine konarak “hübübük, hübübük...” diye öttüğü söylenir. Yaşlı insanlar bu olayın Asarcık mevkisinde olduğunu, hatta kaya üzerinde kızın şeklinin belirgin bir şekilde anlaşıldığını söylerler (K.K.41).

145. Hep Büyük Kuşu Efsanesi

Adamın birinin çok büyük bir karpuz tarlası varmış. Tarlada kocaman kocaman karpuzlar yetişmiş. Günlerden bir gün yolcunun biri bu karpuz tarlasının bulunduğu yerden geçiyormuş. Adamın karnı çok açmış. Yolcu tarlada dolaşan tarla sahibinin yanına selam verip varmış. Ağa karnım çok aç, bak Allah sana büyük büyük karpuzlar vermiş. Allah rızası için birini ver de karnımı doyurayım, demiş. Tam da akşam olmak üzereymiş. Tarla sahibinin yüzü bu istek üzerine asılmış. Vermem de diyememiş yolcuya. Ona vermek için küçük bir karpuz aramaya başlamış tarlada. Karpuz ararken bir yandan da “Hep büyük” diye söylenip duruyormuş. Tarla sahibinin bu tavrına yolcu çok üzölmüş, kalbi kırılmış. Kendisine verilen bir sürü büyük karpuzla şükür sayılabilecek tek karpuzu vermeyecek kadar cimri olan bu adam

Allah tarafından cezalandırılmış, adam hemen o sırada bir kuşa dönüştürülmüştür. O günden sonra adam akşamları ortaya çıkar ve “Hep büyük” diye ötermiş. İşte şimdi akşam vakti ortaya çıkan bu kuşa “Hep Büyük Kuşu” deniliyor (K.K.4).

146. Yılanın Bedduası

Kızılırmak’ın yakınlarında bir yılan yuvası varmış, bu yılan arada yavrularıyla beraber Kızılırmak’a su içmeye gidermiş. Yavruları biraz daha büyüyünce su içmeye tek gitmeye başlamışlar. Anneleri olmadan Kızılırmak’a gittikleri bir gün yakınlarda oturan ve yılanları sevmeyen bir kadın, yavru yılanları su içerken öldürür. Yılan yavrularını yuvada göremeyince Kızılırmak’a gider yavrularının cansız bedenlerini bulur. İşte o günden sonra bu yılan Kızılırmak’a girerek “Siz benden yavrularımı aldınız, ben de her yıl sizden birilerini alacağım.” demiş. İşte o gün bugündür Kızılırmak’ta her sene birileri boğularak ölür (K.K.35).

147. Güvercine Dönüşen Periler⁴⁸

Bir zamanlar yer ile gök arasındaki büyük dünyamızda başları yüksek dağlara denk olan korkunç devler yaşamış. İnsanlar bu devlerden çok korkar ve onları kızdırmamaya dikkat edermiş. Bu korkunç devlerin gönlünü hoş tutmak, onları kızdırmamak için ülkenin yüksek dağlarına çıkar oradaki sunaklara hediyeler bırakıp kurbanlar keserlermiş. Yılın belirli günlerinde de bu dağların doruklarındaki sunaklarda toplanıp devler kendilerine zarar vermesin diye dualar ederlermiş. Yine de bazen bu dev tanrılar, insanlara kızarmış. Kızdıkları zaman da oturdukları dağların tepesinden korkunç gürültülerle ateş dalgalarını gönderirlermiş insanların üzerlerine. Bu ateş dalgaları önlerine çıkan her şeyi yerle bir edip yakıp küle çevirirmiş. Dev tanrılarının öfkesinin nedenini anlayamayan insanlar daha da korkarak onları memnun

⁴⁸(2012, 11 Mayıs) <http://www.nevsehir.web.tr/50-forum/hikayeler-ve-anilar/peribacalari-efsanesi-t16048.html> sitesinden alınmıştır.

etmenin yollarını ararlarmış. Sunaklara daha fazla hediye bırakmaya ve daha çok kurban kesmeye başlarmış. Ancak yine bu dev ateş tanrılarını memnun edemiyorlarmış. Günlerden bir gün periler ülkesinin padişahının yolu bu dev tanrıların korkunç zulmü altında inleyen ülkeye düşmüş. Peri padişahı bu zavallı insanların çaresizliklerinden çok etkilenip üzülmüş ve onlara yardım etmeye karar vermiş. Emrindeki tüm perileri çağırması hemen. Ve onlara şöyle demiş: “Ey kardeşlerim! İnsan kardeşlerimiz çok zor durumdadır. Onlara yardım etmek istiyorum. Şu karşıdaki dağların zirvesinde oturan zalim devleri durduralım. Bu insanların çilesini bir son verelim istiyorum.” Eğer biz zalim devlerin yaşadığı dağların ateşini söndürebilsek devler de yerin altına kaçsın ve insanları bir daha rahatsız etmezler. Padişahlarının konuşmasının ardından binlerce peri ellerinde kar ve buz taneleri, devlerin yaşadığı dağın doruklarına toplanmışlar ve dağın tepesinde fokurdayan ateşe atmaya başlamışlar. Hiç durmadan günlerce ateşi kara ve buza boğup söndürmeyi başarmışlar. Sonunda devler korkup yerin derinliklerine kaçıp saklanmak zorunda kalmışlar. İnsanlar, perilerin bu zaferini büyük sevinçle karşılamışlar, günler geceler boyunca şenlikler düzenleyip bu zaferi kutlamışlar. O günden sonra insanlar ve periler arasında çok sıkı bir dostluk oluşmuş. Bu dostluk uzun yıllar devam etmiş. İnsanlar kayalara oydukları mağaralarda yaşarken periler de sivri kayalıkların üzerlerindeki küçük odacıklarda yaşıyorlarmış. İnsanlar toplanıp kendi aralarında bir padişah seçmişler ve onun emri altında mutlu bir şekilde yaşıyorlarmış. Bu padişahın Revan adında çok yakışıklı bir oğlu varmış. Periler padişahının da dünyalar güzeli bir kızı varmış. İsmi de Gülperi imiş. Gülperi'nin, gören herkesi mecnun eden, güzel uzun siyah saçları o kadar uzunmuş ki ayak bileklerindeki halhallara değiyormuş uçları. Saçının dalgalarından yansıyan güneş ışıkları insanların gözlerini kamaştırıyormuş. Hele turkuaz renkteki gözleri ile birine baktığında o insanın bir daha dünyadaki hiçbir güzellikten zevk alamadığı

söylenirmiş. Peri padişahı güzel kızını çok sever her şeyden sakınırmış. Onun mutluluğu için elinden gelen her şeyi yapıyormuş. Günlerden bir gün insanların padişahının yakışıklı oğlu Revan, yer altındaki devlerin saklandığı o karanlık ülkeye inmeye karar vermiş. Atalarının daha önceleri çektiği acıların intikamını almak istiyormuş o zalim devlerden. Yer altı ülkesine giden yolda birbirine açılan onlarca kapıdan rahatça geçmiş Revan. Son kapıya geldiğinde hırsla açmış kapıyı ve içeri girmiş. Ancak Revan'ın içeri girmesiyle büyük bir kaya parçası yuvarlanarak kapının ağzını kapatıvermiş. Revan o an zalim devler tarafından tuzağa düşürüldüğünü anlamış; ama artık çok geçmiş. Zifiri karanlıkta çaresizlik içinde beklerken korku da bütün vücudunu sarmaya başlamış Revan'ın. Artık sonunun geldiğini düşünmeye başlamış. Bu karanlık ülkede mahsur kalmış, ama ne gelen varmış ne de giden. Böylece günler geçip gidiyormuş. O sırada yerin üstünde, güzeller güzeli Gülperi de rüyasında gerçek hayatta asla göremeyeceğine inandığı yakışıklı bir genç görmüş. Aynı genci birkaç gece daha görmüş rüyasında periler padişahının güzel kızı Gülperi. Rüyasındaki yakışıklı genç çaresiz ve korkmuş bir şekilde ona kendisini kurtarması için yalvarıyormuş. Bir sabah dayanamamış ve rüyasını dadısına anlatmış. Dadısı Gülperi'nin rüyasını dinledikten sonra şöyle yorumlamış: “Güzel kızım, gördüğün rüya gerçektir. Gerçekten de böyle bir delikanlı var ve o şu anda zalim devlerin ülkesinde hapis. Bu yüzden de senden kendisini kurtarmanı istiyor.” Gülperi dadısının bu yorumuyla hemen harekete geçmiş ve emrindeki muhafızlarla birlikte karanlık yer altı ülkesine doğru yola çıkmış. Revan gibi bütün kapılardan hızla geçmişler. Son kapının önüne geldiklerinde kapının ağzının büyük bir kaya parçasıyla kapatıldığını fark etmişler. Gülperi muhafızlarına kayanın hemen yerinden kaldırılıp kapının açılmasını emretmiş. Aldıkları emirle muhafızlar kayayı hemencecik yerinden kaldırıp kapıyı açmışlar. Gülperi odadan içeri girince günlerdir rüyasına giren yakışıklı genci bir köşede baygın yatarken görmüş. Hemen onu yattığı yerden kaldırıp

hızla yeryüzüne çıkmış muhafızlarıyla birlikte. Gülperi baygın yatan Revan'ı en yüksek kayanın üzerinde kurulu olan periler padişahının sarayına, kendi odasına götürmüş ve Revan'ı tedavi etmeye başlamış. Gülperi, perilere has, hiçbir insanoğlunun bilmediği ilaçlarla tedavi etmiş Revan'ı. Çok geçmeden Revan kendine gelmiş. Gözlerini açtığı anda karşısında Gülperi'yi görünce öldüğünü ve cennete gittiğini düşünmüş. Dünyada bu kadar güzel bir kız olamaz demiş kendi kendine. Gülperi, Revan'ın kendisine geldiğini görünce çok sevinmiş ve elini uzatarak saçlarını okşamış. "Korkma!" demiş Gülperi, "Artık emin ellerdesin ve o karanlık ülkeden kurtuldun." Revan günlerce Gülperi'nin odasında kalmış. Gülperi ve Revan birbirlerine deli gibi âşık olmuşlar ve evlenmeye karar vermişler. Revan kendi şehrine gidip babasına durumu anlatmaya ve Gülperi ile evlenmesi için izin istemeye gitmiş. En kısa zamanda tekrar bir araya gelmek için sözleştikten sonra Revan kendi şehrine dönmüş. İnsanların padişahı günlerdir kayıp olan oğlunu yeniden karşısında görünce çok sevinmiş. Bütün ülkede kutlamalar yapılmasını istemiş. Revan babasına başından geçen bütün olayları anlatmış ve babasından peri padişahının güzeller güzeli kızıyla evlenmesi için izin istemiş. Babası oğlunun bu isteği karşısında birden durgunlaşmış. O güne kadar birlikte ve mutlu yaşadıkları perilerle hiç kız alıp vermemişlermiş. Bu yüzden düşünmüş ve yaşlılar heyetini toplayıp onlara danışmaya karar vermiş. Padişahın isteği ile toplanan yaşlılar heyeti uzun tartışmalar sonunda insanlar ve perilerin asla birlikte olamayacağını, insanların yeryüzünde perilerin ise gökyüzünde yaşadıklarını, insanların ölümlü, perilerin ölümsüz olduğunu söyleyip böyle bir evliliğin insanların da sonu olabileceğini söyleyip böyle bir evliliğin imkânsız olacağına karar vermişler. Revan'ın periler tarafından büyülendiğine inandıkları için böyle bir evliliği ancak perileri savaşla ülkelerinden kovarak engelleyebileceklerine hükmetmişler ve derhal perilerle savaş hazırlıklarına başlanmasına karar verilmiş. Revan'ın da kendilerinden habersiz bir çılgınlık yapmasını engellemek için de onu

odasına hapsedmişler. İnsanların kendileriyle savaş hazırlıkları yaptığını duyan periler padişahı bu duruma çok üzölmüş. Hemen halkını toplayıp onlara şöyle demiş: “Bizler onları korkunç devlerin zulmünden kurtardık. Ama insanlar zayıf yaratıklardır. Yaptığımız iyiliğı çabuk unuttular. Çok geçmeden hatalarını anlarlar. Şimdi onlarla savaşırsak çok büyük kayıp verirler. Büyük acılar yaşanır. Nasıl olsa onlar hatalarını anlayacak. En iyisi biz şimdilik savaşmayalım ve onlar hatalarını anlayana kadar da buralardan uzaklaşalım”. Bütün periler birden yaşadıkları odalardan gökyüzüne doğru havalanmışlar. Peri padişahı çok geçmeden yer altındaki zalim devlerin kendilerinin yokluğundan yararlanıp yeniden yeryüzüne çıkacağını düşünmüş ve insanlar için üzölmüş. Halkını toplayıp hemen şekil değıştirip güvercinlere dönüşmelerini istemiş onlardan. Bütün periler hep beraber birer güvercine dönüşüvermiş padişahlarının isteğı üzerine. Böylece insanlar onları görse de tanıyamayacaklarmış. Güvercinlere dönüşen periler tekrar sivri kayalıkların ucundaki odalarına dönmüşler ve orada yaşamaya başlamışlar. Böylelikle insanları korumaya devam etmişler.

Gölperi de insanlar ve halkı arasındaki savaşa engel olmak için babasının isteğini yerine getirerek beyaz bir güvercine dönüşmüş. Her gün odasından çıkıp Revan’ın odasının penceresine konuyormuş. Revan da penceresine konan güvercini avuçlarına alıp Gölperi’ye duyduğı özlemi onu şefkatle sevip okşayarak gidermeye çalışıyor, hıçkıra hıçkıra ağlıyormuş. Gölperi de sevgilisinin bu durumu karşısında çaresizlikten kahroluyormuş, ama yapabileceğı bir şey olmadığını farkındaymış. O da Revan onu eline her alıp kanatlarını her okşadığında gözyaşlarını sevgilisinin avuçlarına döküyormuş (K.K.36).

148. Peri Kızı ile Güvercinlerin Efsanesi

Avanos çevresinde yüzyıllar öncesinden günümüze gelen şapkalı kayalar görürsünüz. Halk, bunlara “peri kızı” adını takmıştır. Ya ikisi üçü bir yerde ya da

toplucu bulunurlar. Burada yaşıyanlar bunlar hakkında hayal kurmuşlar, yakıştırmışlardır. Peri kızı ile güvercinler efsanesi ise şöyledir:

Bir zamanlar bu diyarda perilerle insanoğlu beraber yaşalmış. İnsanlar düğün yapar, periler bu düğünlerde saz, söz olur, onları eğlendirilmiş. İnsanlar üzüm çiğner, şıra yapar, periler bu şıraların içine girer, onları sarhoş idelermiş. Nirde şenlik, nirde eğlence varsa iyi yürekli periler orda insanlara hizmet idelermiş. Gün gelmiş, insan padişahının oğlu peri padişahının kızına âşık olmuş. Ne olmuşsa ondan sonra “Periler çoluk çocuğumuza karışırna ne olur halimiz...” diye derin derin düşünmeye başlamışlar. Sonunda garar virmişler. Bu evlenme olmayacak. Savaş açacaklar perilere. Bir sabah erken silahlanıp perilerin olduğu kayalara saldırmışlar. Periler ürkerekten güvercin olup “pırır” diye uçmuşlar. O gün bu gündür periler sayısız güvercin olarak yine insanların hizmetinde yaşalar. Peri bacalarına koşalar (K.K.5).

149. Mahsen Efsanesi

Bir zamanlar, Uçhisar Kalesi’nde yaşıyan zengin bir adam vardı. Mahsen adındaki genç ve güzel kızı mutlu; fakat ağanın kalesinin soğuk duvarları arasında babasıyla birlikte yalnız bir hayat sürüyordu. Bir gün, kasabaya Ürgüp’ten devesiyle güzel nakışlar, renkli kurdeleler, eşarplar, şallar, genç bir kadının seveceği her şeyi satan bir satıcı geldi. “Eşarplar ve şallar! Sadece en güzel kumaşlar! Gelin ve görün! Eşarplar ve şallar!”

Mahsen sesi duyduğunda işini bıraktı ve gözleri parıldamaya başladı. Sıkıcı hayatından uzaklaşmak için nadir elde ettiği bu keyifli eğlenceyi kaçırmak istemedi. Minderinden zıpladı, üzerinde çalıştığı hoş nakışını bıraktı ve satıcının mallarını görmek için mağaraların tünellerin soğuk odaların arasından aceleyle koştu ve merdivenleri indi. Mahsen’in penceresinin altında mallarını satan genç adam tam ayrılmaya hazırlanırken Mahsen bağırdı: “Sen! Bekle! Devenin çantasındakileri

görmek istiyorum!” Satıcı yavaşça döndü ve Mahsen onun hararetli bir şekilde gülen yüzünü ilk kez gördü. Onun karanlığında, arkadaş canlısı gözler, meraklı bakışlar vardı. Dudakları hafifçe açıldı ve güzel bir kadını görmenin ani şaşkınlığından etkilenmiş gibi nefes aldı. Mahsen onun düşüncelerini okumuş gibi; kalbinin ortasında hissettiği sıcaklıkla kendi duygusal etkilenmesiyle karşılaştı. Daha önceden hiç bilmediği duyguların şaşkınlığıyla; Mahsen gergin bir şekilde kurdelelere dokundu ve satıcının dik bakışlarıyla karşılaşmadı. Hiç bakmadığı bir şeyi kaptı, parasını ödedi ve odasına döndü. Aldığı şey kırmızı bir kurdeleydi ve o andan itibaren onu en sevdiği şey, gizli bir hazine gibi sakladı. Genç satıcıyı gördüğü ilk andan itibaren Mahsen âşık olmuştu ve içinden bir ses ona satıcının da ona karşı aynı duyguları hissettiğini söyledi. Mahsen yine de onu unutmayı denedi. Babasının, tek kızı için başka planları olduğunu biliyordu; fakat onu düşünmemek için elinden geleni yapmasına rağmen arzularını karşı koyamadı. Aklında sürekli onla birlikte olduğunu düşünüyordu. Gözlerini kapattığında kollarını ve aşkının sıcaklığını etrafında hissediyordu. Sonra, bir gün korkularıyla ilgili her şeyi unuttu ve kalbini takip etmeye karar verdi. Babasının gözetiminden kaçmak için, her fırsat elde ettiğinde kaleden ayrıldı ve genç adamla buluştu. Genç çift daima Mahsen’in acımasız babasına yakalanma korkusuyla gizli bir yerde buluşmak zorundaydı. Kısa sürede babası nasılsa kızının davranışlarından ve söylemlerinden değişikliği fark etmeye başladı.

Mahsen’e sorduğunda başını öne eğdi. Babasının delici bakışlarından kaçmayı denedi cevap vermedi; bu babasını daha da sinirlendirdi. Çaresizlik içinde bağırıp haykırmaya başladı, Mahsen’in kolunu yakaladı ve odasına hapsetti. “Sonsuza kadar burada kalacaksın.” Ağır tahta kapıyı kilitlemeden önce: “Beni duyuyor musun? Sonsuza kadar!” diye tısladı. Babasının ağır adımlarının sesi azaldıktan sonra ortalık uzun bir süre tamamen sessiz kaldı. Mahsen, hapishanesinin soğuk duvarları arasında oturmuş, derin üzüntüsünün gözyaşlarıyla ağlıyordu. Her saniye kapının açılacağını

bekledi; ama babası onu özgür bırakmak için geri dönmedi. O hiç merhamet etmeyi bilmezken; Mahsen'in genç adama olan arzuları, birbirlerinden ayrı kaldıkları her gün daha da güçlendi.

Günler, aylar geçti, Mahsen yalnızdı, tek arkadaşı pencere eşiğine oturmaya gelen ona eşlik eden güvercinlerdi. Kaderinin hikâyesini paylaşabildiği tek canlı onlardı ve onlarla konuşmaya başladı. Üzüntüsünü paylaşan güvercinler her gün onu teselli etmek için geldiler; Mahsen de her gün onlara çok sevdiği genç adamı anlattı. Sonra inanılmaz bir şey oldu. Mahsen bir güvercine dönüştü ve sonunda özgür kaldı, sevgilisinin kollarına uçup gitmek için gökyüzüne fırladı. Kısa süre içinde küçük kuş yoruldu ve dinlenmek zorundaydı; Ortahisar kayalıklarına kondu. Daha fazla zaman kaybetmek istemedi, sevgilisine olan özlemi ona Başhisar'a varana kadar durmaksızın uçuşma gücü verdi. Genç adam onu orada bekliyordu. Orada, sevgilisinin kollarında kuş tekrar sevgilisi Mahsen'e dönüştü.

Her gün sevgilisiyle buluştuktan sonra, kız yine güvercine dönüştü ve karanlık çökmeden hapisanesine döndü, gün boyunca yine genç kadına dönüşüyordu.

Bir gün babası odasına geldi ve odayı boş buldu. Bunun nasıl mümkün olabileceği düşünceleri kafasında dönüp duruyordu. Hayır, kızının onun bilgisi olmadan kaçabilmesinin imkânsız olduğunu düşündü. Bütün kapılar kilitli ve pencerelerde onun çıkabilmesi için çok yüksekti. Yine de Mahsen orada yoktu. Baba yumruğunu sıktı, yüzü acımasızlaştı. Neler olduğunu öğrenmesi gerekiyordu. Kendi kendine konuşurken mırıldandı: "Söz veriyorum burada neler olduğunu anlayacağım!" Bütün gün camından dışarıyı izledi, gözleri umutsuzca kızını arıyordu. Akşam belli belirsiz çarpan kanat sesini duyana kadar orada oturdu. Alacakaranlıkta sesleri takip ederken; pencerenin pervazında ışığa gelen beyaz güzel bir güvercin gördü ve sessice kızının odasında kayboldu. Baba aceleyle koridorları, kilitli olmayan tahta ağır kapıyı geçti ve odaya girdi. Mahsen dönmüştü; minderde oturmuş, nakışı

dizlerinde sessizce çalışıyordu. Fakat kalbi bir kelebeğin yumuşak kanatları gibi vuruyordu ve yanakları hâlâ tutkudan gül rengindeydi. Babası hayretler içindeydi, kafasını titretti ve umutsuzca kızına baktı. Sonra geri adım attı, Mahsen'i odasında bıraktı ve kapıyı tekrar dikkatlice kilitledi. Ayaklarını sürükleyerek ayrıldı. Babası ayrıldıktan sonra Mahsen hafifçe gülümsedi. Ertesi sabah, beyaz güvercin yine odayı sessiz, boş bırakarak pencereden uçtu.

Güvercin her gün sabahları uçtu ve akşamları geri döndü. Her akşam, babası Mahsen'in odasına girdiğinde onu minderinin üstünde nakışını işlerken ve daima aynı hayalci gülümsemeye buldu. Babası artık ne yapacağını bilmiyordu. Kızının onu kandırmasının farkındaydı, fakat kendi gözleriyle gördüklerine inanamıyordu. Sonra bir gün, bu aldatmacayı sona erdirmeye karar verdi. Öfkeli bir şekilde Mahsen'in odasına gitti ve endişeli bir biçimde dolanıp durdu, sabırsızlıkla kızının dönmesini bekledi. Güneş, Ağa'nın kalesinin arkasından kaybolana kadar saatler geçti ve güzel, beyaz güvercin uçarak pencerenin önünde geldi. Bir saniye sonra, kuş öldü. Mahsen kendi babası tarafından öldürülmüştü. Etraftaki bütün güvercinler uçarak, önce inanamadıkları olanları görmeye kaleye geldi. Oradan ayrılıp zehirli tahıllar topladılar. Mahsen'in yanlış ölümünün intikamını almak için, zehirli tohumları babasının son yemeği olacak tabağın içine koydular. Ölmeden hemen önce, düşünceleri pişmanlıkla güzel kızına döndü ve son nefesinde onun adını fısıldadı, "Mahsen."

O günden beri, kalenin ve Uçhisar Vadisi'nin bütün güvercinleri yas tutuyorlar, üzüntüleri "coo, coo, coo..." her yerde çınlıyor (Kopp, 2002, ss. 123–128).

150. Karıncanın Hikmeti

Nevşehir'de bi arkadaşım var, sizden iyi olmasın. Kendisi de abdesli namazlı. Başımdan bi olay geçti diyo, çok fakirdik diyo, bu canlı, yani gerçek bi olay. Gaynanamgil, gaynatamgil bizi ayırdı, para da yok, diyo. Bi eve taşındık, o ev bize bi

uğurlu geldi, zabah oldumuydu tül perdeye tüm garınca gelirdi, gözükmezdi perde garıncadan, ondan sonra, akşam oldumuydu hiç bi tane galmazdı, diyor. Zabah gelir, akşam giderdi; gündeliklerinden, evin içindeki perdeye. Amma, o evde bi zengin olduk, bi zengin olduk, bi zengin olduk diyo. Ondan sonra her şeyimiz oldu artık. Benim beyim birisine saptı, alkol içmeye başlayınca ne o garıncalar geldi, ne o zenginliğimiz kaldı diyor, o garıncalar işte, bereket (K.K.51).

5. BİTKİLERLE İLGİLİ EFSANELER

151. Ardıç Ağacına Dönüşen Derviş

Çok eski zamanlarda köye bir derviş gelir. Karşılaştığı genç bir kadından yiyecek bir şeyler diler. Genç kadın evine koşar, çömleğin dibinde azıcık kalmış yağdan, kaynanasının tüm itirazlarına karşın biraz alır, bir yufka ekmeğe sürer ve hazırladığı dürümü dervişe verir. Derviş “Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin!” der ve yolana devam eder.

Dervişin bu kerameti kısa zaman da köy halkı arasında duyulur ve onun gittiği yöne doğru peşinden koşmaya başlarlar. Bugünkü ardıç ağacının olduğu yerde, Hırka Dağı’nda dervişe yetişirler ve dervişe taşlamaya başlarlar. (Dervişin neden taşlandığını anlatanlar da bilmiyor.) Ancak derviş onların şaşkın bakışları önünde ardıç ağacı şekline bürünür. Köylüler ardıca dönüşen dervişin ulu bir kişi olduğunu anlarlar. Ardıç ağacı o günden beri kutsal bilinmektedir (Akar, 2007, ss. 135-136; Dinçer, ss. 14-15).

152. Kara Dut Ağacı

Hacı Bektaş Veli; Ahmet Yesevi ocağında, Batı Türkistan’da, orda büyümüş, yetişmiş. Bir sürü kerametler gösterip evliya durumuna gelince, Lokman Perende, ordan kuru dut ağacını atıp bu nereye giderse sen onu takip edeceksin dudun olduğu yerde varıp sen de orda ikamet edecen, diyor. Bu ağaç havada uçuyor. Hacı Bektaş Veli dud ağacı dalını güvercin donuna, kılığına girip havadan takip ederek uçup

geliyor. Şimdi Hacıbektaş'ın türbesinin olduğu bir yer var, ağaç oraya iniyor, yere saplanıyor, saplanınca göğeriyor. Orda ağaç meydana geliyor. Şimdi o ağaç büyük bir dut ağacıdır. Bektaş Alevileri oraya ip bağlarlar, dilekte bulunurlardı. Dilekte bulunmak da Kur'an'a göre Allah'tan başka kimseden istenmez. Allah'ım yalnız sana hürmet, yalnız senden yardım dilerim görüşüne ters düştüğünden bunu hükümet yasakladı. Dilekte bulunan geliyo da içinden diliyo, bez parçası herhangi bir şey bağlamıyo (K.K.13).

153. Gözü Açılmadık Sığırcık Cücüğü

Abuüşağlının biri yolda bir patlıcan buluyor; eviriyor, çeviriyor; ne olduğunu bir türlü bilemiyor. Burda da bi tane Karabilacan diye adam varmış, bilse bilse o bilir diyorlar. Getiriyorlar “Emmi biz yolda bi şey bulduk, bunu bilemedik ne acaba? Sen bilginsin, âlimsin.” diyorlar. O da tabi hiç görmemiş patlıcanı, eviriyor çeviriyor, bi türlü o da bilemiyor. Bilemediği ayıp olur diye bi şeyler söylemesi lazım. Hemen, bu olsa olsa gözü açılmadık sığırcık cücüğü olur, diyor. Patlıcana gözü açılmadık sığırcık cücüğü diyorlar ondan sonra (K.K.10).

154. Kurubaba Ağacı

Yaklaşık beş altı yüz yıllık olduğu kabul edilen ağacın kesildiği zaman içinden kırmızı bir su aktığı ve bunun kan olduğu inancından hareketle bu ağaç köy halkı arasında kutsal sayılmaktadır. “Kurubaba” isimlendirmesinin ise aynı zamanda köyün eski yerleşim yeri olan ve Hacı Bektaş tekkesiyle çağdaş bir tekke kurulduğu bilinen bu mevkiye gelen bir şahsa, yanındakilerin “Kur Baba, köyü buraya kur Baba.” demiş olabileceklerinden hareketle verilmiş olabileceği söylenmektedir. 146 köy halkı arasında bu ağacı veya dallarını kesmenin uğursuzluk getireceği inancı bulunmaktadır. Bu sebeple ağacın dalları kırılrsa da, dökülse de, kurusa da köy halkı bu dallara dokunmazlarmış (Kozan, 2009, s. 66).

155. amlar Asker İmiş

Efsaneye konu olan amlık alan Ürgüp ilçesine bağlı Akçaören köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Ürgüp ilçesine uzaklığı ise takriben 20 km'dir. amlığa, Ürgüp'ün güneydoğu istikametinde bulunan eski Kayseri yolundan hareketle Karacaören, Karain, Karlık, Yeşilöz köyü yerleşimlerinin bulunduğu vadi geçilerek ulaşılmaktadır. Tabanından küçük çayların aktığı bu vadi (Dereler Vadisi), ilginç doğal yapısı yanında birçok medeniyetin izlerine de ev sahipliği yapmaktadır. Bölgede, doğa ve tarihin oluşturduğu bu gizemli doku birçok efsanevi anlatının oluşmasına da zemin sağlamaktadır. Her yer altı şehrinin, her kilisenin, neredeyse her tarihî yapının oluşumuna ilişkin, halkın düşünce kalıbı içerisinde bir yorumu bulunmaktadır. İşte böylesine tarih ve doğa dokusunun bulunduğu vadi geçildikten sonra, bölgenin en yüksek dağlarından birisi olan Hodul Dağı'na ulaşılır. amlık bu dağın kuzey yamaçlarında bulunmaktadır. amlığa yakından bakıldığında büyük bir ormandan kalan son parçalar olduğu intibamı uyandırmaktadır. Ormanın son kalıntıları olan bu amlar devasa boyuttadır. Yaşlanmış olmanın sonucu olarak, çamların yapısı garip şekillere bürünmüştür. Gerek bu durum, gerekse amlıkla ilgili olarak anlatılan efsane bölge insanının direkt yaşamını etkileyen yorumlara yol açmıştır. Tespit edilen bazı yorumlar şu şekildedir:

Bu amların tohumunu buradan alarak başka yerlere dikmişler; ancak hiçbir yerde yeşermemiş çünkü bu “amların aslı asker imiş”. Akçaören köyünden bir adam kışlık odun kesmek için amlığa gider, kesmek için ama baltayı vurduğunda amdan kan akar gördüğü durum karşısında çok olur, oracıkta bayılır. Ayıldığında bir daha oradan odun kesmeyeceğine söz verir. “amlık alanda tarla açmaya çalışan ailelerin sonu hep kötü gelmiştir. O aileler fakirleşmiştir. Çünkü kutsal bir alana zarar vermiştir.” Halk arasındaki bu yorumların hareket noktası olan, kuşaktan kuşağa anlatılan “Oradaki amlar aslında asker imiş.” şeklinde anlatılmaya başlanan

efsanenin metni halk ağzından şu şekilde derlenmiştir: Tarihin bir devrinde Müslümanlar ile küffar savaş hâlinde imiş. Küffar Müslümanları Hodul Dağı'nın köşesinde sıkıştırmışlar. Sonunda da tamamen çember içine almışlar. Durumun ümitsizliğini gören Müslüman komutan Allah'a yalvararak "Allah'ım küffara teslim olmaktansa bizi ya ağaç yap, ya taş yap" demiş. Allah komutanın dileğini kabul ederek askerleriyle birlikte onları çam ağacı şekline sokmuş. Askerlerden birisi de topal imiş, o da çam olurken eğri bir çam olmuş (Sevindik, 2006, s. 24).

6. GELENEKLERLE İLGİLİ EFSANELER

156. Bereket Bezisi

Özkonaklı kadınlar ekmek pişirirken beziyi alan kadın tahtasına normallerinden çok daha ufak bir bezi alarak koyarlar. Bu beziye hamurun bereketi adı verilir ve en son o bezi gülür (ortası delik küçük bazlama) yapılı; çocuklara verilir, çocuklar sevindirilir.

Özkonak'ta eskiden düğünler bir hafta on gün sürer ve ince yemek (bamya, çorba, mantı, pilav vesaire) verilir. Kadınlar gelen misafirler için sabaha kadar ekmek pişirirlermiş. Özkonak'ta o zaman beton binalar yokmuş. Özkonaklılar kayadan oyma yapılarda yaşarlar ekmeklerini mağaraya benzeyen bu yerlerde pişirirlermiş. Bir gün gene düğün için ekmek pişirirken düzen astabı giyen boylu poslu bir gelin gelip yanlarına oturmuş ve sohbe dâhil olmuş. Sohbet o kadar güzelmiş ve de ekmek yapımı da bitmemiş olduğundan vaktin nasıl geçtiğini anlamamışlar. Sabah ezanı okunmuş. Gelin, aniden, hamur tahtasında kalan beziyi hamurun içine atmış, bereketin kesilsin, demiş ve yanındaki kadınlara dönerek kendisinin bir peri olduğunu ve sabah ezanından önce dönmesi gerektiğini; ama ekmek pişirirken zamanın nasıl geçtiğini anlamadığını ve geç kaldığını söylemiş. Kadınlardan biri periye "Peki, şimdi sana ne olacak?" diye sorar, peri Özkonak'ta Bekârlı Çeşmesi adı verilen çeşmeyi göstererek "O çeşmenin başına gidip suyun aktığı çörtene bakın eğer ordan kan akarsa

beni öldürdüklerini anlarsınız, eğer kan akmaz ve bağışlanırsam yarın akşam tekrar gelirim.” der ve kaybolur. Kadınlar büyük bir merakla çeşmenin başına giderler ve çörtenden kan aktığını görürler. O günden sonra kadınlar ekmek pişirirken bezi alan kadın bereket bezisi alır ve en son onu gülür yapar (K.K.41, 43).

157. Beş Taş⁴⁹

Hacıbektaş şenliklerine gittim ben bi sene. Beş daşdan bi tanesi ayrı duruyor, dört tanesi beraber duruyor. Aleviler ayrı duran tek daşı daşlıyorlar. Sordum ben, neden bu daşı daşlıyorsunuz, bunları daşlamıyorsunuz, diye. Hacıbektaş Veli'nin kardeşi goyun güdermiş o zaman, goyun güderken bir gün rahatsızlanmış; Hacıbektaş gitmiş goyuna. O gün de goyunun bir tanesini kaybetmiş, gurda yedirmiş. Elbette gelincek ağasına, patronuna goyunun ne şekil olduğunu anlatmış; bunu gurt yedi demiş. Gurt yedi deyince kimse yok şahit gösterecek; kimi gösterecek daşları gösterecek, taşları gösterecek. Demiş bunlar bunlar şahit, öyle deyince daşın dört tanesi “Evet, doğru; bunun goyunu gurt yedi.”, o bi denesi de “Ben görmedim.” demiş. Görmedim deyince, o daşı Hacıbektaş Veli'ye yalan söyledin; desteklemedin diye şeytan daşlama gibi onu daşlıyorlar (K.K.12).

7. EŞYALARLA İLGİLİ EFSANELER

158. İlk Çanak, Testi Yapımı

Bunu babam anlatmıştı bana. Çanak yapımında çamurun şekil alması için su kullanılması gerekir. Su kullanmadan çamura şekil vermek mümkün değil. Bu işin ilk ustası bunu bilmiyor. Ama yapmak da istiyor; uğraşıyor, uğraşıyor, uğraşıyor olmuyor. Yapamıyor bir türlü ve artık o kadar sıkılıyor ki ağlamaya başlıyor. Ağladığı zaman düşen gözyaşının işi kolaylaştırdığını fark ediyor ve ordan su kullanması

⁴⁹ Efsanenin bir diğer varyantına göre, şahitlik eden dört taşa inanmayıp Hacıbektaş'ın aleyhinde konuşan Kadı Efendi taşlanır, bu olay sonucunda da Kadı Efendi taşa dönüşür.

gerektiğini öğrenip suyu öyle kullanıyor. İlk çanak yapımını öyle öğreniyorlar (K.K.15).

8. DİĞER EFSANELER

159. Ekmeğe Hürmetsizliğin Cezası

Bir gün kadın çocuğu ile pikniğe gitmişler; yemişler, içmişler, kadının çocuğunun tuvaleti gelmiş. Kadın çocuğunun tuvaletini yaptırır ve çocuğun altını temizlemeye bir şey bulamamış ve ekmek ile çocuğun altını temizlemiş ve rivayetlere göre söylenir, kadın oğlandan ayrılmış ve Sadele yolunda kadın ve çocuğun taş olduğu söylenir (K.K.95, 97).

160. Bağlıca Köyü

Acıgöl ilçesine bağlı olan Bağlıca köyü eski zamanlarda Nevşehir’de yaşayan bazı krallıklardan biri, her ne kadar hangi krallık olduğu bilinmese de, Nevşehir’e 35 km uzaklıkta olan Bağlıca köyünün hazinesini saklamak için en uygun yer olduğuna karar verip hazinesinin bir kısmını şuan ki Bağlıca köyüne sakladığı rivayet edilir. Bu hazinenin bir kısmı köye yol yapımı sırasında bulunmuştur ve devlet himayesi altına alınmıştır. Ama hâlen köyde hazine olduğuna inanılıyor, her ne kadar bulunamasa da köy halkı köyün altında bulunan tünellerden aramayı kesmemişlerdir. Köyün altında 5 km boyunca süren tüneller bulunmaktadır. Köyde hazinenin bulunduğunu kimse kanıtlayamasa bile bu tünellerin kanıt olduğuna inanıyor, halk köydeki bazı tünellerin yer değiştiğini bile söylüyor, hatta belli bir kapının sürekli yer değiştiğini ve şuan o kapının nerde olduğunu kimse bilmiyor (K.K.74).

161. Peribacası

17. yüzyılda Pol Luca diye bir Fransız seyyah, aynı bizim Evliya Çelebi gibi, geldiğinde burada at sırtında geziyor. Göreme tarafına doğru giderken tabi dünyada eşi benzeri olmayan bir bölge ve jeolojik oluşumlar görüyor. Göreme’ye at sırtında gelirken, yaklaşırken peribacalarının içerisinden, deliklerden insan kafaları çıkıyor,

yani orda yaşıyan birileri. Bundan çok etkileniyor, Geriden de siluetleri periye benzetiyor. Fransa'ya döndüğünde ben Türkiye'nin Anadolu bölgesinde İç Anadolu'da bir yere gittim, periler bacaların içinde yaşıyor diyor. Tüm dillerdeki karşılığı hep aynı bacaların içinde yaşıyan periler. Türkçeye de öyle geçmiş (K.K.16).

162. Arzu ile Kamber

Çok eski iki bey varmış, tanınmış tanınmış, zengin adamlarmış bunlar, o beylerin gızıyla oğlu bunlar birbirlerine tutmuşlar âşık olmuşlar. Gızın babası vermek istememiş oğlana, vermeyince kaçmışlar bunlar. Kaçıyorlar ikisi beraber, kaçınca gızın anası, Allah sizin ikinizi de daş itsin, dimiş, orda ikisi de kaya olarak görünüyor. Gelin garşısında oğlan onun yamacında bunlar daş olarak galıyor. Şöyle geriden baktın mı şapkakalı mapkalkalı, öteki gelin vaziyette duruyor (K.K.62, 63). Bakdığın zaman gaya birbirini gucaklar şekli almış, o gerçek yani (K.K.72).

163. Talihsiz Sevgi

Nevşehir ilinin bazı rivayetlere göre Çat kasabasında, bazı rivayetlere göre de Nar kasabasında yaşıyan bir olaydır. İki gencin birbiriyle sevgili olmalarıyla başlar ve evlenmeye karar verirler, ama aileleri karşı çıkar. Gençler de kaçmaya karar verirler. Kaçtıkları gün bütün kasaba ayaklanır, herkes arar ama hiç kimse bulamaz ve o gün gece yarısına yakın bi saatte kızın ve erkeğin ailesi beddua eder ve eder etmez kaçan gençler taş olur. Şimdilerde bile kasabanın en yüksek tepesinde iki tane el ele tutuşmuş insana benzer taş olduğu söylenir (K.K.74).

164. Allah Adama Mal Verirse Toklu Bağından Döve Döve Verir

Bundan 200 yıl öncesinde yaşıyan bir olay, rivayete göre; dört kardeş karasabanla tarla sürmekteymiştiler. Kardeşlerden birisi bir deliğe girip çıkan tilkiye kızarak eline baltasını, küreğini alarak tilkinin deliğini kazmaya başlamıştır. Epeyce kazdıktan sonra baltanın ucuna bir kapak gelir. Kapağı kazarak açtıktan sonra bakıyor, içi ağzı beraber bir küp altın görüyor. Kardeşlerini ve abilerini çağırıyor.

Abileri altını görünce hemen çukuru kapatıyorlar. Hava kararınca köyden çuvalları alarak hazinenin olduğu yere gidiyorlar. Başlıyorlar altınları getirdikleri çuvallara doldurmaya. Yanlarında yaktıkları mum ışığını gören köyler arasındaki postacı, ışığı görüp yanlarına atıyla beraber geliyor. Gördüğü manzara karşısında şaşırıp kalıyor. Kardeşlerden birisi, Mayoğlu gecenin bu saatinde buraya ölmek için mi geldin, diyor. Bak, senin mezarın kazılmış durumda, seni öldürüp buraya gömeceğiz, diyor. Tabi Mayoğlu bu sözlerden çok korkuyor, büyük ağabeyleri; çocuklar bırakın öldürmeyin, diyor. Atının sırtındaki heybeği altın dolduruplar ve Mayoğlu'na birkaç tane vurduktan sonra, bizim insanlığımız budur, sen de nasıl hareket edersen et, diyorlar. Tabi ki Mayoğlu da kimseye bir şey anlatmıyor. Mayoğlu başlamış köyünde ev yaptırmaya, köylüler sormuşlar, Mayoğlu sen bu parayı nasıl kazandın, diye. Mayoğlu'nun cevabı Allah adama mal verirse toklu bağından döve döve verir, demiş (K.K.69, 70).

SONUÇ

Eski bir yerleşim alanı olan Nevşehir, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, değişik dinleri ve kültürleri buluşturmuş, hem toplumsal hem de kültürel açıdan önemli olaylara sahne olmuştur. Nevşehir ve çevresi beş bin senelik bir tarihî dokuya sahiptir. Frigler, Hititler, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar, Kapadokya Krallığı, Roma ve Bizanslılar gelip geçmiş ve hatta Roma ve Bizans devrinde bu bölge Hristiyanlığın ilk devirlerinde dinî bir merkez olmuş, kayalar oyularak şehir ve kiliseler yapılmıştır. Selçuklu Türklerinin bu bölgeyi fetihlerinden sonra bütün eski kültürlerin üzerine Türk-İslam kültürü inşa edilmiştir. Nevşehir köklü bir tarihe ve zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Bunun sonucu olarak da sahip olduğu sözlü ve yazılı edebiyat geleneği, sözlü kültür ürünleri oldukça zengin bir görünüm arz etmektedir.

Toplumların sosyal hayatını ve kültürel özelliklerini en iyi yansıtan türlerin başında ise efsaneler gelmektedir. Efsaneler, geçmişle bugün arasında kültür aktarımını sağlayan, kuşaklar arası bağlantı kuran, kültürel yapının anlaşılmasına katkıda bulunan edebî yaratmalardan ve araçlardan biridir. Bu nedenle *Nevşehir Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)* adını taşıyan bu çalışmamızda, kültürümüzün zengin kaynaklarını içinde barındıran bir bölge olan Nevşehir'in sözlü ve yazılı edebiyatında önemli bir yer tutan efsaneler incelenmeye çalışılmıştır.

Nevşehir efsaneleri üzerine yapılan bu çalışmada, efsanelerin yapı bakımından masal veya destanlar gibi sabit bir şeklinin olmadığı, bir iki cümleden de birkaç epizottan da oluşabildikleri tespit edilmiştir. Ayrıca efsanelerin sade bir dille anlatıldığı, efsanelerin başında genellikle anlatının yaratım ve aktarımına ilişkin

bilgiler içeren başlangıç formellerinin yer aldığı görülmektedir. Efsanelerin sonunda da efsanede yer alan varlığın oluşumu, dönüşümü veya ad alması gibi durumları somutlaştırmak için bazı bitiş formellerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Nevşehir efsaneleri hakkında yapılan alan araştırmasında anlatıma giriş oluşturan ve anlatmanın sonuçlandığını bildiren “başlangıç” ve “bitiş” formellerinin kullanımına ilişkin dikkat çekici olan nokta ise, efsanelerdeki formel ifadeler, masalların aksine, yapının ayrılmaz ve değişmez bir parçası değildir. Çünkü bazı efsanelerde bu formel yapılara rastlanmadığı gibi, tespit edilen formel ifadelerin de pek çok çeşidi olduğu görülmektedir. Nevşehir efsanelerinde tespit edilen başlangıç formellerinin bazıları şunlardır: “Geçmiş zamanlarda...”, “Günlerden bir gün...”, “Vakti zamanında...”, “Çok eski zamanlarda...”, “Bir gün...”, “Bir zamanlar...”, “Zamanın birinde...”, “Bir rivayete göre...”, “Rivayetlere göre...”, “Rivayete göre zamanın birinde...”, “... adını bir söylenceden almış olup bu söyleneceye göre...”, “... ile ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır”, “Rivayete göre...”, “Ninelerimizden hikâye olarak dinlediğimiz ...”, “... buradaki bir ... ile ilgili şu efsane anlatılıyor:”, “Sizlere ...’nın nasıl ve niçin oluşturulduğunu rivayetlere göre anlatacağım...”, “... şu söyleneceyle anlatılmaktadır:”, “Anlatılan bir menkıbeye göre...” şeklindedir.

Nevşehir efsanelerinde anlatının bir sonuca bağlanması ve anlatılanların somutlaştırılması bağlamında bitiş formellerinin de yer aldığı görülür. Bunlardan bazıları şöyledir: “... bundan sonra da ...’nın adı ... olmuştur”, “... o tarihten sonra ...’ya ... denilmiş”, “... ordan galyo”, “...’ya o günden sonra ... adı verilmiştir, “... bu yüzden ...’ya ... dendiği söylenmektedir”, “...’nın adı ... kalıyor”, “...’ya ... derler şimdi”, “... bundan dolayı’ya ... ismini vermişler”, “... o yüzden ... adını almış”, “adı ... olarak kalır”, “... bundan sonra da ...’ya ... denilmeye başlanmıştır”, “...bunun üzerine adı ... olur”, “işte şimdi’ya ... deniliyor.”, “der ve ...’nın ismi ... olur”, “... diyorlar ondan sonra”, “... derken ...’nın adı ... kalıyor”, “buranın adı

... kalmış, “... adını bu olaydan almış”, “...’nın adı sonradan öyle kalmış”, “... oluyor adı”, “... ismi bu rivayetten etkilenilerek konulmuştur”, “... demiş ve o zamandan beri bu ...’nın isminin ... olduğu söylenir”, “...’nın adı da ... olur”, “...’nın burada yatan mübarek zatın adından dolayı ... adını aldığı söylenmekte”, “... demişler ve o ...’nın adı ... olmuş”, “... bunun üzerine ...’nın adı ... kalır”, “ve ...’nın adına da ... denmiştir”, “sonra da ...’nın adı kalır”, “...o günden beri kutsal bilinmektedir”.

Efsaneyi diğer anlatı türlerinden ayıran iki temel özellikten biri “inanma”dır. Nevşehir efsanelerinde de anlatılanların gerçek olduğuna inanıldığına vurgusunun yapıldığı bazı formel ifadelerin yer aldığı görülür. Bunlardan bazıları şöyledir: “Bu efsanenin bizim yaşımızda yani küçükken doğru olduğu söylenir; ama ben hep doğru olduğuna inanmışımdır.”, “... gerçekten de ...”, “Bu olay çok eski bir olay; ama gerçek...”, “Bu gerçek, yani şahitli...”, “Bizzat kendilerinin gördüğünü söyleyenler var. Gök gözlü, aksakallı bir ihtiyar.”, “Babam yaşamış, gerçek yani.”, “Yaşanmış, olmuş bir şey bu”. Gerçek hayatta yaşanması imkânsız, içinde olağanüstülükler barındıran olayları konu aldığı hâlde “gerçek” kabul edilen anlatıların, olağanüstü olayların büyük bir kısmı dinî şahıs ve olaylarla ilgilidir. Nevşehir yöresinde; efsanelere inanılmasında dinî konuların, efsanelerin gerçek kabul edilmesinde ise tarihî olay ve şahıslarla ilgili efsanelerin etkili olduğu söylenebilir.

Nevşehir efsaneleri yapılmış efsane tasnifleri ve elimizdeki efsane metinlerini göz önünde bulundurarak konuları bakımından tasnif edilmiştir. Elimizdeki efsane metinleri incelendiğinde konuların şu başlıklara ayrıldığı tespit edilmiştir:

1. Mekânlarla ilgili efsaneler

- 1.1. Şehirler, köyler, kasabalar, ilçeler, mahalleler, meydanlarla ilgili efsaneler

- 1.2. Dağlar, tepeler, kayalar, taşlarla ilgili efsaneler

- 1.3. Akarsular, ırmaklar, göller, çeşmelerle ilgili efsaneler
- 1.4. Türbeler, kilise, han, yer altı şehri ile ilgili efsaneler
2. Şahıslarla ilgili efsaneler
 - 2.1. Dinî ve tarihî kişileri konu alan efsaneler
 - 2.2. Diğer şahıslar üzerine anlatılan efsaneler
3. Olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler
4. Hayvanlarla ilgili efsaneler
5. Bitkilerle ilgili efsaneler
6. Geleneklerle ilgili efsaneler
7. Eşyalarla ilgili efsaneler
8. Diğer efsaneler

Çok zengin bir içeriğe sahip olan ve sosyal hayatın her alanına temas eden Nevşehir efsanelerinde genel olarak Nevşehir sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili konular, Nevşehir yöresi kurum ve kurallarını korumak amacıyla örnek verilen cezalandırmalar ve başa gelen kötü olaylar, Nevşehir'deki coğrafi mekânlar, din ve inançlar, tarihî şahıs ve olaylar, olağanüstü varlıklar, hayvanlar, dönüşüm ve oluşumla ilgili konular işlenmektedir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Nevşehir efsaneleri incelendiğinde, Nevşehir halkının ahlaki kurallarını, belli değerlerini genç kuşaklara öğütlemek, telkin etmek; dünya görüşlerini, gelenek-göreneklerini gelecek nesillere aktarmak işlevini üstlendiği, aynı zamanda toplumsal yapının kurum ve kurallarını korumayı da amaçladığı görülmektedir.

Sonuç olarak farklı kültürlerin yaşatıldığı ve bu yönüyle de özel bir yere sahip olan Nevşehir'de çok sayıda efsane anlatılmaktadır. Bir kısmını derlediğimiz bir kısmını da çeşitli kaynaklardan alarak incelediğimiz Nevşehir'e ait 164 efsane metni bizi şu sonuca götürdü: Efsaneler anlatıldığı toplumun sosyal hayatında etkili olur.

İnsanlar açıkça söyleyemediği duygu ve düşüncelerini efsaneler vasıtasıyla dile getirirler. İyi-kötü, güzel-çirkin, haklı-haksız gibi kavramlar efsaneler vasıtasıyla benimsetilmeye çalışılır. Gelenek-göreneklerin yaşamasında efsanelerin koruyucu tesiri vardır. Efsanelerde kötüler ve kötülükler cezalandırılıp iyiler ve iyilikler mükâfatlandırılarak insanlar iyilik yapmaya teşvik edilir. Birbirini seven insanlara saygı gösterilmesi, bunları ayırmanın da iyi olmayacağı yine efsanenin mesajları arasındadır. Bazı insanların olağanüstü vasıflara sahip olduğu, bunlara yaşarken de öldükten sonra da saygı gösterilmesi gerektiği efsanelerin öğretileri içinde yer alır.

KAYNAKLAR

1. SÖZLÜ KAYNAKLAR

- K.K.1-** Gül Demir, 1961 doğumlu, ortaokul, ev hanımı, Gülşehir.
- K.K.2-** Ali Genç, 1936 doğumlu, ortaokul, SSK'dan emekli, Gümüşkent/Gülşehir.
- K.K.3-** Mehmet Ali Parlak, 1955 doğumlu, üniversite, tarih öğretmeni, Avanos.
- K.K.4-** Tuğba Çay, 1982 doğumlu, lise, ev hanımı, Gülşehir.
- K.K.5-** Müfide Köprülü, 1950 doğumlu, ortaokul, ev hanımı, Avanos.
- K.K.6-** Hafize Özer, 1935 doğumlu, okuma-yazma bilmiyor, ev hanımı, Avanos.
- K.K.7-** Nimet Pilav, 1931 doğumlu, okuma-yazma bilmiyor, ev hanımı, Avanos.
- K.K.8-** Ahmet Cavit Çankaya, 1949 doğumlu, emekli PTT şefi, Gülşehir.
- K.K.9-** Ahmer Çağlar, 1970 doğumlu, esnaf, evli, Kırşehir.
- K.K.10-** Süleyman Yüksel Şahin, 1940 doğumlu, emekli öğretmen-şair, Gülşehir.
- K.K.11-** Dursun Yaşayan, 1925 doğumlu, çiftçi, Abuuşağı /Gülşehir.
- K.K.12-** Ahmet Metin, 1959 doğumlu, emekli, Abuuşağı köyü/Gülşehir.
- K.K.13-** Hakkı Çevik, 1932 doğumlu, Köy Enstitüsü mezunu, emekli öğretmen, Engel-Yenice köyü/Hacıbektaş.
- K.K.14-** Hatice Özyalçın, 1924 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Gülşehir.
- K.K.15-** Şendoğan Kılıç, 1967 doğumlu, üniversite mezunu, Avanos Belediyesi'nde çalışıyor, evli, Avanos.
- K.K.16-** Osman Diler, 1965 doğumlu, yüksekokul mezunu, turizmci, evli, Avanos.
- K.K.17-** Halim Öz, 1962 doğumlu, ortaokul mezunu, otel işletmecisi, evli, Çavuşin.
- K.K.18-** Emin Coşkun, 1955 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, evli, Çavuşin.

- K.K.19-** Kazım opur, 1947 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli esnaf, evli, avuşin.
- K.K.20-** Osman Kılı, 1964 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, evli, rgp.
- K.K.21-** İsmail Yce, 1953 doğumlu, ğretmen okulu mezunu, emekli ğretmen, Sulusaray.
- K.K.22-** Mehmet Korkmaz, 1927 doğumlu, ilkokul mezunu, ifti, Sulusaray.
- K.K.23-** Sadi Yalbırdak, 1958 doğumlu, ortaokul mezunu, belediye başkanı, Sulusaray.
- K.K.24-** Hasibe Soyak, 1938 doğumlu, okuma-yazma bilmiyor, ev hanımı, Gülşehir.
- K.K.25-** Fatihan Akgr, 1944 doğumlu, emekli ğretmen, Nevşehir.
- K.K.26-** Yüksel Cesur, 1938 doğumlu, okuma-yazma bilmiyor, ev hanımı, Gülşehir.
- K.K.27-** Hatice akmak, 1960 doğumlu, emekli ğretmen, Ankara.
- K.K.28-** Ali Kaptan, 1945 doğumlu, yüksekokul mezunu, emekli, rehber, araştırmacı, evli, Ortahisar.
- K.K.29-** Seyfullah Sevindik, 1941 doğumlu, ilkokul mezunu, ifti, Yeşilöz/Ürgüp.
- K.K.30-** Fikret Kaya, 1941 doğumlu, ilkokul mezunu, SSK emeklisi, Yeşilöz/Ürgüp.
- K.K.31-** Metin Tekin, 1961 doğumlu, niversitesi mezunu, kamu personeli, Ürgüp.
- K.K.32-** Nuri Güler, 1943 doğumlu, ilkokul mezunu, ifti, Yeşilöz/Ürgüp.
- K.K.33-** şaban Topuz, 1972 doğumlu, yüksekokul mezunu, çömlek ustası, Avanos.
- K.K.34-** Ömer Kıvılcım, 1962 doğumlu, niversite mezunu, emekli, Avanos.
- K.K.35-** Ruziye Demir, 1949 doğumlu, okuma-yazma bilmiyor, ev hanımı, Yenyaylacık köyü/Gülşehir.
- K.K.36-** Nurten Demir, 1974 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Gülşehir.
- K.K.37-** Remzi Kaya, turist rehberi, Ürgüp.
- K.K.38-** Nihal Köybaşı, 1982 doğumlu, yüksek lisans mezunu, turizmci, İstanbul.
- K.K.39-** Abdurrahman Turan, 1979 doğumlu, yüksekokul mezunu, güvenlik görevlisi, Tuzköy/Gülşehir.

- K.K.40-** Zeynep Demirci, 1929 doğumlu, okuma-yazma bilmiyor, ev hanımı, Tuzköy/Gülşehir.
- K.K.41-** Nursel Balcı, 1970 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Özkonak/Avanos.
- K.K.42-** Ahmet Ferman İbrar, 1938 doğumlu, DSİ'den emekli, Uçhisar.
- K.K.43-** Ali Kemal Balcı, 1990 doğumlu, ön lisans, öğrenci, Özkonak/Avanos.
- K.K.44-** Mustafa Arıcı, 1956 doğumlu, lise mezunu, emekli / muhtar, Nar kasabası.
- K.K.45-** Tahsin Erdal, 1934 doğumlu, ortaokul terk, emekli memur, Nar kasabası.
- K.K.46-** Muhittin Aymelek, 1941 doğumlu, ortaokul terk, emekli, Nar kasabası.
- K.K.47-** Hikmet Gürsoy, 1941 doğumlu, lise mezunu, emekli bankacı, Nar kasabası.
- K.K.48-** Abdullah Çat, 1938 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Nar kasabası.
- K.K.49-** Şükriye Demirkoparan, 1982 doğumlu, ön lisans, ev hanımı/öğrenci, evli, Ürgüp.
- K.K.50-** Enver Kocatürk, 1983 doğumlu, lise mezunu, esnaf, Göreme.
- K.K.51-** Sebahat Kocatürk, 1965 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Göreme.
- K.K.52-** Mehmet Raşit Baltacı, 1947 doğumlu, emekli öğretmen, Gülşehir.
- K.K.53-** Metin Kantarcı, 1945 doğumlu, emekli öğretmen, Gülşehir.
- K.K.54-** Cengiz Özmen, 1939 doğumlu, yurt dışından emekli, Gülşehir.
- K.K.55-** Sefa Kuzugüden, 1950 doğumlu, Eğitim Enstitüsü mezunu, emekli öğretmen, Ürgüp.
- K.K.56-** Halil Çalışkan, 1987 doğumlu, yüksekokul mezunu, memur, Avanos.
- K.K.57-** Latife Çalışkan, 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Avanos.
- K.K.58-** Hacı Demir, 1940 doğumlu, lise mezunu, emekli, Avanos.
- K.K.59-** Zuhâl Çalışkan, 1979 doğumlu, yüksekokul mezunu, hemşeri, Avanos.
- K.K.60-** Murat Akcan, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu, taksi şoförü, Avanos.
- K.K.61-** Muhammet Bayraktar, 1974 doğumlu, üniversite mezunu, profesyonel turist rehberi, Vakıfkebir/Trabzon.

- K.K.62-** Mehmet Uslu, 1945 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli esnaf, Çat Kasabası.
- K.K.63-** Sadi Deveci, 1941 doğumlu, ilkokul mezunu, çoban, Çat Kasabası.
- K.K.64-** Sevda Demir, 1990 doğumlu, yüksekokul mezunu, öğrenci, Gülşehir.
- K.K.65-** Esmâ Bostan, 1952 doğumlu, okuryazar, ev hanımı, Derinkuyu.
- K.K.66-** Fatma Bostan, 1994 doğumlu, yüksekokul mezunu, öğrenci, Derinkuyu.
- K.K.67-** Çağlayan Keskin, 1974 doğumlu, ortaokul mezunu, öğrenci, esnaf-turizmci, Derinkuyu.
- K.K.68-** Mustafa Kaya, 1985 doğumlu, yüksekokul mezunu, esnaf, Özkonak.
- K.K.69-** Şaban Mutlu, 1947 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Suvermez.
- K.K.70-** Mehmet Ali Tunca, 1994 doğumlu, yüksekokul mezunu, öğrenci, Suvermez.
- K.K.71-** Aytekin Özdemir, 1971 doğumlu, lise mezunu, kütüphanede memur, Çat.
- K.K.72-** Abdullah Gülhan, 1953 doğumlu, ilkokul mezunu, kütüphanede hizmetli, Acıgöl.
- K.K.73-** Abdullah Ulutaş, 1918 doğumlu, ortaokul mezunu, Boğazköy/Acıgöl.
- K.K.74-** Sadi Memiş, 1993 doğumlu, yüksekokul mezunu, öğrenci, Nevşehir.
- K.K.75-** Tuncay Poyraz, 1960 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Eskiyaılacık.
- K.K.76-** Kasım Gürbüz, 1949 doğumlu, lise mezunu, PTT'den emekli, Eskiyaılacık.
- K.K.77-** Gürbüz Poyraz, 1943 doğumlu, ortaokul mezunu, Almanya'dan emekli Eskiyaılacık.
- K.K.78-** İbrahim Sezernazlı, 1991 doğumlu, yüksekokul mezunu, öğrenci, İbrahimpaşa/Ürgüp.
- K.K.79-** İsa Ulutaş, 1992 doğumlu, yüksekokul mezunu, öğrenci, Boğazköy/Acıgöl.
- K.K.80-** Nasıf Özdemir, 1947 doğumlu, okuryazar, esnaf, Acıgöl.
- K.K.81-** Ramazan Gül, 1969 doğumlu yaşında, lise mezunu, esnaf, Acıgöl.
- K.K.82-** Asaf Güven, 1953 doğumlu yaşında, ilkokul mezunu, esnaf, Acıgöl.
- K.K.83-** Hüseyin Sağlam, 1960 doğumlu yaşında, ortaokul mezunu, mezun, Acıgöl.

- K.K.84-** Adem Sezer, 1972 doğumlu yaşında, lise mezunu, kütüphanede memur, Acıgöl.
- K.K.85-** Abid Kayaş, 1969 doğumlu yaşında, lise mezunu, kütüphanede memur, Acıgöl.
- K.K.86-** Abdullah Gülhan, 1953 doğumlu yaşında, ilkokul mezunu, kütüphanede hizmetli, Acıgöl.
- K.K.87-** Yaşar Köse, 1953 doğumlu yaşında, ilkokul mezunu, emekli memur, Acıgöl.
- K.K.88-** Mehdi Gülmez, 1957 doğumlu yaşında, ilkokul mezunu, emekli imam, Acıgöl.
- K.K.89-** Müzeyyen Açıkgöz, 1943 doğumlu, okuryazar, ev hanımı, Acıgöl.
- K.K.90-** Ayfer Kuzugüden, 1969 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Derinkuyu.
- K.K.91-** Serdar Kabak, 1980 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Derinkuyu.
- K.K.92-** Reşadiye Elmacı, 1969 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Derinkuyu.
- K.K.93-** Yaşar Çataltepe, 1974 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Derinkuyu.
- K.K.94-** Emine Çiftçibaşı, 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Derinkuyu.
- K.K.95-** Tuğba Ertaş, 1993 doğumlu, üniversite öğrencisi, Derinkuyu.
- K.K.96-** Nazile Gök, 1971 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Derinkuyu.
- K.K.97-** Serpil Ertaş, 1964 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Derinkuyu.

2. YAZILI KAYNAKLAR

Acar, İ. H. (1975). *Zara folkloru*. Sivas: Emek.

Acıpayamlı, O. (1974). *Türkiye’de doğumla ilgili inanmaların etnolojik etüdü*.

Ankara.

Açıkgöz, A. İ. (2007). *Kapadokya’da geçmişten bugüne Gülşehir*. Ankara.

Ağcalar, A. (2009). *Silifke halk kültürü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin:

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akar, Ö. *Hacı Bektaş-ı Veli Açıksaray’da*. Gökçetoprak köyü.

Akkuş Mutlu, S. (2012). Tabal Krallığı. *Nevşehir tarih ve kültür sempozyumu*

bildirileri (Cilt 7). Ankara.

Aksel, M. (1960). *Anadolu halk resimleri*. İstanbul: Baha.

Aksoy, E. (2002). Anadolu efsaneleri belleklerde yaşamaya devam ediyor. *Milli*

Folklor Dergisi, 55.

Aktan, S. (1965). *Hakiki Anadolu efsaneleri II cilt*. Adana.

Akyalçın, N. (1998). *Balıkesir yadır efsaneleri üzerine bir araştırma*. Balıkesir:

Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cüveynî, A. A. M. (1988). *Tarih-i cihan güşa* (Cilt I). M. Öztürk (Çev.). Ankara:

Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Alptekin, A. B. (1988). Malatya efsanelerinin Türk kültürü içindeki yeri. *II. Battal*

Gazi ve Malatya çevresi halk kültürü sempozyumu tebliğleri. İstanbul:

Kuşak.

Alptekin, A. B. (1993). *Fırat Havzası efsaneleri: metinler*. Antakya: Kültür Ofset.

Alptekin, A. B. (2012). *Efsane ve motifler üzerine*. Ankara: Akçağ.

Anlaroğlu, F. (1968). *Dilden dile, nesilden nesile Anadolu efsaneleri*. Ankara: Onur.

Ansiklopedik İslam lügatı (Cilt 2, s. 520). (1982). İstanbul: Tercüman Gazetecilik

Matbaacılık.

- Aslan, F. (2009). *Ayasofya efsaneleri (tespit – inceleme)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayva, A. (2001). *Anadolu göl efsaneleri (inceleme – metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Banoğlu, A. (1966). *Tarih ve efsaneleriyle İstanbul*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Bascom, W. (2003). Folklorun biçimleri: nesir anlatılar. R. N. Aktaş vd. (Çev.). *Halk biliminde kuramlar ve yaklaşımlar*. G. Ö. Eker vd. (Haz.). Ankara: Millî Folklor.
- Bascom, W. (2005). Folklorun dört işlevi. F. Çalış (Çev.). *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar 2*. M. Ö. Oğuz vd. (Haz.). Ankara: Geleneksel.
- Başarkanoğlu, L. (2010). *Nizip efsaneleri*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayat, F. (2007a). *Mitolojiye giriş*. İstanbul: Ötüken.
- Bayat, F. (2007b). *Türk mitolojik sistemi ontolojik ve epistemolojik bağlamda Türk mitolojisi 1*. İstanbul.
- Bayatlı, O. (1941). *Bergama'da efsaneler*. İstanbul: Bergama Kültür Sanat Vakfı.
- Bayrı, M. H. (1972). *İstanbul folkloru*, İstanbul: Eser.
- Bazancir, R. (2010). *Bingöl efsaneleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beğen, A. (2003). *Ürgüp ilçesi ve çevresi halk inanışlarının dinler tarihi açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beydili, C. (2005). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Ankara.
- Bilge, A. (1966). *Bazı abideleri ve kitabeleri ile Nevşehir ve Lâle Devri tarihi*. Konya: Nazimbey.
- Bilinmeyen Kapadokya Gülşehir*. s.125.

- Boratav, P. N. (1964). *Le conte la legende*, in *philologiae Turcicae fundamenta* (vol2). Aquis mattiacis apud Franciscum steiner, 44-66.
- Boratav, P. N. (1973). *100 soruda Türk folkloru*. İstanbul: Gerçek.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk folkloru*. İstanbul: Gerçek.
- Boratav, P. N. (1992). *100 Soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek.
- Boratav, P. N. (1995). *100 Soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek.
- Boratav, P. N. (2000). *100 Soruda Türk halk edebiyatı*, İstanbul: Gerçek.
- Burdurlu, İ. Z. (1966). *Ülkemin efsaneleri*. İzmir: Karınca.
- Büken, Y. (2004). *Avanos kitabı*. Ankara.
- Cohen, A. P. (1985). *Topluluğun simgesel kuruluşu*. M. Küçük (Çev.). Ankara: Dost.
- Çağım, Z. (1994). *Adana yöresi yadır – ziyaret ve ocaklarla bunlara bağlı anlatılan efsaneler*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çıblak, N. (1995). *İçel efsaneleri üzerine bir araştırma (inceleme-metinler)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk halk kültüründe memoratlar ve halk inançları*. Ankara: Akçağ.
- Çöl Yıldız, N. (2010). *Nevşehir ili Gülşehir ilçesi halk edebiyatı ve folkloru üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağcı, B. (2002). *Hacıbektaş ve çevresi halk inanışlarının dinler tarihi açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dégh, L. (2001). *Legend and belief: dialectics of a folklore genre (efsane ve inanç: folklor türlerinin diyalektiği)*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

- Dégh, L. (2005). Günümüz bağlamında efsane üzerine teorik bir düşünme ve efsanenin tanımı. S. Gürçayır (Çev.). *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar* 2. M. Ö. Oğuz ve S. Gürçayır (Haz.). Ankara: Geleneksel.
- Demir, H. (2010). *Nevşehir'in Kozaklı ilçesinde ad verme geleneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demircioğlu, M. Z. (1962). *Kastamonu evliyalari*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara.
- Dıykanbayeva, A. (2004). Kırgız efsaneleri üzerine bir araştırma (inceleme – metin). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dönmez Fedakâr, P. (2008). *Karakalpak efsaneleri (inceleme-metinler)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duran, H. ve Gümüšoğlu, D. (2010). *Hacı Bektaş Veli velâyetnâmesi*. Ankara.
- Duranlı, M. (2004). *Yakut efsaneleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duymaz, A. (1989). *Bingöl efsaneleri (inceleme-metinler)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eker, G. Ö. (2005). Gelenekten geleceğe halk edebiyatı. *Türk halk edebiyatı el kitabı*. M. Ö. Oğuz (Ed.). Ankara: Grafiker.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*. M. A. Kılıçbay (Çev.). Ankara: Gece.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri*. S. Rifat (Çev.). İstanbul: Om.
- Elmacı, O. (2008). *Ürgüp tarihi*. Ankara: Ürün.
- Emiroğlu, S. (1993). *Konya efsaneleri (inceleme-metin)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, M. (2010). *Dede Korkut kitabı*. İstanbul: Boğaziçi.

- Ergun, M. (1997). *Türk dünyası efsanelerinde değişme motifi*. Ankara: TDK.
- Erol, M. (1996). *Taşeli platosu efsaneleri (inceleme-metinler)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esin, E. (1979). *Türk kozmolojisi (ilk devir üzerine araştırmaları)*. İstanbul.
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. İstanbul: Kabalcı.
- Genç, R. (1999). *Türk inanışları ile milli geleneklerinde renkler*. Ankara: AKM.
- Göde, H. A. (2002). *Isparta efsaneleri üzerine bir araştırma*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökalp, Z. (1997). *Türk töresi*. A. Timuçin (Haz.). İstanbul: Kamer.
- Göksoy, Y. (1992, Kış, 2). Tarihimizde ağaç ve Yozgat yöresindeki ulu ağaçların öyküleri. *Milli Folklor*, 16.
- Gökşen, C. (1999). *Giresun efsaneleri*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gönen, S. (2004). *Anadolu'da yer adlarına bağlı olarak oluşan efsaneler üzerine incelemeler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gönen, S. (2007). "Tayyimekân ve tayyizaman bağlamında Ladikli Ahmet Ağa ile ilgili efsanelerin çözümlenmesi." *Milli Folklor Dergisi*, S.76.
- Görkem, İ. (2006). *Elazığ efsaneleri (inceleme-metinler)*, Elazığ.
- Görkem, İ. (2006). *Elazığ efsaneleri (inceleme-metinler)*. Elazığ: Güler Ofset.
- Görmez, K. (2002). *Kapadokya'da mevcut durum raporu*.
- Gülhan A. (2002). *Başkurt efsanelerindeki olağanıüstü motifler üzerine karşılaştırılmalı bir araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündüz Alptürker, İ. (2012). "Hırka Dağı'ndaki ardıç ağacı üzerine anlatılan efsaneler" *Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri (Cilt 4)*. Ankara.
- Güney, E. (1988). *Nevşehir ili Kapadokya*.

- Güngör, H; Argunşah, M. (1991). *Gagavuz Türkleri (tarih-dil-folklor ve halk edebiyatı)*. Ankara: Kültür Bakanlığı / 1300.
- Güngör, K. (1956). “Anadolu’da Hızır geleneği ve hıdrellez törenlerine dair bir inceleme”, *Türk Etnografya Dergisi*, 1.
- Gürsoy, Ü. (2012). “Türk kültüründe ağaç kültü ve dut ağacı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 61.
- Güzelbey, C. C. (1964). *Gaziantep evliyalari*. Gaziantep: Güneş.
- Helimoğlu Yavuz, M. (1989, 1993). *Diyarbakır efsaneleri üzerine bir araştırma*. Ankara: San.
- Helimoğlu Yavuz, M. (1993). *Diyarbakır efsaneleri derleme-araştırma-inceleme*. Ankara.
- İslâm Ansiklopedisi*. (1988). “Hızır” mad. (Cilt 5). İstanbul: MEB.
- Işık, N. (1998). *Doğu Karadeniz efsanelerini derleme ve araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin efsaneleri)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- İnan, A. (1966). *Türk boylarında dağ, ağaç ve pınar kültü*. Reşid Rahmeti Arat için, Ankara.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk dini tarihi*. İstanbul: MEB.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. Ankara.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve incelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1991). *Makaleler ve incelemeler II*. Ankara.
- İnan, A. (1998). “Al ruhu hakkında”, *makaleler ve incelemeler* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnayet, A.; Öger, A. (2009). Uygur Türklerinin mitolojik, dini ve tarihi kadın kahramanları üzerine. *Turkish Studies*, S. 4, ss. 1183-1198.

- İnce, G. (2009). *Hatay'da bulunan ziyaret – yatır yerleri ile ilgili inanışlar ve bu ziyaretler etrafında oluşan efsaneler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpek, S. (2008). “Tatların”, *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları*. Y.3/S.10.
- Kabağaçlı, C. Ş. (1957). *Anadolu efsaneleri*. Ankara: Bilgi.
- Kabak, T. (2011). *Derinkuyu yöresi halk inanışları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Ötüken.
- Kalafat, Y. (1995). *Doğu Anadolu'da eski Türk inanışlarının izleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kara, R. (1991). *Erzincan efsaneleri üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaaslan, M. (2003). *Hacıbektaş folkloru*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabulut, M. (2002). *Nevşehir yöresi müzik folklorunun incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadavut, Z. (1992). *Yozgat efsaneleri (inceleme- metin)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadeniz, F. (1986). “Giresun yöresinde cin, peri, büyü, cadı'nın inanç ve masallara katılımı”, *Türk Folklor Araştırmaları*, VII.
- Kaşgarlı Mahmut. (2006). *Divanü lügati't Türk* (Cilt III). B. Atalay (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kaya, Muharrem. (2007). *Mitolojiden efsaneye Türk mitolojisinin Türkiye'deki efsanelerde izleri*. İstanbul: Bağlam.

- Kaya, Mustafa. (1994). *Geçmişten günümüze Ürgüp*. Ankara.
- Kopp, E. (2002). *Uçhisar unfolding the many faces of a cappadocian village*.
İstanbul.
- Korkmaz Z. (1994). *Nevşehir yöresi ve ağızları*. Ankara: TDK.
- Kozan, S. (2009). *Nevşehir Yöresindeki Ziyaret Yerleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Luthi, M. (2003). “Masalın efsane, menkabe, mit, fabl ve fıkra gibi türlerden farkı”
S. Sönmez (Çev.). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. G. Ögüt Eker vd. (Haz.). Ankara: Milli Folklor.
- Malinowski, B. (2000). *Büyü, bilim ve din*. S. Özkal (Çev.). İstanbul: Kabalcı.
- Mara, G. (2004). *Azerbaycan'da yer adlarına bağlı efsaneler üzerine bir inceleme*.
Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Melikoff, İ. (1997). *Anadolu İslam gizemciliğinin Orta Asya kökenleri*. İ. C. Arseven (Çev.). İstanbul.
- Moran, A. (1961). *İlkel efsaneler*. İstanbul: Varlık.
- Nasrattınoğlu, İ. Ü. (1973). *Afyonkarahisar efsaneleri*. Ankara: Nasrattınoğlu.
- Nevşehir il yıllığı-1998*. (1999). Ankara: Başbakanlık.
- Ocak, A. Y. (1983). *Bektaşî menâkıbnamelerinde İslam öncesi inanç motifleri*.
İstanbul: Enderun.
- Ocak, A. Y. (1984). *Türk halk inançlarında ve edebiyatında evliya menkabeleri*.
Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ocak, A. Y. (1990). *İslâm-Türk inançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas kültü*. Ankara:
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Ocak, A. Y. (1992). *Kültür tarihi kaynağı olarak menâkıbnâmeler (metedolojik bir yaklaşım)*. Ankara: TDK.
- Oğuz, M. Ö, vd. (2010). *Türk halk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Grafiker.

- Oğuz, Ö. (2007). “İnsanın kökeni ile ilgili mitler ve dokuz daldan türemek”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı-IV*. Ankara.
- Okuşluk, R. (1994). *Adana efsaneleri araştırması (derleme-inceleme)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okyar, M. C. (2002). *Cumhuriyet Dönemi'nde Nevşehir'in sosyo-ekonomik tarihi (1955-2000)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Olgun, Yusuf. (1989). *Tarihi Bursa efsaneleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orkun, H. N. (1943). *Türk efsaneleri*. İstanbul: Çınar.
- Osan, M. (2006). *Kuzeydoğu Denizli yöresinde anlatılan efsaneler*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oymak, İ. (2010). “Hacı Bektaş Veli'nin dergâhı çevresinde gelişen halk inanışları”, *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu (Nevşehir, 17-18 Ağustos 2009)*. Ankara; AKM.
- Ögel, B. (1989). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)* (Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öger, A. (2008). *Uygur efsaneleri üzerinde bir araştırma (inceleme ve metinler)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öger, A. (2011). *Nevşehir halk kültürü araştırmaları I*. Nevşehir.
- Öğüt Eker, G; vd. (2003, 2005). *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar* (Cilt: 1-2). Ankara: Millî Folklor Yayınları.

- Önal, M. N. (2005). *Muğla efsaneleri*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Önay, Y. (1987). *Van folklorunda yatırlar yatırlara bağlı olarak anlatılan menkıbeler*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önder, A. R. (1955). *Yaşayan Anadolu efsaneleri*. Kayseri: Yeni Erciyes.
- Önder, M. (1963). *Konya efsaneleri*. Konya: Şahap.
- Önder, M. (1966). *Anadolu efsaneleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Önder, M. (1969). *Efsane ve hikayeleriyle Anadolu şehir adları*. Ankara: Defne.
- Önder, M. (1970). *Bitmez tükenmez Anadolu: hikayeleri, efsaneleri ve destanlarıyla*. Ankara: Sümerbank.
- Örnek, S. V. (1988). *100 soruda ilkelerde din, büyü, sanat, efsane*. İstanbul: Gerçek.
- Özarslan, M. (2003). “Türk kültüründe ağaç ve orman kültürü”, *Türkbilig*, S. 5.
- Özdemir, H. (1986). “Etiyolojik Türk halk efsaneleri.” *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* (Cilt 2). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Özdemir, N. (2010). “Hz. Ali ve yaz kış yaprağını dökmeyen kutlu ağaç”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 56.
- Özdemir, Y. (2003). *Gaziantep efsaneleri (inceleme – metin)*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkul, A. (2006, Haziran). “Nevşehir’in değerleri Hasan Emmi”, *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları*, S. 5, ss. 38–39.
- Özkul, A. (1991). *Dünden bugüne Nevşehir yöresi ve tarihi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özön, M. N. (1954). *Edebiyat ve tenkid sözlüğü*. İstanbul.
- Özeşsiz, M. (1995). *Nevşehir ili inanç coğrafyası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Petikainen, J. (2003). Efsanenin yapısı ve fonksiyonu. İ. Görkem (Çev.). *Halk biliminde kuramlar ve yaklaşımlar*. Gülin Öğüt Eker vd. (Haz.). Ankara: Milli Folklor.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. A. Kazancıgil (Çev.). İstanbul: İşaret.
- Sabri, M. (1933). "Cinler", *Halk Bilgisi Haberleri*, Y. 3/S. 29.
- Sakaoglu, S. (1980). *Anadolu-Türk efsanelerinde taş kesilme motifi ve bu efsanelerin tip kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Sakaoğlu, S. (1989). *101 Anadolu efsanesi*. Ankara: Akçağ.
- Sakaoğlu, S. (1992). *Efsane araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Sakaoglu, S. (2003). *101 Türk efsanesi*. Ankara: Akçağ.
- Sancak, N. (2008). *Mardin efsaneleri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sakaoğlu, S. (2009). *Efsane araştırmaları*. Konya: Kömen.
- Sepetçioğlu, M. N. (1975). *Türk – İslam efsaneleri*. İstanbul: Yağmur.
- Sevindik, H. (2005). "İlçe merkezlerinin kuruluş efsaneleri", *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları*, Y.1/S. 4, ss. 8-12.
- Sevindik, H. (2006). "Bir efsane... çamlar asker imiş", *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları*, Y.2/S. 6. s. 24.
- Seyfeli, E. (2012). "Milli mücadelenin önemli kilometre taşı olan Hacıbektaş", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri (Cilt 3)*. Ankara: Nevşehir Üniversitesi.
- Seyidoğlu, B. (1985). *Erzurum efsaneleri*. *Erzurum'da belli yerlere bağlı olarak derlenmiş efsaneler*. Ankara.
- Seyidoğlu, B. (1997). *Erzurum efsaneleri*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.

- Seyidoğlu, B. (1998). *Efsane, Türk dünyası el kitabı (edebiyat - Türkiye)* (Cilt 3).
Ankara: Türk Kùltürünü Araştırma Enstitüsü.
- Seyidoğlu, B. (2002). *Türk dünyası edebiyat tarihî* (Cilt 2). Ankara: AKM.
- Seyidoğlu, B. (2005). *Erzurum efsaneleri*. İstanbul: Dergâh.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (1991). (Cilt 2). İstanbul.
- Sönmez, B. (1994). *Niğde efsaneleri (tahlil ve metin)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- şahin İ. (2007). “Nevşehir”, *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* (Cilt 33).
İstanbul.
- şakir, S. (1939). “Muhtelif ruhlar hakkında”, *Halk Bilgisi Haberleri*, S. 98.
- şapolyo, E. B. (1965). *Dünya efsaneleri*. İstanbul: Rafet Zaimler.
- şapolyo, E. B. (1965). *Türk efsaneleri*. İstanbul: Rafet Zaimler.
- şemseddin S. (1978). *Kamus-ı Türkî*. İstanbul.
- Taner, N. (1983). “Halk inanmalarında cin ve cin tutma”, *Türk Folkloru*, S. IV.
- Tanman, M. B. (1996). “Hacı Bektaş Velî külliyesi”, *DİA*, XIV/459-471, İstanbul.
- Tekin, F. (2009). *Nevşehir ili yerleşim adları üzerine bir dil incelemesi*.
(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, H. (2003). *Antalya bölgesi efsaneler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Torlak, H. (2009, Eylül). “Anadolu ve Türk kùltüründe ardıç ağacı”, *Yolculuk Dergisi*, S. 63.
- TÜİK, Bölgesel Göstergeler (2010). TR71 Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, s. XIII.
- Türkçe Sözlük*. (1969). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkçe Sözlük* (1998). (Cilt 2). Ankara: Türk Dil Kurumu

- Türk Dünyası El Kitabı* (1998). (Edebiyat-Türkiye) (Cilt 3). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Türk Dünyası Edebiyat Tarihi* (2002). (Cilt 2). Ankara: AKM.
- Türker, A. (2012). “Tarih öncesi Nevşehir”, *Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* (Cilt 1). Ankara.
- Ulaş, D. (Ty.). “Baktım durdum Hırka’daki ardıca”, *Hacıbektaş Derneği Bülteni*, S.61.
- Uraz, M. (1994). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam.
- Uyaniker, N. (2011). *Eyüp Sultan Türbesi etrafında teşekkül eden efsanelerin tespiti ve incelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1982). *Osmanlı tarihi* (Cilt IV/2). Ankara: TTK.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1933). “Cinler ve periler”, *Halk Bilgisi Haberleri*, Y.3/ S. 28.
- Yağbasan, K. Y. (1991). *Malatya efsaneleri: metinler ve inceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuzer, H. (1993). *Hacıbektaş yöresi Bektaşî inançlarının din sosyolojisi yönünden incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeşilöz, Z. (1993). *Nevşehir ili Ürgüp ve Avanos yöresi ağızları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurt ansiklopedisi Türkiye*. (1982-1983). “İl il: dünü, bugünü, yarını” (Cilt 8). İstanbul: Anadolu.
- Artun, E. (2011, 27 Aralık). Türklerde İslamiyet öncesi inanç sistemleri - öğretiler-dinler. *Belgeler* sitesinden alınmıştır.
- <http://www.belgeler.com/blg/2nf7/trklerde-slamiyet-nces-nan-sstemler>

- Bayat, F. (2013, 1 Ocak). Türk mitolojisinde dağ kültürü. *Folklor/Edebiyat* sitesinden alınmıştır. 2012/2, 46. <http://tr.scribd.com/doc/104990079/Turk-Mitolojisinde-Da%C4%9F-Kultu-Fuzuli-Bayat>
- Demir, M. (2012, 15 Temmuz). *Altıpınar köyü* sitesinden alınmıştır. http://www.altipinar.com/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=94.
- Duman, A. (2013, 15 Ocak) Türk kültürü ve bitkiler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* sitesinden alınmıştır. <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/12-185-194.pdf>.
- Duvarcı, A. (2005, Kış) Türklerde tabiat üstü varlıklar ve bunlarla ilgili kabuller, inanmalar, uygulamalar. *Bitig*, 32, 125-144. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi* sitesinden alınmıştır. http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ayse_duvarci_inanmalar.pdf
- Kalafat, Y. (2003). Edige destanında olağanüstü tipler (s. 352). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* sitesinden alınmıştır. <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s13/kalafat.pdf> (2012, 25 Şubat).
- Til Köyü. (2009, 26 Haziran). *Derinkuyu Haber* sitesinden alınmıştır. http://www.derinkuyuhaber.com/index.php?option=com_content&task=view&id=104&Itemid=51
- Efsaneler. (2013, 10 Mayıs). *Ağrı Rehberi* sitesinden alınmıştır <http://www.agrirehberi.com/kultur/efsane.htm>
- Suvermez. (2012, 31 Ağustos). *Derinkuyu Haber* sitesinden alınmıştır. http://www.derinkuyuhaber.com/index.php?option=com_content&task=view&id=104&Itemid=51 sitesinden alınmıştır.

Vilayetname'deki Söylencelere Göre Hacı Bektaş Veli: (2012, 15 Temmuz).

Hacıbektaş Web sitesinden alınmıştır.

<http://www.hacibektas.com/index.php?id=vilayetname>

İsmail Sivrisi Efsanesi. (2013, 29 Ocak). *Altıpınar Köyü* sitesinden alınmıştır.

<http://altipinar.blogcu.com/efsaneleri/2373732>

Salanda. (2012, 25 Haziran). *Gümüşkent Belediyesi* sitesinden alınmıştır.

http://www.gumusken.bel.tr/viewpage.php?page_id=1

Peribacaları Efsanesi. (2012, 11 Mayıs). *Nevşehir, Kapadokya Forum* sitesinden

alınmıştır. <http://www.nevsehir.web.tr/50-forum/hikayeler-ve-anilar/peribacalari-efsanesi-t16048.html>

Talihsiz Belha, Amaz Köyünün Göçü. (2012, 25 Haziran). *Nevşehir İl Kültür ve*

Turizm Müdürlüğü sitesinden alınmıştır.

<http://www.nevsehir.kulturturizm.gov.tr/belge/1-45607/anlatmalar.html>

Kapadokya'nın Tarihi. (2012, 30 Nisan). *Nevşehir Belediyesi* sitesinden alınmıştır.

http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=117

EK: Nevşehir Haritası

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER

Doğum Tarihi ve Yeri: 01.01.1982, Erdemli/Mersin

Eğitim Durumu: Yüksek lisans

Eğitim Bilgileri

- 2010 – 2013:** Nevşehir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans
- 2007 – 2008:** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi,
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans
- 2002 – 2007:** Anadolu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yabancı Diller Yüksek Okulu – İngilizce Hazırlık Sınıfı
- 1994 – 2001:** Silifke Anadolu Lisesi

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce (iyi seviyede), Almanca ve Lehçe (başlangıç seviyesinde)

Bilimsel Faaliyetleri:

- Nevşehir Üniversitesi'nde 16–19 Kasım 2011 tarihleri arasında düzenlenen 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu'nda “*Hırka Dağı'ndaki Ardıç Ağacı Üzerine Anlatılan Efsaneler*” başlıklı bildiri sunumu.
- Editör Öger, Adem (2011). “Nevşehir Halk Kültürü Araştırmaları 1”, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Yayınları adlı eser içinde “*Nevşehir Efsaneleri*” başlıklı bölüm yazarlığı.
- Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İdil Meslek Yüksekokulu'nda 27–29 Mayıs 2009 tarihlerinde düzenlenen 1. Uluslararası 5. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu (UMYOS'09)'nda “*Öğrencilerin Okul Kütüphanesinden Yararlanma Durumları ve Kütüphane Donanımı*” başlıklı bildiri sunumu.

İş Deneyimi:

01.02.2012

▪ Amasya Üniversitesi Merzifon MYO Türk Dili Okutmanlığı

2009 – 2010

▪ Selçuk Üniversitesi Silifke-Taşucu MYO Ücretli Öğretim Elemanı

2008 – 2009

▪ Selçuk Üniversitesi Silifke-Taşucu MYO Ücretli Öğretim Elemanı

2007 – 2008

▪ Elma Yayınevi Akademi Artı Yayıncılık A.Ş. – Editör Yardımcılığı

2006 – 2007

▪ Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Meslek Edindirme ve Eğitim Merkezi'nde
“Eğitime Destek Kursları” kapsamında gönüllü Türkçe öğretmenliği

E-Posta: imran.alpturker@amasya.edu.tr

